

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 4 (240) 2017

ANUL XXVII
Chișinău

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 4 (240) 2017

CHIȘINĂU

*Această publicație a fost tipărită cu sprijinul
Ministerului pentru Românii de Pretutindeni
(www.mprp.gov.ro)*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Liliana GANGA-ROSTEA
Rodica CERGA-PĂSLARU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Victor HRISTOV, „*Reminiscente*” (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Bălți), Marius SALA, Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor VOICU (București), Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64,
Chișinău, 2001, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

- Mircea COLOȘENCO
Poezia axiomă a lui Alexei Mateevici 6

RECITINDU-L PE COȘERIU

- Eugeniu COȘERIU
„Limba moldovenească” – o fantomă lingvistică 13

CRITICĂ, ESEU

- Petru URSACHE
Maiorescu și cultura europeană 17
- Iulian BOLDEA
Istoria literară. Dileme, provocări, (in)certitudini 31
- Adrian Dinu RACHIERU
„Viețile” lui Nicolae Breban 46
- Ana BANTOȘ
Discursul postmodern: revendicarea memoriei 66
- Mariana CÎLȚ
Biserica Albă de Ion Druță. Relația dintre simbolistica titlului, moto și planurile romanului 73

LIMBA ROMÂNĂ AZI

- Aliona SOBOL
Repetiția – mijloc de exprimare a aspectualității în limba română 78
- Viorica LIFARI
Metode de cercetare a conceptelor din perspectiva lingvisticii cognitive 86
- Emilia OGLINDĂ
Particularități gramaticale ale textelor unor acatiste 96

CONSPECTE

- Cristina PÎNZARIU
Patria limbii române 104

RECURS LA PATRIMONIU

- Alexandru SURDU
Elogiul filosofiei românești 108

COȘERIANA

- Johannes KABATEK
João de Barros și Antonio Nebrija
(plecând de la notițele lui Eugeniu Coșeriu) 124

EX CIVITAS

- Ion I. IONESCU
Competitivitatea socială a satelor 143

PROZĂ

- Claudia PARTOLE
Guttentag; Lingura 152

DIALOGUL ARTELOR

- Constantin SPÎNU
Victor Hristov – un artist al expresiilor cromatice decorative 158
 Victor HRISTOV
Tablourile ca memorie a realității (pagini color) I-VIII

POESIS

- George TERZIU
Linia imaginară; Așa cum zici; Momentul; Scrisoare;
Poemul frânturilor de gânduri; Dimineața ciudată;
Plimbare pe facebook; Străinul perfect;
Sfârșitul unui poet dubios 161
 Passionaria STOICESCU
Despre boemie, morală și jocul lingvistic 167

MEMORIALISTICĂ

Mircea DRUC

EI și NOI

171

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Adelina Emilia MIHALI

O amplă lucrare despre nume și numire

191

Roxana PAȘCA

O contribuție valoroasă în domeniul onomasticii

199

IN MEMORIAM

Cristinel MUNTEANU

Calistrat Hogaș în evocarea lui Anton Marin

203

Ana BANTOȘ

Maria Briedis-Macovei: *Suntem atât de plini de adevăr, ca visul împlinit*

211

Maria BRIEDIS-MACOVEI

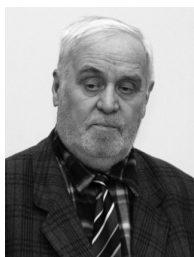
**Câte o Marie; Trece timpul; Amintiri din copilărie; Vălvătaie;
Ai uitat că nu sunt...; Dor de dor; Vise de argint...; Fără ieri...;**

Cântă anii mei; Ore decedate; În drumul vieții noastre;

Încotro gonesc

219

Mircea COLOȘENCO

Poezia axiomă a lui Alexei Mateevici

M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Academica”, „Dacia literară”, „Jurnal literar”, „Literatorul” și a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu și a.

I.

Comemorarea unui secol de la trecerea în neființă a lui Alexei Mateevici (16 martie 1888 – 24 august 1917) constituie recunoașterea de onoare a valorii operei sale ca patrimoniu cultural substanțial național, cu alte cuvinte, contactul cu eternitatea este conștiința prezentă sau citându-l ne filosoful Ludwig Wittgenstein: „Dacă nu se înțelege eternitatea (Ewigheit) ca o durată infinită, ci ca atemporalitate (Uzeitlichkeit), atunci trăiește veșnic acela care trăiește în prezent” (apud: Anton Dumitriu, *Homo universalis*, București, Editura Eminescu, 1990, p. 180).

Este atributul distinct al omului de talent omologat.

Creația intelectuală a lui Alexei Mateevici este opera unui cărturar bivalent, în limbile română și rusă, deasupra căreia strălucește axiomatic poemul *Limba noastră* – împlinire genuină a spiritului românesc. A sfârșit tragic, pe un pat de spital, la vreme de război, înainte de a atinge vârsta critică de 33 de ani! Aura lucrărilor sale, finalizate într-un stil propriu inconfundabil, reprezintă un prezent perpetuu ca tematică, gândire critică și idealism pentru identitate culturală în genere.

În activitatea lui social-politică-teologică îndeplinește destinul izvorât din geneza unor întregi generații de preoți din propriul arbore genealo-

gic, ca fiu/nepot/strănepot de clerici ortodocși basarabeni, fiind racordată la cerințele/comenzile timpului său, 1905-1917, marcat de războaie, revoluții și impedanțe naționale.

A știut să le facă față cu subtilitate și discernământ patriotic, ca un drept credincios creștin ortodox.

Așa se și explică manifestările oficiale de înaltă ținută nobilă destinate comemorării centenarului trecerii lui în eternitate, fie la Chișinău, în oraș-capitală a Moldovei de la Nistru, fie la Movileni, jud. Galați, în Moldova de la Siret, unde a slujit în biserica localității ca preot militar, când era pe front în 1917, iar sătenii nu l-au uitat și i-au dat numele său Școlii Gimnaziale comunale.

Ceremonialul ce se face cinstirii memoriei lui este de aceeași dimensiune carismatică, indiferent de nivelurile de desfășurare.

II.

Rămas orfan de tată în plină tinerețe, pierdere care a ținut de „botezul maturității”, și-a făcut studiile în învățământul de toate gradele în limba ocupantului temporar, începute la Zaim, continuate la Chișinău, încheiate cu o licență de prestigiu că preot (1914) la Academia Teologica kieveană, întemeiată de Mitropolitul român Petru Movilă – fiu și frate de Voievod român, însușindu-și, deopotrivă de bine, atât limbile clasice greaca și latina, cât și cele moderne – rusa și germana, fără a neglija pe cea maternă în care va excela.

În acest răstimp, scrie și publică pe teme diverse cu perseverență și acuitate, debutând, mai întâi, în 1906, cu un articol de atitudine cetățenească, apoi cu traduceri din limba rusă (A. P. Cehov), și, în toamnă, cu materiale de inspirație folclorică, toate în periodicul „Basarabia”, prefigurând liniile principale ale preocupărilor sale intelectuale de mai târziu, un „târziu” care va dura zece ani...

De abia în anul următor va debuta cu creații lirice ca poet!

Precizăm că el se încadrează într-un curent spiritual pe care o galerie deosebit de remarcabilă de înalți prelați ai bisericii ortodoxe l-au creat și întreținut de-a lungul a câtorva secole pline de vicisitudini în întregul spațiu

europăean („de la Nistru până la Tisa”), locuit de români supuși celor trei imperii expansioniste mereu în gâlceavă, puse pe jafuri, respectiv, țarist-osmanlău și austro-ungar.

Când Alexei Mateevici i-a prezentat viața și activitatea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821), Mitropolitul Ortodox al Moldovei, de Ekaterinoslav și Herson-Tavriceski, al Kievului și ulterior al Basarabiei (înscăunat la 10 februarie 1792 – retras după 1912, canonizat la 3 septembrie 2016), și publicat în periodicul „Luminătorul” (aug.-nov. 1913, Chișinău), cunoștea contribuția în acest scop a marilor prelați ai Moldovei, respectiv, Mitropolitul Varlaam (1590-1657), autorul binecunoscutei cazanii *Carte românească de învățătura Duminicilor preste an* (Iași, 1643), și Mitropolitul Dosoftei (1624-1693), autorul *Psaltirei în versuri* (Unieș, 1673), dar și de corifeii Școlii Ardelene, de la cumpăna sec. 18-19, Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai.

Era contemporan, dar nu știa de ei, cu preoții-scriitori români Gala Galaction (1879-1961), Ion Agârbiceanu (1882-1963), Nichifor Crainic (1889-1972) ș.a., cu contribuții meritorii în literatură ca romancieri, publiciști etc., iar cu propriii colegi de breaslă – Ion Buzdugan (1887-1967) și Pan Halippa (1883-1979), excelenții români, distinși militanți pentru afirmarea spiritului național, deopotrivă de talentați în planul literar – a fost împreună, gândind/luptând pentru independența Moldovei de sub imperiul țarist.

III.

Scrierile în limba română ale lui Alexei Mateevici reprezintă partea cunoscută în prezent de marele public, în vreme ce scrierile în limba rusă stau în așteptare... Așa se explică de ce partea cea mai productivă a referințelor critice publicate au ca subiect exegetic numai scrierile în limba română, contribuții eseistice care i-au statuat un loc distinct în istoria literaturii ca *homo religiosus* în binomul preot – poet.

Sunt remarcabile atât versurile originale, cât și cele traduse din creațiile unor poeți ruși (în număr de 23), dar și ale lui Fr. Schiller, din care de notorietate sunt M. Lermontov, A. S. Pușkin, M. Gorki. A colportat/localizat și câteva texte mai puțin reușite, falsificând. În genere, versurile

originale/traduse sunt cu conținut religios sau de inspirație folclorică și care, de altfel, constituie începutul carierei poetice: *Cântecul zorilor*, *Țăranii*, *Țara*, *Eu cânt* ș.a.

Proza lui are mai multe direcții. Original este un singur text. Traducerile sunt din A. P. Cehov (trei titluri) și o prelucrare din rusă a unei povestiri de S. Lagerlof. Culegerile de folclor și comentariile sunt din sfera obiceiurilor de Crăciun și de Nuntă. Studiile docte au caracter teologal, iar publicistica este de atitudine cetățenească, cu aspect de predică de amvon.

Autorii tratatelor de istorii ale literaturii române l-au inclus în filele acestor lucrări în raport cu percepția fiecăruia în parte.

În ordine cronologică, P. V. Haneș (1879-1966) – editorul întâiului volum de poezii al lui Alexei Mateevici (București, 1926) – îi dedică un medalion de sine stătător de câteva pagini, în *Istoria literaturii române*, ediția română (București, 1930) și franceză (Paris, 1934), în contextul capitolului titrat „Poezia de după Coșbuc” (cap. XXX, p. 299-306), în care se regăsesc grupări cu medalioane personalizate: Șt. O. Iosif (1877-1913), Dimitrie Anghel (1872-1914), Panait Cerna (1881-1903), J. B. Hetrat (1851-1911), fapt care nu se va repeta la niciunul dintre ceilalți istorici literari interbelici, care vor proceda doar la trecerea în revistă a grupului de poeți Ion Buzdugan, Pan Halippa și Alexei Mateevici („cu o poezie citabilă, *Limba noastră*”), de către E. Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane* (București, 1937), ca „dovezi de continuitate culturală românească într-o epocă de înstrăinare”; Const. Loghin, *Istoria literaturii române* (ediția a X-a, 1941, București), incluzându-i *in corpore* pe cei trei poeți în capitolul „Curentul Semănătorului”, fără nicio altă precizare; G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu* (București, 1945), în capitolul „Poeți provinciali «tineri», dintre basarabeni”, pe Pan Halippa, Bogdan Istru, cu o mică notiță personală, pe Alexei Mateevici, căruia „i se datorește, pe lângă alte versuri care promiteau o nouă definiție poetică a limbii române, cu imagini superioare celor ale lui Sion”, fiind citate v.13-16.

În zilele noastre, îi sunt rezervate lui Alexei Mateevici rânduri sugestive de către istorici literari la fel de avizați:

Dumitru Micu, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism* (București, 2000), include opera lui Alexei Mateevici în capitolul „Scriitori de orientare tradițională”, alături de Șt. O. Iosif, O. Goga,

G. Topârceanu ș.a., considerând poema *Limba noastră*, astăzi imn de stat al Republicii Moldova, Marsilieza Basarabiei, replica de peste Prut la „Deșteaptă-te, române”, din care citează v. 29-32 (p. 180), menționând ediția critică *Opere* (vol. I-II, Chișinău, Editura Știința, 1993), cu lucrările sale în limbile română și rusă.

Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent* (București, ed. a II-a, 2009), medalionul titrat *Un poet emblematic: Al. Mateevici* (p. 565-566), continuat cu capitolul „Poeți basarabeni din România înainte de război” (Pan Halippa, Ion Buzdugan, Petru Stati, Vl. Cavarnali, Teodor Nencev, Al. Robot, Emilian Radu Bucov, Nicolai Costenco, Bogdan Istru și George Meniuc, p. 566-572), integrați organic fenomenului literar național, cu mențiunea specială că Alexei Mateevici este un poet-lemă nu numai pentru Basarabia, dar și al României întregi cu al său „cântec de lebadă”, care este *Limba noastră* (p. 565).

Marian Popa, *Istoria literaturii de azi pe mâine. 23 august 1944 – 22 decembrie 1989* (București, 2009, versiune revizuită și augmentată, vol. I-II), se dedică caracterizării frugale, dar pertinente, pe diverse pagini, în corpusul volumelor, lui: Ion Buzdugan (vol. I, p. 91), Pan Halippa (I, p. 86, 91-93; II, 126, 244, 966), Alexei Mateevici (I, 90-93, 127-128; II, 132, 1096, 1099, 1113), dar și lui Vasile Țepordei (I, 93), rânduri pline de obidă cum comuniștii de pe ambele maluri ale Prutului i-au falsificat prin interpretarea creațiilor marxist-leninist-staliniste.

Iar dacă este să ne referim la istoriografia locală a lui Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (Chișinău, Editura ARC, 1997, ed. a II-a, revizuită și adăugită, p. 432), medalionul *Alexei Mateevici, homo christianus* (p. 85-89) se concentrează în jurul poeziei mistice originale sau traduse, de unde apelativul din titlu, repetat de cinci ori în textul prezentării, ca singurul sigiliu definitoriu pe motivul că „prorocul pe care îl visa Al. Mateevici să-l ridice basarabeni a fost chiar el însuși” (p. 89), de ca și cum în acest fapt ar consta contribuția poetului *Limbii noastre* la destinele literaturii române.

Altfel vede traiectoria lui Alexei Mateevici în istoria literaturii române în genere Ana Bantoș, *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (Chișinău, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, 2010, p. 344), capitolul „Conștiința valorii imense a limbii române – Ma-

teevici, Vieru, Coșeriu” (p. 153-157), în care autoarea constată faptul că „Alexei Mateevici face un fel de *fenomenologie* a memoriei pe care o descoperă în *adâncuri înfundată*”, după care, peste alte pasaje concludente, precizează că Al. Mateevici „este deschizătorul drumului spre demnitatea și independența pe care basarabeanul și le-a manifestat plenar în anii '80-'90 ai secolului trecut” (p. 154). Este o cu totul altă viziune asupra omului și operei lui Al. Mateevici în contextul contemporan spiritual românesc.

IV.

Scrierile în limba rusă ale lui Alexei Mateevici au fost ignorate de exegeții literari, deși nu sunt mai prejos de cele în limba română, ba chiar sunt gemene ca valoare intrinsecă, făcând parte din opera și personalitatea lui. În prezenta expunere, ne vom referi doar la teza de licență a preotului-poet-filosof.

La sfârșitul lunii septembrie 1913, fiind începutul ultimului an ca student al Academiei Teologice kievene, i se propune ca subiect de teză de licență „Concepția religioasă-filosofică a lui Gustav Theodor Fechner” de către prof. P. P. Kudreațev, fiind cea de-a 132-a temă din lista de 134 întocmită de conducerea Academiei pentru cei 48 de viitori absolvenți, știindu-se că Al. Mateevici stăpânea ca un nativ limba germană.

Până la 14 iunie 1914, când își susține examenul de licență, Al. Mateevici este absorbit total de elaborarea tezei și nu mai publică în presă, la „Luminătorul”, decât traducerea poemului *Păcătoasa* de A. K. Tolstoi și o serie de articole pe diverse teme.

Gânditorul Fechner (1801-1887), fizician, psiholog și filosof german, alături de Rudolf Herman Lotze (1817-1881), filosof, inițiatorul idealismului neoromantic în formula „metafizicii inductive”, Eduard Von Hartmann (1842-1906), cunoscut prin lucrarea *Filosofia inconștientului* (1869), și de Wilhelm Wundt (1832-1900), creatorul primului laborator de psihologie experimentală (Leipzig, 1879), studiind limbajul, mitul și religia moravurilor în cadrul psihologiei sociale, au reprezentat, împreună, idealismul neoromantic al „metafizicii inductive”, iar G. Fechner a dat o expresie matematică raportului dintre intensitatea senzației și intensitatea stimulului fizic, care o provoacă, cunoscută sub numele de Legea lui Weber-Fechner.

Întreaga bibliografie a lui G. Fechner a fost consultată în originalul german, fiind vorba de opt lucrări distincte/deosebite pentru întocmirea tezei de licență. Elaborată în manuscris (peste 800 de pagini autografe), teza este depistată de Sava Pânzaru. Împreună cu Efim Levit o prezintă în „Revista de istorie a Moldovei” (nr. 4, oct. - dec. 1992, p. 21-27), pentru prima dată, la aproape opt decenii de la susținerea ei și editată integral în vol. II, *Opere* (1993, p.382 -641, 710-714), cu comentariile editorilor.

Lucrarea este structurată în două părți, respectiv șapte capitole în prima, și unul, ca final/concluzie, în ultima parte: 1. Bazele filosofiei lui Fechner; 2. Probleme cosmologico-psihologice; 3. Animismul universal; 4. Învățătura despre Dumnezeu; 5. Binele suprem și moralitatea; 6. Nemurirea sufletului; 7. Concepția luminoasă; 8. Aprecierea istorico-critică a concepției religioase și filosofice a lui G. Fechner.

Teza a fost apreciată cu *magna cum laudae* de profesorii recenzenți, considerând că autorul ei este un talent adevărat și cu convingeri teologice ortodoxe ferme.

Asemenea aprecieri favorabile ar fi trebuit luate în seamă în vederea traducerii integrale din limba rusă în cea română și tipărită, difuzată, pentru a nu fi un autor bicefal!...

E demn de menționat că este prima și singura lucrare până în prezent realizată despre filosofia lui G. Fechner în cele două culturi: rusă și, dacă va fi tradusă/tipărită, română...

În cadrul creației/operei integrale a lui Al. Mateevici, româno-rusă, teza respectivă constituie aportul său fundamental în domeniul spiritual, altul decât cel literar/clerical, în calitate de cugetător/gânditor. Subliniem faptul că după finalizarea lucrării opera sa poetică și-a schimbat tematica: nu a mai creat niciun text cu subiect mistic/teologal, fiind un vector occidental spre universalitate, considerente pe care nu le găsim menționate/dezvoltate în nicio exegeză privind poematica sa în vreun articol/eseu/tratat de istorie literară dedicate autorului *Limbi noastre*, care rămâne să domine ca un Everest prin această creație de lux spiritual românesc, precum o axiomă (axiom în limba greacă însemnând „demnitate”), respectiv, un adevăr care nu trebuie demonstrat... matematic ori în alt fel!

Quod erat demonstrandum.

Eugeniu COȘERIU

„Limba moldovenească” – o fantomă lingvistică

E.C. – (sau Eugenio Coseriu, n. 27 iulie 1921, comuna Mihăileni, județul Bălți, azi în Republica Moldova – d. 7 septembrie 2002, Tübingen, Germania) lingvist român din exil, membru de onoare al Academiei Române (din 1991). Este fondatorul primei școli lingvistice din America de Sud și al școlii lingvistice de la Tübingen. Părinte a ceea ce azi se numește lingvistica integrală, Eugeniu Coșeriu este unul dintre cei mai importanți lingviști ai secolului XX, doctor honoris causa al aproape 50 de universități din întreaga lume.

Statele plurilingve sunt aglomerări de colectivități etnice și lingvistice mai mult sau mai puțin diferite. Între aceste colectivități există relații de colaborare, dar și relații conflictuale, relații care se reflectă și în planul lingvistic. În privința relațiilor dintre limba proprie, a colectivității a căreia individul îi aparține istoric, și o altă limbă, mai ales în cazul limbilor majoritare și al limbilor minoritare, se pot distinge trei atitudini.

Prima este cea pe care o numesc *naționalismul sănătos*, care înseamnă să îți asumi limba ta pentru tine și pentru comunitatea ta fără a impune această limbă și altora; minoritățile pot să aibă școli în limba lor, să comunice în limba lor, să-și dezvolte cultura proprie.

A doua atitudine aș numi-o *șovinismul lingvistic*, al celor care vor să impună limba majoritară și minorităților.

În sfârșit, cea de a treia este *colonialismul sau imperialismul lingvistic*, al celor care vor să impună limba lor majorităților cucerite.

Singura atitudine rezonabilă este *naționalismul sănătos*.

De-a lungul istoriei s-au manifestat toate cele trei atitudini, în ultimele secole șovinismul lingvistic și imperialismul lingvistic luând înfățișări

dintre cele mai diverse. Comunismul, ca doctrină, era într-adevăr internaționalist și nu s-a pretins, în realitate, deznaționalizarea. Dimpotrivă, lingvistul Marr – cu toate greșelile sale de concepție despre care nu vorbim aici – voia să afirme toate limbile naționale și a creat chiar alfabet pentru foarte multe limbi, nu pe baza celui chirilic, ci bazate în general pe alfabetul latin. Limbii române folosite în republica autonomă de la est de Nistru i se recunoștea atunci identitatea, în scris folosindu-se și alfabetul latin. Apoi a început reacțiunea. A fost chiar și o reacțiune împotriva doctrinei lingvistice a lui Marr din cauză că nu a făcut politică în faptul lingvistic, mai exact nu a făcut politică lingvistică rusească. Dimpotrivă, Marr, care era un comunist foarte naiv, credea într-adevăr într-un fel de comunism internaționalist, supernaționalist și își închipuia că limba finală a comunismului internațional va fi o altă limbă, o limbă nouă, care nu va fi – spunea el – nici rusa (spunând „nici rusa” înseamnă că înțelegea că tocmai rusa va deveni această limbă!), nici engleza, nici germana.

Or, ce s-a produs în comunismul sovietic a fost până acum o reacțiune împotriva internaționalismului din partea imperialismului rus. S-a afirmat de aceea că în politica generală și, prin urmare, și în politica cultural-lingvistică, imperialismul rusesc și comunismul sovietic au devenit imperialism sovietic. Această reacțiune s-a manifestat în sensul cel mai evident în cazul așa-numitei doctrine a *bilingvismului armonios*, ceea ce însemna ca toată lumea să știe limba comunismului, limba imperiului, adică rusește, și, în afară de asta, să fie și bilingvi.

Ce s-a întâmplat cu această doctrină cu totul absurdă? Se înțelege că rusofonii din toate regiunile ocupate cu populație majoritară nerusă înțelegeau că nu trebuie să învețe ei limba locală, deci adoptau o atitudine colonialistă, curentă și în alte cazuri, fiindcă ei vorbeau deja limba imperiului, limba generală a comunismului. Așadar, cei ce trebuia să fie bilingvi și să accepte „bilingvismul armonios” erau, se înțelege, localnicii, adică cei care erau majoritari în fiecare regiune. Niciodată rusofonii nu s-au gândit că și ei, trăind în aceste regiuni, ar trebui să fie bilingvi. Și rezultatul a fost că foarte mulți rusofoni, veniți de mult sau veniți de curând, pur și simplu n-au învățat, de exemplu, limba română și nici alte limbi din alte țări ocupate.

Au rezistat foarte puține țări, din punct de vedere lingvistic. Au rezistat admirabil Georgia și Armenia; au rezistat, de asemenea, Țările Baltice, care și-au păstrat limba, deși acolo imigrația rusească a fost mai nu-

meroasă decât în Republica Moldova. Îmi permit să amintesc aici o întâmplare petrecută într-o universitate georgiană. Aveam de ținut o conferință – care era tradusă în rusește –, și bătrânul Cicobava, un profesor de lingvistică de acolo, mi-a spus că într-o universitate georgiană pot vorbi în georgiană sau în orice altă limbă, dar nu rusește. Fără îndoială, așa ceva nu s-a întâmplat niciodată, și nu s-ar fi putut întâmpla, din nefericire, în Republica Moldova: să se spună că asta e o universitate românească și că aici se vorbește românește, iar dacă nu știți limba română, vorbiți altă limbă, dar nu limba imperiului! Și Cicobava nu era deloc anticomunist și nu era nici dușman al rușilor. Deci se înțelegea că la acea universitate se vorbește limba națională și se afirmă astfel identitatea culturală și identitatea tradițiilor culturale ale Georgiei. Pe câtă vreme în Republica Moldova, până și numele Georgiei a fost adoptat în forma rusească: se spune *Gruzia* și *gruzin*, pe când în limba română s-a spus întotdeauna *Georgia* și *georgian*.

Cazul limbii române de dincolo de Prut e mult mai grav decât al celorlalte limbi din țările foste sovietice (țările ocupate de sovietici). Aceasta pentru că acolo s-a afirmat numai doctrina absurdă a „bilingvismului armonios”, pe când în Republica Moldova s-a făcut și altceva: s-a pretins că această limbă nu e aceeași limbă cu limba română, și deci nici cultura nu este aceeași cu cultura românească. Prin urmare, ar fi vorba de altă cultură. Am povestit de multe ori și am să amintesc și aici că până și pe Sadoveanu (când a fost la Chișinău) au pretins să-l traducă în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi răspuns cu rostirea lui moldavă: „Auzi, mișăii, sî mă traduci pi mini în limba me!”. Acest lucru s-a întâmplat numai în două țări: în Republica Moldova și în Tadjikistan. S-a creat, așadar, o fantomă în lingvistică: s-a pretins că e o altă limbă și o altă cultură, iar această cultură începe cu regimul sovietic. Aceasta s-a întâmplat în cele două țări amintite, unde s-a pretins să se construiască o limbă locală, alta decât româna sau persana. Această fază a imperialismului lingvistic a fost faza cea mai gravă.

După această fază s-a înțeles, cel puțin anumiți lingviști au înțeles, că nu se poate susține această aberație și până și anumiți politicieni au înțeles că nu se poate susține, că cel mult se poate spune că e aceeași limbă, dar că are două nume diferite. Se numește limba moldovenească și limba română, însă limba este aceeași. Când am vorbit la Chișinău

împotriva acestei idei, cineva mi-a spus că doar sunt atâtea limbi care au două nume, prin urmare, de ce nu ar fi posibil acest lucru și pentru limba vorbită în Republica Moldova? Faptul nu e adevărat sau nu e adevărat în acest sens. În acest sens nu există limbi care să aibă două nume. Când au două nume, aceste nume se aplică la toată limba. Sau un nume care se aplică unei anumite variante a limbii. De exemplu, când spaniolul Hervás (care scria și italienește) spunea *la lengua moldava o valaca*, el înțelegea aceeași limbă, care în întregime putea fi numită sau moldovenească, sau valahă. Și tot așa, Cantemir. În cazurile în care există, într-adevăr, două nume, se numesc variante ale unei limbi: când se spune *catalană, valenciană*, se înțelege norma, limba exemplară din Cataluňa, Valencia, care nu este cu totul identică și are chiar alt sistem fonologic, deși în fond este aceeași limbă. Când se spune *limba sârbă* sau *croată*, se înțelege că e vorba de *limba comună sârbo-croată*, în forma ei *sârbă*, adică în forma *štókavo*, și că *limba croată* este aceeași limbă *štókavo*, însă în forma ei *ijékavo*. Și se mai înțelege că dialectele *kájkavo* și *čákavo* sunt *dialecte croate*, nu *sârbe*, deci nici într-un sens nu se aplică exact la aceeași limbă.

De aceea faptul de a menține două nume duce la situații cu totul absurde. În statisticile ucrainene – de exemplu, o statistică pe care am găsit-o într-o revistă germană – se spunea că în Ucraina locuiesc 180 000 de români și 550 000 de moldoveni. Reiese deci din discuție faptul că ei s-ar fi identificat prin limbă. Când am fost în regiunea Cernăuți am auzit că cei de la Boian vorbesc românește, vorbesc limba română și sunt, prin urmare, români, iar cei de la Noua Suliță vorbesc moldovenește și sunt moldoveni. Iar ei vorbesc la fel! Iată cum două nume diferite pentru aceeași limbă înseamnă dezbinarea, despărțirea comunității lingvistice.

*Fragment din textul conferinței „Politici lingvistice”
susținută de Eugeniu Coșeriu
la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului,
ediția a VI-a, Suceava, 20 octombrie 2001.
Revista „Limba Română” nr. 10, 2002, pag. 6-16.*

Petru URSACHE

Maiorescu și cultura europeană

P. U. – etnolog, estetician și istoric literar (15.05.1931-07.08.2013). Professor Emeritus al Universității „Al. I. Cuza”. Autor al mai multor volume, între care: *Înamorați întru moarte. ErosPoesis la Cezar Ivănescu* (2006), *Antropologia, o știință neocolonială* (2006), *Etnosofia* (2006), *Camera Sambô. Introducere în opera lui Mircea Eliade*, ediția a doua, revăzută și dezvoltată (2008), *Istorie, etnocid, genocid* (2010), *Erosthantos la Cezar Ivănescu* (2010), *Miorița. Dosarul mitologic al unei Capodopere* (2013, 2015), *Etnosofia* (2013), *Etnoestetica* (2014), *Etnofrumosul sau cazul Mărie* (2014), *Moartea formei* (2014), *Antropologia, o știință neocolonială* (2014), *Mic tratat de estetică teologică*, ediția a treia (2016), *Omul din Calidor*, ediția a doua (2016). Îngrijitor a peste douăzeci de antologii și ediții critice, unele în colaborare cu Magda Ursache.

Titu Maiorescu ne-a arătat cum să „reintrăm” și să ne menținem în Europa, cu demnitate, cu gravă răspundere, prin noi înșine. Este cea mai înaltă lecție de crez rămasă de la marele cărturar și om politic din a doua jumătate a secolului trecut. Această dimensiune a activității sale se conturează energic și concertat în toate activitățile desfășurate neobosit, mai bine de jumătate de secol, la catedră, în presă ori în Cameră. Și niciodată nu a apărut mai clară această direcție decât astăzi, când momentul pe care îl trăim, epoca pe care am parcurs-o prezintă asemănări frapante, chiar paralelisme, cu cele petrecute sub ochii lui. Vechea și cunoscuta formulă „înapoi la Maiorescu” poate fi din nou, cu succes, invocată, cu condiția să acordăm cuvântului *întoarcere*, ca în mitul resurecției, sensul necesar creator, și nu repetitiv pur și simplu.

Firește, Titu Maiorescu nu trebuie privit izolat. Sunt și alți cărturari, chiar numeroși, care l-au precedat sau urmat în pledoaria integrării românilor în spațiul spiritual european. Diferă modalitățile de lucru, de stil, de viziune. Patruzecioptiștii erau familiarizați cu viața culturală și politică a Apusului, făceau parte din asociații științifice, colaborau la diferite publicații, tratau cu colegii lor, adesea mari personalități, probleme ale vieții contemporane, fără complexe, ca de la egal la egal. Generația

lui Alecsandri se arăta încântată de marile capitale, elogia moravurile și instituțiile publice. Multă energie s-a consumat pentru ca acestea să fie introduse la noi. În epocă, se manifesta cultul instituției, privită ca o binefacere pentru societatea luată în totalitate, individul reprezentând, deocamdată, o cantitate neglijabilă. El era chemat să venereze instituția ca pe o realitate preexistentă și suprafirească și nu ca pe un instrument, un bun comun pentru propria-i dezvoltare. Credița că instituțiile sunt *daruri* divine nu se întemeia numai pe o metaforă poetică. „V-am dat teatru, mi-l păziți ca pe un locaș de muze”, se spunea într-un celebru *Prolog* scris în pragul acestor vremuri; cât despre geneza limbii, a ordinii sociale etc., ele își aveau legendele lor și treceau drept creații întemeiate încă din epoca mitică a omenirii.

De aceea Titu Maiorescu a respins vechea concepție privind caracterul oarecum decorativ al formelor moderne introduse de patruzecioștiți, deși este greu de crezut că în locul lor nu ar fi procedat la fel. Să nu uităm că ei veneau după o lungă noapte fanariotă, după o dramatică pulverizare a tuturor forțelor creatoare autohtone, când țările române s-au aflat sub influența orientului turco-fanariot, străin sensibilității și tendințelor noastre naturale de dezvoltare. Așa cum pe timpul lui He-liade era suficient îndemnul „Scrieți!” ca să apară literatura, și la mijlocul secolului a copia un sistem instituțional, gata elaborat în altă parte, echivala cu actul cultural însuși. Greșală? Greu de precizat. Astăzi, la sfârșit de mileniu, știm sigur – și, din păcate, din proprie experiență – că instituțiile pot forma, dar și distruge spiritul unei națiuni. La începutul funcționării nu apare nimănui limpede dacă ele însele urmează să se adapteze ori dacă materialul uman e chemat să beneficieze datorită activității lor. De aceea Maiorescu recomandă prudență conaționalilor în selectarea formelor gata elaborate. Nici patruzecioștiții nu credeau altfel. În orice caz, nu trebuie să-i judecăm în bloc. Și mai știm sigur că structurile, odată instaurate, nu rămân nici pe departe „forme goale”, ci mecanisme intens productive.

Dar spuneam că timpul lui Maiorescu se aseamănă cu al nostru, cel de după 1990. Și el a venit după o revoluție care nu a radicalizat viața socială, politică și culturală a țărilor române; s-au menționat contradicții, forme de opoziție mai mult sau numai puțin violente, ce nu erau destinate să ducă la stabilizarea vieții interne; după prima etapă de avânt

revoluționar de la mijlocul secolului a urmat alta, de marasm și de sterilitate în planul creației, de unde și neîncrederea față de instituțiile moștenite. S-a născut astfel teoria culturală a „formelor fără fond”, care prezintă unele asemănări cu ceea ce numim astăzi „limba de lemn”. Nu întâmplător a fost lărgit câmpul de aplicație al teoriei „formelor fără fond”, de la instituțiile care, contrar primelor începuturi. Ne referim la anii '40; teatrul național, presa, școala etc. funcționau după o logică aparte, la creația poetică (*O cercetare critică...*), la presa curentă (*Limba română în jurnalele din Austria, Beția de cuvinte*), la problemele limbii (*În contra neologismelor*), ori la rostirea parlamentară (*Oratori, retori și limbuți*). În toate aceste variate cazuri, problema deturnării limbajului de la funcțiile sale fundamentale (stocarea de informație, comunicarea și crearea de sensuri) constituie adevăratul mobil al întregii activități critice. Când rostirea începea să se deterioreze – iar acest risc există în orice societate, nu și posibilitatea intervențiilor libere și corective – autorul se pronunța cu severitate, propunând soluții de fiecare dată pertinente.

Pentru generația lui Maiorescu (și pentru cea de astăzi) esențială nu era introducerea noilor instituții, ci critica lor, începând cu scrierea, continuând cu școala și cu academia. Era vorba de restaurarea formelor de comunicare, de readucerea lor la viața normală, în așa fel încât să poată fi resimțit „progresul adevărului” în toate planurile vieții spirituale. Făcând referire la „limba de lemn”, nu am dori să se creadă că am pleda pentru idei protocroniste la Titu Maiorescu. Ar fi și împotriva gândirii sale; el era convins că singura rațiune de a exista a omului de valoare este de a fi întru totul dăruit timpului său. Dacă a știut să reprezinte cu strălucire segmentul de timp care i-a fost dat pentru experimentare, viitorul îl va reține. Nu pe Marr l-a citit el pentru a înțelege necesitatea restaurării limbajului în societatea modernă, ci pe Herbart. De la filozoful german, lucru cunoscut, autorul român a reținut, încă din anii de la Theresianum, că orice cercetare științifică sau filozofică trebuie să înceapă cu critica noțiunilor și a conceptelor.

Faptul că Titu Maiorescu a „văzut” calea ce trebuia urmată în direcția curățirii limbajului, ca o condiție a europenizării, a contactelor, a schimburilor de idei, spre deosebire de experimentații săi contemporani mai în vârstă, unii aureolați de anii revoluției patruzecioptiste, nu

trebuie să credem că ar fi vorba de precocitate. Asemenea cazuri s-au mai întâlnit în istoria noastră: tinerii au fost aceia care au „văzut” fără drept de apel că singura soluție pentru salvarea țării din lunga noapte comunistă (care ne-a afectat din nou conștiința, cu siguranță într-un mod mult mai dramatic decât cealaltă noapte, fanariotă) este revoluția. Și tot ei sunt aceia care continuă să vadă mai bine, în perspectivă, de unde rezultă că tinerețea este condiția oricărei revoluții cu adevărat reale, și tot ea rămâne singura capabilă s-o apere până la capăt.

La începutul carierei lui Titu Maiorescu, s-au produs și alte modificări de structură și de mentalitate care pot, de asemenea, ilustra paralelismul în planul temporal amintit: au început să apară elemente de gândire tipice individualismului și liberalismului burghezo-democrat; într-o variantă pragmatică, ca urmare a conviețuirii europene și a dezvoltării lente a formelor culturale instituționalizate. S-a schimbat raportul dintre instituție și individ. Acesta deține primatul în relație, devine conștient de rolul său de creator – nu numai de beneficiar al instituției – și o legitimează în funcție de oportunitatea ei. Nu instituția precedă individul (sau grupul), ci invers. Se cunoaște polemica junimistului cu publicistii ardeleni de la „Familia”, care anunțau înființarea unei societăți (cu statute, programe de activitate, cotizații), fără să existe deja o activitate teatrală propriu-zisă și fără un public, nu neapărat format, dar măcar conștient de necesitatea înființării teatrului sau a societății.

De regulă, trebuie create cadrele (Eugen Lovinescu spune „formele”) care devin forțe active, instituționalizând și dezvoltând activitățile spirituale și culturale. Nici criticul junimist nu gândea, de fapt, altfel, dar era preocupat cu deosebire de oportunitatea momentului introducerii lor. Înțelegerea acestui fapt ține de o anume intuiție socială, de previziune și de estimare a elementului uman apt să adere la noile forme. Titu Maiorescu a dat dovadă de mai multe ori de intuiție (de pildă, atunci când a înțeles că societatea românească avea nevoie de o anume definiție a frumosului în receptarea artelor, în general, și a poeziei, în special) și s-a afirmat cu ingeniozitate, în planul speculației teoretice. În legătură cu primul aspect stă mărturie întreaga sa viață de elev de la Theresianum. A fost răstălmăcită în diverse chipuri această perioadă biografică. S-a insistat asupra „ambițiosului”, „rigidului”, „silitorului”, „arogantului”, „carieristului” etc., toate pe cât de exacte luate în parte,

pe atât de false în cuprinderea vieții autorului. Căci *Jurnalul* său dublat de *Epistolar*, fie și numai pentru epoca vieneză, dezvăluie în amănunt modul cum lua naștere un nou tip de intelectual în consens cu instituțiile în dezvoltare din a doua jumătate a secolului trecut. Tânărul a exersat pe cont propriu acest model, cu o îndârjire care a contrariat și pe care o găsim mai târziu doar la Mircea Eliade. Nu întâmplător, amândoi au fost și autori de jurnale și au nutrit o vie dorință de europeanizare, fiecare într-un stil propriu: primul făcând să se afirme literatura și cultura română (prin ce are ea „specific etnic”), el păstrându-și rolul de simplu slujitor; celălalt folosindu-se de tradiția românească (integrată în universalitate), pentru a-și reliefa propria-i personalitate de creator și mai ales de savant, reprezentativ pentru o întreagă familie de spirite românești.

Două observații se impun în acest moment al discuției: de fiecare dată, în momente conjuncturale, de mare încordare pentru existența întregii națiuni, apare în mod firesc un nou tip de intelectual. Istoria noastră culturală poate înfățișa astfel, în serie diacronică, o adevărată tipologie foarte bine conturată. Acest fapt a apărut atât de evident la un moment dat, încât, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, s-a desfășurat în paginile mai multor publicații o amplă discuție pe tema pronosticării apariției noului tip de intelectual, la aceasta participând personalități de vârste și profesii diverse. După numai un deceniu, Mircea Eliade avea să identifice imaginea intelectualului constituită deja în două ipostaze bine distincte, dar consonante, în spiritul acelei „coincidentia oppositorum”: cea a „huliganului” răzvrătit „pașnic” și cea a „savantului total”, reprezentat, printre altele, de generația de la „*Criterion*”. Ca pe timpul criticului de la „*Junimea*”, și astăzi, sub ochii noștri, poate fi presimțită apariția unei noi conștiințe cărturărești. Nu ne aflăm oare după un prea lung război, urmat de o revoluție? Se anunță prin stilul agitat de întrebări fundamentale și vizionar al tinerilor, în curajul iarăși „huliganic” al acestora de a restaura prin jertfă sensul revoluției, în perseverența și disperarea cu care îi îndeamnă pe părinții lor și pe bătrânii profesori să-și „vadă” propriile greșeli și calea unică de îndreptare: instaurarea adevărului în toate compartimentele existenței noastre. Descoperim la Titu Maiorescu pagini care par scrise ieri: „Tinerimea de astăzi, de la care atârnă îndreptarea în viitor, trebuie să înțeleagă o dată unde este adevărul și unde este eroarea în această luptă de

idei; înaintea ei trebuie dovedită acuzarea ce am adus-o în contra celor mai mulți dintre publiciștii noștri literari și științifici, acuzarea lipsei de conștiință atât în privirea cunoștinței de cauză, cât și în privirea voinței de a spune adevărul în chestiile de care se ocupă” (*Direcția...*).

În al doilea rând, ce putea însemna un nou tip de intelectual pentru generația lui Titu Maiorescu? Așa cum rezultă din *Jurnal* și din *Epistolar*, tânărul se dăruiește unei munci sistematice și titanice. Nu este vorba de o simplă competiție școlară, cum s-a crezut adesea. Individul cuprins de spiritul liberalismului dorea imperios (ca și tânărul de astăzi, care nu se mai mulțumește cu memorarea fidelă a cursurilor universitare) să-și formeze din timp o judecată matură, independentă; știa că societatea raționalistă și pragmatică avea nevoie de personalități bine înzestrate intelectual. Și mai știa că omul modern, postbonjurist, era chemat să schimbe rolul de „monden”, pe care îl juca în societate, cu acela de savant. (Câte complexe de inferioritate la elevul Titu Maiorescu, aflăm din *Însemnări zilnice*, pentru că nu știa să danseze, să vorbească fetelor în fraze aprinse, pentru că nu avea o înfățișare atrăgătoare! Mai târziu, când încerca aventura mondenă, nu făcea altceva decât să transforme jocul de societate în prelegeri despre artă și morală, în limbajul accesibil oamenilor. Convingătoare ni se pare însemnarea din *Jurnal*, datată 4-16 octombrie 1873: „În timpul din urmă mă izbește din ce în ce mai mult ce tari piese de rezistență și ce tari coeficienți de fricțiune sunt oamenii...” etc.). Dar se poate și una, și alta, adică nu este exclus ca savantul să fie totodată și om de lume. Baudelaire ar vedea în asta o tipologie bine constituită caracterologic. „Oameni de lume” s-au dovedit a fi, la vremea lor, din pură curiozitate, Rembrandt sau Im. Kant. Însă generația lui Maiorescu a dorit să transfere convorbirea științifică din salonul monden în cadrul reuniunilor savante, dându-i o utilitate practică, de specialitate. Nu simpla conversație pentru plăcere intelectuală, ci înfruntarea de idei la cel mai înalt nivel teoretic, în scopul dezvoltării științei, era rațiunea de a fi a noului tip de intelectual. Maiorescu însuși a experimentat această nouă modalitate de afirmare a omului de știință, ca membru al Societății hegelienilor, ținând conferințe pe teme inedite la data respectivă, în mari capitale europene, Berlin și Paris.

Prin urmare, studiul sistematic, cufundarea în materii aride pentru fortificarea spiritului și disciplinarea gândirii. Nu se destăinuia autorul în

Jurnal că studiul logicii l-a făcut să devină „rece”, și că-l împiedica să potrivească rimele? Erau exerciții pregătitoare pentru înfruntări elevate. Numai așa vom înțelege pasiunea tânărului Maiorescu pentru controversă, dorința de a epata abordând teme filozofice la o vârstă „pre-matură”, efortul suprafiresc de a „sistematiza” logica lui Herbart ori al lui Drobisch, desfășurarea unor epistole adesea kilometrice, adresate cunoștințelor din țară sau din străinătate. Astfel vom spune, cum s-a mai întâmplat, că *Jurnalul* și *Epistolarul* (documente de primă importanță pentru cercetarea personalității criticului, ce trebuie exploatate cu prudență) cuprind notațiile unui individ mărunț și ambițios, pus pe arțag și obsedat de patimi mărunte. Și vom greși profund.

Titu Maiorescu nu s-a mărginit numai la critica instituțiilor (în așa fel încât să i se atribuie în exclusivitate calitatea de îndrumător cultural), și nici la a lămuri o serie de concepte ori definiții pentru uzul învățăceilor. Deviza sa, ca „sinteză teoretică în atac”, era să promoveze, în perspectiva „treptelor de înălțare”, toate compartimentele vieții spirituale. Critica (altfel spus, restaurarea conceptelor în sens herbartian) „formelor fără fond”, deci a instituțiilor, a limbajului poetic, a stilului oratoric, a principiilor juridice, a mentalităților era un mijloc, și nu un scop. Toate aceste activități separate ne dau o sumă, nu și imaginea sintetică a personalității criticului. Dacă organizăm scrierile sale după criterii tematice, putem vorbi cu aceeași îndreptățire despre Maiorescu *esteticianul* sau, după caz, *lingvistul*, *criticul literar*, *îndrumătorul cultural*, *politologul* etc. În afară de aceste imagini fragmentare, autorul trebuie reconstituit în totalitatea sectoarelor teoretice și pragmatice. Este o concepție integratoare, hermeneutică, bazată pe un sistem de texte și simboluri (scrieri și instituții) transparente și corespondente semantic, în așa fel încât fiecare își găsește un corelat sau o serie de corelate în marea unitate. Drumul către estetic trece prin cultură și morală sau invers; criticul se raportează la poet invocând o lege psihologică, ceea ce fundamentează o dublă unitate tipologică; sublimul se asociază cu modernitatea, poezia cu frumosul, spiritul etnic se definește caracterologic și fiziognomic în funcție de afinitățile de gintă și de cultură.

Astfel, din orice parte am aborda opera lui Titu Maiorescu, din direcția esteticului, a culturalului ori a fenomenelor de limbă, ne vom afla permanent în miezul unui complex de valori. Desele interferențe creează

dificultăți în stabilirea unor limite tranșante între domenii specifice îndrumătorului cultural și esteticianului; unde lingvistul devine critic literar; unde psihologul se transformă în moralist. Pentru a evita riscul unei înțelegeri fragmentare, criticul s-a văzut nevoit să intervină în mai multe rânduri. A făcut-o într-o scrisoare adresată Emiliei (în legătură cu *Poeți și critici*) sau în alta, către Ioan Petrovici. Marele junimist îi explica tânărului discipol aflat la studii în spațiul germanic, deci în contact cu o mentalitate inedită pentru cel din urmă, în ce măsură elementul civilizație constituie un suport și un stimulent pentru viața estetică: „E caracteristică impresia ce ți-a lăsat-o Viena și e bine că ți-a lăsat-o așa: veselie cu toată vremea urâtă. Să încerc o explicare. Orice civilizație superioară scoate la iveală arta frumoasă și meseria artistică. Arhitectura și statuile de pe străzi, pictura în galerii, desenele la atelaje, muzica la teatru, fie și strălucirea elegantă a unui balet, apoi micile comodități ale traiului de toate zilele: pavajul mai neted, iluminatul mai viu, ușa și fereastra mai ușor deschise și închise, scaunul mai potrivit, patul mai elastic, toaleta mai curată; toate lingușesc impresionabilitatea omului. Iar unde este mai multă artă, e mai multă veselie. Vorba lui Schiller: *ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst!*”. Este o teorie de proveniență tipic germană. Criticul a reținut esențialul, „micile comodități”, de care s-a râs în trecut, pentru că, minimalizând, s-a văzut aici așa-zisa înclinare a autorului spre huzurul burghez. În realitate, „micile comodități” condiționează fenomenul, deloc neglijabil, al receptării artei. Ceea ce în epistolă e o modestă „explicare”, a căpătat mai târziu amploarea unei adevărate direcții moderne: estetica ambientală.

Altădată, autorul a intervenit cu mai multă fermitate împotriva acestei înțelegeri simplificatoare sau fragmentariste: „precum se vede, acele câteva fraze presărate în articolele noastre, scrise de altminteri în termeni mai populari, erau numai niște semne de recunoaștere pentru o teorie estetică completă și sistematizată; sau, dacă într-un articol de strategie, nu ni se ia în nume de rău o comparare militară, niște soldați trimiși înainte, nu ca slaba putere a unor indivizi răzleți, ci ca avangarda unei întregi armate, cu care stau în legătură bine disciplinată”. Este reformularea uneia și aceleași idei din conferința *Socialismul și comunismul*, unde criticul se exprimă în perspectiva integratoare de tip hermeneutic: „Pe câmpul spiritual, nicio aparițiune nu stă izolată. O legătură internă le unește una cu alta, adesea cea mai însemnată par-

te a cunoștinței oricărui obiect e câștigată dacă cunoaștem relațiunea între el și izvoarele lui spirituale”. Goethe credea că existența în natură este legitimată de condiționarea apariției (la Hegel, *a pariție*, întrucât esența și aparența coexistă și se manifestă) de esență: „Ce este aparența dacă-i lipsește esența? Ce ar fi oare esența dacă nu ar apărea?”. Pentru Maiorescu *existența, cunoașterea, adevărul, frumosul* nu înseamnă totdeauna *a pariție* (Hegel) ori *condiționare* (Goethe). Este vorba de relații pe mai multe planuri de adâncime, cu funcții integratoare. Criticul român definește poezia nu numai în spirit hegelian, ci și aristotelic: „Adevărata poezie este, după cum se știe, nedespărțită de filozofie, căci poezia este încercarea făcută de om de a turna singularul într-un tot”.

Concludent pentru receptarea limitativă a junimistului ni se pare modul în care presa de specialitate, cu puține excepții, a înfățișat publicului studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. S-a mers până acolo încât un editor l-a eliminat pur și simplu din seria de *Critice*. Exegeza a fost atrasă îndeosebi de două mari teme ale studiului amintit: autonomia artei și definiția frumosului. În legătură cu prima, părerile au fost împărțite, iar înfruntările au căpătat când note dramatice, când pline de ridicol. Eugen Lovinescu, apoi Tudor Vianu, Liviu Rusu, Eugen Todoran au observat pe bună dreptate că, operând distincția axiologică necesară, criticul junimist a introdus pentru prima dată la noi, și în consens cu gândirea filozofică europeană, criteriul estetic în judecarea operelor literare și artistice. Autorul se înscria pe linia unei mari tradiții europene, îndeosebi germane, reușind să asigure un fundament teoretic viguros și stimulativ pentru întreaga mișcare artistică din a doua jumătate a secolului trecut. Tinerii junimiști, colaboratorii criticului, au întâmpinat cu mare entuziasm *O cercetare critică...*, lucrarea fiind imediat adoptată drept programul teoretic al societății. Alți cercetători au fost de părere că *O cercetare critică...* a avut o influență nefastă asupra gândirii noastre estetice și, în practica artistică, prin caracterul idealist și retrograd al disocierilor axiologice. Spiritul pozitivist și materialist al vremii n-ar fi permis speculații în favoarea autonomiei și a purismului. Că asemenea acuzații nu au avut și nu au nici astăzi un temei serios nu credem că e cazul s-o mai spunem. Această extremă, susținută cu îndârjire îndeosebi în epoca dogmatică, nu putea să cunoască decât eşecul, ca oricare orientare proletcultistă și antiintelectualistă cu care ne-au fericit mai multe decenii socialismul și comunismul.

Cealaltă temă, definiția frumosului, a angajat și ea într-un mod destul de dramatic presa de specialitate, reprezentată de condeieri dintre cei mai prestigioși. Întreaga problematică a studiului a fost canalizată restrictiv în această direcție: s-a crezut că titlul de estetician i se poate acorda lui Titu Maiorescu numai dacă se dovedește că definiția îi aparține ca idee și formulare. Aici părerea s-au împărțit din nou: i s-au găsit definiției, și nu fără probe, fie izvoare hegeliene, fie herbartiene ori schopenhauriene, însușite prin intermediari sau direct de la sursă. Și astfel o chestiune de influență – care nu trebuie neglijată în asemenea situații, este adevărat – a captat atenția în mod unilateral, fără să se ajungă la rezultate absolut convingătoare și decisive.

Este bine să reținem și părerea criticului în problemele de sursologie. El însuși a afirmat adesea că ideile sunt universale, că n-au patrie. Kantian vorbind, științei nu trebuie să i se pretindă „originalitate”, întrucât nu este creație sensibilă, judecată de gust, ci elaborare a minții. Dacă s-ar face un studiu paralel între tratatul despre sublim al anticului Pseudo-Longin și cel similar al luministului englez Burke s-ar putea constata existența unor concepte, definiții și demonstrații atât de înrudite, încât „originalitatea” ultimului ar apărea mai mult diminuată. Și mai frapante apar raporturile dintre Ed. Burke și Kant, atât în privința sublimului, a gustului, cât și a geniului, exact ca în acele sectoare care constituie noutatea și modernitatea gânditorului din Königsberg.

Adevărul este că, înainte de a regândi datele tradiției, avem datoria să interogăm mentalitatea epocii așa cum ni se prezintă ea în sine, nedestructurată. Cum se știe, în vreme se credea că ideile sunt expresia reflexivității, a gândirii reci, abstracte. Datorită acestei universalități, originalitatea nu poate fi probată în mod matematic. Mai devreme ori mai târziu (*Despre progresul adevărului...*), orice idee se generalizează, devenind un bun comun, un adevăr științific de utilitate practică, la îndemâna oricui. Actul formulării, în schimb, capătă un sens de-a dreptul creator, pentru că se înscrie printre formulele sensibile de comunicare. „Idea își are sorocul ei imprevizibil și se zămislește de fiecare dată în mintea unui individ luminat. Dar riscă să rămână literă moartă dacă nu i se găsește o formulare vie, capabilă să sensibilizeze conștiințele, ca să devină astfel forță activă în practica socială. Multe idei, crede autorul junimist, au murit pentru că nu li s-au găsit forme adecvate de

comunicare. Aceeași pare a fi situația și în cazul definiției în discuție. Modelul hegelian, de unde provine, ar putea fi următorul: „Întrucât adevărul în această existență exterioară a lui există nemijlocit pentru conștiință, iar conceptul rămâne nemijlocit în unitate în fenomenul lui exterior; ideea nu e numai adecvată, ci este *frumoasă*. Astfel *frumosul* se determină pe sine ca *răsfrângere* sau reflectare sensibilă a ideii”.

Formularea germană este amplă și greoaie, răspunzând unor scopuri ce țin de economia întregului sistem estetic hegelian. Pe Titu Maiorescu nu l-a interesat istoria ideii în transformarea ei dinamică. El a decupat o singură propoziție ce definește direct și clar calitatea frumosului, cu aplicație specială – și nu generală – la poezie. În tinerețe, a ilustrat-o pe terenul teatrului și al dramei muzicale. Formularea maioreșciană s-a bucurat de succes, pentru că în mediile intelectuale berlineze și pariziene în care s-a exprimat autorul (conferința *Vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner*), artele respective se bucurau de mare audiență. Repetarea acelorași experiențe în țară, cum s-a și dovedit, nu putea să ducă la rezultate multumitoare, întrucât nu exista încă la noi o tradiție artistică ce putea fi valorificată teoretic în aceiași termeni. Criticul a intuit (ori a înțeles la timp) că la noi numai poezia se dovedește aptă pentru verificarea definiției. Și a avut dreptate. Era vremea când frumosul începea să fie luat drept criteriu decisiv în valorizarea, dar și în ierarhizarea artelor. Poezia, ne spune Hegel, „este totalitatea care unește în sine cele două extreme, adică *artele plastice și muzica*, pe un plan superior, în domeniul interiorității spirituale înseși”. Cu alte cuvinte, ea întruchipează în modul cel mai adecvat ideea abstractă, sensibilizând-o în interioritatea ei materială și asigurându-i statutul frumuseții. Diferențiind arhitectura de muzică, după ritm și simetrie, Schopenhauer o califică pe prima drept „cea mai mărginită și mai inexpressivă dintre arte”, iar pe a doua „cea mai cuprinzătoare și mai plină de efect” sau „cea mai răscolitoare dintre arte”.

Definiția frumosului a mai fost utilizată și pentru valorificarea altor arte, teatrul clasic și muzica modernă, iar prin recursul la categoria pateticului de tip schillerian s-a pus în evidență, în spirit estetic, un nou gen poetic ce se contura în scrisul european: romanul. *Frumosul, sublimul și pateticul* (în muzică *armonicul și melodicul*) disting și unesc arte diverse. Spre deosebire de *O cercetare critică...*, unde autorul propune o

clasificare corectată a artelor, pornind de la tradiție, în *Vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner* (împreună cu scrisorile care dezbat aceleași tematică încă din anii gimnaziali), se schițează o teorie originală privind *relațiile dintre arte* pe baza categoriilor estetice. Vechile concepții pornind de la număr, simetrie, proporție, ritm, armonie sau de la invenție și receptare nici nu sunt pomenite, deși Titu Maiorescu avea perfectă cunoștință de ele. Autorul era preocupat de fenomenele de conceptualizare ale impresiilor estetice, indiferent de sursele lor artistice. Astfel, arta era înțeleasă ca un domeniu de aplicare sau ca un „suport” al valorilor, aspecte teoretice inedite în epocă. Hegel își începea monumentală sa *Estetică* printr-o celebră definiție (obiectul esteticii este „întinsa împărăție a frumosului”), însă trata arta și categoriile în capitole separate. La Titu Maiorescu nu vom întâlni asemenea individualizări. La el arta prevalează asupra categoriilor, ele fiind elemente de relație. Dacă afirmă că frumosul nu este decât deplina pătrundere a ideii cu aparența sensibilă (*Vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner*) sau „o idee învălătită și încorporată în materie sensibilă” (*O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*), nu ni se dau lămuriri asupra genezei, evoluției și structurii frumosului în accepție hegeliană, cum ne-am fi așteptat. Pentru autorul român, frumosul își are originea, asemenea oricărei experiențe artistice, într-un complex de impulsuri ideoafective difuze, care se configurează într-o imagine sintetică, sensibilă: la gânditorul german, ideea pură precedă orice apariție, cea din urmă fiind o devenire. La Maiorescu, geneza și apariția nu sunt procese net distincte.

Că junimistul urmărea cu cel mai viu interes mișcarea de idei (și asta nu în chip formal, ci în spirit activ) ne stă mărturie, printre altele, teoria personală privind relația dintre arte și estetica romanului, ultima aproape neobservată la noi. Noutatea criticului apare în evidență dacă cercetările sale din *Vechea tragedie franceză*, din *Considerații filozofice* (cap. IV, *Chestiuni psihologice*) și din *Aforisme* sunt privite paralel cu cele ale lui Baudelaire și Nietzsche. Dintr-o asemenea paralelă pot rezulta, succint, următoarele: 1. Maiorescu se află printre primii autori care au atras atenția, pe plan european, asupra fenomenului wagnerian, reliefând argumentat și în mai multe rânduri modernitatea compozitorului, în cadrul unor societăți savante ori în cercuri de simpatizanți berlinezi sau bucureșteni. 2. Căderea nemeritată a operei *Tannhäuser*,

la prima ei montare pe scena Parisului, l-a determinat pe Baudelaire să intervină patetic și acuzator, în presă, în sprijinul confratelui său, exilat pentru moment de lumea muzicală, în general, și de cea germană, în special. Poetul, urmărindu-l pe compozitor, a avut revelația unui nou limbaj muzical, încărcat de sensuri și valori cromatice stranii, căruia i-a descoperit corespondențe și asociații în pictură, deci într-o artă vizuală. Un asemenea transfer de simboluri intra în dezacord cu viziunea estetică a lui Lessing, dominantă în epocă. Tânărul Maiorescu, la rândul său, releva alt tip de relații care vizau nu formele materiale ale limbajelor corespondente, ci calitatea emoțiilor. În felul acesta, discuția era transferată din domeniul criticii de artă (Baudelaire) în cel al esteticii generale. 3. Nietzsche a demonstrat „decadentismul” muzicii lui Wagner (cuvântul fiind luat în sens pozitiv, din perspectiva artei și negativ sub raport psihologic și comportamental), puterea ei de vrajă și narcotizare, în deplin acord cu atmosfera angoasată a sfârșitului de secol. Se pare că Maiorescu folosește termenul de *sublim* în accepție de *decadent*. În orice caz, nu-i acordă un sens negativ. Preferă noțiunea *sublim* pentru a-și permite raportări la alte categorii: *frumosul*, *pateticul* (patosul), *fermecătorul*, *melodicul*, *armonicul*. Pornind de la ele, a schițat o tipologie a creatorilor clasici moderni, din diferite compartimente ale artelor. Să nu uităm o frază celebră a lui Nietzsche: „Cine l-a ascultat o singură dată pe Wagner devine bolnav și nebun, dar nu se mai poate întoarce la altă muzică”. Toată viața criticul a fost bolnav de Wagner, despre care vorbește și în conferințele din tinerețe, și în *Însemnări zilnice* de mai târziu, și în scrisori, până și în cursurile universitare.

În *Eminescu și poeziile lui*, autorul își exprimă deplina convingere și încredere în posibilitățile de europenizare ale românilor. Până la această dată, spera într-o alienare formală, de gintă (stil Alecsandri) și de poziție geografică (Kogălniceanu), de recunoaștere binevoitoare în marea familie a popoarelor civilizate. Șansa noastră era asigurată de aderarea la un model cultural prestigios. Să ne amintim cât de mult a perseverat în a-și face cunoscut volumul de tinerețe, *Einiges Philosophische*, distribuindu-l cu dedicații elogioase multor personalități științifice din lumea germană. Vanitate de autor? Foarte probabil. Dar, înainte de toate, să nu uităm ce-i scria unuia dintre profesorii săi preferați, care-i recenzase cartea: „Pentru un pasaj însă trebuie să vă mulțumesc în mod deosebit: anume pentru că, în fruntea unei remarcabile recenzii, ați indicat

faptul că autorul respectiv este un *român*. Aceasta m-a bucurat foarte mult. Patriotismul mărginit este, desigur, un lucru respingător; din contra, este plăcut ca, în timp ce studiezi în străinătate, printre abstracțiunile cosmopolite să fi păstrat conștiința clară a unei totalități într-adevăr superioare, dar strict individualizate și unitare; asta înseamnă să fi rămas național. Dar tocmai despre români puține știri favorabile au răzbătut în Occident; de aceea bucuria pe care mi-o face recenzia publicată de dumneavoastră este multiplă și capătă o direcție spre general”. Cu alți termeni, ar spune că în acest mod se constituie „sinteza teoretică în atac”, una dintre marile strategii ale criticului.

Epoca Eminescu reprezintă alt nivel de spiritualitate, o treaptă superioară a valorilor estetice. De data aceasta, nu mai era vorba de o simplă „alinieră”, de o recunoaștere binevoitoare într-o familie cu rude bogate și sărace. Originalitatea etnică se subordona altui tip de originalitate: individuală și genială. Individul, și nu masa amorfă, reprezintă etnia în toată măreția și eternitatea ei. Secolul naționalităților era, totodată, și al geniilor. Eminescu însemna în epocă – și așa va fi de-a pururi, gândea criticul – „semnul celor aleși”, adică al geniilor universale.

Iulian BOLDEA

Istoria literară. Dileme, provocări, (in)certitudini

I.B. – prof. univ. dr. la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș. A colaborat, cu mai multe articole, la „Kindlers Literatur Lexikon” (Metzler, Stuttgart / Weimar, 2009). Ordinul „Meritul pentru învățământ”, în grad de Ofițer, 2004. Este conducător de doctorat, redactor-șef al revistei „Studia Universitatis «Petru Maior». Philologia”, redactor la revista „Vatra”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură. Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002), *Poezia neomodernistă* (2005), *Vârstele criticii* (2005), *Istoria didactică a poeziei românești* (2005), *Poezii români postmoderni* (2006), *Teme și variațiuni* (2008).

Preliminarii

Istoria literaturii e o disciplină cu o fizionomie distinctă, cu instrumentar metodologic propriu, cu obiective și finalități specifice. Istoria literară, ca disciplină ce măsoară devenirea unei literaturi în toate articulațiile și componentele ei (curențe, orientări, structuri, personalități) are o longevitate considerabilă la noi, dacă ne gândim că primele noastre istorii literare au apărut în anii 1885 (Aron Densusianu) și 1886 (I. Nădejde). Cu toate acestea, fizionomia teoretică a conceptului și statutul disciplinei ca atare nu au încetat să fie puse și repuse în discuție, separându-se, pe de o parte, istoria literară de critică (Ovid Densusianu, G. Ibrăileanu și E. Lovinescu), dar, pe de altă parte, într-o altă fază a evoluției conceptului, stabilindu-se, de către G. Călinescu, legătura indisolubilă dintre cele două discipline. Cine nu cunoaște aserțiunile călinesciene („În realitate, critică și istorie sunt două înfățișări ale criticii în înțelesul cel mai larg” sau „nu e cu puțință să faci istorie literară fără examen critic”), care stipulează o nouă valorizare a conceptului de istorie literară, imprimând disciplinei în sine o dimensiune cu totul nouă, o anvergură de excepție. Mai trebuie precizat că istoria literară presupune, cum se știe, acribie a documentării,

vocație a sintezei și rigoare, situate promptă într-un anumit context istoric, stabilirea, atunci când e cazul, a surselor, influențelor și filiațiilor, după cum presupune, în egală măsură, spirit analitic, simț al nuanței, investigație minuțioasă a operelor literare reprezentative ale unei perioade. Câte dintre aceste calități se regăsesc în cercetarea literară actuală? Într-un editorial din 1999, reluat în *Inutile silogisme de morală practică*, Nicolae Manolescu își exprimă, fără rezerve, scepticismul și dezamăgirea cu privire la stadiul incursiunilor istorico-literare, din ce în ce mai puține, mai improvizate, mai lipsite de organicitate și coerență metodologică: „Precaritatea informației istorice transformă multe lucrări – de la prefețe la cărți – în instrumente inutilizabile. Erorile de tot soiul proliferază ca ciupercile după ploaie, trecând de la un studiu la altul, încât li se pierde până la urmă sursa primară. Un regim păgubitor și insalubru de vag și aproximație pare a se fi instalat la putere în republica literelor. Nicio gafă nu mai compromite, nicio exactitate nu mai descalifică. Pur și simplu, nu sunt băgate în seamă. Iar de corectat, cine s-o facă? Rigoarea a pierit aproape cu desăvârșire. Nu te mai aștepti ca o bibliografie să fie completă. Contribuțiile anterioare sunt citate, cel mult, din politețe, fără sentimentul că istoriografia literară e o ștafetă obligatorie”. Sunt cuvinte, fără îndoială, drastice, dar ele acoperă o anume realitate, pe care o cunoaștem cu toții, a studiilor literare superficiale, improvizate și lipsite de o perspectivă diacronică și axiologică necesară. Ce se întâmplă cu istoria literară românească azi, care sunt șansele de dezvoltare ale acestei discipline în viitor, care e ponderea investigațiilor de istorie literară în ansamblul demersurilor de studiu al literaturii – sunt doar câteva întrebări, pe jumătate retorice, care se află în căutarea răspunsului lor, pe jumătate implicit. Încercăm să sistematizăm aceste posibile răspunsuri prin două exemple de tratare distinctă a demersului istorico-literar: Nicolae Manolescu, prin *Istoria critică a literaturii române*, și Cornel Ungureanu, autorul unor cărți ce îmbină geografia literară cu investigarea diacronică a unor aspecte mai puțin evidente, mai neclare sau confuze ale literaturii sau ale contextului istoric și social.

Istoria critică a literaturii române

Istoria critică a literaturii române e o carte incomodă. Incomodă prin dimensiuni, incomodă prin opțiunile valorice, de selecție, de accent axiologic asumate de autor. Precedată de o *Introducere* (*Istoria litera-*

turii la două mâini), se încheie cu o *Postfață (Nostalgia esteticului)*. E, în titlul și în conținutul postfeței, dar și în cuprinsul întregii cărți, o situare polemică față de Călinescu, a cărui *Istorie* se încheie cu capitolul *Specificul național*. E cât se poate de evident, astfel, accentul pe care autorul *Istoriei* din 2008 îl așază, apăsând ori subtextual, ori de câte ori e nevoie, asupra *criteriului estetic*, asupra ideii de valoare artistică, susținând opera literară de sub imperiul oricărei influențe străine de ea. După cum e la fel de limpede pledoaria sa pentru „estetismul criticii” și pentru șansele diferenței de a oferi un orizont adecvat, propice recepțării operei literare: „Exact din acest motiv pledez pentru estetismul criticii: doar o astfel de lectură ne poate face să vedem că diferența este aceea care ne îmbogățește cu adevărat și că încercând să-i cunoaștem pe alții, diferiți de noi, reușim să ne cunoaștem mai bine pe noi înșine. Șansa diferenței este aceea că ne solicită să apreciem, să comparăm, să ne exersăm spiritul critic. Identificarea este sentimentală, diferența este intelectuală și morală”. Esteticul e privit ca „o punte de trecere între epoci oricât de diferite”, după cum istoria literaturii „reface, verigă cu verigă, lanțul de autori, deopotrivă diferiți de mine și ai domnului, ale căror opere în proză sau în versuri, lirice sau romantice, realiste sau fantastice, comice sau tragice, au hrănit spiritul milioanelor de cititori și au furnizat criticilor literari interpretări profunde sau scilicet”. În acest mod, conchide autorul, „istoria literaturii reprezintă cel mai puternic liant al comunității oamenilor care nu se mulțumesc a-și trăi viața doar în realitate («trăind în cercul vostru strămt», vorba poetului), ci râvnesc și la una în imaginație, fantasmatică sau eroică”.

În *Introducere*, Nicolae Manolescu e interesat, de la bun început, de aporiile care (sub)minează conformația conceptuală a istoriei literare, pornind de la aprecierile, „pesimiste”, ale lui Wellek, cu privire la „posibilitatea însăși a istoriei literare ca disciplină”. Paradoxul stă în disjunția între valoare și diacronie, în statutul imperturbabil, absolut, al valorilor, sau, dimpotrivă, în configurația coruptibilă a acestora, supusă „contextului”, minată de derizoriul degradării temporale. Criticul român trece în revistă o sumă de posibilități de rezolvare a acestei aporii, prin exploatarea sugestiilor conceptuale ale unor teoreticieni precum Jauss, pentru care instanța recepției e cea care poate media raportul paradoxal, dihotomic dintre diacronic și estetic. De asemenea, pornind de la tezele lui Braudel, de la celebra distincție a

perspectivelor temporale (timp geografic, timp social, timp individual), Nicolae Manolescu semnaleză, într-o incursiune teoretică demnă de toată atenția, relațiile ce se stabilesc între temporalitățile literaturii: timpul extern, evenimential, al istoriei generale, prizat de istoricii literari pozitiviști, timpul intern, al tipurilor, genurilor, speciilor și structurilor literare și celălalt timp intern, al individualității operelor literare. Aceste dimensiuni temporale ale literaturii au, cum precizează autorul, ritmuri și corelații diferite, dimensiuni și conotații distincte. Nu întâmplător *Istoria* lui Nicolae Manolescu este, încă din titlu, una *critică*. E o istorie ce face din criteriul selecției axiologice un criteriu prioritar. Istoricul literar exclude, din configurațiile sale, biografismul, excursul factologic, contextualizarea istorică prea apăsată, așezând, în locul acestor accesorii, *literatura* cu aură axiologică, validată de interpretări minuțioase ale unor fapte de limbaj investit cu literaritate. De altfel, autorul subliniază faptul că interpretarea și valorizarea reprezintă „unicul mod de a ne apropia de texte și de valori nerepetabile”, dar notează, în același timp, și paradoxul că „toate istoriile literare visează să fie pure prin definiție și sunt impure prin natură”.

În aceeași *Introducere*, Nicolae Manolescu trece în revistă aporiile condiției istoriei literaturii ca disciplină, enunțate de Wellek, cu încercările de rezolvare a lor datorate lui Gadamer și Jauss. Istoricul literar se dovedește inseparabil de critic, în măsura în care reprezentarea unei literaturi în desfășurare diacronică nu poate face abstracție de descrierea, comentarea, interpretarea operelor. Nicolae Manolescu nu privește operele literare ca instanțe atemporale ori ca alcătuirii monadice, incapabile de a dialoga, de a se situa în raport cu alte texte din alte epoci sau ambianțe culturale. Dimpotrivă, istoricul literar consideră că literatura română își datorează formația unei rețele de relații și interdependențe intertextuale, adânci, implicite sau, dimpotrivă, manifeste, prin care opere, autori și texte se regăsesc într-un spațiu al comunicării și comuniunii, al schimbului neconținut de revelații estetice, al reformulărilor și remodelărilor perpetue: „Istoria literaturii este și istoria acestei ștafete intertextuale prin care axa diacronică se proiectează pe axa sincronică. Fiecare operă modifică (fie și imperceptibil) ansamblul de opere”. Memorabile și perfect articulate, profilul personalităților literaturii române reiese cu plasticitate din caracterizări deopotrivă sintetice și sugestiv individualizatoare. Iată cum e surprins

portretul moral și intelectual al lui Hasdeu: „Când întreprinde istoria unui cuvânt, Hasdeu procedează ca un om de știință, dar care are pe umeri capul, delirant și mitologic, al unui romantic. Este la el o lipsă de măsură care pare să contrazică moderația romantismului nostru și cu atât mai paradoxală cu cât se însoțește de un progres absolut evident în materie de cunoștințe și de metodă”. În seria numeroaselor aprecieri cu un relief critic, dacă nu definitiv, măcar impecabil frazat, trebuie să plasăm și enunțurile ce îl privesc pe Ion Ghica, a cărui memorialistică epistolară e definită cu precizie, nu doar din perspectiva textului propriu-zis, circumscris în imanența sa, ci și din unghiul unor racorduri cu scriitorii ce i-au succedat lui Ghica și care se regăsesc într-o evidentă relație de convergență, tematică, stilistică și ideatică cu acesta: „Ghica a fixat la noi modelul prozei pitorești și descriptive, cu pigment balcanic oriental și ilar peninsular, pe care o vom descoperi apoi la cei doi Caragiale, la Panait Istrati, Dinu Nicodim, Ion Marin Sadoveanu, G. Călinescu, Paul Georgescu, Ștefan Agopian și alții, în care exultanța ochiului și a urechii o ia înaintea observației psihologice și limba se umple de savoarea unor cuvinte rare”. Nu de puține ori, enunțurile lui Nicolae Manolescu capătă o turnură polemică, din dorința autorului de a scoate o operă sau un autor din încremenirea unor tipare ale receptării, din inerția unor prejudecăți ale analizei. Raportările cele mai numeroase se fac la *Istoria* lui G. Călinescu, ale cărui aserțiuni sunt, atunci când e cazul, nuanțate sau chiar amendate în mod deschis. Pe de altă parte, polemizând cu mai vechile sau mai noile interpretări comparatiste, care făceau din *Țiganiada* mai mult o anexă a influențelor și a modelelor decât o operă literară cu valențe estetice precis delimitate, Nicolae Manolescu relevă disponibilitățile stilistice și ideatice ale epopeii, reliefându-i individualitatea artistică ireductibilă.

Spre deosebire de *Istoria* lui Călinescu, *Istoria critică* lasă la o parte „cadrul extern”, eludează biografia scriitorilor, înlocuind „narativitatea” cu interpretarea și valorizarea textelor literare, în virtutea concepției conform căreia „operele artistice se cuvin citite (și recitite) înainte de orice pentru arta lor”. Nu întâmplător *Istoria* lui Nicolae Manolescu este, încă din titlu, una critică. E, mai întâi, o istorie ce face din criteriul selecției axiologice un criteriu prioritar. Istoricul literar exclude, din configurările sale, biografismul, excursul factologic, contextualizarea istorică prea apăsată, așezând, în locul acestor accesorii, literatura cu aură axiologică,

validată de interpretări minuțioase ale unor fapte de limbaj investit cu literaritate. În al doilea rând, spre deosebire de G. Călinescu, autorul *Istoriei critice* acordă un spațiu considerabil în structura propriei cărți receptării critice, dialogului critic provocat de evoluția unor valori literare, de bătăliile „canonice” care s-au purtat în devenirea literaturii române. Principiul cronologicului este, în aceste pagini, relativizat la maximum, elementul cel mai important al demonstrației fiind, mai degrabă, stabilirea unor categorii, modele, paradigme în care opere literare, autori și grupări să se regăsească în mod deplin. Actul de valorizare pe care îl întreprinde Nicolae Manolescu presupune, desigur, înainte de toate, o selecție riguroasă a textelor, în funcție de reflexele esteticului pe care le poartă încrustate în filigranul lor. Analizele sunt minuțioase, precise și sobre, fără a absenta însă, din structura lor, timbrul atât de personal al criticului și istoricului literar. Formulările memorabile, închizând în cercul aserțiunii spirit sintetic și lapidaritate, au o certă plasticitate a enunțului, precum și o rezonanță a lucrurilor parcă știute dintotdeauna, pe care textul critic nu face decât să le reamintească. Capitolul despre Dosoftei (*Primul poet: Dosoftei*) e un exemplu al metodei și stilului critic al lui Nicolae Manolescu. Conștiința poetică a lui Dosoftei, „care secătuieste toate izvoarele vie ale limbii spre a obține o echivalență românească demnă de originalul biblic”, este argumentată și demonstrată printr-o analiză stilistică și prozodică amănunțită, în care repere fundamentale rămân litera și spiritul textului. Subliniind meritul esențial al lui Dosoftei, criticul nuanțează contribuția acestuia la edificarea unui limbaj poetic românesc: „Cel mai mare merit al lui Dosoftei acesta și este: de a fi oferit în *Psaltire*, pe neașteptate, întâiul monument de limbă poetică românească. În acest scop, el a uzat de toată cultura lui lingvistică, împrumutând și calchiind termeni din cinci sau șase limbi; a creat, totodată, alții nemiauziți, apelând la vorbirea și, poate, și la poezia poporului, a silit cuvintele să primească accentul trebuitor prozodiei lui pe cât de naive, pe atât de sofisticate; a supus topica unor distorsiuni care ne duc cu gândul la unii poeți din secolul XX; a organizat, în fine, un adevărat sistem de rime și a încercat mai multe cadențe și mai mulți metri decât găsim în toată poezia noastră de până la romantism”. Aserțiunile istoricului literar sunt lapidare și plastice totodată. Astfel, în contextul literaturii vechi, Costin este „prozator de idei”, portretul lui Dimitrie Cantemir realizat de Neculce e „excepțional”, în timp ce auto-

rul *Istoriei ieroglifice* ilustrează, de asemenea, „proza de idei”. La Budai-Deleanu e surprins, pe urmele altor exegeți, „jocul de-a literatura”, Nicolae Manolescu observând că „Țiganiada e Don Quijote al nostru, glumă și satiră, fantasmagorie și scriere înalt simbolică, ficțiune și critică a ei”. Ceilalți corifei ai Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior) sunt redați sumar, sub semnul „mentalităților noi” (ideologia iluministă) care se prezintă însă în haine vechi (factologie istoriografică). Pașoptismul romantic românesc e comentat în grila impusă de Nemoianu, a celor două romantisme. La Alecsandri e definitoriu „epicul spectacol”, în opera bardului de la Mircești putând fi regăsite multe trăsături ale romantismului Biedermeier. Odobescu e definit prin „stilul clasic impecabil”. Proza sa e „solemnă și impersonală”. Mai mult credit pare a fi acordat corespondenței lui Odobescu (comentată pe cinci pagini) decât operei literare (trei pagini). În portretul sintetic și credibil al lui Eminescu, considerat un postromantic, Nicolae Manolescu pune la contribuție lecturile critice anterioare (trei i se par deschizătoare de drumuri: a lui Maiorescu, a lui Călinescu și a lui Negoïtescu), subliniind că „nu există un singur Eminescu”, opera acestuia alcătuiindu-se dintr-un „pot-pourri de viziuni, de motive, de stiluri”. În comentariul poeziei lui Eminescu, Luceafărul este diminuat, considerându-se că poemului i „s-a dat mai multă importanță decât merita”. La fel, *Oda* (în metru antic), considerată a fi din speța poeziei „de concepte goale”. Proza eminesciană a fost, în viziunea lui Manolescu, pe de o parte, „supraapreciată”, iar pe de altă parte a intrat „în malaxorul unei exegeze pe cât de erudite, pe atât de lipsite de spirit critic”. Spre deosebire de Noica, fascinat de *Caiete*, N. Manolescu e drastic cu acestea: „literar, niciun rând din acestea nu prezintă interes”. Capitolul despre Caragiale, extrem de bine documentat (e pusă în valoare și exegeza, de la Șerban Cioculescu la Al. George, la Florin Manolescu și Al. Călinescu) ne oferă analize atente ale operelor celor mai importante, observându-se că, în multe privințe, prozatorul și dramaturgul (din Năpasta) este „o victimă a zolismului”. În legătură cu Creangă, să reținem aprecierea conform căreia geniul humuleșteanului „a funcționat doar în registrul naiv și vesel al copilăriei”. Celelalte opere (în afară de *Amintiri*) sunt, se subînțelege, mult mai puțin valide estetic.

Capitolele consacrate începutului de secol XX și perioadei interbelice sunt extrem de dense și de pertinente în judecăți, cu aprecieri defini-

tive, unele, sau plastice, inconfundabile, altele. Ar putea mira prezența în prim-plan a unor autori ca Ronetti-Roman (care are cam același spațiu ca și Agârbiceanu) sau Topârceanu (același spațiu ca și Goga), în timp ce Vlahuță e plasat în categoria „autorilor de dicționar”, la fel ca Brătescu-Voinești, Caracostea, Pavel Dan, Dragomirescu, Istrati, D. Popovici. Dacă Arghezi e considerat cel mai important poet român al secolului XX, lui Bacovia i se acordă mai puțin de patru pagini (oricum, mai puțin decât spațiul acordat lui Voiculescu, să zicem), după cum Tudor Vianu beneficiază de un spațiu mai restrâns decât Vladimir Streinu. Capitolul dedicat lui Marin Preda e situat sub semnul „revizuirii” (care nu face, observă pe bună dreptate istoricul literar, decât să „așeze pe o temelie solidă o operă impunătoare și inegală, victimă în mai mare măsură erodării inerente a timpului decât propriilor limite artistice și morale”). *Moromeții* e considerat capodopera lui Preda, celelalte romane (*Marele singuratic*, *Delirul*, *Risipitorii*, *Intrusul* și chiar *Cel mai iubit dintre pământeni*) fiind mult mai puțin realizate. Deși apreciază că Nicolae Breban este „cel mai original și puternic romancier postbelic”, N. Manolescu obiectează: „Romanele sunt, mai ales după 1989, tot mai dezlănate, mai greoaie, mai sclerotice. Ideile paranoice ale autorului se depun peste tot...”. În cazul lui Nichita Stănescu, autorul caută să țină cumpăna dreaptă între adulatorii poetului și detractorii lui, subliniind că autorul *Necuvintelor* e, deopotrivă, excepțional și inegal. Sentința istoricului literar clatină, și de această dată, ierarhiile prestabilite ale celor care îl vedeau pe Nichita drept cel mai important poet de după război: „Nichita Stănescu nu este nici atât de verbos precum socotesc contestatarii săi (Gh. Grigurcu, M. Nițescu, Marin Mincu), nici atât de profund precum îl cred adulatorii. Dar este, probabil, cel mai original poet român de după al Doilea Război”. Între ceilalți poeți neomoderniști, ușor nedreptățit, față de colegii săi de generație, mi se pare Mircea Ivănescu, după cum Emil Brumaru e considerat un „poet minor”. Dintre prozatori, se pot menționa două absențe notabile: Eugen Uricaru și Mihai Sin. Capitolul despre *Critica, eseul și istoria literară* începe cu Cornel Regman și se încheie cu Petru Creția. Mulți s-ar putea întreba de ce ocupă Ion Pop, de pildă, un spațiu atât de restrâns (accentul e pus pe opera sa poetică!) sau de ce lipsesc Mircea Iorgulescu, Adrian Marino, Ion Vlad, Marin Mincu, Ioana Em. Petrescu, Liviu Petrescu, Mircea Muthu sau Laurențiu Ulici.

Postmodernismul. Generația '80 e capitolul ce se încheie cu câteva cuvinte profetice: „Postmodernismul însuși începe să aparțină trecutului”. Portretele optzeciștilor, mai succinte (Nichita Danilov e prezentat aproape exclusiv prin citate), sunt credibile și exacte. Actul critic are accente, uneori, justițiare („Marta Petreu este o poetă excepțională, neprețuită la justa ei valoare de o critică închinată adesea unor idoli mult mai modești”). Mircea Cărtărescu beneficiază de un spațiu mai extins. El este „un profesionist al literaturii” și, adaugă N. Manolescu, „unul din rarii mari scriitori din ultimele decenii ale secolului XX și din primele ale secolului XXI”. Și capitolul despre optzecism are câțiva absenți de marcă: Aurel Pantea, Romulus Bucur, în poezie, Alexandru Vlad, la proză, Ștefan Borbély, în critica literară.

Ultimul capitol al *Istoriei critice* e consacrat memorialisticii (*Memorialiști de ieri și de azi*). Cărți de memorii (Virgil Ierunca, Ion Ioanid, N. Steinhardt, Petru Comarnescu, Lena Constante, I. D. Sîrbu, Norman Manea, Paul Goma etc.) găsesc în N. Manolescu un excelent analist al stilului memorialistic și al relatării autobiografice în general. *Istoria critică* a lui Nicolae Manolescu se situează, cum observă chiar autorul, într-o poziție privilegiată și ingrată totodată, între idealul purității și impuritatea fecundă care e pecetea personalității autorului: „Toate istoriile literare visează să fie pure prin definiție și sunt impure prin natură. Există destule impurități și în cea de față. Nu le-am eliminat fiindcă nu am vrut să scriu o operă perfectă din acest punct de vedere și stearpă, ci una vie și chiar contradictorie, în măsura în care nu exprimă un autor abstract, intemporal, ci pe mine cel de acum și de aici, cu lecturile, competența, temperamentul, gustul și capriciile mele”.

Asta și este *Istoria critică*, oricâte reproșuri i s-ar aduce: o carte vie, credibilă, autentică, prin care istoricul literar efectuează o lectură critică atentă și eficientă a literaturii române, cu toate complexele și iluziile sale. „Cartograf” de certă sensibilitate și expresivitate ideatică, al literaturii române, Nicolae Manolescu legitimează, prin cartea sa, un efort critic și istorico-literar remarcabil. *Istoria* lui Nicolae Manolescu e, înainte de toate, o istorie a valorilor literaturii române. Valori prezentate, desigur, în contextul și în timpul lor, renunțându-se, însă, la anecdotică și biografism, în beneficiul surprinderii operei în imanența alcătuirii sale individuale.

De la geografia literară la istoria secretă

Prima carte a lui Cornel Ungureanu, cu titlul de rezonanță proustiană *La umbra cărților în floare* (1975), a fost considerată de critica de întâmpinare ca „un debut mai mult decât promițător” (N. Manolescu). În această carte, autorul comentează, cu fină intuiție și într-o tonalitate dezinvoltă, profiluri critice sau culegeri de cronici literare, tentat de ideea identificării unei dinamici structurale, în măsura în care, așa cum precizează autorul, fiecare foiletonist „are în fața sa, pe masa de lucru, o ipotetică istorie a literaturii, căreia i se supune”. *Proză și reflexivitate* (1977), a doua carte a lui Cornel Ungureanu, se situează, în viziunea criticului, „la mijlocul drumului între lectura imediată și exegeza plurală”, miza fiind „o analiză a structurilor romanelor, nuvelor unui timp clar determinat”. Analize riguroase, puncte de vedere incitante, aprecieri solid argumentate sunt dedicate prozei lui Vasile Voiculescu, Ștefan Bănulescu, Marin Preda, D. R. Popescu, Al. Ivăsiuc, sau M. H. Simionescu. În *Contextul operei* (1978), textul critic relevă, dincolo de precizia interpretărilor, un contur mai articulat al reflecției programatice asupra demersului critic. Discursul critic nu mai este, acum, „impresionist”, saturat de volute stilistice, cu exces de metafore, ci mai degrabă neutru, sobru, consistent, cu substrat informativ și bibliografic solid. Fără să fetișizeze anecdotică sau biografismul, Cornel Ungureanu situează opera în context social și istoric, detașându-se de actualitatea literară strictă și comentând scriitorii din epoca interbelică (Ion Pillat, Lucian Blaga, Hortensia Papadat-Bengescu), prilej de a amplifica orizontul lecturilor, într-o tentativă de articulare a unei viziuni comprehensive, prin asumarea și valorizarea unor metode critice diverse, complementare. O astfel de atitudine, de largire a ariei de investigație critică se regăsește în *Imediata noastră apropiere* (1980), carte cu caracter documentar mai pronunțat, articulată din diverse documente, mărturii, confesiuni, ce-și anexează, fără inhibiții, procedee reportericești. Specificul bănățean este explorat în aceste pagini în toate dimensiunile sale, relevându-se date, aspecte, dimensiuni și laturi ale creației spirituale din acest spațiu geografic mai puțin cunoscut. Scriitorii analizați, indiferent de valoare, anvergură sau importanță estetică, posedă o valoare exponențială, fiind emblematici pentru un anumit context, în acest caz, contextul „bănățean”. În volumul al doilea al cărții (1990), criticul are ambiția de a configura relieful complet al specificului cultural

al Banatului, evocând figuri de jurnaliști și de poeți bănățeni mai puțin cunoscuți, sau valorificând fragmente de jurnal și pagini memorialistice, reportaje, transcrieri de casete, interviuri. Mitul Provinciei se transformă, în mod gradat, într-o proiecție simbolică și livrescă, devenind o Provincie a lecturilor și a cărții, în care autorul își caută rădăcinile identitare. *Excursiuni literare*, secțiunea finală, e o redimensionare a literaturii române prin plasarea ei în spațiul cultural Central și Sud-Est-european, pentru că, în viziunea lui Cornel Ungureanu, explorarea originilor trebuie să fie însoțită de un impuls de identificare a interferențelor, dintre culturi, literaturi și mentalități, prin care se sugerează „uimitoare jocuri ale vecinătăților și întâlnirilor literare”: Apostol Bologa și personajele Kakaniei lui Musil, tradiția eroi-comico-satirică, de la Budai-Deleanu la Hašek, apropieri între Sadoveanu și Ivo Andrič etc.

O carte masivă, ce reflectă voința de sinteză a lui Cornel Ungureanu, este *Proza românească de azi* (1985), din care criticul a publicat numai primul volum, intitulat *Cucerirea tradiției*. În prima parte, sunt prezentați prozatorii „deceniului unu” (de la Sadoveanu la Marin Preda și Vasile Voiculescu cu proza publicată postum), în timp ce a doua secțiune e consacrată prozatorilor generației '60. Dacă prozatorii „deceniului unu” sunt interpretați în funcție de reperele unui context istoric și ideologic, ceilalți scriitori au drept grilă esențială de apreciere criteriul estetic, literaritatea, fără să fie eludate aici excursurile comparatiste, analogiile și corespondențele cu textele unor clasici ai prozei europene (Th. Mann, Kafka, Musil, H. Hesse, H. Böll, Camus, Sartre), Sud-Americane, sau Est-Europene. Pregnante și eficiente, din această perspectivă a comparatismului, sunt analogiile între *Duios Anastasia trecea*, de D. R. Popescu, și *Mistreții erau blânzi*, de Ștefan Bănulescu, sau *Animale bolnave*, de Nicolae Breban, cu *Maica Ioana a Îngerilor*, de Iwaszkiewicz, *Dervișul și moartea* de Meșa Selimovici cu *Excomunicatorul* de Déry Tibor. Mai sunt amintiți, în acest registru al analogiilor și corespondențelor, Czesław Miłosz, Mrožek, Kundera („cu inocenți sacrificai brutei dictatoriale”). Ideea integratoare a cărții, cucerirea tradiției reflectă, în viziunea autorului, dinamica prozei românești, sensul procesual al devenirii sale.

După anul 1989, criticul se concentrează asupra istoriei și geografiei literare. Geografia literară e percepută ca redefinire a relației dintre

Centru și periferie, prin explorarea unor noțiuni ca provincie literară, Mitteleuropa, exil, dar și prin revalorizarea centrului „prin echivalențele cu periferia”. Istoria literară presupune, în viziunea lui Cornel Ungureanu, rediscutarea unor „dosare privitoare la opere uitate, pierdute ori ignorate” (Nicolae Manolescu). Intenția totalizantă a criticului răzbate și din cele două cărți despre literatura exilului, publicate în anul 1995: *La vest de Eden* și *Mircea Eliade și literatura exilului*, cărți ce par etape sau momente pregătitoare pentru configurarea unor sinteze mai ample. *La vest de Eden* este „o introducere în literatura exilului”, prea puțin cunoscută la acea dată, marginalizată, ignorată sau boicotată („la vest de Edenul comunist”). Pledoaria pentru „un echilibru al judecăților și reevaluărilor”, care să excludă derapajele de atitudine, de la entuziasmul nefundat la negarea vehementă, conduce la o contextualizare a fenomenului literar al exilului, criticul precizând că, de fapt, „cartea nu încheie, ci deschide o cale de cercetare”, prin interpretări ale unor opere diverse ca formă și anvergură, de la Panait Istrati, Eliade, Cioran, Ionescu, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca la Paul Goma, Negoitescu, Matei Călinescu etc. Cartea despre Mircea Eliade explorează aspecte diverse ale operei și biografiei eliadiene, iar secțiunea *Conexiuni inverse* investighează „cazul Mircea Eliade”, autorul căutând să dezamorseze „jocurile unei cabale malefice” împotriva istoricului religiilor, într-un stil polemic, viu, incitant. Geografia literaturii române, azi (vol. I, *Muntenia*) e punctul de plecare al unui proiect vast prin care se încearcă o „redeschidere a granițelor, dar și o cartografiere firească a spațiilor culturale românești”, în care literatura e judecată prin afiliere la un criteriu spațial, geografic, idealul criticului fiind configurarea unei „topografii a literaturii române”, cu anexarea principiului fundamental al descentralizării culturale. Definitorii sunt, în această perspectivă, și preocupările pentru problematica Europei Centrale (Mitteleuropa periferiilor, dar și cărțile coordonate cu Adriana Babeți, Europa Centrală. Nevroze, dileme utopii și Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă), în care sunt studiați scriitorii legați de acest spațiu cultural (Sacher-Masoch, Gombrowicz, Krleza, Broch, Kundera, Kis, Konrad, Magris, dar și Slavici sau Cioran).

Istoria secretă a literaturii române (2007) are meritul de a încerca să schimbe unghiul de percepție a fenomenului literar, de a pune între paranteze poncife ale receptării, de a recupera fețe inedite ale textelor literare, de a

revela dedesubturi și de a dezamorsa ambiguități, prin percepția dinamică, vie, proaspătă a unei opere, a unui scriitor, sau a unei epoci literare. Revalorizare, reevaluare, restituire – acestea sunt mecanismele care susțin demersul lui Cornel Ungureanu. Titlurile capitolelor sunt, în sine, revelatorii și incitante, fie că ne gândim la *V. Voiculescu – viața și supraviețuirea*, *N. Steinhardt, între ispitele literaturii și cele ale credinței*, *Jurnale, jurnale, jurnale*, *Generația ezoterică*, *Ieșirea din subterană*, *G. Călinescu în „era nouă”*, *Un profesor pentru toate anotimpurile* sau la *Bacovia: ofertele subteranei și Arta paricidului la români*. Pe de altă parte, în *Istoria secretă a literaturii române*, Cornel Ungureanu întreprinde și un efort de restituire a valorilor, din perspectiva geopoliticii literare, trasând o hartă coerentă a raporturilor dintre Centru și Provincie și, implicit, reevaluând potențialitățile și șansele estetice ale „marginalității”. Dan C. Mihăilescu are dreptate când afirmă că „rostul acestui amestec amalgam de nume, titluri, epoci, stiluri și informații cvasiconfidențiale este de a cotrobăi în zonele de penumbră ale istoriei literare, de a risipi cețurile ce acoperă anumite zone, idei și destine scriitoricești, fie că este vorba de tabuuri etnopsihologice ori sexuale, fie de resentimente religioase, jocuri strategice la două capete, puseuri xenofobe, rasiale sau paricide (în efigie)”. Tehnica la care recurge adesea istoricul literar e aceea a corelațiilor, a asocierilor, a recontextualizărilor și situărilor „față în față” a unor scriitori (Eliade și Mihail Sebastian, de pildă). Toate acestea ne conduc la imaginea unei literaturi cu un relief contorsionat, în care luminile și umbrele, zonele de mister și cele de apolinism se întretaie, iar cuvintele-cheie, sugestiv reiterate, sunt dezrădăcinare, drum, răscruce, întâlnire, hotare. Cornel Ungureanu ne oferă, în fond, o relectură credibilă și incitantă a literaturii române, din perspectiva unor chei de analiză critică inedite, ce caută să recupereze, cum scrie autorul „opere uitate, abandonate din întâmplare sau din graba cercetătorilor improvizați, din absența mesajului epidermic, atât de necesar lumii noastre postmoderne, postcoloniale, postcomuniste ș.a.m.d.”.

Parcurgând *Istoria secretă a literaturii române* de Cornel Ungureanu, cititorul grăbit ar putea fi dezamăgit. Secretele anunțate în titlu nu sunt chiar atât de spectaculoase și nici din cale afară de multe. Dar despre ce fel de secrete e vorba? Nu latura de senzațional pe care o adăpostește făptura scriitorilor e în prim-plan, chiar dacă istoricul literar așază un accent apăsător asupra eului diurn (fără să-l defavorizeze însă pe cel profund). Din acest unghi, criticul desenează, cu adevărat, un contur nou

și credibil al geografiei literare românești, reliefând influențe și confluente, conjuncții și disjuncții, demontând prestigii, luminând penumbre și reinterpretând relieful unor opere literare știute dintotdeauna. Cornel Ungureanu recurge însă, în cartea sa, și la o repunere în discuție a canonului literar. Revelează, adică, dimensiuni noi ale unor scriitori de rang secund („Nu ne-am ocupat, în această carte, de momentele, autorii, cărțile aflate mai tot timpul sub reflectoarele istoricilor, ale criticilor, ale cărților de învățătură: manuale, compendii, istorii literare”). Cornel Ungureanu ne oferă, în fond, o recitare credibilă și incitantă a literaturii române din perspectiva unor chei și oferte de lectură critică inedite, ce caută să recupereze, cum scrie autorul, opere uitate, abandonate din întâmplare sau din graba cercetătorilor improvizați, din absența mesajului epidermic, atât de necesar lumii noastre postmoderne, postcoloniale, postcomuniste ș. a. m. d.”. Rezultatul unei astfel de relecturi e o carte vie și dinamică, densă și delectabilă, în care pasiunea detaliului intens focalizat și vocația sintezei fac, într-un fel, corp comun cu o curiozitate inepuizabilă.

Așa cum am putut vedea din interpretarea celor două modalități de investigare istorico-literară, ilustrate de Nicolae Manolescu și Cornel Ungureanu, istoria literaturii depășește, astăzi, în manifestările sale de excelență epistemologică, abordarea pur factologică, cu caracter strict documentar sau biografist, încadrându-se, mai curând, în perimetrul unei abordări antropologice, prin voința sa de a reconstitui premisele istorice, culturale, biografice ale textului literar, dar și prin încadrarea operei în contextul mai larg al unui timp anumit, al evoluției științelor, filosofiei, psihologiei sau sociologiei. În altă ordine de idei, o istorie a literaturii este, sau trebuie să fie, în primul rând, o istorie a formelor literare, în permanentă evoluție și prefacere.

Bibliografie critică selectivă

1. Gheorghe Grigurcu, *Idei și forme critice*, București, 1973;
2. Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, I, București, 1974;
3. Cornel Ungureanu, *La umbra cărților în floare*, Timișoara, 1975;
4. Lucian Raicu, *Critica, formă de viață*, București, 1976;
5. Gabriel Dimisianu, *Opinii literare*, București, 1978;
6. Florin Mihăilescu, *Conceptul de critică literară în România*, II, București, 1979;
7. Mircea Zăciu, *Cu cărțile pe masă*, București, 1981;

8. Gheorghe Grigurcu, *Critici români de azi*, București, 1981;
9. Gheorghe Grigurcu, *Între critici*, Cluj, 1983;
10. Ion Pop, *Lecturi fragmentare*, București, 1983;
11. Cornel Moraru, *Textul și realitatea*, București, 1984;
12. Mircea Iorgulescu, *Prezent*, București, 1985;
13. Mircea Martin, *Singura critică*, București, 1986;
14. Alex. Ștefănescu, *Prim-plan*, București, 1987;
15. Ov. S. Crohmălniceanu, *Al doilea suflu*, București, 1989;
16. Virgil Ierunca, *Subiect și predicat*, București, 1993;
17. Gheorghe Grigurcu, *Peisaj critic*, I, București, 1993;
18. Eugen Simion, *Moartea lui Mercutio*, București, 1993;
19. Marian Papahagi, *Fragmente despre critică*, Cluj, 1994;
20. Ion Negoïtescu, *Scriitori contemporani*, Cluj, 1994;
21. Al. Ruja, *Parte din întreg*, Timișoara, 1994;
22. L. Ulici, *Literatura română contemporană*, I, 1995;
23. Ion Simuț, *Incursiuni în literatura actuală*, Oradea, 1994;
24. Monica Spiridon, *Apărarea și ilustrarea criticii*, București, 1996;
25. Ștefan Borbely, *Xenograme*, Oradea, 1997;
26. Mihai Vakulovski, *Nicolae Manolescu*. Micromonografie, Brașov, 2000;
27. Irina Petraș, *Panorama criticii literare românești*, Cluj, 2001;
28. Iulian Boldea, *Scriitori români contemporani*, Târgu-Mureș, 2002;
29. Iulian Boldea, *Vârstele criticii*, Pitești, 2005;
30. Ion Bogdan Lefter, *Anii 60-90. Critica literară*, Pitești, 2002;
31. Mircea Mihăieș, *Scutul lui Perseu. Nicolae Manolescu între oglinzi paralele*, București, 2003;
32. Laszlo Alexandru, *Criticul literar Nicolae Manolescu*, Cluj, 2003;
33. Monica Spiridon, în *Dicționarul general al literaturii române*, L-O, București, 2005;
34. Nicoleta Sălcudeanu, *Pasiențe*, București, 2005;
35. Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, Pitești, 2006;
36. Al. Cistelean, *Diacritice*, București, 2007;
37. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, București, 2009;
38. Al. Goldiș, în *Cultura*, nr. 1/2009; Al. Th. Ionescu, în *Argeș*, nr. 2/2009;
39. Nicoleta Sălcudeanu, în *Cultura*, nr. 218, 219/2009;
40. *Nicolae Manolescu 70*, coordonatori Ion Bogdan Lefter și Călin Vlășie, Pitești, 2009.

Adrian DINU RACHIERU

„Viețile” lui Nicolae Breban

A.D.R. – prof. univ. dr., din 2012 prorector al Universității „Tibiscus” din Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism*, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Chișinău, 2010; *Ion Creangă. Spectacolul disimulării*, Timișoara, 2012; *Conviețuirea cu Eminescu*, Iași, 2013; *Romanul politic și pactul ficțional* (I), Iași, 2015; *Polemici de tranziție*, Uzdin, R. Serbia, 2016.

Având „vocația măreției”, cheltuind – fără economie – o retorică pe măsură, în lungi și stufoase monologuri, Nicolae Breban, animat de *voința de putere* și visând la o literatură mare, a reușit, în anii postdecembriști, să scindeze lumea literară. Dacă tinerelul Breban, afișând, recunoștea, un orgoliu „fără acoperire”, trăia în *vara așteptării* (la Lugoj, în '65) între nerăbdare și spaimă, ieșirea din „bâlbâiala socială”, odată cu găsierea „fraziei”, însemna intrarea triumfală într-o nouă existență. *Viața mea* (Polirrom, 2017), chiar dacă nu oferă multe noutăți, reconstituie eforturile decolării și ne propune un Breban văzut de la distanță; și, desigur, o bucată de istorie convulsivă. „Năpârlirea” celui ce scrisese *Francisca*, singurul său roman cu variante, ajuns pe lista de tipărire prin stăruințele lui Geo Bogza, dar la rugămințile lui Nichita, singurul care a crezut în potențialitatea brebaniană, marca însă o nouă naștere; însemna o a doua viață, cea de creator. Acum, ajuns la o „bătrânețe înaltă”, vital, expansiv, nostalgic, traversând decenii dificile, confiscat de o „halucinație tematică”, constatăm că Nicolae Breban și-a urmărit, cu tenacitate ardelenească, „nordică”, *proiectul destinal*. Doar entuziastul Nichita, spuneam, împărțind, cu știuta-i generozitate, „binecuvântări”, întrevăzuse („o nimerise”, cum zicea G. Dimisianu) marele destin de romancier al aceluiași ins cu

alură athletică, sigur pe el, autoritar, rob al unor lecturi esențiale, având ca „învățători” pe Nietzsche, Dostoievski, Thomas Mann ș. a. Totuși, cu o mărturisită „spaimă de viitor” (v. *Confesiuni violente*, 1994), dobândind iute un statut canonic, cu dificultăți de adaptare însă în „era postdecembristă”. Ca dovadă, recente ieșiri în arenă, acuzând orchetrat molozul lingvistic, „verbiajul incontinent”, discursul megaloman, „drumul la zid” etc., V. Popovici vede aici un caz de patologie literară, condamnându-l pe prozatorului unei „indiferențe generale”. Iar Mircea Mihaieș, în violente tușe pamfletare, constată că Breban „se simte bine doar în preajma morților”!

Sfătos, locvace, oferind din belșug „lămuriri”, încercând un bilanț (subiectiv, firește) al „înțelegerii critice” de care s-a bucurat opera sa, Nicolae Breban polarizase și înainte recepția, fluctuând, crede prozatorul, între *cecitate* și *calomnie*, alunecând chiar în denunț politic (v. *Răspuns criticilor mei*). Evident, lucrurile nu stau așa, cărțile brebaniene au avut succes, iar autorul n-a fost nicidecum „ignorat”. E drept, și din alte pricini. Dacă orice tânăr talentat, orgolios, ambițios este, necesarmente, un paranoid (recunoștea însuși Breban), scriitorul a avut *răbdare cu sine*. După ani de așteptare, a părăsit, fără regrete, acel caiet albastru și scrisul „plat, fals, școlăresc”, a vrut „să spargă închisoarea” (cum s-a exprimat, în 1968, la o întrevvedere cu Nicolae Ceaușescu), a urcat rapid în ierarhia literară (redactor-șef la „România literară”) și politică (membru supleant al CC al PCR, timp de doi ani). Și a urmat gestul „necugetat” al demisiei, trimisă prin poștă, de la Paris, sfidând dictatura ceaușistă, atunci incipientă, oricum edulcorată față de anii staliști, cu ecouri în presa momentului („Le Monde”, „La quinzaine littéraire”), denunțând „minirevoluția culturală”. Poziția sa frontală contra *Tezelor* din iulie (1971) l-a „despovărat” de funcții și privilegii, condamnându-l însă la ani de marginalitate. Asumându-și riscurile carierei și eliberându-se moral, în contextul unei schizofrenii sociale în galop. Revenind intempestiv în țară, cu șansa unei duble cetățenii, scriind masiv, publicând cu dificultăți, făcând figura unui harnic și influent „lepros social” [1, p. 87].

Dacă trecem în revistă anii tineri și colegii de „timp literar”, se cuvine să insistăm asupra *spiritului de grup* și a rolului decisiv al „vieții coraliere”. Substantiv-dinamită [1, p. 8], cu o existență „neoficială”, agitând subteranele vieții literare, grupul/grupurile literare, reale, productive,

formate prin auto-selecție, îngăduie o reconstituire fidelă a climatului, „înviind” epoca și pătrunzând în „hățișurile creației vii”; motiv, pentru N. Breban, de a respinge ferm conceptul de generație („fals”!), un instrument-impediment. „Transfug” din grupul lui Mugur, primul prieten bucureștean, în cel al lui Matei Călinescu și Nichita Stănescu, Breban scrie cu recunoștință despre rolul formator, contagios, fluturând idei instinctive în nesfârșitele dezbateri și libații. Mai ales că se înstăpânise, printre congeneri, neîncrederea în roman, după ce proletcultul, prin modelul sovietic, impunând fresca socială, rebutase genul. Or, Breban înțelesese, după repetate și fragile încercări (proză scurtă, teatru), că drumul spre roman este *singura cale*. *Francisca* (1965), roman sensibil la pedagogia proletară¹, propunând reciclarea „foștilor” (sau descendenților lor), atrăgea atenția asupra noului nume, ivit impetuos, dornic de glorie. Dacă *În absența stăpânilor* (1966), într-o lume scindată, populată de locuitori, relațiile de forță se manifestă la nivel biologic, politizarea va urma; nietzscheanismul își taie vad. *Animale bolnave* (1968) era doar o compoziție de factură polițistă, testând patologicul. Abia *Îngerul de ghips* (1973), scris febril în satul „2 Mai”, după „primul exil”, venind după „ruptură”, atacă o temă majoră, abisală. Scoasă cu ajutorul lui Marin Preda, cartea se voia una „de reintegrare”; dizgrațiatul Breban vorbea însă despre *declasare*, cercetând romanesc cazul doctorului Minda, un om puternic, atras de „o femeiușcă” vulgară, o oglindă falsă (Mia Fabian). Decăderea sa consfințează, sub ambalajul unei *metafore erotice*, o deconstrucție, un „transfer de personalitate”; sau, cum ni s-a spus explicit de către autor, *o adaptare prin dezadaptare*. Atrăgând, explicabil, un cor de critici. Bineînțeles, *Bunavestire*, roman plimbat și „îngropat” pe la diverse edituri, apărut, în fine, la *Junimea*, în 1977, cu ajutorul lui Cornel Burtică, rămâne pivotul creației brebaniene. O „grotescă coincidență” [1, p. 260] face ca el să fie atacat și la Plenara CC al PCR din 26-28 iunie 1977, dar și de la microfonul Europei libere. Lăudat de N. Manolescu ca „roman excepțional”, în cronică sa din „România literară” (16 iunie 1977), și hulit de Titus Popovici la amintita Plenară (articolul manolescian fiind taxat drept „o apologie deșănțată”), romanul brebanian valoriza „pe dos” mitul modern al politicului. În *Istorie*, N. Manolescu, deși recunoaște că avem de-a face cu o capodoperă, „unică” în palmaresul lui Breban, cum adăuga malițios [2, p. 1133], își temperează logiile când discută despre „romanul

lui Grobei”, neplauzibil, ilogic. Oximoronic ca intenționalitate, propunând un personaj discontinuu [2, p. 1127], romanul dezvoltă o perspectivă dublă. Anostului merceolog Traian-Liviu Grobei i se revelează destinul, cunoaște metamorfoza; omul cu tranzistorul devine puternic, cu apetit metafizic, însoțit de comentariul complice, familiar, ambiguu al naratorului. Și de represaliile care l-au vizat pe autor, la un pas de începerea urmăririi penale, implicându-l și pe ambasadorul vest-german Erwin Wickert (manuscrisul fiind transmis peste hotare). Cu un unghi de atac „puțin fals”, după părerea lui Paul Georgescu, cu un protagonist „fracturat”, acuzând „ruptura de caracter”, renăscut grație unei remarcabile voințe, *Bunavestire* încerca, prin Grobei, și un pariu tipologic, mărturisirea Breban, ca „sursă a epicului” [1, p. 153]. Or, „distorsiunea caracterială” sfidează logica tipologiei clasice. Romanul postrealist, centrifugal nu se mai vrea oglindă socială, iar Grobei, omorându-și *eul genetic* [1, p. 146], nu asigură axa epicului. Vechea ispită brebaniană, de a sonda politicul ca abisalitate, „încorporând” metafizica (observa N. Manolescu), rămâne străină mântuirii, în pofida cultului pentru Farca, marele dispărut. Ceea ce nu se va mai întâmpla în *Singura cale* (2011), tot romanul unei deveniri. Calistrat, ca observator, se autocontemplă din perspectiva evenimentelor care vor urma, nedorind funcții. Nici oportunist, nici arivist, el acuză o „lene de destin”, indiferent la reușita socială. Totuși vrea să salveze umanitatea (valorile ei), vădind forță interioară și stângăcie. Nu va trăi revelația lui Grobei, ci cu o remarcabilă siguranță de sine, capabil de supunere, răbduriu, așteaptă prilejul unor întâlniri esențiale, modelatoare, simțindu-se obligat doar față de potențialul său. Încât, descoperind că adevărul e, de fapt, *calea*, vrea să se salveze coborând. Eșecul ca reușită, lecția suferinței, marginalizarea îl păstrează viu în spirit într-o epocă dogmatică, impunând „raiul clișeeilor” și o nouă morală. Suntem în deceniul stalinist, în plină teroare. Meritul lui Breban e că nu uită omenescul, bucuriile simple și fericirea banală, refuzând comunismul schematizat, pe tipar maniheic, cu bufeuri justițiare. Adică, acel „terorism intelectual soft” în istoria noastră recentă, făcând din retorica anticomunistă un discurs propagandistic obligatoriu, „oficializat”, fără obiect, căzând în registrul butaforiei, cum nota Bianca Burța-Cernat [3, p. 7]. De unde și puzderia de suspiciuni, însoțindu-i cariera. „Ba nedreptățit, ba prea promovat” (cf. C. Rogozanu), Breban – incomod, imprevizibil – a fost ținta unor

dezinformări. „Trădător de patrie”, cum au clamat unii, „colonel”, agent de influență sau victimă, supus unui val de calomnii controlate? Ori-cum, „măreția” îl va împiedica să-și asume, plângăcios, statutul de victimă, flatat că, în epocă, a fost *un aranjor*, arogându-și merite și intervenții, comentând acid, cu superbie, confrășii. De unde prezumția colabo-raționismului și „legenda” megalomaniei. Toate, cu scopul (mărturisit, deseori) de a-și promova opera, de la convorbirile cu generalul Pleșiță la întâlnirile cu secretarul C. Burtică. Breban, dovedesc materialele arhivate, a fost o preocupare constantă pentru organele de Securitate, construind, în timp, „o gândire strategică”. Mai mult, relația lui Breban cu organele este cea dintre „doi manipulatori”, sublinia Gabriel Andreescu [4, p. 257], pe baza unor expertize de o științificitate indubitabilă. Cu o neclintită încredere de sine, consecvent vocației prime, vădind o remarcabilă „încăpățănare de destin”, Breban nu concepe existența în afara creației, iubind *singurătatea tare*; cea a creatorilor, desigur. Încât, întețindu-și ritmul scrisului, digresiv, de un debit impresionant, atacând teme majore, incomode, controversate, iscând nedumeriri, prozatorul își pune în dificultate comentatorii. Totuși, la scara operei, descoperim, observa Bogdan Crețu, cercetând *integrala Breban*, „o or-donare silogistică a cărților”.

Fraza-incipit, lansată cu superbie de tânărul funcționar Calistrat B. Dumitrescu, un biet „vierme de provincie” care, învățând *exersarea pu-terii*, vrea să schimbe lumea, protagonistul romanului *Singura cale*, ra-diografiind anii stalinismului, se potrivește de minune autorului însuși. *Lumea* – constată acest Calistrat (sfios, docil, năuc, neajutorat, ușor insolent, vădind stângăcie și forță, visător cu stofă de sofist, crezând în hazard, urcând impetuos, făcând o carieră fulgerătoare) – „se învâr-tea încet în jurul meu”. Cu inconștiența vârstei, acest „june înflăcărat”, vorbăreț, cunoaște barbaria stalinismului, suișul social într-un „regim năvalnic” și grabnica dizgrație într-o epocă a „vânătorii multiple”; are nevoie de magistrul, atras de stafiditul și reticentul dr. Templi (un „sculptor moral”), dar crede în teoria salvatoare a întâmplării. Se lasă, așadar, mânat de instinct, dus de val, „ascultând întâmplarea”, dar face pe filosoful, oferindu-și o baie de autodispreț. Pare un oportunist înfo-cat; știe însă că „orice realitate are limbajul ei” și că noua eră propune, cu entuziasm și brutalitate, *basme sociale*, fiind urmărit obsesiv de frica de ratare. În fine, sesizând „reala falsitate a noii lumi”, clădită pe princi-

piul minciunii, descoperă provizoratul puterii și află că adevărul e chiar calea. Se vrea, plonjând în turbionul Istoriei, singur și liber; știe însă că realitatea e chiar *viitorul destinului* și, în consecință, e curios să înțeleagă „ce va face întâmplarea”, încercând să atingă o altă treaptă: nu cariera, ci veritabila viață, trecând prin suferință.

Sunt aici, însumate, *temele obsesive* pe care N. Breban le frecventează cu obstinație, reluate și luminate mereu din alte unghiuri, lăsând senzația unei scriituri tautologice, narcisiace, cercetând, de fapt, oglinda sine-lui. Un voluntarism aprig, chiar pigmentat cu umilință ironică sau ambalat de un demon al farsei face din literatură un scop în sine, blamând *slăbiciunea vocației*. Structural un autodidact, N. Breban, o prezență impozantă, copleșitoare, digresivă, debordând eseistic, cultivă monologul; iar fanatismul său literar recomandă o prezență neclintită la masa de scris. Asta e de fapt *singura cale* de urmat pentru cel ce trăiește cu „hимера mării literaturi”.

Romanul, aproape autobiografic (pe alocuri), merită o discuție amplă. Până atunci, o scurtă recapitulare a temelor și motivelor brebaniene, aparținând unui scriitor „făcut din excese”, se cuvine întreprinsă, focalizată pe *literatura mizelor mari*, cum observa Eugen Negrici. Spirit orgolios, cu pulsiuni paranoide, contrariant prin masivitatea operei și, nu mai puțin, prin spectaculosul biografic, aluvionar și faimos, intrând în „seria răsfățaților” (Al. George), sedus de meseria „de a descrie”, mânat de plăcerea vicioasă de a experimenta impostura, plonjând în psihismul abisal, Nicolae Breban trăiește sub fascinația romanului. El este, indiscutabil, un prozator puternic, de cursă lungă, propunând cezura, un *pariu tipologic* (acele „rupturi” caracterologice, deturnând „eul genetic”, sfidând logica internă a romanului), și crezând, nedezmințit, în viitorul genului tărăgănat, chiar dacă multe Casandre de serviciu anunță tunător, cu o bucurie răutăcioasă, moartea romanului.

Mai mult, orgoliosul Breban vede în lacomul roman *o știință vie*. „Gen enorm și labil”, romanul – în viziune brebaniană – pare un uriaș aspirator, înghițind orice. El se află neobosit în căutarea formei; atunci când o găsește, firește, nu acceptă „patul formei”. Fanatismul brebanian privește tocmai ambițiile nedomolite, de „mare reformator”, ale roman-cierului, interesat să zdruncine tipologia admisă, despărțindu-se de „chichițele” balzaciene și moftul analizei. Asumându-și libertatea sub

aparența neglijenței stilului (dar la un cert nivel profesionist), Breban cultivă o proză „fluidă”, de colocvialitate ironică, în pofida „nostalgiilor clasice” (Eugen Simion). Acest *epic magmatic*, luând „startul” în maniera romanului realist și sfârșind prin a-l persifla, atentează la iluzia romanescă, discreditând – cu simpatie ironică – lumea ficțională prin contestare parabolică. Prozatorul scrie „la vedere” (cazul lui *Don Juan*), naratorul se mișcă familiar printre personaje, destrămând iluzia romanescă și câștigând complicitatea cititorului. Anarhic, spontan, relativist, îngăduindu-și intervenții în răspăr, Breban înconjoară cu simpatie (complice) destinul eroilor săi, prinde pulsația lor afectivă, impune o manieră. *Brebanizarea* prozei noastre nu este o vorbă goală. Mai ales că, dincolo de acest magnetism, sub senzația copleșitoare a fluidității, epicul brebanian (apăsând pe vizualizare și descoperind insignifianța) își dezvăluie tezismul.

Aparent un creator frust, Breban se dovedește, în egală măsură, un comentator lucid, dublând actul „instinctiv”. De multe ori parantezele eseistice maschează un „gol de narațiune”, cum s-a observat. Invitând în scenă oameni comuni, descoperind în concretul existenței împrejurări banale, aglomerând detalii, autorul dezvoltă epic o teză: corporalitatea realului. Nicolae Breban *incorporează* totul: dialogul, metafizica (eroii săi transportă totuși idei); discursul lor nu este eseistic, ca la Alexandru Ivasiuc, dar nici subordonat demonului povestirii. La Breban ideile se „lipesc” de purtătorii lor, sudura e fiziologică, abstracțiunile se corporalizează. Povestirea la Breban este *de tip ideologic*; ea propune, așadar, corporalizarea abstracțiunilor. Breban e departe, în pofida nostalgiilor, de realismul clasic și nu face figură de scriitor cuminte; verosimilitatea e subminată, traseele epice duc spre nefiresc, se înscriu în patologic. Suveran, scriitorul manipulează personajele, salvând Personajul. Trupul devine purtător de limbaj, „scriitura corpului” – fără a urma neapărat mareele modei – pare să satisfacă neliniștita căutare a romanescului pur, interesat de miracolul enorm al viului. De om ca întreg. Ochiul romancierului lunecă fără oboseală, simfonia corporalului eliberează vocea imperativă a instinctelor. Personajele sale își cuceresc credibilitatea, creează iluzia existenței. Universul lui romanesc e o realitate puternică care sfârșește prin a confisca cititorul. Nicolae Breban „folosește” eroii străzii; aceștia ies din rama cărții, migrează din spațiul literaturii în cel social, sunt omenește convingători. Cărțile lui, greoaie,

nu cunosc suferința incomunicării. La Breban, Provincia rămâne matricea creatoare, definind – asaltată de „boli provinciale” – o tipologie. Ea, invadată de kitsch, ca ținut grotesc, bântuit de ridicole mituri culturale, îngăduie „mica curte”, comedia anonimității, o bădărănie „reconfortantă”, devoalând *foamea de stăpân*, ferocitatea, în contextul „feudalizării”; și, în același timp, ca inegalabil descriptor al Provinciei, Breban instituie *distanțarea* de „miile de grobei” ce mișună „în juru-i”, e drept, manevrând o strategie ambiguă, ca maestru al echivocului, fără a lua distanță și față de „ideile” creaturilor sale. Dacă Provincia imaginară oferă acest nemilos tablou șarjat, anii lujoeni (reconstituiți, cu migală, de Mihaela Roșu Bină) i-au asigurat *incubația*, lângă „maestrii de hârtie” veghind dascăli providențiali (Maria Pop, Aurel Pițu).

Paradoxul e că un romancier în care, aparent, gâlgăie spontaneitatea dezvoltă o *literatură cu program*, interesată de străfundurile insondabile. Din fericire, tezismul e slujit de un uriaș talent și, astfel, corectat tacit. Dar Breban nu cultivă scrisul frumos; încercarea de totalitate – *utopia tangibilă* asupra căreia gândește – presupune riscul greoiului, prolixitatea, redundanța. Pe aceste considerente, Nicolae Breban a și fost anexat listei literatorilor de influență germanică. Or, prozatorul, chiar dacă produce cărți aluvionare, romane obeze, cu pagini inutile și demaraj greoi, are obsesia reumanizării; a restaurării omului prin sinteză. Prin tipologie, dialog (încorporat, reflectând fizic persoanele care-l poartă) și – îndeosebi – prin atmosferă, Breban e îndatorat marilor ruși. E drept, fluxul de detalii centripete îneacă epica în prolixitate și o aruncă în relativism; certitudinile sunt abandonate, scriitorul intră în realitatea ficțională și solicită coparticiparea lectorului, ficțiunea concurează realitatea. Acestea sunt însă achiziții moderne și folosirea lor – necesară actualelor strategii narative – e aproape inevitabilă.

Să notăm că aspirația totalității nu se proiectează la Breban într-o intenție caleidoscopică. Tezismul său nu e sociologic. Nicolae Breban aduce în cărțile sale *individul prismatic* și controlează tensiunea individualului; personajele sale (cum s-a spus demult) intră în pielea arhetipurilor. Dorința de a cuprinde totul îl stăpânește, ca să dăm un exemplu, și pe Cezar Petrescu; mânat de mari proiecte și cu facilitate de ziarist, romancierul interbelic era un extravertit; gusta spectacolul social, vâna evenimentul. Or, Breban nu suportă maniera jurnalieră.

Se poate spune că Breban, cel care a „crescut” greu, are silă de precocitate; că, înainte de a se închina talentului, crede în muncă. Că este un fanatic al talentului muncit, chinuit, înrobit scrisului. Breban coboară în infernul ființei, în lumea existențelor damnate și a fanatismelor de tot soiul, se cufundă în abisurile celor slabi și nehotărâți, în rezervațiile patologicului. El vânează autenticismul, conflictul dintre pasionalitate și personalitate, febra problematizantă a specimenelor ce populează o umanitate joasă, responsabile de împlinirea propriului destin. Prozatorul evită mediile septice fiindcă pare interesat, cu precădere, de *atipic*. Lumea sa cunoaște iluminări morale și civice, dar și fascinația degradării, nostalgia unor stări josnice. Ambițiosul Breban construiește lumi al căror ax e problema voinței și a puterii. Acest exercițiu tipologic creionează suflete elementare, dorind accesul la marile idei; înecate într-un haos problematic, în disoluție sufletească, personajele lui Breban capătă o notă caricaturală, eliberând sentimente abisale, spărgând crusta automatismelor. Umplând cu energie balzaciană un univers dostoevskian, Nicolae Breban decupează curajos o felie de viață, acolo unde, de regulă, talentele firave ratează, iar spiritele pudibonde ocolesc confruntarea.

Convins că nu există roman în afara personajului (firește, nu în sens canonic), Nicolae Breban caută – în pofida erodării poziției personajului – tocmai marile personaje. Chiar dacă s-a prăbușit concepția naratorului omniscient și creația „obiectivă” e privită suspicios în numele autenticismului, demiurgia – ca mare privilegiu al romancierului – își conservă puțința de a concura starea civilă. Or, eroii lui Breban se mișcă la limita câmpului vizual al conștiinței naratoare; sunt marginalizați, dar concreți, cotrobăind prin cotloanele vieții biologice, răscolind teritorii necercetate, fixați în barocul întâmplărilor existenței, în amorful care vegetează. Țesutul epic crește la intersecția fatalității și cauzalității, prin subiectivizarea viziunii. Rătăcim în „insula” Provinciei, într-un univers migrator supus spiritualizării și degradării, pe orbite convenționale, cu acutul presentiment al catastrofei, printre bărbați „de vârstă virilă”, trăind cu un violent cult al trecutului și femei care vor călăi sau victime. Încăpățânat reprezentant al tradiției falocrate, cum s-a tot spus, Breban pledează pentru „femeia uriașă”; nu e doar o hachiță personală aici. Dacă o iubire plâsmuită naștea eroismul lui Don Quijote (nu observa Unamuno că întreg eroismul celebrului hidalgo pleacă de

la o femeie?), Breban vede în prezența femeii uriașe un ax al operei, chiar posibilitatea re-fecundării lumii.

Tema-obsesie este deci Cuplul. Tezismul forței își face loc, Breban este un fin psihanalist, atent la manipularea erotică a partenerilor, sondând zonele abisalității. Eroii lui Breban par născuți sub zodia victimei; ei fug de o singurătate imposibilă și găsesc contradictoriul inevitabil. O *viziune feudală* ordonează aceste cupluri asimetrice. Abstragerea în cuplu dezvăluie tocmai rolul celuilalt: „creația” în celălalt. Atras de *maniheismul tipologic*, Breban divulgă aceste raporturi dintre tare și slab, călău și victimă, stăpân și slugă. Puterea funcționează ca instinct erotic; erosul se politizează, îndrăgostiții lui – s-a observat – necăutând fericierea, ci căutându-se pentru a-și demonstra puterea, prinși în această rețea relațională. Dacă toată proza brebaniană stă sub fascinația forței, e cazul să notăm – pe urmele altora – că nu e vorba de o distribuție univocă a rolurilor. Raportul de forțe nu se exercită unilateral, reducățiunile stârnesc revolta romancierului. Erotismul devorant își află finalitatea în luptă, supunere, dominare, aservire, pornind de la constatarea împerecherilor nepotrivite: „Ce greșit sunt făcute cuplurile”, citim în *Don Juan*. Urmărind mișcările obscure, luând probe ale sedimentărilor abisale, Breban violentează experiența aperceptivă; frenezia vitalistă, incizia realistă și obscurizarea existențelor coabitează în numele pomnitului tezism al forței. *Luarea în posesie a semenului* – iată deviza lui Breban; metamorfoza – iată soluția eroilor săi. Din nevolnicul și cenușiul Grobei (*Bunavestire*) se naște „un tare”; prestigiul tipului tare e însoțit de sarcasmul auctorial, dar, să nu uităm, în primul Grobei se deșteaptă stăpânul. Provincia elitară este un univers feudal; stăpânii și slugile obediente închipuie o lume dictatorială, populată de roboți spirituali, o utopie negativă și o religie totalitară, feudalizând opozițiile. Bogata producție de tipuri e reductibilă la o ecuație proprie; iar fascinația forței e biciuită cu un cinism plebeian. Breban discută, cu o vervoasă capacitate de observație, forța celor mici, acea forță „măruntă, consecventă, inepuizabilă”. Scriitorul urmărește ipostaza umilă, anonimă a puterii, decelând „urmele” în ceilalți. Eroii fascinează, fac prozești, dezvoltă o forță iradiantă. Dezinvoltura, spontaneitatea, imprevizibilitatea, ambiguitatea – toate slujesc respectării schemei: *inversarea rolurilor*. Martiri ai unor cauze obscure, eroii lui Breban sfârșesc în impostură. Cu o remarcabilă știință a detaliului, imaginativ și con-

cret, prozatorul repovestește lumea; e atent și grijuliu cu „ofertele” românești. *Oferta vieții este însă anarhia vieții*. De aici vorbăria, verbiajul năclăit, redundanța, nerespectarea normelor tradiționale. Nicolae Breban sfidează, spuneam, logica narativă în numele haosului vieții. Viul, ființa, ontologicul, „ceea ce ne înconjoară de peste tot”, această mare și imprevizibilă mișcare ar fi substanța odiseicului roman *Drumul la zid* (1984). Un roman total, în accepția unui *aspirator Breban* care absoarbe orice (totul) pentru a desacraliza eposul și a reinventa realitatea prin mitizare. *Drumul la zid*, s-a spus, poate fi citit ca o epopee a dereficării, descoperind excepționalitatea omului comun; adică excepționalitatea ascunsă în banalitate, aflând puterea de a renaște prin cucerirea spațiului interior. Aflând și reaflând *miracolul de a fi*, recuperând – sub dimensiune alegorică – umanul, în care intră, desigur, și subumanul.

Un Castor Ionescu trăiește o revelație, se retrage din lume pentru a reveni, menit și el unui „rol sacral” [5, p. 851], cu influență modelatoare, nedorită chiar. În enigmaticul K. (*Pândă și seducție*, 1991) „lucrează” un demon al farsei. Domnul K., eroul acestei narațiuni, este un scriitor corupt de glorie; interviurile acordate ziarelor „burgheze”, în numele unei dubioase revolte, îl aruncă în vidul social. Profesiunea de *a fi celebru*, megalomania (deși trăiește „în afara socialului”) cochetând cu ritualul seducției (erotică și politică, deopotrivă) îl definesc drept *un politician al amorului*; un mic Dumnezeu – constructor de farse. Descoperim aici, în embrion, tema creației (posesiei), testată prin invocarea unui Don Juan creator (un Romeo „mărunțel”, deșteptând feminitatea) sau prin citarea „găliganului de Rogulski”, un memorabil și grobian viitor erou de roman. Să ne amintim că în *Don Juan*, Tonia, „fixația” lui Rogulski, va lupta pentru „apărarea cuplului”: o viață mecanică ascunsă într-o familie afixând masca respectabilității. Micuța Tonia, crispată, pare intangibilă, dar Rogulski o va trezi la o nouă viață; o va remodela. Rigiditatea contrariată, alarma de animal vânat, teama de vulgaritate se risipesc; Tonia, cu ale ei efluvii enigmatice, devine autentică, supusă unui ritual coruptiv. Nicolae Breban demolează mitul fericirii erotice, trecând prin filtrul ironic discursul românesc. *Don Juan* este o „epopee” în registru parodic, scriitorul „jucându-se” cu *metafora vânătorii*. În spatele lui Rogulski, cel pentru care a poseda înseamnă a descrie (a crea), stau interogațiile asupra actului creator; „boala lui Rogulski” este boala creației. Demiurgismul e drapat în faldurile agresiunii donjuanești; cel care posedă descriind,

împărtășește soarta scriitorului. Palavragiul Rogulski, dincolo de poezia trivialității, dincolo de efectele fals-pedagogice pe care romanul le evidențiază, accede la libertatea de a rămâne ceea ce este.

Orgoliul creator, mizând pe supremația romanului, a învins; în contextul exploziei șaizeciste, N. Breban a urcat impetuos spre statutul de „romancier al generației”. Nichita, în anii de început, paria pe acel june athletic, fără volum încă, negrăbit, afișând, imperativ, o siguranță nutrită de un imens orgoliu. Care, iată, peste ani, a rodit. Breban a visat să ajungă *romancier* și această fascinație, „tulbure și precoce”, l-a însoțit mereu. Romancier „instinctual”, cu *lăcomie de lume*, încercând să cuprindă *existența totală*, palpând „fundul” existenței, Nicolae Breban a impus o formulă, asumându-și riscul greoiului. Proza sa nu desfășoară un interes localist, nu cade în cazuistică minoră, ci tinde spre general-uman, reproblematicizând. Chiar și când ratează, Breban rămâne interesant. Iar vegetația interpretativă poate crește luxuriant pe acest sol. Cum realitatea dilematică provoacă „animalul interior” și spațiul românesc este confortabil-duplicitar, invazia personajelor oximoronice pare firească, prelungind o ambiguitate salvatoare.

Previzibil, orice roman brebanian, masiv, dificil, confesiv etc., nu se dezițe de buchetul tematic îndelung testat de prozator. *Singura cale* se vrea, deopotrivă, reconstituirea unei epoci (acele „incredibile vremuri” ale primului deceniu comunist) și o lungă retrospectivă a sinelui, ca *singura cale* de a-și înțelege destinul. Ultimele pagini ale romanului precipită „evenimentele”: o informație șoptită, neverosimilă, un zvon neverificat (pe filiera tovarășului Vitregu) funcționează ca *declin*. Petrecărețul Const Buzilă, înalt activist și „prieten de ultimă oră” al lui Calistrat, un impostor jovial, are o idee „năstrușnică”: dispăre, se dă drept altul și aterizează „acolo”, „la fund”, experimentând universul carceral. Iar naratorul ne asigură: *trebuia să fie așa*. Începe detracarea / degradarea lui Cali, deja om așezat, prins într-o „căsnicie tovarășească” (cu Valentina). Cu știutu-i arivism „anemic”, în plasa micilor lașități și ipocrizii, vizitat de iluzii paranoice și fantasmе indigeste. Și care, brusc, ascultând vocile inconștientului, revine în „propria-i temniță” (nemulțumirea de sine), realizând că acel Const ar fi *maestrul visat, pierdut*. Încât, etalându-și defectele, coborând în rătăcire și „scrânteală”, subjugat de obsesia de a-l căuta (așteptându-l), își propune să rămână viu, trăind „aidoma lui”, să-i ducă „propria lui via-

ță”. Se reface, în absență, cuplul ucenic – maestru. Dar, s-a observat, e vorba de o *convertire prin delegație*. Revelația lui Calistrat, după o așteptare intensă, anunțând „învierea”, o parafează. Cincul Const Buzilă alesese pușcăria pentru salvarea sufletului după ce gustase, în plin stalinism, misterul puterii și „reala falsitate a noii lumi”, întronând – sub șenilele Istoriei – minciuna existențială, sub un „regim năvalnic”. Confruntat cu „măștile răului”, va căuta *măreția suferinței*. Iar Calistrat, înșurubat în angrenaj, nu vrea să ajungă și să reziste „sus”, desigur într-un timp lacom al Revoluției, devorator, cu eroi și victime; nu vrea să parvină, ci să devină, întâlnindu-și / contemplându-și destinul. Așteptându-și timpul, lunecând în detracare ca într-un *coșmar melodios*. O devenire ținută sub observație, o ratare planificată, conjugând „lenea de destin” pe fundalul „basmului negru” al Istoriei, stângăcia (de mare „adâncime”) și forța interioară, dorind *a rămâne viu*, salvând umanitatea. După ce, sub semnul provizoratului, întâlnise atâția *maestri de împrumut*, acei falși maestri, repudiați. Descoperind, apoi, salvator, că această obsesivă căutare a magistrului este *o cale de a afla umilința*.

În fond, la ora bilanțului, autorul *Franciscăi* recapitulează, cu farmec epic și portretistică suculentă, divulgând și informații de culise, credințele tinereții. Acele seri aprinse și nopți albe, când foștii prieteni, aspiranți la glorie, mânați de o impulsivitate paranoidă, schițau utopii tangibile. Ortații de atunci, euforizați, cu o beligeranță mascată, înfrângând vitregiile timpului social, credeau neclintit în viitorul lor, dovedind o infailibilă *încredere*. Trăind, altfel spus, „în cușca propriei obsesii de destin” și apărând, cât se putea, *microcosmosul literar*. Iată pilda celui înrobitor de proza abisală, consacrat definitiv utopiei românești. Și care, având – arhitectural – viziunea Operei, impunând prin ritm și debit, forând abisalitatea, refuzând maniheismul, nu dezvoltă o perspectivă justițiară, ci o gândire vie, contradictorie, protejând și pregătind explozia virtualităților; adică, salvând „adevărul spermatic” (cioranian).

*

Ca „descriptor” infatigabil, Nicolae Breban ne propune o poetică explicită. Evident, realismul tradițional e neîncăpător pentru un prozator care, insinuat în text, își rostește infatigat megadiscursul, transferând

protagoniștilor, într-un limbaj nediferențiat, propriile teorii. Marile teme, dobândind carnație epică și vitalitate, se desfășoară repetitiv, aluvionar, descentrat, urmând o schemă bătătorită, fără economie de mijloace, alunecând în eseism. Bolnav de grandoare, fără rigoare narativă, Breban preferă distribuția dihotomică; plonjează în concretul existențial oferind romane „ideologice”, cu lungi discuții și febrile dezbateri „de idei”; manevrează înși șterși, puși în situații excepționale, deschizând un destin înalt sau, dimpotrivă, cheamă la rampă înși magnetici, sadici, asumându-și mentoratul, cu schimbări de rol în ecuația călău / victimă; în fine, rămâne „un maestru al ambiguității” [2, p. 1131], dezvoltând un tezism diluat, „de dincolo de timp”, cu o halucinantă indentificare de roluri (personaj, narator, autor). Catapultat în prima linie, cu o carieră rapidă, dobândind funcții înalte, chiar în nomenclatura de partid, alertat de *mini-revoluția culturală* (iulie 1971), el va reacționa paradoxal: va demisiona, va denunța „pericolul unui nou stalinism” (*Die Welt*) și „amenințarea unei întoarceri la dogmatism” (v. „Le Monde”, 22 septembrie 1971), va reveni în țară stârnind nedumeriri și suspiciuni. Dubla cetățenie îi va permite să penduleze între frondă și colaborare. Agent al Securității în ochii exilului, proscris în propria-i țară, va fi supravegheat, monitorizat; deoarece pune probleme, se va încerca, punând la lucru și cercurile adverse din lumea literaților, compromiterea. Cum Breban nu ataca politica internă a regimului, ci doar cea culturală, energia sa recalcitrantă trebuia domolită. I s-au satisfăcut poftele, scria Gabriel Andreescu, pentru a nu deveni un „adversar activ” [4, p. 255]. Supus unui linșaj mediatic, a fost declarat, prin direcția de investigație a CNSAS, la 6 aprilie 2011, cu statut de *colaborator*. Același Gabriel Andreescu era îndreptățit să reclame „anarhia jurisprudențială” în materie de colaboraționism, definit lax, sub cupola serviciilor aduse regimului. Cu ascensiune bruscă, dar fără „merite activiste” [5, p. 849], cu o disidență estompată [6, p. 94], privit mefient, amărât și bârfit după „trădare”, considerat un element „net dușmănos” (sursa Costea), *cazul Breban* a ținut afișul lungă vreme. Difil, dar nu ostil, fanatizat pentru cauza literaturii (salvarea propriei opere), flirtând cu autoritățile, independent, dar și oportunist, orgoliosul Breban era, de fapt, imprevizibil. „Nerealizat” în vest, idee de circulație în mediile literare, „Baltag” (numele de cod) ar fi revenit în țară, încheindu-și, s-a spus în aceleași cercuri, misiunea securistică.

Apolitic, obsedat de sine, Breban ar fi decepționat; în consecință, nu s-a bucurat de grațiile *Cabinetului parizian*, simetrizabil cu cel din țară. „Cancelaria pariziană” [1, p. 188], cu nostalgia cenzurii și imixtiunii, predica, se știe, *est-etica*, „gustul arbitrar al unei morale” [1, p. 94], colorată totuși politic. Un „anticomunism primitiv”, după gustul lui Breban, impunând, după 1989, direcția de dreapta în cultura noastră și o ierarhie confecționată pe acest calapod. Dacă în anii dictaturii, în cele trei decenii de cronică radiofonică, Monica Lovinescu, ascultată „cu sfințenie”, ne reamintește N. Manolescu [2, p. 1206], acțiunea complementar, printr-un efort conjugat, cu cei din țară, salvând – în coliziunea cu cenzura – cărțile valabile, e total nedrept să acceptăm ideea, vehiculată cu hărnicie de unele voci, că adevărata literatură s-ar fi scris în exil. Ori că acolo s-a purtat bătălia canonică. Indiscutabil, ierarhizarea este „operă de interior”, sublinia ferm Al. Cistelean [7, p. 6], chiar dacă nucleul parizian, fanatizat politic, trasa linia ideologico-literară, cerând alinierea. Nesupus comandamentelor externe și considerat, de vârfurile emigrației reacționare, drept „omul Securității”, cu „sarcini speciale”, firește, lapidat, izolat, refuzat de editori, Breban a suportat o intensă campanie de intoxicare și incitare, stimulând disensiunile. Egocentrismul „patologic”, denunțat de un Dorin Tudoran (v. *Adio, Grobeimea Voastră*), îl conducea spre concluzia că autorul *Îngerului de gips* ar fi „un perfect agent de influență”; taxat ca agent al Securității, într-un material destinat CIA, de către Emil Hurezeanu, controversatul Breban, incomod, volubil, notoriu, stârnind invidie etc., se preta „exploatării informative”. „Măreția” afișată, megalomania, disidența vizibilă (cf. Eugen Simion) au întreținut pe piața publică un șir de legende brebaniene. Ca să nu mai vorbim de luptele intestinale din saloanele emigrației culturale, acolo unde virusul suspiciunii făcea ravagii. Personalitate egolatră, emfatică, antipatizată, invidiată, copios bârfită, supus „birocrației de publicare”, chemat pentru lungi discuții la CCES (conivențele politice fiind inevitabile), sfidând prin *importanța de sine*, provocând – ca figură publică – viesparul literaților, „obiectivul” Breban cerea, din partea organelor, o strategie prudentă. Fiindcă nu și dorea explicit statut de opozant, strecurând, de pildă, în „Scânteia”, câte un articol „pentru a-și putea face liniștit de cap”, prozatorul trebuia neutralizat, exploatăndu-se „particularitățile temperamentale”. Breban însuși se iluziona că mascarada naționalistă, redogmatizarea, adi-

ind a realism-socialist, cum observase Nicoleta Sălcudeanu [6, p. 92], puteau fi stopate prin rezistența culturală, limitând efectele.

Am putea, desigur, eseiza îndelung pe marginea asumării acestui trecut convulsionat, angajând pasional taberele. Ultimul Manolescu, fostul prieten, notează, de pildă, în *Istorie*, că Breban a fost demis și că sub directoratul său „România literară” se ideologizase; Breban, în replică, precizează corectiv că și-a dat demisia, în plic, din Franța, printr-un „protest explicit” [1, p. 257], fiind exclus din Biroul Uniunii Scriitorilor (laș, nepăsător, răspunzând docil comenzii de partid). Tot Manolescu e de părere că memorialistica brebaniană ar fi tendențioasă [2, p. 1133], acumulând frustrări și inexactități, cu fulgere polemice pentru a-și croi „o imagine avantajoasă”; că romancierul, evident provocator, original, digresiv, cultivă un stil „plin de greșeli” [2, p. 1121], vehiculând idei paranoice și stereotipii morale. Nici Alex Ștefănescu nu e mai blând, obiecțiile sale vizând proza tautologică și „surditatea” autorului, imun la observații, făcând din literatură un scop în sine. Cert e că măreția leonină a lui Breban, sâcâit de roiuri de muște, nu poate accepta condiția de victimă. Cu origine „nesănătoasă” (tatăl său fiind preot greco-catolic), cu o viață aventuroasă, cititor bulimic, el face din scris, cu îndărătnicie, o irepresibilă vocație, lansând, cu aplomb, proiecte impunătoare. Un eroism teance îi întreține pulsiunea creației și credința în scris. Această mistică a literaturii, afișată orgolios, care, să observăm, precede și anunță opera, exhibă o „plăcere vicioasă” [8, p. 538]; ferment cultural, animat de ideea (nepoetică) de construcție masivă, Breban nu poate uita – în nicio împrejurare – de sine. Acceptă „impostura” poetică (Paris, 1986), scrie, tot acolo, despre *Spiritul românesc în fața unei dictaturi*, dar, printre rânduri, se ițește, maiestuoasă, figura sa muștrătoare, îndemnându-ne somativ să fim, ieșind din tunelul dictaturii, „adulți și responsabili” [9, p. 99]. Șocul libertății a tulburat multe spirite, întreținând, doar aparent, „o răfuială colegială” [1, p. 242]. Apriga falangă politică postdecembristă, sub flamura unei moralități severe, a iscat, discreționar, răstălmăciri, amânând reala normalitate. Vizați erau corifeii GDS. Încât, bântuți de „stafia prezentului”, după lungile decenii comuniste, riscăm să nu ne putem bucura de *prezentul nostru*. „Surparea” decembristă ne-a adus libertatea, un „dar otrăvit”, scrie Breban. „Veșnicul provincial” încă se mai mângâie cu *speranța re-unirii* spiritelor creatoare [1, p. 280], încă mai crede (himeric) că intelectualii de vârf vor abandona scenariile veninoase, „mincinoase cu

program”, conlucrând. Deși el, un „nordic” coborât la București, un ardelean rigid, bătându-se îndărătnic pentru cărțile sale, voiajând în comunism, fără slujbă, strămtorat, dar cu cetățenie germană (din 1972), obosit după atâtea lupte, stânjenit să răspundă la acuze („tovărășia” cu Burtică, „prietenia” cu Pleșită, scriitor al Ministerului de Interne, cu sarcina de „a sparge” exilul etc.) alesese *tăcerea*. Având însă mirajul literaturii și cultul cantitativului, atacând teme „imposibile”, de mare întindere, construind romane-catedrală. Fiindcă, recunoscându-și stilul „dezordonat”, riscând, Breban afirma tăios: „stilistica este gâfâitul autorului” [9, p. 291].

Acum, respirând în libertate, ieșind din coșmarul totalitarismului roșu, își poate contempla truda, convins că teza deșertificării este falsă. Că rezistența prin cultură a îngăduit supraviețuirea *în esențial*, câtă vreme, la noi, într-un regim discreționar, opoziția fățișă a fost „exotică” [1, p. 147], mulțumindu-ne cu „revolta în oglindă”. „Păcălit” de primul Ceaușescu, Breban a luptat să rămână scriitor. Și e convins că, în pofda ingerințelor, s-au ivit opere valabile în acel „exil estetic”, chiar dacă fenomenologia revizionistă de azi, reexaminând, în regim de urgență, literatura postbelică, îmbrățișează justițiar criteriul moral-politic, devenind o „procuratură literată”, în numele unui militantism pasional.

Scriitor vizionar, autoritar, imperativ, „nebul”, fără „tact social”, totuși „descurcăreț” (cum a fost suspectat), vizitat de spaima ratării, așteptând – într-o tinerețe căutătoare, nesigură – o glorie incertă, anunțând proiecte „bombastice”, Nicolae Breban s-a confruntat cu o benefică *întârziere de destin*. Un adolescent ezitant, întârziat, deci terorizat de gândul de a nu avea talent, un „ratat potențial”, crescând sub protecția *grupului*, ca „atelier de lucru și de formație” [10, p. 316], un *scrib epic*, retras într-o „marginalitate activă” [10, p. 63]. Revanșându-se spectaculos, sedus și la bătrânețe de vechea „fervoare scripturistică”, credincios *temelor obsesive*, slujind utopia romanescă, desfășurată amplu, problematic, inconfundabil. Pentru Nicolae Breban, ispășind *o vină inefabilă*, *marele roman* rămâne o „utopie tangibilă”...

În numeroase împrejurări, Nicolae Breban și-a mărturisit „oarba credință în literatură, mai ales în subspecia numită roman”. Ambițiile sale, impresionante prin amplitudine și reflexivitate, beneficiind și de un lung timp „de germinație” (implicit, de formare), au rodit în vaste panorame epice, despre care, chiar la începuturi, Valeriu Cristea nota

că se trag „din pasta aceleiași obsesii”. Într-adevăr, Breban, deja clasicizat, pare că se repetă, deși fiecare nou titlu, gravitând în jurul temelor favorite (obsesive), aduce unghiuri noi de „atac”. Credincios unei formule (indiferentă la meteorologia politică), Nicolae Breban pare a fi în contratimp cu așteptările publicului și cu „spiritul momentului”, observa Nicolae Bârna [11, p. 11]. Chiar întâmpinat cu rezerve, în „reflux de popularitate”, „penalizat” ne-literar, cândva admirat aproape unanim, Breban rămâne, indiscutabil, în galeria marilor noștri prozatori. Îndărătnic, pretins infailibil, neclintit în certitudinile sale, pășind pe „o cale atemporală”, cum observa Ioan Dorel Todea [12, p. 256], crezând – aproape fanatic – în vitalitatea și necesitatea romanului, debordând eseistic, dovedindu-și, prin ritmicitatea aparițiilor, „*voința de putere*” creatoare (cf. Marian Victor Buciu), N. Breban este, inevitabil, *suprapersonajul* propriilor romane (cf. Laura Pavel). S-a încetățenit afirmația că incomodul Breban, cu impresionant tonus creator și evident gust pentru risc, căzând în autopastișă, n-ar mai fi urmărit de critică, ignorat, deprecia etc., după 1989. Volumele semnate de Marian Victor Buciu, Laura Pavel, Liviu Malița, Ioan Dorel Todea, Mihaela Roșu Bîna ar proba contrariul. Iar discuțiile reiau, firesc, observații mai vechi, sesizând recurența temelor, motivelor, tipurilor, risipite într-o bogăție de variante. Actanții brebanieni încarnează tezele autorului, gata, oricând, a oferi prețioase indicații de lectură; vocea auctorială e pulverizată, condiția amfitrionică e respectată, revoluția tipologică e la mare cinste, *ruptura* fiind, suntem asigurați, „epică în sine”, resuscitând personajul (cazul celui faimos Grobei, „fracturat”). În fine, se știe prea bine că, dincolo de monomania epică, Breban „desfide” legile organizării romanești, constata I. Negoïtescu, dezvăluindu-și „înclinațiile lirice funciare”, interesat de sondarea abisalului, a abjecției, surprinzând – prin revelații spirituale – dramatismul interiorității. „Ideologizând”, astfel, literatura sa. Cu oarece îndreptățire, s-a spus că Breban ar frecventa *o unică temă*. Totuși, în captivitatea unui cerc obsesional, personajele sale, fără a fi noi „în întregime”, confruntate cu imprezvizibile situații și itinerarii, cunosc metamorfoza; încât, observa Cornel Ungureanu, „toate continuările sunt posibile”. Mare creator de personaje, asigurându-le o stare civilă literară, Nicolae Breban forțează *noutatea tipologică*. Insistând pe „arta creării personajului”, prozatorul explorează psihologia abisală, își încarcă eroii cu noi dra-

me spirituale, conciliind pornirile contrarii. Marginalii, anarhiștii săi tulbură habitudinile și încearcă să-și înțeleagă *imaturitatea*. Breban, se știe, are *atracția adâncurilor*, refuzând maniheismul. Cercetează tenace, cu senzația acută a viului, zonele obscure, abisalitatea, stările tulburi, ținând de „un fond biologic primar dictatorial”, impunându-se ca *imperativ interior*, nota S. Damian [13, p. 58]. Același critic vorbea despre prezența unor eroi infirmi, „amputați”, străini de etică, bântuiți de idei demoniace, făcând apologia amoralismului (un Jiquidid, de pildă), necunoscând căința, sfâșierile conștiinței, criza morală. Din tagma aleșilor, acești cinici stilați refuză cu seninătate orice interdicție, sfidează frânele sociale, dezecilibrează tabloul. Dar tot S. Damian va recunoaște că romanele nu își propun „să împartă maniheist personaje” [13, p. 75], literatura nefiind un tratat de morală.

Cu orgoliu „nemăsurat” (cf. Eugen Negrici), nepăsător la convenții și observații, cu „o juisare scripturală” în afara controlului (cf. Marin Mincu), Breban încalcă sfidător rigoarea narativă; ar fi un izbitor caz de „autism literar”, zice Bianca Burța-Cernat și i s-a recomandat, pedagogic, de către N. Manolescu, un mai bun *self control*. Bineînțeles, productivismul său, animat de o vitalitate debordantă, cu întinderi digresive, aluvionare, cu pasaje monologate și analize conversaționale, cu inovații (tematice și tipologice) primite obtuz, îndeamnă la o lectură postmodernă, plonjând într-un larg orizont cultural. Începând și sfârșind, desigur, cu zeii săi tutelari (Nietzsche, Dostoievski). Primul Breban, bâjbâind în labirintul tinereții, era, în pofida ego-ului hipertrofiat, încolțit de spaimetele ratării. Dar pentru N. Breban, oferindu-și un lung timp de formare, traversând, cum spune, „ani mizerabili și splendizi”, înconjurat de atâția inși risipitori, „oameni de vorbe”, capabil, în 1971, de un „gest neverosimil” (cf. V. Ierunca), *a exista înseamnă a fi apt de creație*. O creație recunoscută socialmente, precizează romancierul prin excelență, un „pașoptist etern”, dedulcit, mai încoace, la memorialistică, îmbrăcând armura polemistului, uneori nedrept în judecăți, dar ferm în a respinge proza „digestivă”. Se înțelege, posibilitățile epicului nu-l satisfac, romanul, în sens clasic, nu-l încap. Chiar mizând pe echivoc și indecizie, pe o ambiguitate programatică, contrariantă, nefolosind „suficiente efecte estetice distanțatoare”, constata reprobator Ovid S. Crohmălniceanu [14, p. 204], vom recunoaște, alături de S. Damian, că N. Breban, odată cu *Francisca*, a înființat „un cosmos literar”.

Notă

¹ Observând că, prin *Francisca*, Breban ne-a dat „pagini antologice de literatură a industrializării”, Mircea Platon propunea o lectură paralelă a romanului cu nuvela *Booz* (publicată patru decenii mai târziu), semnalând „clare similitudini” între Paul Booz, țăranul bănățean care se opune colectivizării, și Ion Cupșa, moșul sărac proletarizat într-o mare uzină bucureșteană.

Bibliografie

1. Nicolae Breban, *Trădarea criticii*, Editura Ideea Europeană, București, 2009.
2. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
3. Bianca Burța-Cernat, *Anticomunismul românesc post-factum* (I), în „Observator cultural”, nr. 433(691)/19-25 septembrie 2013.
4. Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Editura Polirom, Iași, 2013.
5. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, Fundația Luceafărul, București, 2001.
6. Nicoleta Sălcudeanu, *Revizuire și revizionism în literatura postcomunistă*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013.
7. Al. Cistelean, *De la revizuire la revizionism*, în „Argeș”, nr. 8/2013.
8. Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, Editura Mașina de scris, București, 2005.
9. Nicolae Breban, *Riscul în cultură*, Editura Polirom, Iași, 1997.
10. Nicolae Breban, *Sensul vieții* (Memorii, I), Editura Polirom, Iași, 2003.
11. Nicolae Bârna, *Contemporanii unui uriaș*, în „Cultura”, nr. 3/30 ianuarie 2014.
12. Ioan Dorel Todea, *Nicolae Breban și metamorfozele romanului*. Prefață de Gheorghe Glodeanu, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011.
13. S. Damian, *Despărțirea de realism (Romanele lui N. Breban)*, în *Nu toți copacii s-au înălțat la cer*, Editura Contemporanul, București, 2010.
14. Ovid S. Crohmălniceanu, *Contrariantul N. Breban*, în *Pâinea noastră cea de toate zilele*, Editura Cartea Românească, București, 1981.

Ana BANTOȘ

Discursul postmodern: revendicarea memoriei

A. B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010, ediția a II-a, revăzută, Editura Tipomoldova, Iași, 2014; *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Căzut oarecum în desuetudine în spațiul occidental, postmodernismul, acest concept de o labilitate evidentă, este în măsură să înlesnească înțelegerea mai clară a mutațiilor și contradicțiilor care au loc nu doar în cultura occidentală de la sfârșitul secolului al XX-lea, dar și în cea posttotalitară din care face parte peisajul literar românesc de la est de Prut. Depășind cu mult cadrul discursului poetic, situându-se la interferența filozoficului cu politicul, problematica postmodernă are o dimensiune istorică și necesită o abordare interdisciplinară și transculturală. Astfel, punând la dispoziția cititorului anumite coduri, chei de ordin istoric și politic, literatura postmodernă devine mai accesibilă acestuia. Să nu uităm că, în perspectivă istorică, postmodernismul este corelat cu modernismul, însemnând, după Max Weber, „dezincântarea lumii” („desenchantment du monde”) [apud: 1, p. 26]. Demn de reținut este și faptul că autorul francez Alain-Marc Rieu, bunăoară, privește postmodernitatea ca pe o versiune a modernității datând din anii 1970–’80, durând până în zilele noastre și având o ideologie dominantă bazată pe următoarele momente: „1. Atomizarea societății conduce spre anonimatul crescând al vieții în marile orașe: această pierdere a individualității generează sporirea incomunicabilității între indivizi; 2.

Incomunicabilitatea între indivizi, grupuri și generații generează ascensiunea incivilizației și apariției unor forme noi de violență și de delicvență; 3. Ruptura între instituțiile politice și preocupările cotidiene ale indivizilor generează pierderea sensului spațiului public și comercializarea sa în creștere: cultura devine o marfă, o industrie; 5. Urbanizarea extremă conduce la pierderea raportului normativ cu natura, ceea ce atrage după sine, dincolo de degradarea mediului înconjurător, pierderea unui reper comun, anistoric, care transcende culturile, societățile, religiile” [1, p. 26].

Pe de altă parte, postmodernitatea, potrivit lui Jean-Francois Lyotard, se caracterizează, mai întâi de toate, prin degradarea „marilor narațiuni”, fondatoare și tradiționale sau clasice în avantajul noului discurs, care este simplu și în același timp eteroclit. Cu alte cuvinte, deschiderea spre un orizont mai amplu, multicultural face ca să nu mai existe doar un singur adevăr pentru a înțelege realitatea, ci mai multe adevăruri compatibile între ele, astăzi indivizii optând pentru valori care corespund mai curând stilului lor individual de viață decât unui adevăr absolut. În aceste condiții se impune valorificarea scrierilor literare, ținând cont de alegerea individuală făcută de către autori, fiecare dintre aceștia asumându-și preferința.

Vom mai preciza că grilele de lectură aplicate literaturii române din Basarabia postbelică sunt, uneori, exclusiviste, accentul punându-se pe relația cu folclorul sau pe anumite aspecte sociale legate în special de lupta de emancipare a românilor basarabeni. Aceasta dovedește cunoașterea insuficientă a stării de lucruri și a faptului că recuperarea lacunelor în cunoașterea reciprocă a românilor de o parte și de alta a Prutului este un proces mai complicat decât pare la prima vedere și de mai lungă durată.

Lucrurile ar putea deveni mai clare, abordate fiind, pe de o parte, din perspectiva întrebărilor legate de societatea postindustrială, iar, pe de altă parte, din perspectiva traumelor postcomuniste. Poate că, orientate astfel, investigațiile ar fi în stare să elucideze mai mult criza culturală și cea socială nemăsurată, a căror victimă suntem atât cei din est, cât și cei din vest, șocul traumatic cultural și psihologic lăsând amprente vizibile asupra literaturii contemporane în general.

În acest sens, cu referință la peisajul literar actual din Basarabia, sunt de remarcat fenomene precum denunțarea naturii deviate de realitățile co-

muniste și parodierea clișeelelor vide de sens, a „grandorii”, a „perfectiunii eterne” a omului sovietic, ilustrarea distrugerii fizice a subiectului. Autorii care nu mai sunt orientați să caute un adevăr unic și exclusivist caută o manieră originală de a spune, de a exprima sensurile vieții și ale lumii. În această ecuație se înscriu și micromiturile create de către autori, care le permit acestora din urmă să continue să creadă fără a cădea în dogmatismul instaurat odinioară de ideologiile dominante.

De menționat că, în general, poeții de la est de Prut practică aceeași autoreferențialitate ca și cei de oriunde altundeva, având același interes pentru experimente și pentru jocul lingvistic, proclamând sfârșitul realității fenomenologice în profitul unei realități multidimensionale. Legătura cu realitatea păstrându-se, textul literar nu este opac și ermetic, închis, însă la mijloc se află o altă manieră de a dialoga, neconvențional, în contrapunct cu surplusul de realitate, care obstrucționează vederea. În aceste condiții, poemul postmodern tinde să aibă valoare documentară. Însă, departe de a fi coreferențial, el aduce mărturia sa despre trista noastră epocă a rupturii cu generațiile precedente.

O tensiune particulară este determinată de o nouă vizibilitate a marginii, a unui spațiu care se vrea descoperit altfel. Aici își spun cuvântul mulți dintre scriitorii de la Chișinău. Reprezentarea trecutului și a istoriei este, în particular, una bogată și revelatorie și în cazul autorilor bucovineni, elementul esențial de ordin istoric constând, ca și în cazul celor din Basarabia, în izolarea de contextul cultural general românesc. Precizăm că pentru peisajul literar bucovinean a avut o deosebită importanță formarea unui grup de tineri scriitori sub îndrumarea lui Vasile Levițchi, redactorul-șef al publicației cernăuțene „Zorile Bucovinei” și că, în condițiile promovării anevoioase a valorilor culturale românești în Ucraina de la acea vreme, cunoașterea literaturii române se datora asigurării cu carte românească, prin intermediul librăriei „Drujba” din Cernăuți, studenții cernăuțeni pe cale de a se afirma în literatură, între care Arcadie Suceveanu, Ilie Zegrea, Vasile Tărățeanu Ștefan Hostiuc, fiind avantajați, în comparație cu basarabeni. Vom mai spune că și legătura cu tinerii condeieri din Chișinău se realiza, cel puțin parțial, tot datorită cărții românești puse în vânzare la Cernăuți, unde mulți basarabeni veneau special pentru a face rost de carte românească, după 1968 la Chișinău aceasta fiind interzisă.

Originar din spațiul bucovinean, poetul Ion Vatamanu, într-un poem, „Matern la Bucovina”, face ca acel loc de referință să acceadă spre o prezență particulară în poezia ultimelor decenii, ca un spațiu care necesită a fi descoperit altfel. Locurile parcurse de personajul liric sunt poetizate, însă poetizarea lor e încărcată de sensuri dramatice adânci care se vor descifrate. Pe aceeași linie își va face drum în literatură și confratele său bucovinean mai tânăr, Arcadie Suceveanu, care, la rândul său, va poetiza și el locurile natale, cu deosebirea că le va restitui peisajului, chipurilor umane, vocilor, într-o măsură mai mare, partea lor de mister. La Arcadie Suceveanu este mai vizibilă trauma despărțirii de locurile natale, relația sa cu baștina fiind mediatizată, mai cu seamă, în volumul *Ferestre stinse de îngeri* (2014), de imaginea măicuței îmbătrânind sub ochii poetului, de cea a tatălui său rămas doar în amintire, la mijloc însă fiind și percepția postmodernă, în care cele două domenii deschise către existența misterului, cultura și religia, sunt legate între ele. Firele de legătură fiind de o consistență religioasă majoră, personajul liric aderă la misterul de natură transcendentă: *La masa cărțiței ai prânzit pe sub pomi / o zi ai stăpânit tot aurul păpădiilor / ai fost mai aproape ca niciodată de Cel care stă în mijlocul ființei, / printre mâțișori de salcie și mușuroaie magnetice.*

Noaptea răpăitul ploii pe acoperișul de tablă / începe să te înspăimânte / ca un text turbure, cu subînțelesuri / La 82 de ani mama doarme în același pat / în care tata a cunoscut-o mireasă // Stai treaz în lumina fulgerelor. În gangul de lemn / ca și acum o jumătate de veac același greier ecumenic țârâie / incoreptibil. În fața acestei mărunte eminențe / speriat, ții în pumn sensurile adunate din cărți / să nu se împrăștie / (ah, bătrâne monah, / vino să salvăm frăgezimile!...) // Tunetul negru a trecut peste casă / dimineața, ca o taină limpede, răsare soarele / la marginea Siretului Mic ziua cea nouă / bea cercuri (Poezia Suceveni).

E prezentă aici experiența misterului imanent care face parte din structura ființei poetului ca și din structura ontologică a lumii. Precizăm că atunci când vorbim despre misterul imanent structurii gândirii poetice și cel al structurii ontologice a lumii trebuie să ținem cont că la mijloc e dificultatea care, potrivit lui Wojciech Niemczewski, autorul lucrării *Cultura ca religie. Interpretarea postmodernă a relației între cultură și religie* (2014), „rezidă în faptul că nici definiția religiei, nici cea a culturii, cu atât mai mult a relației dintre ele, nu sunt date o dată pentru totdeauna.

Fiecare generație trebuie să procedeze la analiza critică a acestor noțiuni, pentru a îmbogăți ceea ce generațiile trecute au elaborat, și a menține un teren precum e cel neîmblânzit al misterului” [2, p. 6]. Această tendință de repunere în drepturi a misterului existenței se leagă într-un mod curios de estetica postmodernismului și demonstrează că au loc anumite mutații pe traseul discursului postmodern în raport cu spațiul, reconfigurându-se o nouă „politică” a locului, care acum se vrea identificat ca spațiu al unei religiozități dispuse să schimbe discursul poetului despre viață, în general: *Cobor în lucruri adânc / cobor până la marginea materiei / mă las încorporat în ordinea secretă a universului / în ritmul sevelor / mă lovesc de limite și / sufletul mi se-ntoarce ecou îndărăt: / Nimic și Totul, Totul și Nimic! // Ești transparent, Doamne, în nemărginire, / pitagoreicul Unu, cel care există / fără să fie // De pun oglinzi în lucruri le sporesc misterul (Poezia Psalm).*

Misterul, în care e învăluită viața ca „lucru în sine”, ca o „îngrămădire de lucruri eclecticice”, și moartea se compun, în poezia *Bufnița Poetului*, din noaptea misterioasă, electrizată, din vorbele ce se contopesc cu fulgerele, din tentația revenirii la feericele grădini prenatale, deasupra cărora planează „pasărea vidului”, „pasărea limitei”. „Micul tratat despre sensul vieții” include următorul traseu: *Ai căutat sensul vieții prin toate tratatele ai cotrobăit prin sertarele filozofilor greci ai umblat cu cheița silogismelor pe la Nietzsche (de la păpădie la supraom) și Kierkegaard (trecând prin toate cercurile existenței) îmbătrânind printre sisteme și definiții – Și abia acum, într-un târziu, ai putut avea revelația răspunsului, urmărind acest plâpând fluture roșu ce dimineața se naște și seara moare ademenit de focul albastru din lampă // Iată-l: fragilă anatomie pictată – viața ta, viața ta imită fluturile roșu ce zboară și cântă apoi se îngroapă-n cenușă. // Atât.*

Ținând cont de faptul că, după cum arată și Hans Robert Jauss, recepția unei opere este în funcție de contextul sociocultural, istoric, ruptura de generațiile precedente se cere și ea contextualizată condițiilor în care creează scriitorii postmoderni. Să nu neglijăm faptul că ei vin dintr-o anumită perioadă, în care literatura poartă amprenta unui anumit regim politic și ideologic. Amintim, bunăoară, că satul în care s-a născut Arcadie Suceveanu se numea Suceveni și a devenit, după ocuparea Bucovinei, Șirokaia poleana, iar județul Adâncata a devenit Hliboka. Aceste coordonate varsă lumină asupra noțiunii de istorie și de memo-

rie și asupra relației dintre ele. Pornind de aici, raportul discursului cu istoria și cu memoria, așa cum acesta se profilează în creația lui Arcadie Suceveanu, este pe cât de fundamental, pe atât de complex: *Am văzut umbra lui Grigore Ghica Voievod / rătăcind noaptea pe străzi // Într-o mână ținea două jumătăți de sferă/ în cealaltă ducea o trâmbiță. / La doi-trei metri în urmă îi venea / capul // Era într-o vineri dinaintea Paștelui / și bisericile aveau ușile larg deschise* (Poezia Alte viziuni la Cernăuți).

Pe de altă parte, considerăm că nu e lipsit de importanță să amintim faptul că memoria este plasată de către interpreții fenomenului postmodernist în centrul dinamicii textuale a universului ficțional de factură postmodernă. O *memorie în dezagregare*, îngemănată cu *singurătatea născând umbre vagi prin unghere*, se revarsă tăcut în versurile lui Arcadie Suceveanu *peste marginile întinericului*, încercând să vindece protagonistul *de urâtenia lumii*. Memoria organizează într-un fel anume universul fragmentat aflat sub semnul amintirilor eterogene, care formează o rețea rizomică a discursului postmodern. Însă autorul ține să facă o anumită ordine în acest labirint al memoriei, reperând anumite date cronologice concrete, firul amintirilor fiind condus de către autor prin labirintul copilăriei și al adolescenței pentru a-și regăsi eul poetic identitar. Refacerea traseului copilăriei și al adolescenței coincide cu regăsirea de sine, căutarea identității făcând parte din tematica preponderent postmodernă. Să ne amintim că în volumul său de versuri apărut în 1982, *Țărnuțel de echilibru*, precum și în cele care au urmat (*Mesaje la sfârșit de mileniu*, (1987), *Arhivele Golgotei*, (1990), *Secunda care sunt eu* (1993), *Eterna Danemarcă* (1995), *Înfruntarea lui Heraclit* (1998), *Mărul îndrăgostit de vierme* (1999), *Cavalerul Înzadar* (2001), *Ființe, umbre, epifanii* (2011), *Ferestre stinse de îngeri* (2014)), Arcadie Suceveanu își afla reperele într-un spațiu estetic și literar vast, definindu-se din perspectiva sa de *ucenic al lui Homer*, multiplele identități lăsându-se mai greu surprinse într-o imagine identitară fixă, enigma identitară a personajului liric plasându-l sub semnul complexității omului postmodern, care, de fapt, refuză orice forme de identificare sau de determinare stabile. Aflat oarecum sub semnul labirintului, personajul liric din creația autorului bucovinean se remarcă prin caracterul ambiguu. Angoasa unei dedublări între ego și alter-ego funcționează ca un vector discursiv ce pune în valoare identitatea labirintică a personajului. În lumea în care nu există scăpare, protagonistul cu *sufletul uzat, creierul pervertit, gândirea figurativă* se lasă pe

mâna Lui pentru a fi cuplat *la starea de dinaintea cuvintelor*. Înfrăgezit, spiritul substituie carnea profană și, *depășind materialitatea*, scrutează *spațiul dindărătul oglinzii și de la marginea nopții*. Transmis magistral cititorului volumului de versuri *Ferestre stinse de îngeri*, sentimentul dramatic al vieții care ni s-a dat *doar împreună cu moartea*, precum și ruptura de generațiile precedente desemnează aici o epocă a timpului istoric oprit, un cadru spațio-temporal mai mult sau mai puțin determinat: cel marcat de prezența ca atare sau de prezența *in absentio* a ființelor celor mai dragi: părinții și toți membrii familiei. Nu cunosc o carte apărută în ultima vreme marcată de un dramatism atât de pronunțat. E adevărat că Grigore Vieru, după trecerea măicuței sale în lumea celor dreupți, a lăsat un ciclu de versuri, *Litanii pentru mama*, care, după cum a recunoscut Arcadie Suceveanu, l-au influențat. Mai amintim un exemplu din literatura universală: Roland Barthes în al său *Jurnal de doliu* echivalează dragostea pentru mamă cu starea de îndrăgostit de literatură, înnobilându-le pe amândouă deopotrivă, doliul interiorizat fiind conceput ca împlinire a interiorității absolute, deși autorul francez recunoștea că neajunsul societății noastre constă în faptul că neagă doliul. Revendicându-și memoria, personajul liric din poezia lui Arcadie Suceveanu este tentat să își asume starea de doliu.

Perspectiva postmodernă, fiind una care nu suportă ceea ce e stabil, imuabil și etern, favorizează ceea ce se caracterizează prin așa-numita de către sociologul și filozoful de origine poloneză Zygmund Bauman (1925-2017) lichiditate, schimbare și temporalitate. Această stare, la baza căreia se află ruptura între prezent și trecut, e trăită de către personajul din creația poetului originar din Bucovina la modul dramatic, spiritul postmodern nomad aflându-se într-o permanentă căutare a unei stabilități pe care o reperează datorită elementului religios infiltrat în structura gândirii sale poetice.

Note bibliografice

1. Alain-Marc Rieu, *Theorie du moderne*. În: Ebisu, Année 2010, Volume 44, Numéro 1.
2. Wojciech Niemczewski, *La culture comme religion. L'interprétation postmoderne de la relation entre la culture et la religion*. Universitité de Strasbourg, 2014.

Mariana CÎLȚ

***Biserica Albă* de Ion Druță. Relația dintre simbolistica titlului, moto și planurile romanului**

M. C. – profesor titular de limba și literatura română la Liceul Teoretic „Aurel Vlaicu”, județul Prahova.

Ceea ce putem remarca încă de la început este faptul că *Biserica Albă* are corespondența unui simbol dual (*biserica* – sacralitate și *albă* – puritate), mergând pe linia consonanței depline și devenind reperul celor trei virtuți teologice (Credința, Nădejdea, Dragostea) și al conturării unei identități: „Având biserică în sat, cu candelă aprinsă în fața Preacuratei, nu mai lăsați groaza și disperarea să pună stăpânire pe inimile voastre, căci de azi înainte nu mai suntem un sat oarecare, pierdut în văile nistrene”¹.

La nivelul semnificației, primul cuvânt al titlului se reflectă în termeni cu o încărcătură complexă, în viziunea lui Pierre Damien, a lui Durand și a lui Aelred Rievaulx: „(...) imaginea lumii (...) Ierusalimul, împărăția aleșilor, biserica paradisiacă, microcosmosul și sufletul omenesc (...) poporul lui Dumnezeu (...) Mireasa lui Hristos și Mama creștinilor”².

The most notable thing about the Ion Druță's novel, *Biserica Albă* (*The White Church*) is the fact that the title is a twofold symbol, the church represents the sacredness, and the colour white stands for purity. Another important aspect that is worth to be mentioned is that the subject of the novel is shaped by three main levels: aspects of the russo-turkish war, the struggle lead by one woman, Ecaterina, for keeping alive the faith in God of the dwellers of Ocolina, and elements which make up the hagiography of father Paisie Velicikovski.

Pentru a surprinde mai bine profunzimea Bisericii, credem că ar fi potrivit să aducem în discuție câteva aspecte ce țin de sfera religioasă, fiindcă acestea se regăsesc, fără îndoială, în substratul operei lui Ion Druță și, bineînțeles, în simbolistica deschisă de titlu. Aici, evidențiem faptul că „Biserica este tocmai extinderea lui Hristos în oameni”³, adică „nu este, prin urmare, o instituție în sensul unui sistem de norme lipsit de Hristos și supravegheat de o autoritate impersonală, nu este o instituție ce îi desparte pe oameni de Hristos, ci o instituție plină de Hristos Cel iubitor, care îi privește și îi ascultă pe toți, dar, în același timp, o instituție plină de Hristos Cel neschimbat în bunurile pe care le oferă și în poruncile pe care le cere împlinite de la oameni ca mijloc de desăvârșire a lor”⁴.

Din această strânsă legătură cu Mântuitorul provin însușirile Bisericii: unitatea (cu înțeles dual, de *unică* și de *unitară*, pentru că „este un singur trup și un singur duh, după cum ați fost chemați la o singură nădejde... Este un singur Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tată al tuturor”⁵), sfințenia (dată de Iisus, Întemeietorul, și împlinită de Duhul Sfânt, „care locuiește în ea”⁶), universalitatea (care implică atât deschiderea sa spre toate popoarele, cât și caracterul permanent al instituției „de peste tot și de totdeauna”⁷) și apostolicitatea (ceea ce arată că învățăturile drepte sunt acelea propovăduite de către Sfinții Apostoli, fără a-și pierde sensul inițial odată cu trecerea timpului).

Totodată, rămâne important de știut că „prin Biserică, pătrundem în înțelesurile mereu noi și esențiale ale rostirilor scripturistice”⁸, adică în profunzimea Cuvântului, am putea spune.

În continuare, după ce am făcut referire la aceste câteva elemente din sfera religioasă, credem că este potrivit a evidenția importanța celui de-al doilea cuvânt al titlului. Prin urmare, de luat în seamă, în această privință, este concepția pictorului W. Kandinsky: „Albul, care este considerat adesea o non-culoare (...) constituie un simbol al unei lumi în care toate culorile, în calitatea lor de proprietăți ale substanțelor materiale, s-au evaporat... Albul acționează asupra sufletului nostru precum liniștea absolută (...) Această liniște nu e totuna cu moartea, ea abundă de posibilități vii (...) Este un nimic plin de veselie juvenilă sau, mai bine spus, un nimic de dinaintea oricărei nașteri, a oricărui început”⁹.

De asemenea, nu putem trece cu vederea nici aspectul de „culoare a teofaniei”¹⁰, ea ivindu-se în triumful înălțimilor, conform consemnărilor

biblice: „Și după șase zile a luat Iisus cu Sine pe Petru și pe Iacov și pe Ioan și i-a dus într-un munte înalt, deosebi, pe ei singuri, și S-a schimbat la față înaintea lor. Și veșmintele Lui s-au făcut strălucitoare, albe foarte, ca zăpada, cum nu poate înăbuși așa pe pământ înălțitorul. Și li s-a arătat Ilie cu Moise și vorbeau împreună cu Iisus”¹¹.

Asociate, cele două cuvinte care compun titlul constituie, de fapt, pe lângă toată simbolistica pe care o îndeplinesc în mod individual, identitatea moral-religioasă a locuitorilor din Ocolina, identitate aproape pierdută în urma asupririlor și a înăspririlor survenite din cauza războaielor, când doar instinctul primar al supraviețuirii le mai anima ființele, însă regăsită datorită harului sacralității: „Dar, cu toată sărăcia și necazurile, decăzuți nu ne putem socoti, căci Domnul s-a întors iar cu fața către noi, dăruindu-ne acest sfânt lăcaș, iar acolo unde coboară binecuvântarea Domnului, acolo, firește, începe a încolți nădejdea în ziua de mâine. (...) Suntem un popor așezat pe pământurile sale, moștenite din bătrâni, suntem adunați în jurul credinței noastre, sub ocrotirea Sfântului Duh”.

Această latură a identității ocolinenilor se armonizează perfect prin combinația alb-sacru, albul devenind amprenta înveșnicirii și a mântuirii, precum și a permanenței, strâns legate de însușirea universalității Bisericii, de care am amintit mai devreme, ea succedând anotimpuri, evenimente și chiar generații: „Și albă a tot fost și fost biserica din Ocolina. Albea iarna (...) albea în toiul verii (...) albea la răscrucea anotimpurilor (...) Albă era biserica din Ocolina în zilele de sărbătoare, albă pe vremea aratului, pe vremea semănatului (...) albă stătea la căpătâiul mirenilor, petrecându-i în lumea celor drepți, și albă stătea în ochii micilor ocolineni, ce vedeau pentru prima oară lumea”.

În acest fel, datorită caracterului emblematic, se produce firesc schimbarea numelui satului, ca o metamorfoză din impur în pur, din păcat în virtute și ca un triumf al mântuirii chiar: „Au biruit credința, hărnicia gospodinelor noastre, și străvechiul vis al neamului de a se arăta lumii în toată curățenia și frumusețea sa”.

Așa cum titlul reprezintă un mod-simbol al operei, centrându-i și sintetizându-i aspectele și înțelesurile, la fel și instituția-clădire este esența satului, a oamenilor, a mentalității, puntea către comuniunea cu Divinitatea, culoarea fiind aceea a unor destine reîntoarse din ușoara rătăcire pe calea hărăzită de tradiție și sacru: „Firește (...) Cum alta mai poate fi, de nu va fi albă?!”

Strâns legat de acesta, putem percepe semnificația motoului romanului: „Cu cât mai greu apasă soarta, cu atât mai sus se-nalță duhul”. Este vorba, de fapt, de o referire la situația românilor din Moldova (la nivel general) și a locuitorilor din Ocolina (dacă restrângem sfera, la nivel particular).

În afară de aceasta, de evenimentele istorice și de întâmplările relatate în roman (războaiele aproape nesfârșite, lipsurile materiale, pierderea legăturii cu viața spirituală), dacă ne gândim la atâtea pilde biblice, ne dăm seama că este prezentat un adevăr universal, adeseori întâlnit, acela că, în vreme de grea încercare, omul se întoarce la Dumnezeu, cu rugăciunea, punându-și toată speranța în ajutorul divin și ajungând la una dintre virtuțile teologice, anume nădejdea.

De altfel, trebuie să specificăm faptul că subiectul romanului se conturează pe trei planuri principale (ale căror evenimente sunt întrepesute pe tot parcursul operei, observându-se astfel măiestria narativă a scriitorului): aspectele războiului ruso-turc, lupta unei femei, Ecaterina, ajutate mai apoi de către preotul Ioan, de a insufla și păstra credința în sufletele oamenilor, închistate de duritatea vremurilor, dintr-un sat din Moldova, numit Ocolina (precizăm, aici, că impactul titlului și cel al motoului este evidențiat cel mai bine pentru acest plan) și elementele care compun hagiografia părintelui Paisie Velicikovski.

Dintre evenimentele reprezentative, amintim câteva pentru primul plan: uciderea lui Grigore Ghica de către otomani, atrăgând după sine, implicit, nerespectarea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi; confruntările armate dintre cele două mari forțe, legătura dintre conducătoarea Ecaterina cea Mare și Potiomkin, aflat în fruntea trupelor rusești, alegerea favoriților împărătesei, victoria asupra turcilor.

Pentru al doilea plan putem nota: dragostea totală cu care Ecaterina, tânăra din Ocolina, ține la un sfânt locaș părăsit până și de preot, mila și dăruirea ei de a îngriji niște copii orfani, ironiile sătenilor față de femeie, căsătoria ei cu părintele Ioan, întâlnit la pelerinajul de la Mănăstirea Neamț, ridicarea noii biserici în Ocolina.

Planul al treilea aduce în atenție aspecte precum: viața monahală sub îndrumarea stareșului Paisie, legătura sa cu poslușnicul Ioan, viitorul preot al ocolinenilor, credința lui nestrămutată de nicio grijă lumească, lipsa interesului său pentru onoruri ierarhice, precum și continua lui luptă între boala care îl macină trupește și vrednicia spirituală.

Observăm o interesantă dispunere cu nuanță antonimică incipit – final. Dacă romanul debutează cu prezentarea cruzimii păgâne față de români (*Nimic sfânt*), încheierea constituie recăpătarea speranței (*Alb-albastru*). Uciderea domnului moldovean (ale cărui ultime cuvinte au fost „chiar că nimic sfânt...”) o putem percepe cumva contrabalansată, ca pe o purificare oarecum a actului în sine, măcar la nivel particular, prin sfințirea noii biserici a ocolinenilor (legătura dintre albul sacrei clădiri și albastrul cerului nu poate fi trecută cu vederea), observată în adevăratul sens de către soldați („Io-te, dom'le, cum se ridică moldovenii!”), în timp ce „râul oștirilor creștine curge domol, spre răsărit, polc după polc, vuiuște podul de lemn sub ciubotele lor colbăite, iar peste văile nistrene, pe sus, pe sus de tot, trec veacuri, milenii, veșnicii...”

În concluzie, ceea ce putem afirma, după evidențierea acestor trăsături, este că, în cazul romanului scris de Ion Druță, la fel ca în cazul atâtor lucrări literare epice, titlul reprezintă simbolul conținutului (împărțit pe cele trei planuri) și se află în strânsă legătură cu ideea operei, ilustrată prin moto.

Note

¹ Ion Druță, *Biserica Albă*, Editura Universul, Chișinău, 2006, p. 414. Toate citatele din opera lui Ion Druță aparțin acestei ediții.

² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Editura Artemis, București, 1993, p. 196-197.

³ Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 150.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Biblia, Epistola lui Pavel către Efeseni*, IV, 4-6.

⁶ Dumitru Stăniloae, *op.cit.*, p. 152.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 73-74.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Biblia, Evanghelia după Marcu*, IX, 2-4.

Bibliografie

1. Ion Druță, *Biserica Albă*, Editura Universul, Chișinău, 2006.
2. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, volumele I, II, III, Editura Artemis, București, 1993.
3. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumele I, II, III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
4. *Biblia sau Sfânta Scriptură*.

Aliona SOBOL

Repetiția – mijloc de exprimare a aspectualității în limba română

A.S. – lector, Departamentul
Lingvistică Română și
Știință Literară,
Facultatea de Litere, U.S.M.
Domenii de cercetare:
lingvistica generală, limba
latină, cultură și civilizație
românească, didactica,
limba română pentru
străini/alolingvi.

Limba română posedă diverse mijloace de exprimare a aspectualității, care, deopotrivă cu temporalitatea și modalitatea, este o categorie funcțional-semantice. Categoriile funcțional-semantice se deosebesc de cele morfologice prin faptul că ele acoperă o sferă mai largă, pe când cele din urmă se referă doar la nivelul morfologic al limbii. Nucleul categoriei funcțional-semantice este o anumită categorie morfologică, cum ar fi timpul – în cazul temporalității, modul – în cazul modalității și aspectul verbal – în cazul aspectualității, care conține mijloace specializate pentru redarea valorilor categoriei respective (de exemplu, opoziția perfectiv–imperfectiv pentru aspectul verbal). La periferia categoriei funcțional-semantice apar elemente secundare, ce apar

Repetition is one of the syntactic means of expressing the aspectuality in the Romanian language. From the semantic points of view, repetition expresses different characteristics of the action such as duration, intensity, frequency, etc. Repetition can be of three types, depending on the language that occurs: phonetic, lexical and grammatical. The repetition of the verb exteriorizes the idea of limited or delimited duration of the action that is achieved through repetitive structures based on coordination and subordination. Certain aspectual values, including the intensity of the action, are expressed through the resumption of the nouns, interjections.

țin altor niveluri ale limbii. Aceste elemente pot fi de ordin semantic, lexical, sintactic etc. și, de asemenea, contribuie la exprimarea valorilor pe care le redă și categoria gramaticală nucleu.

Lingvistul A.V. Bondarko relevă următoarele elemente *sine qua non* ale aspectualității:

- îmbinările cu verbe aspectuale (cu valoare incoativă, durativă și finitivă) și alte construcții analitice;
- diverse mijloace sintactice cu funcții aspectuale suplimentare;
- modul acțiunii (Aktionsart);
- opoziția dintre lexemele verbale limitative / nonlimitative;
- indici lexicali circumstanțiali [1, p. 76].

Mijloacele lexicale ce denotă aspectualitatea în limba română cuprind diverse adverbe, locuțiuni adverbiale, numerale adverbiale, prepoziții, locuțiuni prepoziționale etc., ce imprimă verbului pe care îl însoțesc variate nuanțe aspectuale, cum ar fi: repetarea acțiunii, durata, caracterul continuu sau discontinuu, caracterul momentan al acțiunii, timpul desfășurării acțiunii etc. sau anumite locuțiuni verbale, ce desemnează diverse tipuri de Aktionsart.

Mijloacele semantice de redare a aspectualității includ verbe sau locuțiuni verbale care, prin conținutul lor semantic, pot sugera diferite tipuri de Aktionsart. Astfel, verbele indică acțiuni cu semantică incoativă, ingresivă, durativă, momentană, iterativă, terminativă, eventivă etc., locuțiunile verbale românești la fel exprimă acțiuni iterative, statice, incoative, finitive, durative, orientate, ingresive etc. Reflectând asupra semanticii verbului și a noțiunii de temporalitate internă, lingvista Elena Constantinovici observă că: „În limba română, noțiunea de timp intern se referă la posibilitatea de a caracteriza modul sau felul desfășurării acțiunii prin conținutul semantic al verbelor. E vorba de verbe ca: *a aprinde – a arde, a adormi – a dormi, a căuta – a găsi* etc. [2, p. 392].

Mijloace morfologice ale aspectualității în limba română sunt considerate timpurile verbelor, întrucât în paradigma verbală opozițiile au, în primul rând, rol aspectual. Lingviști de notorietate, printre care I. Iordan, V. Guțu-Romalo, Gh. Ivănescu, A. Niculescu, cercetătoarele H. Mirska-Lasota, D. Stoianova, Cr. Călărășu ș. a. au examinat sistemul temporal românesc din punctul de vedere al semnificațiilor aspectuale

pe care le comportă. Astfel, imperfectul indică fie aspectul durativ, fie pe cel iterativ, deci este imperfectiv. Perfectul simplu, perfectul compus și mai-mult-ca-perfectul sunt apte a desemna aspectul perfectiv. Prezentul dezvăluie ambele aspecte: atât aspectul durativ și imperfectiv, cât și pe cel momentan și perfectiv.

La mijloacele morfematice de exprimare a aspectualității în limba română se referă unele prefixe: *re-*, *răs-* / *răz-* (cu valoare frecventativă), *a-*, *în-* / *îm-* (cu valoare incoativă), *supra-* (cu valoare de intensitate) etc., care formează verbe ce exprimă diverse caracteristici ale desfășurării acțiunii.

Mijloacele sintactice ale aspectualității în limba română corespund unor forme verbale alcătuite din verbe aspectuale (incoative, durative și finitive) și repetiției, care are o tipologie variată. Conform *Dicționarului general de științe*, repetiția este definită ca „figură sintactică (de construcție) care constă în reluarea de două sau mai multe ori a aceluiași sunet, radical, cuvânt ori grup de cuvinte” [3, p. 413]. Așadar, în funcție de nivelul limbii la care se manifestă, repetiția este de trei tipuri: fonetică (realizată la nivel sonor), lexicală și gramaticală.

Potrivit autorilor *Gramaticii limbii române*, repetițiile pot fi clasificate după diverse criterii, printre care: „...realizarea lingvistică, distanța dintre termenii repetiției, fixitatea structurii repetitive, intenționalitatea, rolul vorbitorului în cursul interacțiunii verbale (locutor sau alocutor)” [4, p. 778].

Din punct de vedere semantic, repetiția evidențiază diverse caracteristici ale acțiunii, cum ar fi „...durata, intensitatea, distribuția, progresia, succesiunea, periodicitatea...” [5, p. 916].

În plan structural, pot fi delimitate mai multe tipuri de repetiție lexicală: a adjectivelor, adverbelor, verbelor, substantivelor, interjecțiilor, pronomelor. Cercetând fenomenul în cauză, lingvista din România V. Guțu-Romalo [6] a observat că repetiția cuprinde 17 tipuri, dintre care numai șase vizează repetiția verbului, și anume în construcțiile ce marchează intensitatea, durata, frecvența, progresia, narațiunea sau descrierea rezumată și imprecizia.

În accepția autorilor *Gramaticii limbii române*, repetițiile prezintă „...un

anumit nivel de gramaticalizare, manifestat prin folosirea unui *tipar structural* care poate fi actualizat de la caz la caz cu diverse elemente lexicale. Dintre acestea fac parte structurile repetitive *unitare* și cele *neunitare*.” [4, p. 780]. În articolul de față analizăm doar structuri repetitive unitare ce constituie „...ansambluri unitare din punct de vedere sintactic și semantic; ele pot fi formate prin reluare identică sau modificată a unui element...” [4, p. 780] și conțin, în afară de elementele repetate, prepoziții și conjuncții.

În funcție de structura repetiției, construcțiile repetitive unitare posedă diverse valori semantice. Astfel, repetiția verbului exteriorizează ideea de durată a acțiunii ce se desfășoară o perioadă lungă de timp și se realizează prin structuri repetitive bazate pe coordonare sau subordonare. De exemplu:

1. reluarea verbului direct, elementele repetate fiind juxtapuse, sau precedat de conjuncția copulativă *și*:

„Și merge, și merge, până ce înnoptează bine.” (Creangă, p. 149);

„Iar colo bătrânul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,

Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate...” (Eminescu, I, p. 130).

Din punctul de vedere al realizării lingvistice, asemenea tipuri de repetiție se numesc *identice*, cele *modificate* conținând o altă formă gramaticală a primului termen. Totodată, examinând aceste exemple conform criteriului distanței dintre termenii repetiției, observăm că sunt repetiții *la distanță*.

De remarcat că repetiția verbului amplifică semnificația de durată a acțiunii, acesta utilizându-se frecvent la timpul prezent, mai ales cel istoric:

„Baba, când vede că s-a bătut găina joc de dânsa, o prinde și-o bate, și-o bate pân-o omoară în bătaie.” (Creangă, p. 95).

Uneori, în componența unor structuri repetitive sunt intercalate anumite elemente lexicale nonrepetitive (adverbele *tot*, *iar*). De exemplu:

2. reluarea verbului precedat de adverbul *tot* cu valoare iterativă (uneori de conjuncția copulativă *și* + adverbul *tot*):

„Și ne coborâm noi, și ne tot coborâm, cu mare greutate, pe niște povârnișuri primejdioase...” (Creangă, p. 235);

3. reluarea verbului însoțit de conjuncția copulativă *și* + adverbul *iar* cu valoare iterativă:

„Zice și iar zice...”

Structurile repetitive formate prin coordonare, care au fost exemplificate supra, exprimă, potrivit gramaticienilor, „durata nedelimitată” [4, p. 783], iar cele prin subordonare – „o durată delimitată” [4, p. 783]. În structurile ce au la bază subordonarea, termenul repetat este precedat de elementele lexicale ce sau cât. De exemplu:

4. reluarea verbului precedat de adverbul *cât*:

„Mai șede el *cât șede* de cască gura prin târg, ș-apoi își ie tâlpășița spre casă.” (Creangă, p. 100);

„Fug ei *cât fug* și, de la o vreme, dracul pierde urma iepurelui.” (Creangă, p. 104);

„Și *merse* ea *cât merse* pe-un drum, până ce, din întâmplare, îi ieși înainte o cățelușă...” (Creangă, p. 198);

„Uite-l, *zburdă, zburdă cât zburdă*, pe urmă vine, se lipește de mă-sa și țese mărunțel pe lângă caii bătrâni.” (Druță, p. 341);

5. reluarea verbului anticipat de pronumele relativ *ce*:

„Făt-Frumos *ospătă ce ospătă*, dar apoi, luându-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dâra trasă de piuă...” (Eminescu, II, p. 186).

Într-adevăr, structurile repetitive bazate pe subordonare diferă de cele ce au la bază coordonarea prin faptul că, în primele trei tipuri analizate supra, întreaga construcție servește pentru a marca o acțiune durativă, dar cu o durată mai mică decât a acțiunilor redade de ultimele două tipuri. Totodată, remarcăm că varianta de repetiție caracterizată prin separarea elementelor care se repetă în text prin introducerea altor cuvinte este numită *epanalepsă* [3, p. 414].

Tipurile de repetiție de mai sus reprezintă, în plan sintactic, o unitate, constituind, în marea majoritate a cazurilor, un predicat format din

verbe, de obicei, la modul indicativ, timpul prezent sau perfectul simplu, deși pot fi și la viitor sau perfectul compus; la modul conjunctiv sau condițional, timpul prezent; gerunziu sau infinitiv, constituind o caracteristică a stilului narativ.

Pentru a ilustra cele expuse *supra*, vom cita câteva exemple relevate de lingvista Valeria Guțu-Romalo:

„*Va lucra, va lucra* până totul va fi gata.” (indicativ, viitor);

„*Să lucrezi, să lucrezi*, până ce totul va fi gata.” (conjunctiv, prezent);

„*Dacă ar merge și ar merge*, ar ajunge pe țărmlul celălalt.” (condițional, prezent);

„*Și mergând, mergând*, ies din lumea cu oamenii și intru în lumea cu șoarecii.” (gerunziu);

„*A lucra, a lucra* fără întrerupere e datoria noastră.” (infinitiv) [6, p. 486].

Cercetătoarea din România Florența Sădeanu, comparând sintaxa verbului românesc cu cea a verbului în limba spaniolă, a stabilit că aspectul durativ, îmbinat cu ideea de intensitate a acțiunii, este desemnat în limbile menționate, mai ales în vorbirea familiară și populară, prin imperativul singular al verbului *a da* (care își pierde valoarea propriu-zisă), repetat și succedat adesea de pronumele personal neaccentuat cu valoare neutră *-i*:

„Se pun dracii la lucru și *dă-i* și *dă-i*”;

„*Dă-i* și *dă-i* cu ciupitul”;

„*Dă-i* cu bere, *dă-i* cu vin” [7, p. 205].

Anumite valori aspectuale, inclusiv intensitatea acțiunii, sunt redată și prin reluarea unor lexeme ce aparțin altor clase gramaticale. De exemplu:

6. repetarea imediată a interjecției:

„Ne întovărășim cu dânșii, de frica lăieșilor din Ruginoasa, și *hai-hai, hai-hai*, până-n ziuă, iacă-tă-ne în Târgul-Frumos...” (Creangă, p. 290).

7. repetarea imediată a substantivului: *fuga-fuga*.

După cum remarcă L. Zbanț în studiul dedicat cercetării intensității absolute a calității și a acțiunii, „Modelele tautologice întemeiate pe repetiția substantivului comportă indiciile unui limbaj popular, marcat de afectivitate, caracteristic registrului vorbit al limbii române sau al celei franceze” [8, p. 91].

Alt tip de repetiție, cea gramaticală, este caracterizat, conform *Dicționarului general de științe*, ca „...reluarea aceluiași radical în cuvinte diverse sau a aceluiași cuvânt în forme gramaticale diferite” [3, p. 414]. Autorii *Gramaticii limbii române* încadrează acest tip în repetiții *modificate*. De exemplu:

8. reluarea verbului prin derivatul său prefixal, format cu afixul *răs-*: *s-a sucit*, *s-a răsucit*. Considerăm că și această construcție repetitivă denotă intensitatea acțiunii.

În concluzie, menționăm că repetiția reprezintă unul dintre mijloacele sintactice de redare a aspectualității în limba română. În funcție de structura repetiției, construcțiile repetitive exprimă diverse valori semantice. Astfel, repetiția verbului exteriorizează, de cele mai multe ori, durata delimitată / nedelimitată sau intensitatea acțiunii. Din punctul de vedere al realizării lingvistice, cele mai frecvente tipuri de repetiție sunt cele *identice*, cele *modificate* având o utilizare mai rară.

Referințe bibliografice

1. А. В. Бондарко, *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*, Изд-во Наука, 1983.
2. Elena Constantinovici, *Semantica verbului și temporalitatea internă*. În: *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu*, CEP USM, Chișinău, 2004, p. 392-397.
3. Angela Bidu-Vrăncenu, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997. Disponibil: <https://www.academia.edu/10986209/87525919-DSL-Dictionar-de-Stiinte-Ale-Limbii>.
4. *Gramatica limbii române*, vol II, *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
5. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. II, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
6. V. Guțu-Romalo, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*. În: „Studii și cercetări lingvistice”, a. XI, nr. 3, 1960, p. 485-493.

7. Fl. Sădeanu, *Paralele româno-spaniole în sintaxa verbului*. În: „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 2, 1967, p. 203-208.

8. L. Zbanț, *Intensitatea absolută a calității și acțiunii* (în limbile franceză și română), CEP USM, Chișinău, 2009.

Izvoare beletristice:

1. I. Creangă, *Opere*. În 2 volume. Vol. 1. Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1989.

2. M. Eminescu, *Opere*. În 8 volume, Poezii, vol. I, Proză. Teatru. Literatură populară, vol. II. Coordonator: acad. M. Cimpoi, Editura Gunivas, Chișinău, 2001.

3. I. Druță, *Scrieri*, vol. I, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1989.

Viorica LIFARI

Metode de cercetare a conceptelor din perspectiva lingvisticii cognitive

V. L. – doctor în filologie, conferențiar universitar la Departamentul Lingvistică Germanică și Comunicare Interculturală, Facultatea Limbi și Literaturi Străine, USM. Domenii de cercetare: gramatica funcțională, tipologia limbilor germanice, istoria limbii engleze, comunicare interculturală, lingvistica cognitivă. Autoare a 70 de publicații, printre care o monografie – *Câmpul funcțional semantic al categoriei diatezei în limba engleză* (2008), *A Study in Germanic Languages* (2008), *A Methodological Guide in the History of the English Language* (2015) etc.

În ultimul timp cercetările lingvistice se axează pe individul vorbitor sau pe cel care utilizează limba ca instrument de exprimare a gândurilor și a stărilor sale psihologice, iar centrul percepției se concentrează pe legătura dintre individ și limbă, ideea antropocentrică profilându-se ca cea de bază. Încă mulți ani în urmă, renumitul lingvist polonez Baudouin de Courtenay a accentuat că limba există în „minți individuale”, numai în psihicul indivizilor care fac parte din această comunitate lingvistică [apud: 1, p. 247].

Antropocentrismul a orientat lingvistica spre individ și cultură, astfel limba (sau mijloacele acesteia) utilizată(e) de un reprezentant al unei anumite culturi exprimă viziunea acestuia despre lume: existența lumii se egalează cu cea a limbii [2, p. 512].

Noile direcții în cercetarea limbii necesită și metodologii noi de studiere a acesteia. Atenția lingviștilor este concentrată asupra legăturii limbii cu cultura și cu mentalitatea națională, a limbii și a conștiinței naționale, a specificului național. O. M. Smirnova accentuează acest fapt și declară că limba, cultura și etnia sunt interdependente și formează centrul personalității: „Eu-l fizic, cel spiritual și cel social” [1, p. 247].

Un pas în direcția paradigmei antropocentrice a cunoașterii lingvistice este studiul conceptului ca fenomen format mintal ce comportă caracteristici lingvo-culturale. Conceptul ca un fenomen social este studiat în multiple domenii ale științei, iar metodele de cercetare variază de la un domeniu la altul, uneori intercalându-se în cele adiacente. În lingvistica cognitivă apar metode interdisciplinare din psihologie și sociologie, fapt care trezește nemulțumirea printre lingviștii funcționaliști.

Conform opiniei lui V. N. Nemcenko, metoda de cercetare este un mijloc de cunoaștere științifică, o anumită abordare față de materialul studiat, o complexitate a modalităților de cercetare a căror aplicare ne permite să studiem fenomenul cercetat [3, p. 278-281].

Paradigma antropocentrică de studiere a limbii a generat multiple cercetări interdisciplinare ale conceptelor în plan contrastiv, astfel metodele de cercetare aplicate la elaborarea studiilor sunt atât funcționale, cât și cognitive, dacă ne referim la principalele direcții în lingvistică [4]. Mai mult decât atât, cercetările limbii în strânsă legătură cu cultura acesteia au favorizat apariția unor studii lingvistice care includ metode din culturologie și psihologie, din antropologie și sociologie, ce pot fi aplicate, după părerea noastră, ca elemente secundare într-o cercetare lingvistică a unui concept.

Studiile lingvistice elaborate reprezintă, de regulă, ideile unei anumite școli. Mai multe lucrări referitoare la acest subiect au scos în evidență metodologia de cercetare aplicată de școala lingvistică respectivă. O. M. Smirnova în lucrarea sa *К вопросу о методологии описания концептов* [1, p. 248] susține că o metodă de analiză a unui concept este cea din domeniul lingvo-culturologiei, numindu-se metoda analizei conceptuale, și presupune toate acțiunile cercetătorului pe care acesta le întreprinde pentru a studia conceptul cu ajutorul materialul lingvistic.

O varietate a analizei conceptuale este cea a structurii semantice și a pragmaticii cuvântului cercetat ca fenomen cultural însoțit de o dezvoltare istorică specifică. Diferența dintre analiza structurii semantice a cuvântului și analiza conceptuală a acestuia diferă prin faptul că semantica lexicală pornește de la unitatea lexicală spre conținutul semantic, iar analiza conceptuală are o direcție inversă: de la unitatea de sens

spre mijloacele de exprimare. Însă, după părerea cercetătoarei O. M. Smirnova, analiza conceptuală nu are succes printre savanți, deoarece aceasta nu include o metodologie clară și bine structurată [1, p. 249].

Savantă consideră că lingvistica cognitivă reprezintă o direcție nouă în studiul relației limbii cu gândirea, fiind o metodă productivă de cercetare a sferei conceptuale naționale în cadrul cercetărilor umanistice. O. M. Smirnova include în abordarea lingvo-cognitivă a limbii studierea semnificației tuturor cuvintelor și a expresiilor care se asociază cu un anumit concept în idiomul național și include sistematizarea acestora. Astfel, cercetătoarea se axează pe analiza semică a cuvintelor și pe combinatorica acestora, pe studierea dezvoltării sensului cuvântului, pe construirea câmpului lexico-frazeologic al cuvântului-cheie, pe construirea și studierea câmpului derivațional etc. [1, p. 250], ceea ce e legat de analiza componentială a cuvântului și semantica acestuia, dar nu de lingvistica cognitivă, care utilizează scheme imagistice sau scenarii cognitive prototipice ca metodă de determinare a conceptului.

Cercetătorul N. A. Krasavskiy [5, p. 4-7] determină grupuri semantice în cadrul câmpului cognitiv al conceptului de *bucurie* în limba rusă, însă nu este clar ce are în vedere acesta prin termenul *câmpul cognitiv* al conceptului. Totodată, savantul face analiza 1) utilizării metaforice a lexemului „радость” și conceptul acestuia în îmbinări cu 2) lexeme cu sens antonimic precum „горе”, bunăoară: 1) *Золотая радость*, 2) *Меж радостью и горем полусвет*. Conceptul de *bucurie* din rusă e supus unei interpretări sociale și a celei despre valența lexicală a cuvântului, astfel îmbinând metode de cercetare din mai multe domenii, axându-se în special pe cele din lexicologie.

În lucrarea autoarei N. A. Presneakova [6, p. 62-64], cercetătoare din școala lingvistică rusă, atestăm examinarea metaforelor somatice – mijloace de exprimare a conceptelor emotive. Cercetătoarea prezintă câteva metode din lingvistica cognitivă: determină conceptul denumit de expresiile somatice din limbile engleză și rusă care includ lexemele *inimă* și *cap* după definițiile acestora și după alte teorii despre localizarea emoțiilor în anumite părți ale corpului omenesc, compară modul de localizare a emoțiilor și asocierea lor cu anumite concepte emotive în cultura și mentalitatea rusă și engleză și propune o analiză statistică a expresiilor frazeologice somatice care redau concepte emotive.

În studiul prezentat, cercetătoarea aplică metoda localizării emoțiilor și a asocierii lor cu anumite părți ale corpului propusă de savanta A. Wierzbicka [7, p. 54-56] și, tangențial, se referă la clasificarea metaforei conceptuale introdusă de psiholingvistul american G. Lakoff [8, p. 195-208]. Lipsa analizei semice a expresiilor lingvistice propuse spre cercetare indică un grad de neclaritate și, pe alocuri, interpretări eronate ale specificului cultural de percepere a conceptului de *dragoste* în engleză redat prin expresia *to be head over ears in love* în comparație cu cea rusească *быть по уши в любви*. N. A. Presneakova susține că expresia din engleză ilustrează echivalența dintre *cap* și *inimă*, organe în care se localizează conceptul de dragoste (*capul* inițial asociindu-se cu raționalul) [6, p. 63].

După părerea noastră, *capul* este organul suprem din corpul omenesc, iar sentimentul de *dragoste* sau, mai bine zis, *starea de îndrăgostit* este incontrollabilă de cel care o poartă, ea se localizează în *inimă* și expresia *to be head over ears in love* din engleză doar indică superioritatea simțului asupra rațiunii și nicidecum faptul că *capul* e organul de localizare a conceptului de *dragoste* în engleză, iar corpul servește în calitate de Container, sentiment de dragoste revărsându-se din inimă prin tot corpul și ajungând și la cap, unde e localizată rațiunea. În rusă ne amintim expresia *потерять голову* (от любви).

Școlile lingvistice americană și cea australiană, reprezentate de savanții G. Lakoff, M. Johnson și A. Wierzbicka, cu orientare în lingvistica cognitivă, susțin că specificul conceptului este de natură culturală, iar termenii care denumesc, bunăoară, emoțiile depind nemijlocit de cultura în care s-au format și nu pot fi universală [7, p. 23-69]. Aceștia demonstrează legătura dintre concepte prin teoria schemei imagistice (Image Schema Theory) propusă de M. Johnson [apud: 9, p. 10], care susține că o modalitate de manifestare a experienței memoriei biologice la nivel cognitiv ar fi forma schemei imagistice. Ea include concepte rudimentare, precum Contactul, Containerul și Echilibrul. Aceste elemente sunt semnificative, deoarece ele sunt legate de experiența pre-conceptuală a individului. Savanții G. Lakoff și M. Johnson [apud: 9, p. 10] pun la îndoială ideea despre conceptele rudimentare din memoria biologică care oferă blocuri constructive conceptuale pentru concepte mai complexe. În opinia lor, motivul că vorbim despre aflarea

în stare de dragoste și necaz pornește de la structurarea conceptului abstract de *dragoste* și înțelegerea lui prin prisma Containerului conceptului fundamental. Astfel, conceptele schematic-imaginare servesc pentru a structura concepte și idei mai complexe, de exemplu: 1) *James is in love*. 2) *Susan is in trouble*.

Cercetările cognitive de tipologizare a emoțiilor, în baza cunoștințelor despre ele și în baza asemănării lor, au arătat că împărțirea emoțiilor în categorii orientate spre cunoștințe este mai reușită, deoarece principiul de asemănare și diferențiere a emoțiilor este neclar și multe dintre ele trec una în alta sau chiar într-o stare opusă, reflectată, de exemplu, în expresia din limba rusă: *от любви до ненависти один шаг* [10, p. 54].

Diversele studii lingvistice despre emoții acreditează ideea că acestea se formează prin cultură, însă teoriile despre universalile lingvistice și cele conceptuale demonstrează altceva. Teoria universalilor conceptuale, ca metodă de studiere a semnificației cuvintelor în diferite limbi, a fost introdusă în circuitul științific de G. W. Leibniz [11, p. 326]. Fiind un adept convins al unității psihice a oamenilor, G. W. Leibniz recomanda studierea comparativă a limbilor lumii, pentru a descoperi esența internă a individului și, în special, baza universală a cunoașterii. La fel ca E. Sapir și B. L. Whorf, criticați pentru scoaterea în evidență a diferențelor esențiale dintre limbi și sistemele conceptuale asociate lor, G. W. Leibniz a fost criticat pentru accentuarea trăsăturilor comune ale acestora.

A. Wierzbicka observă că niciun grup de savanți nu este gata să accepte ideea că limbile și modul de gândire reflectat în ele manifestă atât diferențe, cât și asemănări esențiale; iar studiul diversității poate duce la descoperirea caracteristicilor universale și invers [7, p. 22-23], fapt susținut de D. Matsumoto [12] și la care ne raliem în această lucrare.

Astfel, A. Wierzbicka folosește metodologia metalimbajului semantic natural pentru a descrie termenii ce denumesc concepte, care poare fi aplicat atât la nivel național, cât și intercultural. Un exemplu de analiză îl găsim în lucrarea savantului C. Goddard: *Cum se deosebește conceptul de **unhappiness** de cel de **sadness**?* De la bun început, acesta presupune că individul care simte *unhappiness* (nefericire) se gândește la ceva. În al doilea rând, din punct de vedere logic, enunțul „Sunt nefericiți și nu știi de ce” este incorect. *Unhappiness* presupune un sentiment mai

profund și o evaluare negativă mai intensă, care nu se îmbină cu calificative precum *little* sau *slightly*, de exemplu: *She felt a little (slightly) sad*. **She felt a little (slightly) unhappy* (*Ea s-a simțit un pic tristă*. **Ea era un pic fericită* [traducere – V. L.]) [13, p. 27].

În al treilea rând, *unhappy* are un caracter mai personal decât *sad*: un oarecare individ poate fi întristat de lucruri rele, care li se întâmplă altor oameni, dar, dacă cineva e *nefericit*, el / ea simte această stare din cauza lucrurilor rele care i s-au întâmplat personal.

În al patrulea rând, *unhappy*, în comparație cu *sad*, nu sugerează o stare resemnată a individului. Când este copleșit de sentimentul de *tristețe*, acesta își spune: „Nu pot schimba nimic”, pe când simțindu-se *nefericit*, își reproșează nechibzuința „Mi-am dorit ca așa ceva să nu mi se întâmple”.

În cele din urmă, concluzionăm că elementul verbal *unhappy* semnifică o stare intensă în timp, iar *sadness* presupune o emoție de moment, scenariul cognitiv prototipic pentru conceptul *unhappy* fiind reprezentat în felul următor:

Unhappy (X era nefericit)

- (a) X a simțit ceva, pentru că s-a gândit la ceva.
- (b) Uneori individul se gândește la ceva.
- (c) Niște lucruri rele mi se întâmplă.
- (d) Nu am dorit să se întâmple așa ceva.
- (e) Nu pot să nu mă gândesc la aceasta.
- (f) Când X se gândește, el / ea simte ceva rău pe parcursul unei durate de timp.
- (g) X a simțit ceva de acest gen, deoarece X s-a gândit la așa ceva.

După cum vedem, pe lângă metoda scenariului cognitiv prototipic și cea a analizei componentiale, savanții au pus în aplicare și metoda valenței lexicale a adjectivelor care denumesc concepte emotive, abordări funcționale alături de cea cognitivă.

Profesorul V. Shakhovsky, cercetător care aderă concomitent la teoria socioconstructivistă și la cea cognitivă, nu este de acord cu afirmațiile că toate emoțiile sunt modelate de cultură. Savantul rus declară că emoțiile fundamentale (numărul cărora variază de la o școală la alta)

sunt universale și recunoscute în toate culturile, deoarece ele reprezintă o parte din dezvoltarea speciei umane. În continuare, V. Shakhovsky admite că emoțiile sunt construite de parametrii socioculturali, de aceea, pe lângă emoții universale, mai putem distinge emoții specifice unei anumite culturi, iar limba reflectă cultura dată [14, p. 17-18]. Pentru a argumenta cele spuse, vom recurge la câteva exemple din limbile engleză, română și rusă, aplicând metoda analizei metalimbajului semantic natural, preluată de la A. Wierzbicka, care explică diferențele dintre cuvântul polonez *tesknota* (în rusă – *моща*, în română – *dor*, în engleză – *fără echivalent* (adăugat de V.L.)) și *tesknic* (în rusă – *тосковать*, în română – *a(-ți) fi dor*, și în engleză – *to miss* (adăugat de V.L.)).

Dacă descompunem cuvintele în componente mai mici (primitive semantice, considerate universale pentru orice limbă), care au echivalente în engleză, observăm că X *teskni* /'teskni/ față de Y = (a) X simte 'tesknota' / tesk'nota / pentru Y. (b) X este departe de Y. X se gândește la Y. (c) X simte ceva frumos față de Y. (d) X vrea să fie împreună cu Y. (e) X știe că nu poate fi împreună cu Y. (f) X se simte prost din cauza acestă). În același timp, *to miss* din engleză nu implică nici [+Suferință], nici [+Distanță] în semnificația sa [15, p. 587]. Vom pune la îndoială această concluzie, deoarece dicționarul Collins Cobuild oferă următoarea explicație pentru cuvântul *to miss*: 1) cineva regretă că altcineva nu mai este cu el / ea, deoarece ei se plac sau se simt singuri unul fără altul (you regret that they are no longer with you because you like them very much or feel lonely without them). De exemplu: *The two boys miss their father a great deal*. Observăm „lipsa tatălui”, ceea ce implică sentimentul de *distanță* și „dorul băieților”, altfel spus, indică [+Suferință]. A doua semnificație a cuvântului *to miss* este *to notice that they are not present* (a observa lipsa cuiva) [16, p. 924], ceea ce înseamnă că A. Wierzbicka folosește doar cea de a doua semnificație în analiza sensului verbului *to miss*, excluzând astfel o parte importantă a semnificațiilor posibile ale verbului analizat. Un exemplu reușit pentru a arăta diferența dintre cele două sensuri ale verbului *to miss* este oferită de verbele din rusă *тосковать* și *скучать*. Primul este foarte aproape de lexemul polonez *tesknic* și implică faptul că X știe că nu poate fi cu Y, în timp ce al doilea sens este unul mai optimist și nu presupune imposibilitatea realizării acțiunii, fiind mai aproape ca sens de termenul englez *to miss*, concluzie făcută de A. Wierzbicka [15, p. 587].

A fi dor din română poate fi descompus în următoarele seme: 1) o dorință puternică de a vedea pe cineva din nou, nostalgie; 2) suferință în urma dragostei pentru cineva care este departe, termenul român implicând [+Distanță] și [+Suferință], la fel ca în lexemele din limbile poloneză și rusă. Termenul englez cuprinde doar [+Regretul] față de o situație imposibilă, sentimentul de *suferință* fiind opțional [17, p. 105-110].

În urma acestei sinteze am observat o claritate în metodologia de cercetare a conceptelor denumite de lexeme separate, cea de cercetare a frazeologismelor fiind încă neclară, însă anume aceste mijloace verbale reprezintă mentalitatea cultural-specifică a indivizilor dintr-o etnie și servesc în calitate de material pertinent pentru paradigma antropocentrică de studiere a conceptelor din categoria emotivității.

Din observațiile făcute am dedus că terminologia pentru denumirea metodelor de cercetare în plan cognitivist este neuniformă, astfel cauzând unele neînțelegeri pentru cercetători, ne referim aici la scheme imagistice, scenarii cognitiv prototipice și câmp cognitiv.

Considerăm că, alături de aplicarea scenariului cognitiv prototipic, un studiu al conceptului trebuie să includă și analiza semică a lexemului ce denumește conceptul, valența lui lexicală, analiza etimologică a lexemului și schimbarea de sens al acestuia prezentată în ordine cronologică.

În cazul expresiilor frazeologice somatice analiza etimologică este și mai pertinentă, deoarece aceste mijloace sunt specifice unei culturi și sunt legate de anumite situații sau scenarii din etnia de unde provin (numai dacă nu sunt împrumutate din alte idiomuri).

Astfel, ajungem la concluzia că studiul unui concept nu poate fi elaborat doar din perspectiva cognitivă a limbii, deoarece metodologia existentă este incapabilă de a oferi rezultate clare și convingătoare. Introducerea analizei semice, a celei etimologice și de identificare a valenței lexicale a cuvântului ce denumește un concept aduce claritate și corectitudine într-o cercetare de acest gen.

Rezumat ■ Modern linguists consider that the science about the language is concentrated onto two main perspectives: the functional linguistics and the cognitive linguistics. The two perspectives combine when we conduct a contrastive research of various languages. The linguists dealing in

functional linguistics define the language as a functional system of the means of their expression, the mechanism of which has a particular purposefulness in the field of cognition and its description while the adherents of cognitive linguistics look at the language as at an instrument of cognition (perception) oriented to code and transform the information. The purposefulness of cognitive linguistics is concerned with the correlation between the language and conscience, the conceptualization and the dissociation of the world by means of the language in the process of cognition. A contrastive study demonstrates multiple possibilities to express similar cognitive meanings and communicative functions. The common aspect of the languages manifested by variety is the axis of the contrastive studies and by using this method we combine approaches from the two perspectives of linguistics. In the given paper we are interested in the research conducted by the adherents of cognitive linguistics, the methods they use in conducting cross-cultural studies which imply contrastive analysis and the conclusions concerning the quality of the applied methodology this being a weaker side of the new domain of studies according to the point of view of many linguists that represent functional linguistics perspective.

Referințe bibliografice

1. Ольга Смирнова, *К вопросу о методологии описания концептов*. În: „Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского”, 2009, nr. 3, с. 247-253. [on-line] [citat 14 martie 2017]. Disponibil: cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-metodologii-opisaniya-kontseptov
2. Ханс-Георг Гадамер, *Истина и метод*, Изд-во Прогресс, Москва, 1988.
3. Василий Немченко, *Функционирование научного термина «метод» в современной лингвистической литературе*. În: „Вестник ННГУ”, nr. 6, 2007, с. 278-281.
4. Emilia Oglindă, *Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive și funcționale*. [on-line] În: „Limba română”, nr. 9-12, anul XXIII, 2013. [citat 15 martie 2017]. Disponibil: <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2337>.
5. Николай Красавский, *Концепт «радость» в русской лингвокультуре*. [on-line] În: Известия ВГПУ, 2010, С. 4-7 [citat 17 ianuarie 2017]. Disponibil: <http://kontsept-radost-v-russkoy-ligvokulture-na-materiale-slovarnyh-statey-i-assotsiativnogo-slovarya.pdf>.

6. Наталья Преснякова, *Вместилище чувств: соматические метафоры в русском и английском языках*. În: „Вестник Новгородского государственного университета”, nr. 52, 2009, с. 62-64.
7. Ana Wierzbicka, *Emotional universals*, [on-line] p.23-69. [citat: 14 august 2015]. Disponibil: elies.rediris.es/Language_Design/LD2/wierzbicka.pdf.
8. George Lakoff, Mark Jonson, *The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System*. În: „Cognitive Science”, No. 4, 1980, p.195-208 (1980) [on-line], [citat 20 mai 2016]. Disponibil: <http://www.fllch.usp.br/df/opessoa/Lakoff-Johnson-Metaphorical-Structure.pdf>.
9. Vyv Evans, *The Cognitive Linguistics Enterprise: An Overview*, p.1-36, [on-line], [citat: 3 februarie 2015]. Disponibil: <http://www.vyvevans.net/Cloverview.pdf>.
10. Viorica Lifari, *Abordarea psiholingvistică și sociolingvistică a conceptului emoție*. În: „Studia Universitatis Moldaviae”, 2015, nr. 10 (90), Chișinău CEP USM, 51-59.
11. Wilhelm Gottfried Leibniz, *New Essays on Human Understanding*. Cambridge University Press, 1982, p. 326.
12. Дэвид Мацумото, *Психология и культура*. СПб.: Питер, 2003. 718 с. [on-line], [citat 20 aprilie 2015]. Disponibil: www.gumer.info/biblioitek_buks/Psihol/Mats/11.php.
13. Clifford Goddard, *Explicating Emotion sacross Languages and Cultures*. In: *The Verbal Communication of Emotions. Interdisciplinary Perspective*. London and New York: Published by Routledge, 2014, p. 19-54.
14. Виктор Шаховский, *Лингвистическая теория эмоций*, Изд-во Гнозис, Москва, 2008. 416 с.
15. Ana Wierzbicka, *Human Emotions: Universal or Culture-Specific?* În: „American Anthropologist”. New Series, No.3, vol. 88, 1986, p. 584-594.
16. Collins Cobuild Dictionary. *The University of Birmingham*, Collins: London and Glassgow, 1990, p. 1703.
17. Viorica Lifari, *Emoție, simț sau sentiment*. În: „Intertext”, 2015, nr. 1-2 (33-34), anul 9, p. 105-110.

Emilia OGLINDĂ

Particularități gramaticale ale textelor unor acatiste

E.O. – doctor în științe filologice, conf. univ., Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Cărți publicate: *Lingvistica generală* (materiale didactice), în colab., 1998; *Capitole de istorie a lingvisticii* (material didactic cu texte adnotate), 2005; *Lingvistica generală. Compendiu*, în colab., 2008; *Elemente de morfosintaxă contrastivă* (suport didactic), în colab., 2010; *Introducere în lingvistică*, în colab., 2011.

În literatura de specialitate este abordată tipologia textelor religioase, reliefându-se aspectul dogmatic al acestora, conținutul, funcțiile, particularitățile lingvistice [1]. În opinia cercetătorului Gh. Chivu, „departe de a fi un simplu stil al limbii române literare, limbajul bisericesc reprezintă o variantă funcțională paralelă și echivalentă cu ceea ce am putea numi <limbaj laic>” [2, p.15]. Având un rol important în formarea morală a oamenilor, scrierile religioase dezvăluie un amplu conținut cognitiv, înglobând mai multe tipuri. Spre exemplu, textul biblic și, îndeosebi, cel dogmatic, subordonate tradiției și autorității Bisericii, se disting printr-un caracter conservator. Limbajul specializat al textelor dogmatice este argumentativ, iar termenii nu pot fi interpretați ambiguu, deoarece orice deviere de la tălmăcirea formulată de Biserică ar putea denatura adevărurile de credință. Textul liturgic, referitor la slujba bisericească, este impregnat de un pronunțat conținut dogmatic.

The grammatical peculiarities of religious texts hold the researchers attention, which highlight various phenomena, as for example periphrastic and tautological constructions, inverse verb forms, displacement and other topics reshaping, etc. In this article we propose to describe some of these forms, attested in the texts of some Akatist.

La oficierea slujbei religioase, sunt necesare diferite cărți religioase [3, p. 137-146]: „Acatistierul”, „Aghiazmatarul”, „Ceaslovul”, „Liturghierul”, „Molitfelnicul”, „Panihida” ș. a. Astfel, „Ceaslovul” („Cartea Orelor”) conține slujbele zilnice; în „Liturghier” sunt prezentate diverse rânduiele ale slujbei religioase: rânduiala celor trei Sfinte Liturghii, a Privegherii, a slujbei de seară și a celei de dimineață ș. a. „Molitfelnicul” vizează rânduiala săvârșirii sfintelor taine și a ierurgiilor (slujbe pentru diferite trebuințe ale creștinilor), iar în „Panihida” aflăm despre ritualul înmormântării. „Acatistierul” cuprinde mai multe acatiste (îmnuri de laudă închinat lui Dumnezeu, Maicii Domnului, lui Iisus Hristos, sfinților). Cărțile indicate comportă fenomene arhaice de ordin ortografic, lexical, morfologic și sintactic, specifice limbajului religios actual [4, 5, 6].

În articolul de față vom examina multiple fenomene de ordin gramatical în textele: „Acatistul Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu *Bucuria tuturor scârbiților*, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1909, „Acatistul Sfântului marelui mucenic și tămăduitorului Panteleimon”, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1913, „Slujba și Acatistul cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru Serafim făcătorul de minuni din Sarov”, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1910. Există diferențe considerabile de ordin ortografic între creațiile menționate și normele actuale, ilustrate de mostre, precum: *bucură-te* (bucură-te), *vărsându-se* (vărsându-se), *neai* (ne-ai), *învațane* (învațane), *lai* (l-ai), *neam* (ne-am), *aceștiea* (acesteia); *izvorăști-o* (izvorăști-o), *al împărăției* (împărăției), *cel ne clintit* (neclintit) etc.

Vocabularul acatistelor denotă un șir de trăsături specifice în comparație cu textele laice. Alături de termenii religioși, cele din-tâi includ numeroase arhaisme lexicale, semantice, gramaticale, împrumuturi din slavă ș. a.: *pricinuitoare*, *a înverednici*, *scârbă*, *pravoslavnice*, *bogoslovie*, *vremelnică* și multe altele. Consemnăm atât forme învechite ale unor substantive, adjective, pronume, verbe, prepoziții etc.: *ajutoriu*, *streini*, *zidiu*, *greșale*, *sereimani*, *sprijintea* (sprijin), *goli*, *careea*, *cari*, *puind*, *cătră*, *pre* [AND], *boalele*, *hiară*, *aceștiea*, *înțelepțit* [ASP], cât și sensuri arhaice ale unor cuvinte: *cercetare* (grijă), *a înlesni pe cineva* (a ușura) [AND], *a agonisi pe cineva* (a asigura), *muncitor* (călău), *străcăcios* (dăunător), *cămări* (odăi, încăperi) [ASP] ș. a.

În plan gramatical, sunt de relevat fluctuații ale categoriei de persoană, cazuri specifice de rectiune și de acord, variate construcții cu valoare intensivă, formațiuni tautologice, forme perifrastice, construcții infinitivale (*acuzativ și dativ cu infinitiv*), remanieri de topică (inversiuni, dislocări) etc.

Sunt de indicat atât cuvintele compuse (*bogoslovie, blagocestie, Maremučenic, pravoslavnic* ș. a.): „Bucurâte, auzire de bucurie a *pravoslavnicilor*”; „Bucurâte, sămănătoriule cel înțelept al *blagocestiei*” [ASP], cât și numeroase formațiuni perifrastice substantivale: *purtare de grijă, facerile de bine* (binefacere), cu puterea *Celui Preainalt* (Dumnezeu), adjectivale: „comoară *de mult preț*” (foarte prețioasă), „apa *cei făcătoare de viață*”, „adăpostirea *cea cu liniște*” (liniștită), „ritorii *cei mult vorbitori*” (vorbăreți), „viață curată și fără de prihană” (neprihănită), verbele: *a da tămăduiri* (a tămădui) etc. De exemplu: „Auzind oamenii de la Nicomidia despre a ta mare *dimpună pătîmire cu cei pătîmași* și despre *cea fără de plată vindecare* de toate boalele, au alergat toți către tine cu credință” [ASP]; „Toată viața noastră pe pământ *este cu durere* și plină de întristare despre clevetire” [AND]; „Bucurâte, tainuitoriule al *purtării de grije* a lui Dumnezeu pentru noi” [ASP].

În textele *Acatistelor* observăm diverse mijloace de redare a comparației și a intensității, în general, și a superlativului, în particular. Semnificația de superlativ li se atribuie formanților *mult, prea-* (atât în ipostaza prefixelor, cât și ca elemente autonome), locuțiunilor adverbiale într-un tot, *cu totul*, participiilor și supinelor formate cu negația *ne-* ș. a.: *ne sfârșite curgeri de milă, cununi neveștezite, precinstitul tău cap* etc. Prezența acestora, alături de mărcile lexico-semantică de tipul: în vecii vecilor, îndelung, *pururi* ș. a., caracterizează textul liturgic, în ansamblu [6]: „Lăudăm îndelungă răbdarea ta” [ASP]; „Lăcuiești în cămările *cele pururi fericite*” [ASP]. Iată câteva exemple concludente: „Cântarea *cea cu totul de oumilință* aducem Ție” [AND]; „Luptătoriule al lui Hristos într-un bărbăție *de ne biruit*”; „Bucurâte, lauda tinereților *cea pre aleasă*”; „Bucurâte, mărgăritariule *cel prea luminos* a lui Hristos”; „Minune *preaslăvită* au lucrat prin tine Domnul”; „Cântând luptele tale *cele multpătimitoare* pentru Hristos”, „lăcuitoriule al ceriului într-un tot fericite” [AND]; „Alinează durerile sufletului meu celui *mult suspinătoriu...*” [ASS]; „într-un tot sfânta și *preacinstită* pomenirea ta” [ASS].

Remarcăm multiple fenomene referitoare la morfosintaxa verbului: forme inversate de perfect compus ș. a., fluctuații ale categoriei de persoană, construcțiile *acuzativ cu infinitiv* și *acuzativ cu gerunziu*, predominarea modurilor imperativ, conjunctiv cu sens hortativ și iusiv, indicativ etc. În enunțurile: „Îngerul cel mai întâiu stătătoriu din ceriu *au fost trimis*” [AND]; Propoveduitoriu al adevărului *sau arătat orbul cel luminat de tine trupește și sufletește*” [ASP], forma persoanei a 3-a plural o substituie pe cea a persoanei a 3-a singular, iar în exemplul „*Văzutau lumina orbul*” apare forma inversată de perfect compus, subiectul succedând verbul predicat.

Dintre modurile personale, alături de indicativ, este întrebuințat frecvent imperativul, însoțit de adresări, de regulă dezvoltate: „Bucură-te, *pom înfrumusețat cu bună ounbră*” [AND]; „Bucură-te, *îndulcirea minților celor de Dumnezeu înțelepțite: bucură-te, veselia sufletelor celor de Dumnezeu iubitoare*” [ASP], dar și conjunctivul independent, îndeosebi cel hortativ și iusiv, și cel dependent, în cadrul subordonatelor finale, completeive ș. a.: *Să fim moșteni înpărăției cei... întru tot fericită*” [ASP]; Roagă-te Domnului, *să dăruiască* sufletelor noastre pace și mare milă [ASS]; Bucură-te, cea ce prin scârbe *curăți* păcatele noastre [AND].

Cât privește modurile nepersonale, prevalează infinitivul, mai cu seamă în componența construcției *acuzativ cu infinitiv*, și gerunziul: „Iară Tu, ceea ce ești bună, învațane pre noi a înțelege întrânsele purtarea de grijă cea cu milostivire a Fiului tău celui bun” [AND]; „Bucură-te ceea ce *ne înveți pre noi a ouri* bucuriile cele deșarte ale lumii aceștia” [AND]. Exemplul „*Văzând sângele cel cu Dumnezească cruțare a Fiiului tău vărsându-se pe cruce pentru mântuirea noastră*” [AND] conține *acuzativul cu gerunziu*; atât verbul regent *văzând*, cât și unitățile dislocate ale acestei structuri – *sângele cel cu Dumnezească cruțare a Fiiului tău vărsându-se* – sunt folosite la acest mod. Despre frecvența gerunziului plasat la începutul enunțurilor și a construcțiilor gerunziale în textul liturgic semnalează cercetătoarea M. I. Frențiu [6].

Observăm cazuri specifice de rectiune, ca în enunțurile: „Bucură-te, că *sfatului celor necredincioși nu te-ai plecat*”; „Cela ce *ai ourmat sfaturilor maicii tale Ebbulei*” [ASP], în care verbele *a se pleca* (a urma), *a urma* regentează substantivul *sfatului* în dativ. În îmbinarea „prin tăierea de

sabie” este utilizat genitivul analitic *de sabie*, identic formal cu acuzativul prepozițional. A se compara: *prin tăierea sabiei* / *prin tăierea cu sabia*.

Textele în discuție se disting prin topica indirectă a subiectului și a predicatului, a verbului predicat și a diferitor tipuri de complemente (direct, indirect, circumstanțial), a atributului și a substantivului determinat. Se imită structura propoziției din limba de origine – latina – în care predicatul ocupă poziția finală: „... celor ce vin cu credință izvoare de minuni *se varsă*”; „afară de Tine altă scăpare și ajutoriu *nu avem*” [AND]; „Căci aceasta cuviosului Serafim început slavei *se face*” [ASS]. Atributul adjectival și cel substantival deseori precedă cuvântul determinat: *vecnica moarte, Dumnezeiasca* întrupare [AND], *cinstită a lui Hristos* alegere [ASP]. Subordonata atributivă poate fi intercalată în cadrul regentei: „Tu ești *a celor ce se roagă* bună ajutoare” [AND], iar substantivul determinat poate fi precedat de un șir de atribute substantive și adjectivale: „Bucurăte, *cea fără prihană a lui Dumnezeu* bună mirosire” [ASP].

Complementele directe și indirecte sunt antepuse verbului predicat: „Bucurăte, lână rourată, pe carea Ghedeon mai înainte *o au văzut*” [AND]; „Că pre slava cea rapide trecătoare de pre sine *o ai scuturat*”; „Bucurăte, că lățimea mulțimii dumnezeilor *o ai strâmtorat*” [ASP]; „Pre acela dară acum *roagă*” [ASS]; „... căci tu pământenilor *boalele gonești*” [ASS]. Circumstanțialul de mod apare în antepoziția verbului predicat: „Cu *umilință* strigăm Ție” [AND]. În enunțul: „al Tău însușii suflet îl va pătrunde sabia” [AND], părțile de propoziție denotă următoarea ordine: Atr. pron.+ Atr. pron.+ C. dir.+ C. dir.+ Pred. + Sub. Numeroase exemple conțin dislocări: *poți împreună a simți* [AND]; „*Minte* de Dumnezeu însuflată *având*” [ASP] etc.

Textele *Acatistelor* abundă în diverse construcții cu valoare intensivă: formațiuni tautologice și pleonastice, antiteze, metafore ș. a. Construcțiile tautologice și pleonastice, parigmenonul din mostrele: „Înțelepciunea cea înțeleaptă a chinurilor cumplite”; „Bucurăte, fericit pânțece, carele pre cel *neîncăput* de nimene Dumnezeu *lai* încăput” [AND]; „Bucurăte, *puternică tărie* a celor neputincioși” [AND]; „doftorule cel *cu dar dăru-it*”; „Auzind oamenii de la Nicomidia despre a ta *mare dimpreună pătimitire cu cei pătimiși*” [ASP]; „Bucurăte, copaci împodobit cu rodurile *da-*

rurilor celor cu *dar dăruite*” [ASP] sunt dotate cu sens intensiv, inserând adjectivul, participiul sau substantivul în funcție de atribut. Altele includ variate complemente antepuse sau postpuse verbului predicat: „Cu cinstitul Tău *acoperemânt acoperi* tot neamul creștinesc” [AND]; „După moarte cinstitele tale moaște *mirosesc* cu bună *mirezamă*” [ASP]. Pe lângă tautologiile verbale, ca în enunțul: „Pentru aceasta lui Hristos, celui ce minunat *proslăvește* pre cei cil *slăvesc* pre Dânsul” [ASP], remarcăm și unele construcții în care substantivul-adresare anticipează verbul predicat de aceeași rădăcină: „Bucurăte, *milostivitoare*, carea ne *miluiești* pre noi”; „Bucurăte, *chivirnisitoare* casei, carea bine *chivirnissești* viața noastră” [AND]. Mostrele ce ne stau la dispoziție dezvăluie predominarea parigmenonului ce rezidă în reluarea într-o unitate sintactică a unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină [7, p.172].

În textele vizate este firească întrebuințarea unor construcții metaforice cu valoare intensivă. Preacurata Fecioara Maria este cea care a mântuit „lumea din *potopul păcatului*”, este „*pământul făgăduinții*, din carele curge miere și lapte”, *Stâlpul fecioriei, Făclie primitoare de lumină*. Invocațiile către Maica Domnului sunt pătrunse de admirație pentru virtuțile ei: „Bucurăte, *vederea orbilor, auzirea surzilor: bucurăte umblarea șchiopilor, vorbirea mușilor*”; „Bucurăte, *vindecarea boalelor noastre: bucurăte, izbăvirea din nevoi*” [AND]. Construcții similare observăm și în celelalte texte: Sf. Panteleimon este numit *încăperea înțelepciunii Dumnezeiești, limbă de miere curgătoare, lumina cea preslăvită a bisericii, fluier cel cu dulce răsulare al credinții, veselia sufletelor celor de Dumnezeu iubitoare*. Sf. Serafim din Sarov este *vistieria faptelor bune, vas al curăției, păzitoriu nevinovăției, izvor vindecărilor, doftor bolnavilor fără de plată*.

Valoare intensivă posedă și construcțiile antitetice din textele cercetate: „Bucurăte, *scularea celor căzuți*”, „Bucurăte, *îmblânzirea inimilor celor rele: bucurăte, oumilința celor buni*”, „Bucurăte, prin Carea *din cădere neam ridicat*” [AND]; „Bucurăte, prin care credința *s-au înălțat*: bucurăte, prin care înșelăciunea *sau stricat*”, „Bucurăte, *lăcuioriu fericit a lumii cei de sus: bucurăte, înțelepte călătoriule a lumii cei de jos*” [ASP].

Din cele relatate se desprind următoarele concluzii:

1. La oficierea slujbei religioase sunt întrebuințate diferite cărți bisericești: „Acatistierul”, „Aghiazmatarul”, „Ceaslovul”, „Liturghierul”,

„Molitfelnicul”, „Panihida” ș. a. „Acatistierul” cuprinde mai multe acatiste – imnuri de laudă închinare lui Dumnezeu, Maicii Domnului, lui Iisus Hristos, sfinților.

2. Textele analizate („Acatistul Preasfintei Stăpânei noastre Nascatoarei de Dumnezeu „Bucuria tuturor scârbiților” (1909), „Acatistul Sfântului marelui mucenic și tămăduitorului Panteleimon” (1913), „Slujba și Acatistul cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru Serafim făcătoriu de minuni din Sarov” (1910)) denotă diverse fenomene de ordin gramatical: fluctuații ale categoriei de persoană, cazuri specifice de recțiune și de acord, construcții cu valoare intensivă, formațiuni tautologice, forme perifrastice, construcții infinitivale (*acuzativ* și *dativ cu infinitiv*), remanieri de topică (inversiuni, dislocări) etc.

3. Sunt frecvente atât structurile perifrastice și locuțiunile substantive, adjectivale, verbale: *purtare de grijă*, *comoară de mult preț*, *a da tămăduiri* etc., cât și cuvintele compuse, mai cu seamă împrumuturi de origine slavă: *bogoslovie*, *blagoceste*, *Mare mucenic*, *pravoslavnic* ș. a.

4. Sunt utilizate diferite mijloace de redare a comparației și a intensității: formații *mult-*, *prea-* (atât în ipostaza unui prefix, cât și ca element autonom), locuțiunea întru tot, *cu totul*, supine ce inserează negația *ne-* ș. a. Textele *Acatistelor* abundă în diverse construcții cu valoare intensivă: formațiuni tautologice și pleonastice, antiteze, metafore ș. a.

5. Remarcăm multiple fenomene referitoare la morfosintaxa verbului: forme inversate de indicativ ș. a., fluctuații ale categoriei de persoană, utilizarea construcțiilor *acuzativ cu infinitiv* și *acuzativ cu gerunziu*, predominarea modurilor imperativ, conjunctiv cu sens hortativ și iusiv, indicativ etc.

6. Suscită atenția topica indirectă a subiectului și a predicatului, a verbului predicat și a diferitor tipuri de complemente (direct, indirect, circumstanțial), a atributului și a substantivului determinat.

Referințe bibliografice

1. A.-M. Bărbuleanu, *Limba religioasă românească actuală*, Editura Universitaria, Craiova, 2013. Disponibil: editurauniversitaria.ucv.ro/limbajul-religios-romanesc-actual... Accesat: 15.03.17.
2. Gh. Chivu, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române, București, 1997.

3. E. Braniște, Gh. Nițoiu, Gh. Neda, *Liturgica teoretică*, Editura Credința Noastră, București, 1997.
4. D. L. Teleoacă, *Particularități morfosintactice ale textului contemporan de rugăciune (I)*. În: „Limba Română”, nr. 11-12, 2011, p. 51-58.
5. V. S. Dima, *Elemente arhaice în limbajul bisericesc actual – Molitvelnicul*. În: „Limba Română”, nr. 4-6, 2002, p. 143-164.
6. M. I. Frențiu, *Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, Cluj-Napoca, 2013.
7. D. L. Teleoacă, *Particularități morfosintactice ale textului contemporan de rugăciune (II)*. În: „Limba Română”, nr. 3-4 (201-202) 2012, p. 169–177.

Textele Acatistelor și abrevierile lor

1. Acatistul Preasfintei Stăpânei noastre Nascatoarei de Dumnezeu „Bucuria tuturor scârbiților”, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1909 – AND.
2. Acatistul Sfântului marelui mucenic și tămăduitorului Panteleimon, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1913 – ASP.
3. Slujba și Acatistul cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru Serafim făcătorul de minuni din Sarov, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1910 – ASS.

Cristina PÎNZARIU

Patria limbii române

C. P. – absoventă a Facultății de Istorie și Geografie din cadrul Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, promoția 1997. Muzeograf la Muzeul Bucovinei din Suceava, secția istorie. Semnează articole în reviste de specialitate.

Pământul românesc, cu o întindere de aproape 300.000 km², se înfățișează ca unitate bine încheată între Dunăre, Marea Neagră și Tisa, cadru geografic în care formează o unitate desăvârșită din toate punctele de vedere, populația ce locuiește de milenii aici, chiar dacă a fost și, de ce nu, mai este împărțită în mai multe provincii istorice.

Despre Țara Egiptului se zicea în vechime că ar fi fost un dar al Nilului; despre România s-ar putea spune că este un dar al Carpaților și al Dunării. Mai mult de jumătate din pământul ei face parte din regiunea de munte și deal, unde se găsesc cele mai vechi și mai temeinice sate românești, unde s-au păstrat, în pofida trecerii veacurilor, cele mai curate și frumoase tradiții și obiceiuri populare și, bineînțeles, limba, care a constituit un factor esențial de unitate, în deplină concordanță cu unitatea de relief și cu mișcarea intensă și aproape permanentă a oamenilor pe întregul teritoriu românesc.

Pe cât de important și hotărâtor a fost rolul credinței strămoșești în păstrarea unității sufletești a poporului român, pe atât de însemnată a fost limba românească, ea pătrunzând și dăinuind pretutindeni, în toate straturile sociale ale acestui popor, chiar și atunci când, din cauza vitregiilor vremurilor, au fost impuse la cârmă limbi străine.

Fiind o limbă neolatină, româna este înrudită îndeaproape cu italiana, spaniola, portugheza, franceza, care sunt tot atâtea mlădițe răsărite din tulpina vechiului grai latin, purtător al celei mai strălucite civilizații din istoria omenirii, comparabilă doar cu cea greacă antică.

O caracteristică deosebită a limbii române este uimitoarea ei unitate. Astfel, limba românească apare din vremuri străvechi ca o purtătoare a icoanei vii a originii poporului nostru. Vechii locuitori ai acestui pământ – geto-dacii – aveau limba lor proprie. Încă înainte de stăpânirea romană, influența limbii și a culturii latine în spațiul carpato-dunărean a fost puternică. Mai târziu, influențele slave și grecești au alungat limba română din slujba bisericească, din școli și dregătorii, ea găsinde însă adăpost în coliba ciobanului și a plugarului, continuând și încăpățânându-se să existe în doinele și poveștile pline de farmec și de tâlc ale acestui popor până în secolul XVI, când reforma religioasă, adoptată atunci, îi va înlesni drumul din nou spre ocuparea unui loc central în viața socială și politică a românilor.

În Țările române unificarea limbii avea să fie mult ușurată prin rolul pe care l-a avut tipărirea primei cărți în limba română, „*Catehismul de la Sibiu*” din 1544, luând parte la munca de pregătire, înceată, dar sigură de izbândă, a unirii tuturor românilor. În lucrările sale tipografice Coresi a fost ajutat de către preoți ai bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. Primele cărți românești, tipărite prin strădania unor oameni deopotrivă închinați în slujba lui Dumnezeu și a poporului, au circulat foarte repede de o parte și de alta a Carpaților, atât în Transilvania, cât și în Moldova (deci și în nordul ei numit după 1775 Bucovina) și în Muntenia.

Un alt moment important în procesul de unificare a limbii literare românești avea să-l constituie mijlocul sec. XVIII, când *diferențele de ordin regional din textele religioase tipărite în cele trei țări românești au fost abolite prin acceptarea normei literare muntene, în cărțile moldovenești și ardelenesti.*

Unitatea limbii române și latinitatea ei au fost remarcate de numeroși învățați și călători străini în Evul Mediu. Astfel, unul dintre ei, învățatul sas (german) Martin Schmeizel, avea să afirme la 1728, într-una dintre lucrările sale bazate pe o bogată documentare: *Limba muntenească și moldovenească este una singură, de altfel, aceste nații se numesc și astăzi rumuny și ele sunt, fără îndoială, resturile coloniilor romane transplantate pe aceste meleaguri în vremea lui Traian.* Niciunul dintre toți acești străini care au

venit în contact cu poporul român nu a susținut că moldovenii ar fi vorbit altă limbă decât muntenii.

Tot în acest sens, personalități enciclopedice ale culturii și vieții politice românești, printre care domnitorul cărturar Dimitrie Cantemir, apoi Petru Maior, Gheorghe Lazăr, aveau să publice numeroase cărți, studii și monografii dedicate limbii române, expunând idei mult mai bogate și mai limpezi despre originea latină a limbii și a poporului român, decât cronicarii medievali Grigore Ureche și Miron Costin despre continuitatea noastră neîntreruptă la Dacia Traiană și despre unitatea limbii române. Limba folosită de Cantemir, continuând-o pe cea a scrierilor bisericești ale lui Varlaam și Dosoftei și pe cea a cronicarilor, o depășește pe a acestora prin caracterul ei savant, frază mai amplă, lexicul mai bogat și mai variat. Deși cele mai importante lucrări ale sale în limba română *Istoria ieroglifică* și *Hronicul* au rămas netipărite până în a doua jumătate a secolului trecut, aceasta din urmă, ca și *Descriptio Moldaviae*, avea să fie folosită ca izvor prețios de idei de către întemeietorii Școlii Ardelene – Micu, Șincai, Petru Maior și Ioan Budai Deleanu. Dimitrie Cantemir a pus la baza scrierilor sale în limba română graiul moldovenesc, dar a folosit și numeroase elemente, mai ales fonetice, din cel muntean, intuind astfel unificarea limbii noastre literare.

Mai târziu, când limba românească se pregătea să-și înceapă, cu ajutorul tiparului, lucrarea chibzuită de clădire a unității naționale, în provinciile ce au trecut sub stăpânire străină în urma unor ocupații militare – Bucovina, Basarabia, Transilvania și Banat – se va trece la încercarea de germanizare a populației bucovinene aflată sub stăpânire austriacă, de rusificare în Basarabia, de maghiarizare în Transilvania și Banat. Românii din toate aceste provincii nu-și vor pierde în aceste împrejurări speranța într-o apropiată izbăvire.

După cuvântul care cerea odinioară că *a cui este țara – a aceleia să fie și credința*, s-a ivit în cursul veacului al XIX-lea în cuprinsul vieții naționale, politice și culturale un curent ce avea să lupte cu lozinca asemănătoare: *a cui este țara – a aceleia să fie și limba*. Astfel, în Bucovina, după anexarea din 1774, se cristalizează, dezvoltă și afirmă o puternică activitate culturală. Faptul istoric cel mai însemnat este acela că aici, chiar în condițiile instalării administrației habsburgice, va crește interesul pentru procurarea de cărți românești și pentru stimularea răspândirii acestora. La Lem-

berg (Lvov) și la Cernăuți iau ființă tipografiile, se înmulțesc și se diversifică tipăriturile religioase. Circulația tipăriturilor românești cunoștea acum în zonă un progres evident. De asemenea, se elaborează numeroase manuale școlare. Vasile Balș, unul din primii promotori și organizatori ai școlii laice, de stat, sub habsburgi, avea să propună *ca noile școli să aibă la bază studierea limbii clasice latine*. Biruind adversități și dificultăți neănuite, numeroși oameni de cultură, preoți vor încerca și vor reuși să țină trează preocuparea pentru apărarea, cultivarea, dezvoltarea și afirmarea limbii române în Bucovina.

Și în Transilvania lupta pentru păstrarea limbii a fost dificilă. Chiar în condițiile în care Dieta din Cluj se silea să impună în 1842 ca limbă oficială limba maghiară, într-o publicație a vremii revoluționară șeful Ștefan Ludvic Roth avea să recunoască: *Transilvania are – după cum a avut și în trecut – o limbă pe care o înțeleg toți locuitorii acestei țări. Nu e limba ungurească, nici cea nemțească. E limba românească, pe care o știu toți, fără s-o fi învățat.*

Ceea ce a afirmat atunci, cu atâta dreptate, Șt. L. Roth avea să fie temei pentru viața din trecut, cât și pentru cea din prezent și din viitor a tuturor locuitorilor României întregite. Nicum nu a putut fi însoțită limba română de către alte limbi străine ale opresorilor, ea rămânând astfel unul dintre cele mai puternice temeiuri ale unirii noastre de-a pururi. Această idee reiese și din testamentul bucovineanului Doxachi Hurmuzachi din 1857, care lăsa, ca pe o poruncă sacră, îndemnul: *Să nu uitați că aveți de îndeplinit trei datorii mari și sfinte, pentru care aveți a răspunde înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și urmașilor voștri. Aceste trei datorii sunt: patria, biserica și limba. Românească este țara aceasta, în care trăim, câștigată și păstrată cu sângele străbunilor noștri și înzestrată cu drepturi românești care nu au putut să apună pentru că sunt o proprietate nepieritoare a ei. Limba română, sufletul naționalității noastre, pe care ne-au păstrat-o străbunii în timpul barbariei, chiar cu răspunderea vieții a fost totdeauna și este adevărata limbă a acestei țări și niciun drept nu s-ar afla în putere s-o desființeze. Biserica țării este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletului nostru. Drept aceea, în încheiere, întocmai ca Enăchiță Văcărescu, Doxachi Hurmuzachi zicea: Să vă nevoiți cu toată virtutea, nu numai să apărați drepturile, religiunea și limba patriei noastre, ci să le lăsați urmașilor voștri într-o stare mai înfloritoare decât le-ați primit, numai astfel fiii și urmașii lor vor contribui la binele și fericirea națiunii române.*

Alexandru SURDU

Elogiul filosofiei românești

A. S. – filosof, doctor în filosofie. Președinte al Secției de Filosofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie a Academiei Române, Director al Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, membru titular al Academiei Române din 1993. Dintre volume menționăm: *Filosofia modernă – Orientări fundamentale* (2002); *Confluențe cultural-filosofice* (2002); *Filosofia contemporană* (2003); *Teoria formelor prejudicative*, ed. a II-a (2005); *Istoria logicii românești* (coord.) (2006); *Teoria formelor logico-clasice* (2008); *Cercetări logico-filosofice* (2009).

Domnule Președinte,
Stimați colegi,
Onorat auditoriu,

Tradiția discursurilor de recepție la Academia Română prevede elogierea de către noul membru titular a înaintașului pe al cărui loc a fost ales. Condițiile postrevoluționare de reorganizare ale Academiei Române au determinat alegerea mea „fără înaintaș”, cum se zice. Situații asemănătoare au mai fost și am deci exemple ilustre pe care să le pot urma. În locul unei personalități academice am să aduc elogiul meu disciplinei pe care mi-a fost dat s-o slujesc, mai mult sau mai puțin liber, dar cu toată dăruirea, timp de trei decenii – elogiul filosofiei românești, a filosofiei românești cinstire.

Hegel spunea că un popor lipsit de filosofie este ca un „templu fără sanctuar”. Or, templul a fost și a rămas centrul spiritual al oricărei co-

În acest număr de revistă la rubrica Recurs la patrimoniu publicăm discursul de recepție rostit de domnul Alexandru SURDU în Sala Mare a Academiei Române pe data de 15 aprilie 1994. Apreciind creația noului membru titular al Academiei Române, acad. Mihai Drăgănescu, în cuvântul de răspuns, a subliniat: „Recunoașterea academică, binemeritată, încununează viața unui filosof român, care, după cum am fost astăzi cu toții martori, elogiază nu numai pe înaintașii săi, ci, în general, filosofia românească, deci și de astăzi și de mâine, deoarece această filosofie poate oferi mult filosofiei universale”.

munități umane. În jurul acestuia se clădește restul așezămintelor profane. Ele se pot extinde, în condiții normale, spre zone periferice, fără să amenințe cu ceva, oricât de impunătoare ar fi, existența nucleului spiritual. Ci, dimpotrivă, se pot înălța, asemenea zidurilor groase de cetate, în apărarea acestuia.

Numai mânia unui tiran, provenit din tenebrele lipsei de cuget, putea să aducă spre desăvârșire idealul antispiritual de prăbușire, început cu decenii în urmă, a templelor noastre cu altarele lor cu tot. Și chiar a comunităților umane care gravitează în jurul acestora. Uitându-se faptul că pentru instituirea și apoi înălțarea unor astfel de ctitorii au fost necesare uneori mai multe secole. Și, dacă ele s-au făcut, a fost o trebuință a lor de a se face. De a se face așa și nu altfel.

Filosofia a apărut cu milenii în urmă și a fost apoi mereu cultivată, în forma sa metafizică, în ciuda faptului că a fost adesea și contestată. Înclinația speculativă, ca și religia, de altfel, cum zicea Wilson, inventatorul sociobiologiei, pare a fi determinată genetic. Științistii, de exemplu, care nu cred în „creația” originară, cred totuși în „explozia” originară, cu înfăptuirile ei pe secunde și minute, ceea ce depășește relatările biblice, în care se vorbește totuși de zile. Până și ateii se dovedesc a fi doar adversarii formelor de religie tradițională, ei practicând cultul elitelor, al personalităților sau al conducătorilor, cunoscute și acestea încă din epoca sălbăticiiei.

Filosofia, ca și religia, a avut numeroase forme. Ele diferă în funcție de timpul în care au fost concepute, dar și de locul în care s-au ivit. S-a tot spus că filosoful este „fiul timpului său”. Dar numai al timpului? Există oare timp fără spațiu?

Hegelian vorbind, ne putem imagina că Spiritul Absolut curge invers, de la oceane și mări către râuri și izvoare. Dacă nu vine la tine vreo astfel de apă, nu te poți alege cu nicio picătură de spirit. Dacă speculația filosofică este determinată însă și genetic, atunci situația se schimbă. Poți săpa adânc în propria ta conștiință și vei găsi acolo undele freatice ale spiritului.

Filosofia românească este o filosofie târzie, a cărei constituire propriuzisă a început după ce fuseseră deja clădite impunătoarele monumente ale filosofiei occidentale. Au fost necesare anumite condiții social-istorice și culturale care să ne permită, pe de o parte, să ne bucurăm de

marile realizări filosofice străine și, pe de alta, să venim cu propriile noastre contribuții la îmbogățirea tezaurului filosofic.

Prin urmare, lucrurile s-au petrecut în ambele sensuri. Chiar dacă n-a trecut pe la poarta noastră râul cu apă vie al spiritului, ne-am dus noi, când am avut puțința s-o facem, și-am zăbovit acolo pe malurile lui. Dar, în același timp, am săpat în propria noastră grădină și am găsit aici ceea ce învățasem să căutăm.

Răspundea oare această filosofie românească, cu toate variantele ei, unei trebuințe reale de a fi? Sau apăruse ca un simplu articol de lux? În termenii lui Hegel, putea oare ea să ocupe locul de „sanctuar” în „templul” culturii noastre naționale?

Începuturile acestei culturi, legate de opera lui Dimitrie Cantemir și de strădaniile cărturarilor de Școală Ardeleană, au loc în contextul ființării separate a Țărilor Românești și al stăpânirii străine a Transilvaniei, dar, în același timp, al trezirii conștiinței naționale a românilor de pretutindeni – conștiința unității naționale, a comunității de origine, limbă și destin, cum va zice mai târziu Constantin Rădulescu-Motru. Trezirea spiritului nostru național.

Ca forma cea mai elevată, sanctuară a conștiinței sociale, filosofia, chiar incipientă, în etapa de sincronizare cu cea occidentală, în faza primelor sale tatonări, n-a fost străină de mișcările tectonice ale acestui spirit. Ci, dimpotrivă, prin reprezentanții ei cei mai de seamă, a fost și a rămas „Stâlpu de foc” al romanității.

Pare curios, la prima vedere, interesul constant al primilor noștri filosofi pentru *logică*. Pentru disciplina, în aparență, cea mai rigidă a filosofiei. Chiar principele Dimitrie Cantemir scrie în limba latină un mic tratat de logică și își exprimă intenția de a-l traduce în românește. Samuil Micu tipărește *Loghica, adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei*, făcută „pre limba românească” după filosoful Baumeister, iar Titu Maiorescu, ulterior, publică celebra sa *Logică*, reeditată în opt ediții succesive.

La un studiu mai atent al întregii opere a lui Dimitrie Cantemir, a cărei finalitate o constituie lucrările de istorie, care i-au și adus faima savantului de talie europeană, constatăm că acesta a urmărit în mod consecvent o idee majoră și anume aceea a unității poporului român pe întregul teritoriu locuit de vorbitorii aceleiași limbi romanice. Or,

această idee, susținută și de către cronicari, s-a dovedit corectă nu numai pentru trecutul îndepărtat, ci și pentru viitorul prezis nației noastre, în condiții favorabile, de către marele învățat moldovean.

Spre deosebire însă de cronicari, a căror privire era îndreptată mai mult spre anecdotica istorică a trecutului, principele Cantemir face considerații teoretice, logico-metodologice asupra istoriei, cu largi deschideri spre viitor. Există un mers al lucrurilor, al istoriei, ca și al lumii în genere, un mers care nu poate să încalce legile logicii. Cine slujește adevărul trebuie să apeleze la legile lui. Acesta este motivul pentru care principele este preocupat de logică. Slujind adevărul și fiind convins că el este de partea noastră, căci, în mod evident, românii se găseau pe aceste locuri cu mult înainte de venirea populațiilor nomade, Cantemir caută să-l fundamenteze logico-filosofic, apelând la știința gândirii. Aceasta, spre deosebire de cei care, căutând să infirme adevărul, nu o pot face cu argumente logice, ci „ritorice”, cum le zice Cantemir, fiind preocupați mai mult de „laudă” și „hulă”, nu de „ființa lucrului”, adică de adevăr.

Față de aceste aspecte, mai mult de „basm” decât de istorie și de izvoare literare, Cantemir propune o îndoială de tip metodic, apropiată de cea cartesiană. Întreaga istorie trebuie să fie scrisă cu respectarea unor canoane logico-metodologice. Principele moldovean cunoștea logica vremii, dar motivația acestei cunoașteri și a interesului pentru logică este aplicabilitatea ei practică în cercetarea istoriei și, mai precis, în căutarea de argumente incontestabile ale unității poporului român. O dovadă formală a acestei situații o constituie conceperea *axiomatică* a istoriei din *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în care sunt menționate formule utilizate frecvent abia în logica simbolică actuală. *Exempli gratia*, enunțul: „de pe fapte a lucrurilor ființa se cunoaște, adică, atunci când un lucru este făcut, înțelegem că lucrul acela pricină înainte mergătoare au avut” se transcrie logico-matematic prin „ q , deci p implică q ”.

Pot fi găsite, firește, multe alte exemple. Important este faptul că aceași situație a determinat și specificul preocupărilor logico-filosofice ale reprezentanților Școlii Ardelene. Începând cu Inochentie Micu-Clain, Samuil Micu și Gheorghe Șincai, toți marii gânditori ardeleni au fost interesați de problema unității naționale a românilor.

Filosofii de Școală Ardeleană căutau argumente logice pentru unitatea românilor, pentru continuitatea lor pe teritoriul Daciei și pentru drep-

turile ce li se cuvin și, tot începând cu Micu-Clain, adversarii romanității n-au găsit niciodată contraargumente, ci au apelat, cum au făcut-o de când au ajuns pe aceste meleaguri, la reprimare prin forță, la moarte, la chinuri și la exil. Aceasta, în timp ce Samuil Micu medita la principiul noncontradicției și al rațiunii suficiente. El încerca să-i convingă, cu argumente logice, pe cei care își imaginau că ar fi putut să accepte, că ceea ce are o rațiune suficientă, deci un temei îndreptățit de a fi, necesită și traducerea sa în fapt. Dacă poporul român, prin originea sa nobilă, prin limba care dovedește acest lucru, dar și prin probele clare că a fost stăpânul prioritar și majoritar al acestor locuri, are și el drepturi egale cu stăpânitorii vremelnici, atunci, afirmă Samuil Micu, în conformitate cu principiul rațiunii suficiente, aceste drepturi trebuiesc date în mod necondiționat românilor. Asupritorii străini n-au respectat principiul rațiunii suficiente. Istoria însă s-a dovedit că îl respectă. Căci ea respectă mersul firesc al lucrurilor, mersul lumii în conformitate cu principiile generale ale gândirii corecte.

Filosofii Școlii Ardelene n-au reușit să înfăptuiască Unirea și nici eliberarea de sub asuprirea străină, dar lupta lor *dreaptă* pentru Unire i-a deprins cu însușirea *drepte* filosofării, a filosofiei raționale, corecte, bazată pe principiile universale ale logicii.

Așa se explică și faptul că momentul primei Uniri efective, deși parțială, a românilor a avut un ecou atât de puternic pe tot cuprinsul locuit de aceștia. Erau create deja bazele raționale ale Unirii. Principiul rațiunii suficiente se dovedea nu numai corect, ci și eficient.

Corifeii Școlii Ardelene au lucrat deopotrivă în Ardeal ca și în Principatele Române. Așa se explică și faptul că prima Unire n-a însemnat un sfârșit de drum, ci, mai degrabă, un început.

Așa se explică de ce Maiorescu, un continuator al Maiorilor ardeleni, a fost cel mai de seamă susținător al logicii și al filosofiei raționale, ca și faptul că maiorescienii Constantin Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Mircea Florian sau Ioan Petrovici au continuat orientarea logică și raționalistă a filosofiei românești, care devine una dintre principalele sale caracteristici. Lupta pentru unitatea limbii românești literare s-a dus tot pe principii logice și raționale, ca și aceea pentru ortografia acestei limbi, căci unirea teritorială a fost precedată de unitatea lingvistică și culturală a românilor.

Idealul unirii a fost cel care a determinat, în ultimă instanță, dar incontestabil, specificul logico-raționalist al filosofiei românești, dar, în același timp, odată cu constituirea ei ca atare, în epoca maioreșciană, filosofia românească a condus, la rândul ei, la desăvârșirea idealului unității naționale a românilor.

Maioreșcienii n-au fost numai un produs al constituirii istorice a filosofiei românești, odată cu idealul de secole al unității naționale, ci au devenit, cum era și firesc, principalii susținători ai acestui ideal, dinainte și de după Marea Unire. Argumentelor logice, de principiu, le-au fost adăugate argumente antropologice și etnopsihologice.

Nu trebuie să ne mire deci că maioreșcianul Constantin Rădulescu-Motru, descendent al lui Eufrosin Poteca, logician și psiholog, instruit de Wilhelm Wundt în psihologia experimentală și psihologia popoarelor sau etnopsihologie, scrie lucrări speciale dedicate poporului român. Să amintim doar lucrarea *Etnicul românesc. Comunitate de origine, limbă și destin*, în care Rădulescu-Motru, ca și în alte scrieri, folosește termenul de „românism”, în mod declarat, fără nicio implicație xenofobă, șovină sau antiminoritară.

Problema unității naționale a românilor devine, în felul acesta, de competența unei discipline filosofice, în cadrul căreia își găsește nu numai justificarea istorică, lingvistică și culturală, ci și contextual-internațională.

Conștiința unității naționale a determinat, în viziunea lui Rădulescu-Motru, conștiința unității *culturale* a românilor, atât pe fundalul credințelor, obiceiurilor și culturii populare, cât mai ales prin intervenția marilor noastre personalități culturale, a strălucitelor noastre „vocații filosofice”, cum le numește Rădulescu-Motru.

Acesta este drumul firesc, considera marele nostru filosof, către înfrîparea treptată a unei unități naționale de ordin superior a românilor și a minorităților noastre conlocuitoare, a unei unități bazată pe *conștiința comunității de destin istoric*.

Acest lucru a fost ilustrat exemplar, deși parțial tragic, prin desfășurarea evenimentelor violente din cel de-al Doilea Război Mondial și de după război. Românii din teritoriile care au fost desprinse prin forță din trupul țării noastre și-au pierdut nu numai legăturile spațiale firești cu noi, ci și comunitatea de destin. În orice formă s-ar fi menținut unitatea

națională, chiar într-un regim comunist mai aspru decât cel precedent, soarta românilor de peste Prut, destinul lor istoric ar fi fost altul. Oricât de greu ar fi trăit, n-ar fi fost exterminați sau deportați în masă, pentru a le pieri urma pentru totdeauna. În măsura în care mai există români în acele teritorii, și mai există, slavă Domnului, ei au experiența trecutului și, cum au dovedit-o mulți dintre ei, și conștiința comunității de destin istoric cu a românilor din patria-mamă. În afara acestei comunități nu mai este posibilă supraviețuirea ființei noastre naționale decât în mod accidental și vremelnic.

Pe de altă parte, minoritățile naționale care s-au încadrat în comunitatea de destin a românilor au supraviețuit împreună cu aceștia, la bine și la rău, cum se zice.

Acestea sunt aspecte teoretice, cu multe confirmări practice, ale idealului elevat, filosofic al unității naționale a românilor după Marea Unire. Și era firesc să fie așa, căci filosofia aceasta românească s-a născut și a crescut la umbra ocrotitoare a acestui ideal.

Există însă și un alt aspect filosofic al problemei care transcende trecutul și prezentul, ca și previziunile, mai mult sau mai puțin corecte, ale viitorului.

Este vorba de acele construcții filosofice, de după Marea Unire, care, mai mult decât cele artistice, greu traductibile în alte limbi, au încercat zidirea, ca să zicem așa, în eternitate a idealului nostru național. Două dintre ele sunt exemplare: *Spațiul mioritic* și *Sentimentul românesc al ființei*.

În prima domină orizontul spațial al inconștientului care determină un stil cultural material și spiritual neimitabil, ca și un sentiment al destinului, „încuibat subteran”, cum zice Blaga, în sufletul oricărui român. Iar orizontul acesta se găsește, în mod firesc, în centrul, în inima teritoriului locuit de români. Este spațiul-matrice al românismului. În jurul acestuia s-a înfăptuit Marea Unire și numai în jurul acestuia va putea dăinui.

Acestea sunt elementele de *fatum*, de destin pe care le determină spațiul mioritic asupra sufletului românesc. Dar nu există oare și o determinare inversă, din partea sufletului românesc asupra lumii, asupra ființei în genere?

Există, considera Noica, o rânduială sufletească, o vocație constructivă românească de felul aceleia în care dăltuia Eminescu vocabule valahe pentru clădirea poeziilor sale monumentale sau de felul aceleia în care poetiza Brâncuși, rimându-și seriile sculpturale în poeme megalitice. La fel au făcut-o, chiar cu mai multă migală, creatorii anonimi ai ființei noastre, întruchipată în pridvoare cu coloane, în porți sculptate și troițe, șlefuite secole de-a rândul, pentru a le da strălucirea de astăzi a nestematelor.

Din toate acestea răzbate, spunea filosoful Noica, sentimentul românesc al ființei, dorul acela întru ceva, care ne și adună pe aceleași pridvoare, ne ține la vorbă în fața acelorași porți, ne strânge sub aceleași turla de biserici și ne îngenunchează în fața acelorași troițe, pe fundalul cântecelor noastre bătrânești cu versuri mioritice. Iar dăătorii de seamă pentru toate acestea, „semădăii”, cum le zicea Noica, ai unității noastre culturale au fost filosofii români.

Etapa de sincronizare a filosofiei românești cu cea occidentală a atins apogeul în epoca numită maioreșciană.

Lui Titu Maiorescu i s-a reproșat adesea sterilitatea creativă și chiar lipsa de vocație filosofică. Uitându-se sau ignorându-se că nicio inițiere nu începe cu inovații.

În afara faptului că Maiorescu s-a dovedit chiar precoce, prin elaborarea unui manual de logică în timpul liceului și publicarea, la 20 de ani, a unei lucrări de filosofie în Germania, el a înțeles mai bine decât toți contemporanii săi necesitățile imediate ale momentului de constituire efectivă a culturii române. Era o epocă în care, pentru a-și găsi propriul fâgaș, cultura noastră începătoare trebuia să se inspire, până la imitație, din cea occidentală, dominantă pe plan mondial. Și aceasta, mai ales pe tărâm filosofic și științific. Este și motivul pentru care Maiorescu, în loc să se hazardeze în construcția vreunei filosofii excentrice, bazată pe cine știe ce neoașisme, consideră fundamentale cursurile de *Istoria filosofiei contemporane* și de *Logică*, pentru familiarizarea noastră cu filosofia curentă occidentală.

S-a dovedit că aceasta a fost direcția cea bună, care ne-a scutit de rătăcirii zadarnice și de situația penibilă a unor debuturi ridicole.

Titu Maiorescu și-a trimis principalii discipoli la studii în Franța și Germania și i-a îndrumat pe propriul său drum, de însușire a filosofiei,

în vederea predării acesteia la universitățile românești. Ceea ce nu i-a împiedicat pe maiorescieni să-și aducă, în cunoștință de cauză, contribuțiile lor filosofice.

Dacă Titu Maiorescu, pentru tendința amintită, a fost la un pas de a fi învinuit, pe nedrept, de plagiat, Petre Andrei constată că maiorescianul Ion Petrovici a elaborat, cu 10 ani înaintea lui Edmond Goblot, celebra raportare inversă a noțiunilor pe bază de sferă și conținut. O analiză atentă a lucrărilor de logică ale lui Petrovici pune în evidență și alte priorități despre care se poate vorbi abia în zilele noastre. Amintim doar interesul acestuia pentru logica modală, în cadrul căreia a obținut rezultate originale care pun în discuție valabilitatea universală a anumitor legi silogistice sau problema judecăților singulare în silogistică, discutată abia prin anii '50 de către Jan Lukasiewicz.

Dar și maiorescianul Constantin Rădulescu-Motru are o lucrare remarcabilă despre *Logica genetică*, ceva asemănător elaborând, mult mai târziu, Jean Piaget.

Este o epocă în care abundă prioritățile românești, mai mult sau mai puțin recunoscute. Acum trăiește medicul Nicolae Paulescu, descoperitorul insulinei, care s-a dovedit a fi și un bun filosof spiritualist, aspru combătut de materialistii vremii și mai târziu de marxiști. Și totuși conceptul său de *bioplasmă*, despre care vorbea la sfârșitul secolului trecut, este astăzi un termen curent, reluat prin anii '60 de biologul Eugen Macovschi și de numeroși savanți americani și sovietici. Bioplasma este considerată astăzi a cincea stare a materiei, căreia i-ar corespunde o energie specifică, bioenergia, pe care Paulescu o numise „agent animator” și uneori „suflet”. După ultimele cercetări s-a constatat că așa-numitul „biocâmp” este mai degrabă un *câmp informațional*, uneori de natură electromagnetică, dar alteori de o natură imposibil de recepționat fizic, ceea ce îi conferă, dacă nu semnificația de „agent spiritual”, cel puțin de „agent nematerial”, care se dovedește tot mai apropiat de ipoteza spiritualistă a medicului Nicolae Paulescu.

Dar „epoca de aur” a filosofiei românești a fost între cele două războaie mondiale, când filosofii români se simțeau în Occident ca la ei acasă. Se zice că Martin Heidegger, când lăncezeau discuțiile la seminar, avea obiceiul să întrebe: *Wo sind die Lateiner?* Unde sunt lateinerii? Iar „lateinerii” aceștia erau tinerii filosofi români, bine pregătiți la cele trei universități românești de la București, Iași și Cluj.

Este și epoca marilor profesori de filosofie, urmașii maioreșcienilor, care nu se mai rezumau la simpla prezentare a filosofiei occidentale, ci începură să traseze părțile proprii, pe care au și pornit filosofii mai tineri și cei cu mai mult noroc au și ajuns la rezultate remarcabile.

Trebuie amintit aici, în primul rând, profesorul Nae Ionescu, în jurul căruia s-au creat tot felul de legende, dar care a avut și numeroși adversari și mai are încă. El a fost primul filosof român care a scris o lucrare de doctorat bazată pe cercetări de logică simbolică și pe fundamentele matematicilor, în 1916, când dezbaterile pe aceste teme erau încă la început. Fără să cunoască lucrările intuiționiștilor olandezi, impuse abia prin anii '30, el adoptă, bazat pe tradiția matematicienilor francezi, o poziție apropiată de aceștia, pe care o expune și în cursurile ulterioare și care a fost continuată la noi de către matematicianul Octav Onicescu și apoi de Grigore C. Moisil cu rezultate remarcabile.

Republicarea recentă a cursurilor pe care le-a ținut Nae Ionescu, unele în premieră națională, cum a fost și cursul de filosofia religiilor, oferă astăzi dovezile materiale incontestabile că el a fost cel care i-a îndrumat cu adevărat pe urmașii care i-au și purtat o deosebită recunoștință. Poziția fenomenologică a lui Nae Ionescu a fost adoptată ca atare de către Mircea Eliade în formula „morfologiei religiilor” și a fost singura la vremea respectivă care a stimulat studiile de istoria religiilor, contestabilă din perspectivele critice și apologetice care mai domnesc și astăzi în filosofia religiei. Nae Ionescu a fost un precursor al disciplinei care se numește astăzi „religiologie” sau știința despre religie.

Multe direcții, la fel de importante, trasate de Nae Ionescu, n-au mai putut fi urmate decât parțial, apropiții profesorului având de suferit pedepsele aspre ale urgiei comuniste. Numai Constantin Noica a reușit să supraviețuiască fizic și moral, după o condamnare la 25 de ani temniță grea, din care a executat mai mult de 6 ani. Constantin Floru și Virgil Bogdan nu și-au mai putut reveni decât parțial după trauma comunistă, iar Mircea Vulcănescu, mândria școlii lui Nae Ionescu, a murit, în 1952, în închisoarea de la Aiud.

Istoria filosofiei românești are pagini stropite cu lacrimi și sânge. Iar aceste evenimente triste s-au petrecut tocmai în momentele de apogeu ale filosofiei noastre. Adică atunci când aceasta s-a apropiat cel mai mult, în termenii lui Hegel, de postura aceea de sanctuar al culturii române, al templului nostru spiritual.

Toate marile noastre înfăptuiri științifice și culturale purtau pecetea vizibilă a filosofiei, se împărtășeau din izvoarele acesteia, porneau și se reîntorceau cu daruri prețioase care ar fi putut să conducă filosofia românească spre cele mai înalte piscuri ale recunoașterii mondiale.

Filosofia istoriei a fost onorată de personalități de talia lui Xenopol, filosofia dreptului și logica juridică de Mircea Djuvara și Eugeniu Speranția; filosofia matematicii și logica simbolică de Octav Onicescu și Grigore C. Moisil; filosofia fizicii de Ștefan Lupașcu; filosofia artei și estetica de Tudor Vianu și Mihai Ralea.

Doi dintre medicii noștri filosofi merită o mențiune specială: Daniel Danielopolu și Ștefan Odobleja.

Medic de prestigiu, președinte al Academiei de Medicină din 1935, autor a peste 1 200 de studii de specialitate, Danielopolu a lucrat, de prin anii '28, la o teorie general-filosofică a medicinei. Ea se bazează pe o interpretare dialectică, în cinci timpi, reflexivă, numită și „cerc vicios”, a două forțe antagoniste, care se găsesc într-un raport de interstimulare reciprocă. Starea de sănătate și de boală a organismului este reprezentată prin deschideri și închideri ale unor cicluri pentadice de acțiune a forțelor opuse la diferite niveluri ale organismului. Ciclurile acestea nu sunt altceva decât scheme ale afrențației inverse, numită *feed-back*, iar autorul lor este considerat astăzi un precursor al biociberneticii.

Ștefan Odobleja este autorul *Psihologiei consonantiste*, publicată în anii 1938 și 1939. Ea nu s-a bucurat de o difuzare corespunzătoare decât cu aproape patru decenii mai târziu. Este vorba de o lucrare amplă de fundamentele științelor bazată pe logică și psihologie. Aplicând metoda modelării geometrice a conceptelor și a legilor, definirea, clasificarea și diviziunea lor, Odobleja descoperă, la un nivel de maximă generalitate, o platformă comună a acestora, o zonă de consonanță a unor domenii teoretice și practice cu totul opuse în alte privințe. Consonantismul acesta, bazat pe o lege universală a reversibilității ciclice, de tipul conexiunii inverse, îl conduce pe Odobleja la ideea posibilității de mecanizare a gândirii, de realizare a unei gândiri „artificiale și provocate”, cum o numește el, pentru care a și fost considerat un precursor al ciberneticii.

În ultimii ani ai vieții, în condiții precare, a lucrat la așa-numita „logică a rezonanței”, care urma să ofere bazele teoretice ale unei cibernetici a

viitorului, în care să poată fi mecanizate și automatizate actele creatoare efective ale minții umane.

Aceeași temă a circularității apare în lucrările inginerului Paul Postelnicu, cu aplicații directe în telefonie, dar și cu implicații general-filosofice, ca fenomen care ar sta la „baza genezei lumii”.

În fine, Constantin Noica face din circularitate, în lucrarea *Devenirea întru ființă*, o problemă centrală a filosofiei.

Putem aprecia, fără rețineri, având în vedere aceste exemple, că plutea ceva deosebit în atmosfera științifică și filosofică românească. Ceva care îndemna spre un pas hotărâtor. Însăși tema aceasta, a circularității, a învârtirii pe loc, a reversibilității dovedea o autoreflexie, o ezitare chibzuită înaintea unei hotărâri care însă n-a mai apucat să fie luată.

Mircea Vulcănescu, în cadrul unor emisiuni radio despre filosofia românească din anii '30, o consideră, pe bună dreptate, la înălțimea exigențelor hegeliene. Se ajunsese la existența unei problematice și a unor sisteme filosofice românești nu numai originale și bine fondate pe cunoștințele teoretice ale vremii, dar și cu o seamă de priorități. Există un mediu larg de difuzare a ideilor filosofice prin reviste de specialitate și cultură generală, cărți, cursuri și conferințe. Majoritatea oamenilor de știință aveau preocupări filosofice, iar în gimnazii și licee se predau toate disciplinele filosofice. Apăruseră și filosofi cu preocupări politice, istorice și religioase, pe care Mircea Vulcănescu îi considera reprezentativi pentru unitatea elevată dintre filosofie și identitatea națională. Neamul, zicea Mircea Vulcănescu, este o realitate „care stă la încheietura metafizicii cu istoria”.

A fost o vreme în care filosofia românească era *cu adevărat* sanctuarul culturii noastre. Astăzi ne găsim departe de acele timpuri, ca și de marile vocații filosofice românești, cărora le aducem pe această cale modestul nostru omagiu.

Înainte noastră a făcut-o însă Academia Română, care i-a reprimat pe membrii nerecunoscuți de fosta academie comunistă. Din păcate, niciunul dintre filosofii academicieni n-a mai apucat aceste zile. Ne referim la: Lucian Blaga, P. P. Negulescu, Ion Petrovici, Constantin Rădulescu-Motru și Nicolae Bagdasar. Ceea ce nu ne oprește ca, cel puțin acum, să le acordăm cinstirea cuvenită. La fel și filosofilor membri post-mortem ai Academiei Române: Petre Andrei, Mircea Eliade,

Mircea Florian, Ștefan Lupașcu, Constantin Noica, Ștefan Odobleja și Nicolae Paulescu.

Primul pas în vederea renașterii filosofiei românești, a cărei posibilitate se întrevede astăzi, o constituie înnodarea, într-un fel sau altul, a firului tăiat cu trecutul nostru filosofic. Aceasta, în ciuda faptului că, după Revoluția din 1989, au început să fie din nou atacate în anumite publicații marile personalități de la care ne revendicăm noi ca români, de la Eminescu și Iorga, până la Eliade, Cioran și Noica – filosofi pe care nici n-am apucat bine să-i reabilităm după interdicțiile ceaușiste. Dar, iată, a sosit vremea când avem și noi dreptul de a ne spune cuvântul și anume aici, în Academia Română, sub această înaltă cupolă, sub privirea de safir a zeiței Palas Atena.

În timpul domniei comuniste, chiar dacă au dispărut mulți dintre filosofi noștri sau li s-a impus tăcerea, cărțile lor au supraviețuit și s-au găsit câțiva cărturari și filosofi care au încercat și chiar au reușit să republice o parte dintre acestea sau să le ducă mai departe gândul. Dar încercările lor au fost puține și, în ultimii ani ai dictaturii, chiar interzise.

Au existat totuși, între anii '64 și '75, înaintea „revoluției culturale”, și momente de relaxare. Athanase Joja, fost președinte al Academiei, a înființat un Centru de Logică, la care a primit o parte dintre filosofi prohibiți sau proaspăt scăpați din închisorile comuniste. Într-un timp-record s-a înfiripat la București o școală puternică de logică, cu trei publicații periodice, dintre care două în limbi străine. Ca semn al recunoașterii internaționale a acestei școli, în anul 1971 s-a desfășurat la București, sub președinția lui Athanase Joja, al IV-lea Congres mondial de logică, metodologie și filosofia științei. Centrul de Logică a fost însă prima instituție filosofică desființată în focul „revoluției culturale”, după care au urmat cele de sociologie, psihologie și pedagogie. S-a urmărit în mod evident și s-a reușit în bună parte stingerea oricărei mișcări filosofice de amploare. Cu excepția câtorva lucrări de istoria filosofiei, în care autorii erau nevoiți să aducă ofrande idolilor străini ai marxismului, au fost publicate sporadic cărți neutre de logică, epistemologie și filosofia științei sau lucrări filosofice, chiar de amploare, ca *Ortofizica* și *Inelul lumii materiale* ale academicianului Mihai Drăgănescu, apărute sub titluri care să amăgească vigilența antifilosofică a cenzurii comuniste.

Sunt oare astăzi condiții prielnice pentru reînvierea ca atare a filosofiei românești? După ce „idolii” aceia străini au fost îndepărtați din „tem-

plu”? În principiu, se poate răspunde afirmativ. Căci la noi, ca și în alte părți, fără a mai fi oprimați sau interziși, se vor ivi din nou acei gânditori solitari, care se mulțumesc cu puțin, dar care pot oferi în schimb cele mai profunde gânduri despre nația lor și despre destinul acesteia, ca și al lumii în genere. Ei pot înnoda, cu timpul, firul rupt al tradiției noastre filosofice. Dar este oare suficient acest lucru? Pentru semnificația majoră, de „sanctuar”, a filosofiei? Evident că nu!

Astăzi chiar și în Occident sunt multe piedici în calea filosofiei, care, din „regină” a științelor, a devenit „cenușăreasa” acestora. Spiritul pozitivist al vremii a dus la triumful intelectului, a gândirii practice. Or, rațiunea, cum s-a spus cândva, nu are nici mâini cu care să muncească și nici nerușinarea de a putea cerși. Postmodernismul actual proclamă din nou sfârșitul filosofiei. Dar astfel de lucruri s-au mai spus.

Avem astăzi câțiva filosofi de prestigiu, cercetători, cadre didactice universitare și studenți care prețuiesc filosofia românească și au pornit-o pe drumul cel bun al reconstrucției sale.

Este curios, la prima vedere, faptul că savanți autentici, chiar din discipline ultramoderne, ca informatica, cibernetica, genetica ș. a., simt nevoia filosofiei adevărate și unii chiar o practică în forma sistemelor filosofice, bazându-se în mod expres pe contribuțiile înaintașilor noștri, savanți și filosofi. Același interes pentru filosofia autentică și tradițiile ei îl manifestă și juriștii, revalorificând lucrările românești de filosofia dreptului, care erau practic interzise în regimul comunist, ca și pe cele de filosofia istoriei, a religiei sau a artei, incompatibile cu dogma marxistă. Ceea ce înseamnă că reconstrucția edificiului culturii noastre, a „templului”, se face, în ciuda orientării pozitivistice, cu reînscriserea din mers a filosofiei pe coordonatele sale firești.

Pozitiviștii și marxiștii întârziați sunt însă numai o parte, ușor detectabilă, a internaționaliștilor pentru care filosofia românească nu valorează aproape nimic. Există și alte tendințe, laudabile la prima vedere, de a ne ține mereu la curent cu ceea ce se face „dincolo” sau s-a făcut deja. Dar extazul prelungit pentru lucruri care nu ne aparțin, preluate adesea în mod necritic numai pentru faptul că sunt undeva la modă, chiar dacă nu ne este direct dăunător, ne înscrie în rândul ucenicilor, al veșnicilor învățăcei, care nu mai ajung niciodată „calfe și zidari”. Or, occidentalii aceia au obținut rezultate serioase, tocmai respectându-și propriile lor tradiții, cum ar trebui să le respectăm și noi pe ale noastre.

Abatele Galiani zicea că nu este important să te vindeci, ci să te obișnuiești cu bolile tale, dacă le ai. Cu „maladiile spiritului” tău, cum le spunea Constantin Noica. Căci tocmai „bolile” acestea sunt rodnice. Ele strică, în accepția romanticilor, echilibrul aceluia *principium individuationis*, al liniștii și nepăsării în fața lumii și a cursului ei, al calculului mecanic care ne spune, în ultimă instanță, mereu același lucru, că unu și cu unu fac doi! Considerând deci vindecătoare lecurile unor boli de care suferă alții, riscăm, în măsura în care noi înșine suntem suferinzi, să ne facem mai rău, aplicându-le decât lăsându-le în plata Domnului și văzându-ne noi de bolile noastre. Cam în felul acesta înțelegea filosoful amintit „spiritul românesc în cumpătul vremii”.

Dar există oare un „spirit românesc” sau chiar un „sentiment românesc al ființei”? Deci o modalitate specifică a noastră de a suferi „în cumpătul vremii” și de a da glas acestei suferințe nu numai în versuri, ci și în forma aceea stranie a metafizicii? Dacă răspunsul este pozitiv, atunci nu mai trebuie să ne mire comparația lui Hegel cu „templul” și „sanctuarul”, ci trebuie să ne apucăm de reclădirea edificiului, sau cum vrem să-i spunem, a unui lăcaș pe măsura acestui spirit și abia apoi să facem măsurătorile, să numărăm, să cântărim și să calculăm, la nevoie, asemănările și deosebirile de alte edificii, ale altor spirite.

Chiar dacă Spiritul Absolut este același, veșnic identic cu sine, ca Ființa încremenită a lui Parmenides, care nu poate să respire, căci ea este Totul, el a fost conceput mereu altfel, în vremuri diferite și în locuri diferite.

A purtat tot felul de nume și a fost evocat în forme particulare, ca *spiritus loci*. Adică tot vorbim de spiritul raționalist al filosofiei franceze, de cel speculativ al filosofiei germane sau pragmatic al celei anglo-saxone și le tot imităm, când pe unele, când pe altele, dar uităm de propriul nostru spirit sau îl lăsăm așa, la voia întâmplării.

În clipe de restriște, de „cumpăt al vremii”, s-a văzut că românii au început să asculte din nou sunetul clopotelor și s-au întors la religia lor, la lăcașurile lor de cult, așa modeste cum sunt ele, față de templele grecești sau domurile gotice, fără să-i treacă cuiva prin minte asemenea comparații. Și iarăși s-au apucat de clădit biserici și le fac după același tipic, în spiritul locului.

Dacă există un spirit al nostru, un sentiment românesc al ființei, înscris în codul nostru genetic și scris ca atare în cărțile noastre de filosofie, nu

este oare firesc să ni-l aducem aminte tocmai acum, când însăși ființa noastră națională cade în cumpătul vremii? Să nu ridicăm oare acum ziduri groase în apărarea acestui miez de lumină, a candelii în care pâlpâie flacăra spiritului nostru?

„Tensiunea esențială”, ca să-i zicem așa, a filosofiei românești o constituie tocmai problema propriei sale existențe. Problemă care, în condițiile normale ale unei continuități culturale, cum s-au petrecut lucrurile la alte popoare, care n-au trecut prin infernul comunist, nici n-ar fi trebuit să apară.

Având în vedere însă faptul că nu suntem nevoiți să pornim de la zero, să repetăm deci istoria înfiripării *ex nihilo* a filosofiei, descărcarea acestei „tensiuni” are o soluție simplă și rezonabilă – refacerea și continuarea în spirit constructiv a tradițiilor noastre filosofice, a unor vocații filosofice exemplare de genul celor câteva, adunate aici întreolaltă, cărora le-am adus, în petrecerea anilor, ca și în cadrul acestui discurs, mult cuvenita cinstire.

Nu spune nimeni să nu reînnodăm și tradiția legăturilor cu filosofia occidentală sau chiar cu cea orientală, care a și început deja să ne inunde librăriile, chioșcurile și piețele și s-o facem chiar în mod admirativ, cum am făcut-o în vremuri mai bune, dar să ne vedem, înainte de toate, de bucuriile și necazurile noastre, ale nației române și ale credinței străbune.

Să fim, cu alte cuvinte, pregătiți când Spiritul Absolut al filosofiei va întreba, cu glasul vreunui alt Heidegger: „Unde sunt lateinerii?”, ca să-i putem răspunde fără nicio sfială: „Suntem aici!”.

Johannes KABATEK

João de Barros și Antonio Nebrija (plecând de la notițele lui Eugeniu Coșeriu)¹

J. K. – (născut la 31 martie 1965, la Stuttgart, Germania). Profesor universitar, doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich, Elveția. A studiat filologie romanică, științe politice și muzicologie la Universitatea „Eberhard Karls” din Tübingen, unde a fost discipol al maestrului Eugeniu Coșeriu și al lui Brigitte Schlieben-Lange. În prezent este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu. Este membru al Academiei Regale din Spania (2016) și al Academiei Regale din Galiția (2002), doctor honoris causa la Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava (2016).

1. Introducere

Rândurile următoare suferă de două defecte fundamentale: în primul rând, sunt oarecum incomplete, date fiind limitările spațiale; în al doilea rând – și este mai grav într-o lucrare omagială în care se presupune că cel care scrie îi face un dar original omagiatului – aceste rânduri sunt doar parțial ale mele. În apărarea mea, în privința acestui al doilea aspect, îmi permit să aduc ca argument că ceea ce se va povesti aici, astăzi (nu însă și în secolul XVI, despre care voi vorbi) s-ar numi plagiat sau furt de idei, și că pe atunci plagiatul articolului putea fi văzut ca aluzie la propriul său conținut. Să explic: voi vorbi despre relația între două texte, gramatica castiliană a lui Nebrija și *Gramática da língua portuguesa* a lui João de Barros, publicată în 1540. Ideea acestei comparații i-o datorez lui Eugeniu Coșeriu², care nu doar că a avut intenția de a scrie o lucrare pe această temă, ci, în plus, a stabilit deja o concordanță exhaustivă de comparare a unor pasaje din ambele lucrări. Lucrarea a rămas, ca multe alte opere coșeriene care se găsesc sub formă de manuscris în Arhiva Coșeriu din Tübingen, nepublicată. În cazul comparației Nebrija / Barros există o istorie personală a relației cu manuscrisul, întrucât nu doar că

am participat la un curs de-al lui Coșeriu unde a vorbit despre această temă, ci apoi am pregătit pentru un curs de-al lui Brigitte Schlieben-Lange, despre *Clasici ai lingvisticii portugheze*, o expunere despre Barros și Nebrija. Chiar de atunci am vrut să public această lucrare, mai întâi în colaborare cu Coșeriu, iar apoi, după moartea lui, ca operă postumă. Și m-am gândit că acest omagiu ar putea fi o bună ocazie pentru a-mi relua îndatorirea, mai ales că Rafael Cano s-a ocupat în nenumărate ocazii de Nebrija, între altele la un colocviu la Tübingen în 2005 (a se vedea Cano, 2008), una dintre numeroasele și agreabilele ocazii de întâlniri mutuale. Ideea fundamentală a acestei lucrări este următoarea: istoriografia portugheză îl consideră până acum pe João de Barros, celebru gramatician portughez din secolul al XVI-lea, ca unul dintre marii umaniști și fondatori ai tradiției gramaticale portugheze. Se obișnuiește ca gândirea sa să fie prezentată ca originală, nu fără rădăcini în tradiție, bineînțeles, din care face parte tradiția greco-latină, cea medievală și cea renescentistă de la Nebrija și maeștrii săi italieni. Este menționat alături de Fernão de Oliveira, celălalt gramatician portughez din epoca sa (a cărui gramatică, nepomenită de Barros, care se autonumește primul gramatician al limbii portugheze, este anterioară), subliniindu-i-se superioritatea: *Pela riqueza da sua reflexão sobre o fenómeno misterioso da linguagem, meio privilegiado de comunicação humana, João de Barros parece ser, com efeito, o maior dos gramáticos e 'protolinguistas' do Renascimento português, participante activo nas grandes criações do Humanismo Europeu*³ (Buescu, 1978, 73). În contradicție cu această opinie, Coșeriu ne învâța că ideile gramaticale ale lui Barros proveneau practic toate din gramatica castiliană a lui Nebrija și că gramatica sa, în ample pasaje, nu făcea altceva decât să îl parafrazeze pe Nebrija. În propriile mele analize ale textelor mi-am dat seama că Barros îl urma pe Nebrija, chiar atunci când limba portugheză ar fi cerut alte exemple sau o altă descriere. Cu toate acestea, în lumea lusofonă se continuă minimalizarea influenței lui Nebrija asupra lui Barros:

Percebe-se, logo numa primeira leitura, uma aproximação muito grande entre a Gramática de João de Barros e a obra do espanhol Antonio de Nebrija. Não se pode, porém, simplesmente dizer que se trata de um plágio ou mera tradução ou mesmo uma adaptação, pois, em diversos pontos, há diferenças que revelam um paciente trabalho de reflexão sobre a lín-

gua portuguesa. E o próprio estilo ou forma de apresentação diverge em função dos objetivos propostos: enquanto Nebrija teve uma preocupação doutrinária ou especulativa, João de Barros manifestou uma intenção pedagógica ou normativa. Além disso, é de pressupor que muitas das coincidências entre os dois autores se deve ao fato de ambos utilizarem algumas fontes comuns, sobretudo as gramáticas latinas que lhes servem de modelo⁴ (Monteiro, 1999, 37).

În fața acestui tip de afirmații care nuanțează coincidențele dintre ambii autori, obiectivul meu este să demonstrez – sprijinindu-mă pe analiza realizată de Eugeniu Coșeriu și pe propria mea comparare a textelor – că există mai mult decât o „aproximação muito grande” între João de Barros și Nebrija: voi demonstra că gramatica lui João de Barros are, în fața celei realizate de geniul lui Nebrija, mult mai puține lucruri originale și că acolo unde Barros introduce idei proprii, ajunge chiar să se înșele. A-i face dreptate lui João de Barros implică în același timp să i se facă autorului primei gramatici portugheze, Fernão de Oliveira, care apare față de Barros, în ciuda faimei mult mai mari a acestuia din urmă, ca un autor extrem de original și inovator și care ar merita să fie recunoscut în istoriografia lingvistică chiar și dincolo de cea lusitană (cf. Coseriu, 1975, Schlieben Lange, 1994).

2. Opera lingvistică a lui João de Barros

Umanistul João de Barros, numit și *O Grande* sau *Tito Lívio Português* pentru opera sa istoriografică, a marcat istoria lingvisticii portugheze grație unei serii de opere cu caracter didactic și apologetic. Astfel, în lucrarea sa *Cartinha*, publicată înaintea gramaticii din 1540, care urmează modelul altor *cartinhas* anterioare ale altor autori (Buescu, 1969, 13), propune un scurt text despre învățarea limbii materne, în fond niște reguli de pronunțare a silabelor și o serie de texte religioase ca exerciții de lectură. Îi urmează *Grammática*, din 1540, însoțită de faimosul text apologetic *Diálogo em Louvor da nossa Linguagem*, cu care Barros se alătură mișcării europene a dialogurilor apologetice precum cele ale lui Sperone Speroni, ale lui Joaquim du Bellay sau ale lui Juan de Valdés, aducând ca argument pentru supremația portughezei asupra celorlalte limbi romanice („franceza, precum italiana, par a fi

vorbite mai degrabă de femei”) acea „gravidade” a sa: „A linguagem portuguesa, que tenha esta gravidade, nam perde a força pera declarar, mover, deleitar e exortár a parte a que se inclina, seja em qualquer género de escritura” (Barros, 1540/1971, 83)⁵. Gramatica este cunoscută mai ales sub forma primei sale ediții moderne a lui José Pedro Machado, publicată în 1957⁶, și ediția posterioară, împreună cu celelalte opere lingvistice, de Maria Leonor Carvalhão Buescu, din 1969, cu reeditarea, incluzând facsimil, din 1971.

Ediția lui Machado conține un scurt cuvânt înainte în care acesta comentează în mod critic tăcerea lui Barros față de existența gramaticii lui Oliveira, care a fost profesor al fiilor lui Barros și a cărui operă cu greu ar fi putut trece neobservată de Barros.

3. Barros și Nebrija în operele lui Carvalho Buescu

Imaginea lui Barros în lusitanologie – așa cum se reflectă și în paragraful lui Monteiro citat mai sus – se datorează în mare parte operei amintitei Maria Leonor Carvalhão Buescu, care a dedicat o serie de studii gramaticienilor portughezi din secolele XVI și XVII și care este considerată până astăzi cea mai importantă referință pentru gramatocografia lusitană a acestei epoci⁷. Într-o antologie de texte ale lui Barros din 1969, care conține o parte din gramatică, dedică și două pagini relației dintre Barros și Nebrija, iar în operele care îi urmează (Buescu, 1978, 1999, 1984a, 1984b, 1984c) îl menționează din nou pe Nebrija în diferite ocazii. Capitolul *Barros și Nebrija* în introducerea la operele lingvistice (Barros, 1540/1969, 29-30) discută pe scurt relația dintre cei doi gramaticieni, cu următoarea argumentare:

– se pleacă de la faptul că gramatica lui Nebrija este sursa principală a lui Barros („Considera-se geralmente a *Gramática de la Lengua Castellana* de António de Nebrija como a principal fonte de João de Barros”, p. 29 [„Se consideră în mod general *Gramática de la Lengua Castellana* a lui Antonio Nebrija ca sursă a lui João de Barros”]);

– se acceptă inclusiv că gramatica lui Barros este „replica portugheză a lui Nebrija”: „Barros conheceu e analisou certamente a obra do predecessor castelhano e nela colheu muitos elementos que viria a aproveitar

na sua obra.” (*ibidem*). [„Barros a cunoscut și a analizat cu siguranță opera predecesorului său castilian și în ea a întâlnit multe elemente pe care le-a folosit în opera sa”];

– totuși această primă acceptare este doar punctul de plecare pentru o argumentare contrară. Textul continuă cu un conector concesiv: „No entanto não é possível considerar a Gramática de Barros meramente como uma adaptação da de Nebrija.” (p. 29). [„Totuși nu este posibil să se considere gramatica lui Barros ca o simplă adaptare a celei a lui Nebrija”].

Urmează apoi o listă de argumente care subliniază diferența dintre ambele opere:

– se afirmă că Nebrija demonstrează mult mai clar un model al gramaticii latine, evitat la Barros din motive didactice (se vorbește despre lipsa intenționată de erudiție la Barros);

– se spune că, față de Barros, Nebrija este aproape un gramatician al limbii latine;

– se spune că există o serie lungă de capitole diferite;

– se spune că acea „comparație detaliată”, acel „paralelism extins” dezvăluie o autonomie a textului lui Barros care „năo permite considerarea sa gramática como uma tradução ou uma adaptação da castelhana” (p. 30) [„nu permite ca gramatica sa să fie considerată o traducere sau o adaptare a celei castiliene”];

– se concluzionează că suntem în fața a două personalități diferite: „Nebrija é o gramático especulativo, o cientista da linguagem; Barros é o mestre, e o pedagogo”. [„Nebrija este gramaticianul speculativ sau cercetătorul științific al limbii. Barros este profesorul, este pedagogul”].

Schema argumentativă a textului lui Carvalhăo Buescu este deci următoarea: toată lumea știe și este de acord cu faptul că gramatica lui Barros este bazată pe cea a lui Nebrija. Totuși, uitându-ne bine la ambele lucrări și comparându-le în mod exact, apar numeroase diferențe între cele două gramatici; nu se vede doar că Nebrija este o sursă a lui Barros, între altele, ci se vede – după aceeași Carvalhăo Buescu – și faptul că Barros modifică în mod deliberat textul lui Nebrija, oferind o gramatică mai liberă de latinism și cu un evident obiectiv pedagogic.

În lucrări ulterioare⁸, autoarea îl va menționa din nou pe Nebrija, vorbind, de pildă, de postura sa antiarabă, neîmpărtășită de Barros (Buescu, 1978, 67 și Buescu, 1984a, 71). Totuși se pare că uită de „comparația detaliată” a celor două opere când vorbește de pasaje și de idei fundamentale ale gramaticii lui Barros în mod evident adoptate de la Nebrija, fără a menționa acest fapt și interpretându-le ca și cum ar fi idei proprii ale lui Barros. Astfel, în Buescu, 1978, p. 64-66, se găsește o enumerare a unei serii de fenomene cu următorul comentariu:

Verifica-se [...] que as principais inovações románicas em relação ao latim foram ou claramente discernidas ou, pelo menos, pressentidas por Barros (Buescu, 1978, 65)⁹.

În continuare se vorbește despre existența articolului, despre dispariția declinării, a formelor perifrastice, a reducerii claselor de conjugare etc., și modelul de la care se adoptă totul este eludat. În cele din urmă, în Buescu, 1984a, se reia textul din Buescu, 1978, dar se adaugă mai multe argumente în favoarea independenței textului lui Barros.¹⁰ Se insistă pe faptul că baza argumentării este „compararea detaliată” (1984a, 93). Printre argumente sunt următoarele:

- lipsesc „capitolele II și III”, rămânând neclar faptul dacă face referire la cărțile II și III, amplu reproduse la Barros, sau la capitolele primei cărți;
- câteva aspecte ale gramaticii se tratează în locuri diferite la Barros;
- există o oarecare diferență în clasificare (de ex., nouă părți ale discursului la Barros în loc de zece); există alte exemple și dispunerea materiei are „uma clareza maior”, [„o claritate mai mare”] (*ibidem*, p. 91).

4. Comparația Nebrija – Barros

Față de concluziile lui Carvalhão Buescu, confruntarea celor două gramatici realizată de Eugeniu Coșeriu ajunge la un rezultat cu totul diferit: mare parte a gramaticii lui João de Barros este o adaptare directă a gramaticii castiliene a lui Nebrija. Din păcate, Coșeriu nu a lăsat posterității o interpretare exhaustivă și o evaluare a filiației celor două opere, dar am patru mărturii ale sale¹¹ din care se poate determina nu

doar care a fost părerea sa, ci și ceea ce mi se pare o judecată mult mai nimerită decât cea a lui Carvalhão Buescu:

- un tabel pe trei pagini scrise de mână conținând echivalențele exacte ale capitolelor ambelor opere;
- o scurtă notă sub acest tabel;
- un tabel de 34 de pagini pe două coloane scrise la mașină cu alăturarea textelor corespondente;
- notițele mele de la cursuri și amintirile despre unele comentarii personale.

Reproducem în continuare tabelul complet al corespondențelor ambelor opere stabilit de Coșeriu. Este ordonat plecând de la gramatica lui Barros (coloana din mijloc) către sursele din Nebrija (coloana din dreapta). Numerotarea coloanei din stânga este a lui Coșeriu și corespunde unei intenții de ordonare sistematică a structurii gramaticii lui Barros¹²:

	Barros	Nebrija
0.1.	Definição da gramática e as partes dela	I, 1
0.2.	Definição das letras e número delas	I, 5
I.	Da Sílabã e seus accidentes	II, 1
II.	Da Dição	III
0.	[Definição]	III, 1
1.	[Do nome]	III, 2, 3, 6, 7
1.0.	Do nome e das suas espécies	III, 2,2
1.1.1.	Do nome próprio e comum	III, 2, 2
1.1.2.	Do nome sustantivo e adjetivo	III, 2, 3
1.1.3.	Do nome relativo e antecedente	III, 2, 4
1.2.	Da espécie do nome	III, 3
1.2.0.	[Definição e enumeração]	III, 3, 1

1.2.1.	Do nome patronímico	III, 3, 2
1.2.2.	Do nome possessivo	III, 3, 3
1.2.3.	Do nome diminutivo	III, 3, 4
1.2.4.	Do nome aumentativo	III, 3, 5
1.2.5.	Do nome comparativo	III, 3, 6
1.2.6.	Dos nomes verbais	III, 3, 8 + III, 5, 3
1.2.7.	Dos nomes participiais	III, 3, 9
1.2.8.	Dos nomes adverbiais	III, 3, 10
1.3.	Das figuras do nome	III, 6, 1
1.4.	Do género do nome	III, 6, 2
1.5.1.	Do número que tem o nome	III, 6, 3
1.5.2.	Dos nomes irregulares	III, 7
1.6.	Dos casos do nome	III, 6, 5
2.	Dos artigos	III, 9
2.7.	Das declinações do nome	III, 5, 4
2.8.	Da formação dos nomes em o plural	III, 5, 4
3.	Do pronome e seus accidentes	III, 8
3.0.	[Definição e enumeração]	III, 8, 1
3.1.	Da espécie	III, 8, 2
3.2.	Da figura	III, 8, 3
3.3.	Do género, pessoa e número	III, 8, 4-6
4.	Do verbo	III, 10, 11; V, 5, 6, 11 și partea din cartea IV, 3
4.0.1.	[Introd.]	-
4.0.2.	Definição e divisão do verbo	III, 10, 1, + IV, 3, 1

4.1.	Do género do verbopessoal	III, 10, 4 + III, 11, 2
4.1.0.	[Definição e enumeração]	
4.1.1.	Dos verbos ativos	III, 10, 4 + IV, 3, 2 + III, 11, 2
4.1.2.	Dos verbos neutros	III, 10, 4 + IV, 3, 2
4.1.3.	Dos verbos impessoais	IV, 3, 2 + IV, 3, 3 + III, 11, 2 + IV, 3, 3
4.2.	Da espécie do verbo	III, 10, 2
4.3.	Das figuras do verbo	III, 10, 3
4.4.	Dos tempos do verbo	III, 10, 6
4.5.	Dos modos do verbo	III, 10, 5
4.6.	Das pessoas e números do verbo	III, 10, 7-8
4.7.	Da conjugação do verbo	III, 10, 9
4.8.	Dalguns suprimentos que temos dos tempos per maneira de rodeio	III, 11
4.9.	Da formação dos verbos per seus tempos e modos	V, 5, 6, 11
4.9.0.	[Introd.]	V, 5, 1
4.9.1.	Dos pretéritos e participios	V, 6, 4 + V, 11, 2-3
4.9.2.	Das formações	V, 5, 1-2
5.	Do avérbio e suas partes	III, 16
5.0.	[Definição e enumeração]	III, 16, 1
5.1.	Da espécie e figura	III, 15, 2-3
5.2.	Da significação	III, 16, 4
6.	Da preposição	III, 15
6.0.	[Defin.]	III, 15, 1
6.1.	Da figura	III, 15, 2-4

7.	Da interjeição	III, 16, 5
III.	Da Construção	IV y parte del I. III
0.	[Definição]	IV, 1, 1
1.	[Regras]	
1.0.	Divisão da construção	– (nu în mod explicit)
1.1.	Da concordância do nome substantivo com o ajetivo ¹³	IV, 1, 1-3
1.2.1.1.	Do regimento dos verbos	IV, 3, 1-2
1.2.1.2.	Dos verbos impessoais ¹⁴	IV, 3, 3
1.2.2.2.	Do regimento dos nomes	IV, 4
1.2.3.	Do regimento do avérbio	–
1.2.4.	Da preposição	III, 15, 3
1.2.5.	Da conjunção	III, 17
1.2.6.	Da interjeição	–
2.	Das figuras	IV, 5-7
IV.	Da ortografia	I
0.	[Definição e introdução.]	I, 1, 2
1.0.	Das lêteras que temos e da suadivisão	V, 1,1
1.1.	Das lêteras consoantes	I, 4, 3
1.2.	Das lêteras dobradas que usamos	–
1.3.	Das lêteras numerais	–
2.	Regras da ortografia	I, 5-6, 9-10
2.1.	[Regrasgerais]	
2.2.	Reglas particulares de cada lêtera	I, 5-6, 9-10
3.	Dos pontos e distinções da oração	–

Tabelul demonstrează coincidența cvasitotală a cuprinsului lui Barros cu modelul lui Nebrija. Sub tabel apare următoarea notă:

Casi todo lo que trata Barros está tratado en Nebrija. Mucho de lo que trata Nebrija no se encuentra en Barros (Coșeriu, *manuscrisul citat*)¹⁵.

Nu e locul aici să reproducem cel de-al doilea tabel comparativ, cel al textelor înseși, nici să facem un comentariu exhaustiv al paralelismului, dar vrem să reproducem, ca mostră, câteva paragrafe.

După cum se vede din tabel, structura generală a celor două opere nu este chiar la fel. Barros începe cu o scurtă introducere în care gramatica este comparată cu jocul de șah¹⁶ și cu un scurt capitol despre ortografie, temă amplificată în ultimele capitole fără ca sursa directă să fie textul lui Nebrija. Barros, spre deosebire de Fernão de Oliveira în gramatica publicată cu patru ani mai devreme, nu reușește să identifice vocalele nazale, nici opozițiile pe care le stabilesc. Se vorbește despre funcția tildei¹⁷ în formele abreviate și se spune că de asemenea se pune pe vocale, dar nu i se precizează funcția și se observă că în această privință copiștii „não guardam lei nem regras”¹⁸ (Barros, 1940-1957, 65), motiv pentru care nu intră în mai multe amănunte. Prezentarea este nesistematică și conține câte o observație comică, precum atunci când se vorbește de „tão perversa natureza além do nome” (‘natura atât de perversă a numelui’) literei <q>¹⁹ (Barros, 1940-1957, 64).

Lipsește aproape toată partea de fonetică și ortografie din primele capitole ale lui Nebrija și se trece apoi, după o scurtă enumerare a literelor, la silabă. Aici se adoptă ideile principale ale lui Nebrija. În unele cazuri coincid până și exemplele:

I. Os latinos faze màs vezes u~a só sílaba com cinco consoantes, como nestas dições, scobs, stirps.	En el latin tres consonantes pueden silabarse con una vocal antes della, i otras tres después de ella, como en estas diciones: ‘scrobs’, por el hoio, ‘stirps’, por la planta (I, 9, 2)
---	---

În alte cazuri se aleg exemple proprii, dar uneori cu confuzii:

A nossa silaba não passa de três, como vimos nesta dição atrás, <i>livros</i> , as quais servem no princípio, como <i>Príncipe</i> , ou no fim, como <i>Rainhas</i>de manera que una sílaba no puede tener mas de tres consonantes, dos antes dela vocal i una después della (II, 1,2)
---	--

Se pare că aici silaba *-nhas* din *rainhas* se consideră în mod greșit formată din trei consoane.

Când Nebrija vorbește de vocale lungi și scurte spunând că limbii castiliene îi lipsește această distincție, Barros dă un exemplu din portugheză de vocale lungi și scurte:

<i>Espaço de tempo</i> , porque u~as são curtas e outras longas, como nesta dição <i>Bárbara</i> , que a primeira é longa, e as duas são breves, porque tanto tempo se gasta na primeira, como nas duas seguintes... E os Latinos e Gregos sentem melhor o tempo das sílabas por causa do verso, do que o nos sentimos nas trovas...	Tiene esso mismo la silaba longura de tiempo por que unas son cortas i otras luengas, lo cual sienten la lengua griega i latina, i llaman silabas cortas y breves a las que gastan un tiempo en su pronunciación, luengas, a las que gastan dos tiempos: como diciendo <i>corpora</i> , la primera silaba es luenga, las dos siguientes breves, asi que tanto tiempo se gasta en pronunciar la primera silaba como las dos siguientes. Mas el castellano no puede sentir esta diferencia, ni los que componen versos pueden distinguir las silabas luengas de las breves, (II, 1, 3)
--	--

Nu știm până în ce punct în spatele acestei observații se află intuiția unei mai mari durate a silabei în portugheză decât în spaniolă (pentru acest aspect, să se vadă acum Heinz, 2014) sau pur și simplu este vorba de o confuzie între accent și durată.

În privința morfosintaxei, Carvalhão Buescu subliniază meritul lui Barros de a fi recunoscut principalele diferențe între limbile romanice și latină:

Verifica-se, por outro lado, que as principais inovações românicas em relação ao latim foram ou claramente discernidas ou, pelo menos, pressentidas por João de Barros (Buescu, 1978, 65)²⁰.

Enumeră, între altele, existența articolului, dispariția declinării, formarea perifrastică a gradelor de comparație, reducerea conjugărilor, diferența de formă și funcție a timpurilor verbale față de latină și apariția formelor perifrastice în limbile romanice. Buescu îl prezintă aici pe Barros ca și cum el însuși ar fi descoperit toate aceste fenomene; totuși, dacă ne uităm la respectivele pasaje din Barros alături de textul lui Nebrija, impresia se schimbă.

Doar cu titlu de exemplu, iată definiția substantivului:

<p>[II, 1, 0] <i>Nome</i>, segundo a difinição dos gramáticos, é aquele que se declina per casos sem tempo, sinificando sempre alg~ua cousa que tenha corpo, ou sem corpo. Que tenha corpo, como <i>homem, pau, pedra</i>. Sem corpo: <i>gramática, ciência, doutrina</i>. E cada um dos nomes tem estes accidentes: <i>qualidade, espécie, figura, género, número, declinação</i>, per casos.</p>	<p>Nombre es una de las diez partes de la oración que se declina por casos, sin tiempos; i significa cuerpo o cosa. Digo cuerpo, como <i>hombre piedra árbol</i>; digo cosa, como <i>Dios anima gramatica</i>. [...] Los accidentes del nombre son seis: calidad, especie, figura, genero, numero, declinacion por casos. (III, 2, 1)</p>
--	---

sau identificarea articolului drept categorie:

<p>II, 2. Artigo é h~ua das partes da oração, a qual, como já dissemos, não têm os Latinos. E vem neste nome <i>artigo</i> de <i>articulus</i>, dição latina, derivada de <i>Arthon</i>, grega, que querdizer 'juntura de nervos', a que nós pròpriamente chamamos <i>artelho</i>...</p>	<p>Todas las lenguas, cuantas he oido, tienen una parte de la oración, la cual no siente ni conoce la lengua latina. Los griegos llamanla 'arthron'; los que la volvieron de griego en latín llamaronle 'artículo', que en nuestra lengua quiere decir artejo, el cual, enel castellano, no significa lo que algunos piensan que es una coiuntura o ñudo delos dedos; antes se an de llamar artejo aquellos uessos de que se componen los dedos ... (III, 9)</p>
--	--

Paralelisme în foarte multe locuri sunt absolut clare, deși există uneori câte o variație în alegerea exemplelor:

[II. 1. 2. 3.] Nome diminutivo é aquele que Tem alg~ua diminuição de nome principal donde se derivou, como de <i>homem</i> , <i>homezinho</i> ; de <i>mulher</i> , <i>mulherzinha</i> ; de <i>moço</i> , <i>mocinho</i> ; de <i>ciança</i> , <i>criancinha</i> ...	Diminutivo nombre es aquel que significa disminucion del principal de donde se deriva, como de ombre <i>ombrecillo</i> , que quiere dezir pequeno ombre, de muger <i>mugerzilla</i> pequena mujer... (III, 3, 4)
--	--

Ne atrage atenția faptul că, în numeroase ocazii, unde Nebrija antepune adjectivele, Barros le postpune (*proprio nombre* → *nome próprio*; *diminutivo nombre* → *nome diminutivo*; *activo verbo* → *verbo activo*; *impersonales verbos* → *verbo impessoal*). Se pare că există o tendință generală de a alege un stil mai puțin pronunțat, în acord cu finalitatea mai didactică a textului.²¹

Uneori exemplificarea lui Barros nu reușește să reproducă în mod adecvat ceea ce a fost exprimat în textul lui Nebrija, ca în următorul exemplu din capitolul despre figurile retorice:

Antítesis quer dizer „postura de lêtera u~ma por outra”, como quando dizemos <i>dixe</i> por <i>disse</i> .	Antithesis es cuando una letra se pone por otra, como diciendo io gelo <i>dixe</i> , por decir io selo <i>dixe</i> ; i llamase antithesis, que quiere decir postura de una letra por otra. (IV, 6, 2)
---	---

Sunt suficiente aceste exemple pentru a ne crea o impresie, deși foarte generală și puțin detaliată, a relației dintre cele două opere.

6. Concluzii

În capitolul despre pronume, João de Barros exemplifică valoarea pronumelui față de cea a substantivului propriu cu propoziția „Eu, João de Barros, escrevo Gramática pera ti, António.” [Eu, João de Barros scriu Gramatica pentru tine, Antonio]. Evident că acest exemplu nu se găsește la Nebrija²², unde totuși găsim numele lui Antonio ca exemplu

de nume propriu. Nu știm dacă, prin menționarea lui Antonio, Barros a vrut să facă aluzie la izvorul din care a băut atâta, dar, examinând notițele lui Eugeniu Coșeriu și comparând cele două gramatici, este evident că Barros nu doar că s-a inspirat din Nebrija, ci l-a urmat pas cu pas ca model, producând, cu toate acestea, o gramatică mult inferioară modelului castilian – și asta nu doar din motive pedagogice.

Meritul lui Barros rămâne totuși acela de a fi introdus principiile gramaticale în portugheză și de a fi apărut limba portugheză în fața latinei. Ar fi anacronic să îi reproșăm plagiatul, întrucât concepțiile privitoare la original și copie în secolul al XVI-lea erau total diferite de cele actuale. Și, în parte, trebuie să îi dăm dreptate Mariei Leonor Carvalhão Buescu când insistă atât de mult asupra caracterului pedagogic al gramaticii lui Barros:

João de Barros teve antes de mais nada em vista a facilidade de aprendizagem dos moços portugueses e também daqueles ‘em que tanto obrou a língua portuguesa e que o amor déla ôs traz tantas mil légoas’” (Buescu, 1985a, 93).²³

Cu toate acestea, mi se pare că, în ciuda tuturor meritelor lui Barros, prin lucrarea de comparare planificată, dar nerealizată de Eugeniu Coșeriu, acesta a vrut, de fapt, să îi facă dreptate lui Nebrija, a cărei concepție gramaticală a avut o enormă influență în Portugalia, nu doar prin ampla difuzare a *Introducerilor...*, ci și, chiar dacă sub formă indirectă și redusă, prin intermediul textului lui João de Barros care reproduce părți din Gramatica limbii castiliene.

Rândurile noastre, limitate aici și din motive de spațiu²⁴, nu sunt sub nicio formă la înălțimea lucrării pe care ar fi făcut-o Coșeriu însuși, dar sper ca și eu să fi contribuit cât de puțin la această rectificare a istoriografiei lingvistice portugheze pe care el a avut-o în minte și care, fără această scoatere la lumină, ar fi trecut neobservată.

**Traducere din limba spaniolă de
Cristina BLEORȚU și Dorel FÎNARU**

Note

¹ Chiar și în interviurile acordate lui Johannes Kabatek și Adolfo Murguía, Coșeriu spunea: „Fără intenția de a demonstra neapărat că cineva a copiat, am cercetat tradiția lui Nebrija. Mi-a atras atenția faptul că Nebrija, de ex., era încă citat în mod expres de Dubois în Franța, dar gramaticienii de mai târziu nu-l mai citează. M-am întrebat care a fost influența lui Nebrija, constatând că, de ex., João de Barros îl copiază, pur și simplu.” (Johannes Kabatek și Adolfo Murguía, *A spune lucrurile așa cum sunt*, trad. A. Turculeț și C. Bleorțu, sub tipar).

² „Prin bogăția reflecției sale asupra fenomenului misterios al limbajului, mijloc privilegiat de comunicare umană, João de Barros pare a fi, într-adevăr, unul dintre cei mai mari gramaticieni și «prolingviști» ai Renașterii portugheze, participant activ la marile creații ale Umanismului European.” [nota trad.]

³ „Să se observe, la o primă lectură, o asemănare foarte mare între *Gramatica* lui João de Barros și opera spaniolului Antonio de Nebrija. Nu se poate totuși doar să spui că este vorba de un plagiat sau de o simplă traducere sau inclusiv o adaptare, întrucât în diferite puncte există diferențe care demonstrează o îndelungată muncă de reflecție asupra limbii portugheze. Și propriul stil sau formă de prezentare diferă în funcție de obiectivele propuse: în timp ce Nebrija a avut o preocupare doctrinară sau speculativă, João de Barros a manifestat o intenție pedagogică sau normativă. În afară de aceasta, trebuie presupus că multe dintre coincidențele dintre cei doi autori se datorează faptului că ambii au utilizat surse comune, mai ales gramaticile latine care le servesc de model.” [nota trad.]

⁴ Cu privire la spaniolă poziția sa este ambiguă: fuge de comparația directă cu portugheza, dar laudă moderat spaniola: „Çerto é que a lingua castelhanamuito melhór é que o vasconço de Biscaia e o çeçeár [çigano] de Sevilha, as quâes nam sepódem escrever.” (Barros 1540/1971: 81 [‘Este adevărat că limba castiliană este mult mai bună decât basca din Vizcaya și *ceceo*-ul [çigano] din Sevilla, în care nu se poate scrie’]; în ediția din 1971 lipsește adjectivul „çigano”, adăugat în edițiile posterioare din *Diálogo*; cf. și García Martín 2003:116). Carolina Miachaelis de Vasconcelos a citat acest pasaj ca dovadă timpurie a *ceceo*-ului din Sevilla, până când Amado Alonso (1953: 2-4) a clarificat că Barros nu făcea referire aici la *ceceo*, ci la vorbirea țiganilor în general și că citatul nu era o probă a existenței *ceceo*-ului din Sevilla în 1540. Și clarifică, în

plus, că motivul principal al citatului este de a sublinia că „spaniola este cu siguranță mai bună decât basca sau că *ceceo*-ul din Sevilla nu este atât de bun ca portugheza.” (*ibidem*).

⁵ Machado o prezintă ca fiind a treia ediție, ținând cont de cele două ediții din 1540.

⁶ Pentru secolele următoare, a căror gramaticografie a fost aproape uitată, se poate consulta lucrarea lui Schäfer-Priess (2000).

⁷ Trebuie menționat aici în primul rând capitolul despre Barros din Buescu 1978; în Buescu 1984 se găsește, fără menționarea versiunii anterioare, o versiune mai amplă a aceluiași text.

⁸ [„Se dovedește [...] că principalele inovații romanice în relație cu latina au fost clar distinse sau au fost măcar întrevăzute de Barros” – nota trad.]

⁹ Se pare că au existat reacții la textul din 1978, care au făcut ca autoarea să insiste asupra acestui aspect. Nu știu dacă a avut vreo legătură în această privință o posibilă reacție a lui Coșeriu, care se ocupă în această perioadă de gramaticografia portugheză și publică, în 1975, studiul său despre gramatica lui Fernão de Oliveira în care îl menționează pe Barros cu referire la Nebrija ca pe un „bloßer Nachahmer”, un ‘pur imitator’ (p. 68).

¹⁰ Cele două tabele se găsesc în Arhiva Coșeriu la numărul A XX 6, v. www.coseriu.de

¹¹ Titlurile lui Barros, cu accente adăugate, corespund ediției lui Machado; ceea ce e adăugat de Coșeriu între paranteze drepte este uneori în spaniolă, alteori în portugheză în manuscris și le-am unificat.

¹² [‘Aproape tot din ceea ce tratează Barros este tratat la Nebrija. Mult din ceea ce tratează Nebrija nu se găsește la Barros’, nota trad.]

¹³ Să ne reamintim că peste secole Saussure va folosi aceeași comparație în celebrul său *Curs de lingvistică generală* (nota trad.).

¹⁴ Tilda este un semn diacritic de forma unui s de tipar culcat, pus deasupra unei litere. Se folosea pentru indicarea abrevierilor în latina medievală, în portugheză se folosește pentru a indica nazalizarea unor vocale și în spaniolă pentru a indica palatalizarea lui *n* (*ñ*) (nota trad.).

¹⁵ [‘Nu păstrează o lege, nici reguli’ – nota trad.]

¹⁶ Monteiro (1999) observă că „João de Barros deve ter sofrido uma forte influência dos ortografistas italianos, que preconizavam a conformidade da escrita com a pronúncia, aliada ao conservadorismo de Nebrija que, embora também defendesse o mesmo princípio, manteve-se bastante sóbrio quanto a inovações.” [‘João de Barros trebuie să fi suferit o influență puternică a specialiștilor în ortografie italieni, care preconizau conformitatea scriiturii cu pronunția, aliată conservatorismului lui Nebrija care, deși apăra același principiu, se menține destul de sobru când [e vorba de] inovații.’] Acesta greșește atât în privința specialiștilor în ortografie italieni (principiul că trebuie să se scrie cum se vorbește se întâlnește la Nebrija și este destul de comun în acea perioadă), precum și în privința așa-zisului „conservatorism” al lui Nebrija.

¹⁷ Vezi nota 9.

¹⁸ Ar trebui, în afară de conținut, să se compare „tradițiile discursive gramaticale” ale ambilor autori în sensul construcției discursului (*cf.* Cano 2008).

¹⁹ Este vorba, de fapt, de un exemplu nu prea fericit ales, întrucât Barros vrea să ilustreze agramaticalitatea propozițiilor fără pronume. La început reușește să definească ce este un pronume cu exemplul *Eu escrevo esta Gramática para ti*. Apoi adaugă nume proprii pentru a indica faptul că pronumele înlocuiesc substantivele proprii („Eu, João

de Barros, escrevo Gramática pera ti, António”). Și în a treia etapă, elimină pronumele pentru a demonstra că fără pronume propoziția devine „imperfectă”, adică agramaticală („João de Barros escrevo Gramática pera António), deși, în mod evident, agramaticalitatea nu rezultă din lipsa pronumelor, ci din lipsa concordanței verbului.

²⁰ Caracterul didactic este subliniat, cum observă Nagel 1971, de contextul operei, care în 1540 e publicată împreună cu *Cartinha*, cu *Diálogo em louvor da nossa linguagem* și cu *Diálogo da viçiosa vergonha*. Trebuie menționat că, cu doi ani înainte, Barros deja publicase o scurtă gramatică latină, bogat ilustrată și cu scopuri exclusiv didactice (Barros cca 1538).

²¹ Într-adevăr aceste pagini sunt doar un prim pas spre o lucrare exhaustivă pe această temă. Vom lăsa pentru un alt studiu publicarea colajonării complete și o dezbater exhaustivă a problemei dacă este sigur, cum spune Buescu 1984a: 93, că Barros a folosit, în afară de gramatica lui Nebrija, numeroase surse clasice și bibliografie gramaticală romanică de la începutul secolului al XVI-lea.

Bibliografie

1. Amado Alonso (1952): „O cecear cigano de Sevilla”, *Revista de Filología Española* 36, 1-5.
2. João de Barros (cca. 1538): ... *Grammatices rudimenta*, [ed. facsimil online: <http://purl.pt/25000>, ed. por Maria Leonor Carvalhão Buescu, în *Arq. do Centro Cultural Português*, Paris, IV, 1972, 93-140]
3. João de Barros (1540/1957): *Gramática da língua portuguesa*, ediția a 3-a, organizată por José Pedro Machado, Lisabona.
4. João de Barros (1540/1971). *Gramática da língua portuguesa; Cartinha, Gramática, Diálogo em louvor da nossa linguagem e Diálogo da Viciosa Vergonha*. Reprodução facsimil, leitura, introdução e anotação por Maria Leonor Carvalhão Buescu, Lisabona, Faculdade de Letras, 1971.
5. Maria Leonor Carvalhão Buescu (1978): *Gramáticos portugueses do século XVI*, Lisabona, Instituto de Cultura Portuguesa.
6. Maria Leonor Carvalhão Buescu (1984a): *Historiografia da Língua Portuguesa*, Lisabona, Sá de Costa.
7. Maria Leonor Carvalhão Buescu (1984b): *Babel ou A ruptura do signo: a gramática e os gramáticos portugueses do século XVI*, Lisabona, Imprensa Nacional; Casa da Moeda.
8. Maria Leonor Carvalhão Buescu (1984c): „Primeiras descrições gramaticais do Português” în S. Auroux K. Koerner H. Niederehe K. Versteegh (eds) *Histoire des Sciences du Langage. Manuel international d'histoire des études linguistiques des origines à nos jours, Handbook of Linguistics and Communication Science*, Berlin, De Gruyter.
9. Rafael Cano Aguilar (2008): „Los gramáticos españoles del Siglo de Oro: ¿tradición discursiva, lengua especial...?”, în J. Kabatek (ed.), *Sintaxis histórica del español y cambio lingüístico: Nuevas perspectivas desde las Tradiciones Discursivas*, Frankfurt am Main/Madrid, Vervuert-Iberoamericana, 89-107.
10. Eugenio Coseriu (1975): „Taal en functionaliteit’ bei Fernão de Oliveira”, în *Ut Videam: Contributions to an Understanding of Linguistics. For P. Verburg on the Occasion of his 70th Birthday*, Lisse, 67-90.

11. Eugenio Coseriu (Ms.). *Tablas de comparación del texto de la gramática de Nebrija con la de João de Barros*, Ms. A XX, 6 del Archivo Coseriu de la Universidad de Tubinga (www.coseriu.com)
12. Ana María García Martín (2003): „A apologia da língua portuguesa no periodo barroco”, *Revista de Estudos portugueses* (Salamanca) 3, 103-128.
13. Matthias Heinz (2014): „Complex syllable types in the diachrony of Romance languages: a centre vs. periphery view and the syllable vs. word rhythm paradigm” in J. Caro Reina/R. Szczepaniak (eds.), *Syllable and Word Languages. Proceedings of the International Workshop on Phonological Typology of Syllable and Word Languages in Theory and Practice*, Berlin/New York, De Gruyter, 87-111.
14. Estanco Louro (s/d). *Gramáticos portugueses do século XVI*: F. de Oliveira, J. de Barros, P. de M. de Gândavo, D. N. de Leão. Lisboa, Ressurgimento.
15. Rolf Nagel (1971): „Die Einheit der Grammatik des João de Barros”, *Iberoromania* 3, 11- 15.
16. Antonio de Nebrija (1492): *Gramatica castellana*. Texto establecido sobre la edición *princeps*, introd. y notas de Pascual Galindo Romeo y Luis Ortiz Muñoz, Madrid, Ed. de la Junta del Centenario, 1946.
17. Antonio de Nebrija (1492/1989): *Gramática de la lengua castellana*, ed. de Antonio Quilis, Madrid, Centro de Estudios Ramón Areces.
18. José Lemos Monteiro (1999): „As idéias gramaticais de João de Barros”, *Revista Philologus* 14 (5), 37-48 (también en: *Revista de Letras*, Fortaleza, 19 (2000), n. 1/2, 33-41.
19. Fernão de Oliveira (1536): *Grammatica da lingoagem portuguesa*. 3ª ed. prep. por Rodrigo de Sá Nogueira, seguida de um estudo e de um glossário de Aníbal Ferreira Henrique,. Lisboa, José Fernandes Jr., 1933.
20. Rolando Morel Pinto (1962): *Gramáticos portugueses do renascimento*. Separata da Revista de Portugal. Lisboa, 27:286-303.
21. Barbara Schäfer-Priess (2000): *Die portugiesische Grammatikschreibung von 1540 bis 1822: Entstehungsbedingungen und Kategorisierungsverfahren vor dem Hintergrund der lateinischen, spanischen und französischen Tradition*, Tübingen, Niemeyer.
22. Brigitte Schlieben-Lange (1994): „Letra, figura und força bei Fernão de Oliveira”, in A. Schönberger/K. Zimmermann (ed.), *De orbis Hispani linguis litteris historia moribus. Festschrift für Dietrich Briesemeister zum 60. Geburtstag*, Frankfurt / Main, Domus Editoria Europaea, 17-28.

Ion I. IONESCU

Competitivitatea socială a satelor

I. I. I. – profesor doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Al. I. Cuza”, Iași. Președinte supleant în comisii de doctorat (Université de Luxembourg). Prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice și membru al Senatului Universității „Al. I. Cuza”, Iași (2000-2008). Membru fondator al Societății Sociologilor din România.

1. *Competitivitatea socială* se referă la capacitatea ăctorilor¹ locali de a acționa împreună și eficient pentru dezvoltarea comunităților lor, rezolvând problemele sociale (adică, diminuând numărul săracilor, al bătrânilor singuri, uitați de lume, al celor care „nu au ce pune pe masă” etc.²). Capacitatea aceasta se bazează pe creșterea încrederii reciproce între membrii comunităților, între instituții, între locuitori și instituții, pe dorința și voința lor de a se (re)cunoaște, de a exprima și concerta³ interesele individuale și colective. Competitivitatea socială privește ordinea, organizarea, relațiile oneste și ea poate fi un atû pentru construirea și implementarea unor proiecte care să contribuie la dezvoltarea durabilă a comunităților.

2. Există diferențe între comunitățile rurale, între satele dezvoltate durabil, competitive economic și „satele care mor”, satele izolate,

Once in a previous article I wrote about the economic competitiveness of the villages, the following pages analyse their social competitiveness. After defining it, I try to show that is no village in general, but different villages, with different resources and different levels of development, where social issues are similar and different. Their resources can be identified and analyzed, and strategies can be built to improve their social competitiveness. Important in this article are examples of successful strategies built in different places of Europe.

departe de schimbările societății moderne, care au pierdut formele tradiționale de organizare, dar nu au altele moderne, sunt socialmente destructurate, sunt marcate de lipsa de încredere a oamenilor în instituții și asociații. Sunt sate care suferă de pe urma „moștenirii trecutului”, a „rănilor nevindecate”, sate lipsite de elementele minimale ale culturii antreprenoriale, sate fără o viață socioculturală sănătoasă. Atunci când analizăm competitivitatea socială a unei comunități locale ar trebui luate în seamă resursele umane (locuitorii persoane fizice, actorii colectivi, promotorii de proiecte etc.), guvernanta⁴, dar și relațiile de afinitate sau de respingere între locuitori, capacitatea lor de a coopera, dar și cultura și identitatea locală, precum și legăturile dintre cei care împărtășesc aceleași valori, precum și competențele, cunoștințele și bunele practici de management social, dezvoltare comunitară, democrație participativă.

3. Resursele umane pot fi identificate și analizate plecând de la indicatori sociodemografici⁵, de la actorii-cheie ai comunității rurale, de la identificarea dinamismului unor asociații, servicii locale, firme productive. Oricine poate deveni actor-cheie într-o comunitate în momentul în care cunoștințele și competențele pe care le are capătă valoare de resursă pentru dezvoltarea durabilă a acesteia.

În Cávado Alto (Portugalia), o femeie în vârstă, mult timp uitată de locuitori, marginalizată, a devenit spre sfârșitul vieții actorul principal al unei cooperative de producție a lenjeriei din in, pentru că era singura care mai păstra secretele vechii meserii practicate în zonă cu decenii în urmă.

Este important să fie identificați inovatorii potențiali, cei care știu să îmbine perspectiva locală și cea globală, cei care s-au mutat la țară după ce au trăit o vreme la oraș, cei cu cunoștințe, priceperi și deprinderi care le permit să se descurce rapid în situații complexe etc.

Dornică să organizeze o rețea a agricultorilor, o asociație din Haute-Loire (Auvergne, Franța) a recrutat un profesor pensionar care cunoștea bine pe fermierii locali, le știa „sensibilitățile”, era în diferite rețele de informare, avea contacte cu reprezentanții politici locali etc. Cunoștințele și competențele sale au permis rezolvarea mai rapidă și eficientă a problemelor agricultorilor.

Este importantă contribuția celor convinși de necesitatea (re)creării legăturilor sociale, a mobilizării oamenilor în jurul unor idei.

În valea Brüche (Alsacia, Franța), două femei au creat o bibliotecă ambulantă și o asociație (*Livr'en vol*), care reunea profesori, părinți, diverși locuitori pricepuți în organizarea de spectacole și de evenimente legate de promovarea lecturii în rândul populației locale.

Chiar dacă viitorul unui teritoriu nu depinde doar de „cultura tradițională” și de „identitatea locală” – care au fost construite de-a lungul timpului – acestea sunt importante pentru strategia dezvoltării durabile. Legăturile dintre generații au făurit configurația actuală a comunităților. Așa s-a transmis atașamentul față de locul natal, față de limba maternă, față de neamuri etc. Atunci când satele nu mai sunt capabile să-și țină pe loc tinerii, când îmbătrânesc și se feminizează, când cei plecați se înstrăinează cu totul, țesătura locală se destramă, dispar instituții, activități...

În Franța, după cel de-al Doilea Război Mondial, locuitorii din Bretagne și-au redescoperit identitatea locală, fapt care a dus la revigorarea comunităților locale, la căutarea tuturor modalităților prin care se putea asigura „un viitor mai bun tuturor fiilor ținutului”. După o etapă de creștere economică accelerată, preocuparea principală a devenit aceea de a corecta efectele negative ale agriculturii accelerate, în special cele asupra mediului. Sporirea competitivității sociale a așezărilor, rezolvarea problemelor sociale au făcut ca populația să rămână pe loc și Finistère-ul să înflorească.

În Alentejo (Portugalia), regiune dominată timp de secole de marii proprietari de pământ și locuită de o populație compusă din peste 80% de muncitori agricoli, se văd și astăzi consecințele lipsei atașamentului față de pământ, lipsei culturii antreprenoriale... Promotorii de proiecte încearcă să acopere asemenea lipsuri.

Este importantă analiza intereselor, afinităților, ostilităților, relațiilor de putere care ies lesne la iveală într-o comunitate atunci când e vorba de construirea unui drum, de promovarea unui produs sau a unei caracteristici identitare, atunci când e vorba de „importanța culturii locale”, a unei confesiuni, când „vine vorba” de experiențe negative din trecut. De regulă, în zonele rurale, puterea este împărțită între câțiva

aleși locali, funcționari și șefi de instituții, iar percepția pe care o au aceștia despre viitorul comunității decide direcția și modul în care sunt folosite resursele... În aceste condiții, unele comunități ajung să se dezvolte, altele ajung să-și piardă capacitatea inovării, iar în altele, oamenii izolați își pierd (dacă au avut) obiceiul intercunoașterii, comunicării și acțiunii laolaltă. Experiența eșecurilor continue și lipsa unor proiecte încununuate de succes poate face oamenii să se opună oricăror noi inițiative. Buna guvernare ține și de capacitatea actorilor locali de a-și gestiona democratic comunitatea (fie că e vorba de o democrație reprezentativă, fie de una participativă).

La Collombey-les-Belles (Lorraine, Franța), zonă aflată în apropierea a trei mari orașe (între care Nancy, 250 000 locuitori), un parteneriat a unit – într-o structură intercomunală – 41 de sate în care funcționau 33 de comisii tematice, alcătuite din funcționari, aleși locali și locuitori. Un comitet format din președinții acestor comisii avea o privire de ansamblu asupra dezvoltării localităților. O adunare generală regională aducea periodic laolaltă comitetul, pe reprezentanții consiliilor municipale și pe membrii comisiilor care făceau propuneri ce cântăreau greu în luarea deciziilor de către cei în drept să o facă. Aceste structuri participative au ajuns să mobilizeze sute de persoane în proiecte.

Adesea, abilitățile oamenilor din sate sunt necunoscute, fie din cauza unor dificultăți de comunicare, fie din cauză că mulți nu mai sunt interesați de ele. Or multe priceperi, deprinderi, abilități, cunoștințe ale locuitorilor ar putea deveni purtătoare de inovare, de reinnoire.

La Västerbotten (Suedia), șaptesprezece agricultoare s-au grupat pentru a-și promova abilitățile culinare tradiționale și au ajuns ulterior la o afacere prosperă din vânzarea produselor realizate împreună.

Patru grupuri (din Valle Elvo, Piemont, Anglona din Monte Acuto Sardinia, Adri din Valladolid și Montanas del Teleno din Castilia-Leon) au făcut un proiect transnațional de cooperare pentru modernizarea tratării tehnice a lânii provenite de la rase de oi care nu făceau firul subțire. Modernizarea tehnicii de spălare, filare și vopsire a permis folosirea acesteia pentru producerea de cergi, dar și a unor materiale izolatoare foarte apreciate. De eficiența bănească a acestei activități au profitat mai ales tinerii, rata șomajului descrescând simțitor în zonă.

4. Cum poate fi concepută o strategie de îmbunătățire a competitivității sociale a unor așezări?

- făcând din fiecare activitate, intervenție, proiect, instrumente de animare a comunității locale; orice diagnostic, orice activitate de formare profesională, selecție de proiecte etc. pot deveni instrumente de mobilizare a localnicilor, de coeziune, liant, (re)structurare socială;
- identificând metode eficiente de mobilizare a oamenilor, de aflare a „numitorului comun”, a interesului comun; dacă este imposibil ca toți locuitorii să fie căștigători în urma unor activități, proiecte, indicat ar fi să se prevadă compensații și pentru cei necăștigători;
- asumând și împărțind riscurile; într-o comunitate rurală, în care „toată lumea cunoaște pe toată lumea”, asumarea riscurilor poate duce la pierderea prestigiului în caz de eșec și la invidie în caz de succes...;
- apelând la simțul responsabilității față de resursele locale, față de dezvoltarea comunității; se poate apela la simțul responsabilității proprietarilor care au lăsat ogorul în paragină sau casa degradată etc.;
- folosind tehnici de concertare⁶ plecând de la o abordare generală, de la definirea unor obiective globale ale dezvoltării locale (*se poate gândi global, dar se acționează local*).

În Serranía de Ronda (Andaluzia, Spania), frumusețile naturale (munții, peisajul pitoresc, patrimoniul istoric), apropierea de mare (plajă, turism), prezența orașului Ronda (elogiat de scriitori și frecventat de numeroși turiști) au făcut din zonă una cu un potențial turistic imens. Cu toate acestea, zona nu a putut beneficia de oportunitățile pe care le avea până la constituirea unor structuri de concertare a eforturilor locuitorilor, după care au fost derulate cu succes numeroase proiecte finanțate.

Este foarte important diagnosticul inițial și implicarea localnicilor în activitatea de monitorizare și evaluare a acțiunilor, proiectelor, încurajând reflexia colectivă asupra acțiunilor desfășurate (chiar prin reactivarea unor locuri de întâlnire „tradiționale”, precum birtul satului, o serbare, o sărbătoare tradițională etc.), capitalizând acquis-urile (se poate învăța mult din greșeli, nu numai din reușite...). Comunitățile își pot stabili o listă a priorităților.

În Val Venosta (Trentino, Italia), un teritoriu dezvoltat economic, dar afectat de lipsa colaborării între actorii locali, un proiect a rupt „păguboasa tradiție” prin recursul la parteneriate informale (mai ușor de acceptat de către actorii locali), ulterior formalizate, legalizate, apoi la parteneriate în proiecte care aduceau câștig imediat (accesul la o nouă piață de desfacere, de exemplu), la proiecte a căror șansă de reușită era estimată aproape de 100%.

5. Strategii de ameliorare a competitivității sociale:

– *Restaurarea încrederii prin proiecte cu valoare demonstrativă.*

În Sierra de Bejar (Castilla y León, Spania), teritoriu cândva în declin, au fost finanțate proiecte suficient de mari pentru a demonstra că este posibilă revitalizarea teritoriului. Aceste proiecte încununate de succes au atras și dinamizat populația, au creat oportunități pentru derularea unor noi proiecte.

– *Restaurarea încrederii prin animarea colectivității.*

În Sierra do Caldeirão (Algarve, Portugalia), zonă care a cunoscut un adevărat exod rural, restabilirea încrederii oamenilor în viitorul lor s-a făcut prin tinerii recrutați din sate și instruiți să promoveze activități economice, sociale, culturale bazate în principal pe revalorizarea tradițiilor. Tinerii au început prin organizarea unor târguri locale menite să reunească producătorii de bunuri materiale, dar și pe cei care mențineau tradițiile folclorice, pe cei care acționau pentru sporirea atașamentului locuitorilor față de comunitățile lor etc.

– *Restabilirea încrederii prin consolidarea valorilor identitare.*

În Gwynedd (Țara Galilor) exista un puternic simț al apartenenței la cultura celtică și o dorință a locuitorilor de a se diferenția de „vecina Anglie”. Un grup de inițiativă local s-a preocupat de revalorizarea culturii tradiționale și a specificului zonei, de reînvierea limbii și culturii Țării Galilor. Proiectul a obținut un imens sprijin popular și a deschis noi perspective de dezvoltare, în special în domeniul turismului cultural.

– *Restaurarea încrederii prin consolidarea atașamentului față de locul natal.*

Lassithi (Creta) a fost mult timp puternic afectat de depopulare și de abandonarea activităților agricole. Un grup de inițiativă a mobilizat

oamenii pentru recuperarea morilor de vânt tradiționale folosite pentru pomparea apei necesare irigațiilor, dar și ca simboluri ale identității zonei. Lansat inițial la scară mică, proiectul a trezit interesul oamenilor de pe întreg teritoriul și a contribuit la dezvoltarea lui.

– *Restaurarea încrederii prin apelul la persoane din afara localității.*

În Burgenland (Austria), unde promotorii de proiecte erau mai rari, câțiva actori locali și-au unit forțele pentru a stabili legături cu Universitatea din Viena. Studenți și profesori-cercetători ai acesteia au mers în Burgenland pentru a inventaria patrimoniul local, pentru a identifica nevoi locale, pentru a diagnostica nivelul de dezvoltare locală, punctele tari, slabe, oportunitățile zonei. Acest fapt a reaprins interesul locuitorilor pentru comunitățile lor și a făcut să apară numeroase idei de proiecte pentru restabilirea încrederii în viitorul comunităților locale.

– *Transformarea unui parteneriat local în element de restructurare socială.*

În Serranía Rincon de Ademuz (Valencia, Spania), regiune muntoasă, izolată, s-a constituit un *grup de acțiune locală* de circa 160 de persoane care au construit proiecte ce abordau cultura, mediul, turismul, formarea profesională, micile întreprinderi și servicii, dezvoltarea și valorificarea producției locale. Multe proiecte au fost finanțate și au contribuit ca printr-un „efect de domino” la dezvoltarea zonei.

– *Crearea unui mecanism de colaborare între actori locali.*

În Garfagnana (Toscana, Italia), fermierii erau în conflict cu prelu-crătorii și comercianții (care voiau să le cumpere produsele la prețuri mici...). Pentru a depăși acest conflict, un grup de acțiune locală a trecut la operațiunea de gospodărire a produselor locale „cu caracter demonstrativ”, „pentru promovarea teritoriului”. Membrii grupului au organizat evenimente promoționale, au determinat agricultorii, procesatorii și comercianții să li se alătore, creându-se astfel „Consorzio Garfagnana Produce”. În acest fel s-a reușit aplanarea conflictului și conviețuirea într-o structură colectivă locală. În vremuri de criză, evitarea conflictelor, aflarea consensului, a compromisului rezonabil sunt benefice pentru dezvoltarea comunităților...

– *Încurajarea tuturor inițiativelor, proiectelor locale.*

În Anhalt (Germania), grupul Kultur Landschaft Haldensleben și-a concentrat eforturile într-un proiect de reabilitare a unui castel vechi și a unei zone industriale cu mare valoare istorică. Prin cooptarea tuturor inițiativelor, proiectelor locale, s-a ajuns la crearea unui *Centru de Dezvoltare Economică și Culturală*, la experiența căruia au apelat ulterior locuitorii altor regiuni.

– *Cultivarea spiritului antreprenorial în rândul elevilor.*

În Comitatul Tipperary (Irlanda), elevii din clasele primare se vedeau mai inventivi și mai întreprinzători decât adolescenții... Ei au fost contactați de un GAL⁷, propunându-li-se... o afacere (un proiect finanțat cu 15 600 euro). 600 dintre ei au produs broșuri, clipuri video despre patrimoniul local, au confecționat obiecte de artizanat, felicitări de Crăciun, au vândut flori și legume, au reciclat hârtie, au organizat locuri de servit micul dejun etc.

– *Crearea de parteneriate care concertează interese particulare.*

În Mugello Val di Sieve (Toscana, Italia), Firenzuola (Florența) s-a pus în aplicare un plan de valorificare a unei pietre din miocen (din depozite locale imense) formate timp de milioane de ani – „pietra serena”. S-a pornit de la popularizarea potențialului acestei materii prime. Colaborarea tuturor actorilor locali a dus la crearea unor produse din această piatră, la diversificarea continuă a lor, la o creștere a ocupării și la promovarea turistică a teritoriului. IMM-urile create au ajuns în scurt timp să aibă sute de angajați, dezvoltându-se unități de servicii care distribuiau echipamente, ofereau asistență în restructurarea centrelor istorice etc.

– *Revigorarea unor activități rurale profitând de apropierea de o importantă piață urbană.*

Marsica (Abruzzi, Italia) ajunsese să fie recunoscută pentru dificultățile sociale prin care trecea. Era nevoie de demararea unor acțiuni care să revalorizeze cultura locală, să constituie un minim de servicii sociale etc. Proiectul a plecat de la analiza fluxurilor turistice de la sfârșitul săptămânii. Turiștii erau în majoritate proprietarii rezidențelor secundare din zonă, iar ei puteau deveni o resursă importantă pentru taxe-

le și impozitele locale, dacă aveau și alte oferte, avantaje pe teritoriul unde-și aveau casele de vacanță. Actorii locali și-au concentrat eforturile pentru a lărgi gama serviciilor, produselor, activităților culturale propuse la sfârșit de săptămână, după care strategia lor s-a centrat pe atragerea altor turiști, nerezidenți, pe creșterea consumului de produse locale, pe dezvoltarea turismului cultural.

Note

¹ Actor este artistul care interpretează roluri în piese de teatru, în filme etc. Folosesc de mai bine de 15 ani cuvântul care pune accent pe a, actor, pentru a mă referi la omul care acționează.

² *La compétitivité Sociale. Construire une stratégie de développement territorial à la lumière de l'expérience LEADER*, Cahier nr. 6, Observatoire européen LEADER, 2000

³ *Concertare* vine de la concert, a concerta: o mulțime de instrumentiști cântă la diferite instrumente, diferite partituri, dar rezultă o armonie pe ansamblu. Mutatis mutandis, în domeniul socialului ne gândim la consultare, la schimbul de puncte de vedere pentru a pune la cale, a pregăti în comun, a cădea de acord asupra unui proiect, pentru a lua o atitudine comună, o anumită măsură.

⁴ „Guvernanța” este un concept apărut odată cu mondializarea și se referă la o formă de gestionare democratică. E vorba aici de posibilitatea exprimării și participării democratice a societății civile, a unor noi actori colectivi etc.

⁵ Compoziția demografică, distribuția populației în comunitate, evoluțiile recente ale acesteia, formele de asociere și organizare cooperativă, grupurile de presiune, relațiile dintre grupuri sociale, modul de relaționare între generații, dificultăți ale transferului de cunoștințe, priceperi și deprinderi etc.

⁶ Revin asupra acestui termen, pe care-l folosesc ca pe o parabolă, ca pe un cuvânt ce conține un anumit tâlc... Într-o orchestră, fiecare cântă la instrumentul lui, în ritmul lui, conform partituri lui etc., dar rezultatul e armonia de ansamblu. Într-o comunitate, concertarea intereselor diverse poate induce ordine și armonie în ansamblul ei. Se pot depăși astfel obstacole, blocaje ale trecutului, momente de care „mulți nu mai vor să-și amintească”, clivaje istorice între familii, grupuri sociale. Nu înseamnă ca toți membrii comunității să fie întru totul de acord cu orice, oricând, ci mai curând de crearea și consolidarea unei culturi a încrederii reciproce, care poate aduna forțele creatoare în proiecte colective, care poate oferi oportunități celor inovatori, poate combina interese și expertize diferite.

⁷ Grup de acțiune locală.

Claudia PARTOLE

C. P. - scriitoare, ziaristă.
Semnează volumele: *Păsări suntem când ne naștem*, *Eu sunt, și la mare vine Dumnezeu*, *De la facerea lumii citire* (poezie); *O clipă*, *Salba cu mărgelile care plâng*, *Copilul din colivie* (proză); *Unde ești, Iren?* (dramaturgie); *Reculegere* (cugetări), *Îmblânzirea câinilor* (jurnalul unei experiențe onirice), *Viața unei nopți sau Totentanz* (roman), *Ultima amantă* (nuvele); *Bună dimineața*, *Dimineață*; *Domnișoara Cineluța*, *Trandafirul pustiului*.
Laureată a numeroase premii literare. Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România; membru al Uniunii Muzicienilor din Republica Moldova.

Guttentag

Nemții nu s-au reținut prea mult în sat. Vestea despre ei, ca despre răpitori, ajunsese înaintea lor, transmisă de iscoade din armata rușilor. Astfel că oamenii îngroziți nu-și scoteau capul afară din casele lor. Se culcau odată cu găinile (pe care unii nu le mai aveau) și se deșteptau târziu, ca să nu aprindă lumina ce i-ar fi ademenit pe friți. Copiii curioși ar fi vrut, desigur, ar fi vrut să vadă măcar un neamț, dar nu-i lăsau părinții. Și drumul, care despică satul în două, atunci se întindea singuratic și speriat, trecând pe lângă izvor și dând cu capul în moara ce părea paralizată. Drumul n-avea cum și unde să se ascundă! Era nevoit să-și facă datoria. Pe toți îi primea și-i petrecea... Cine știe, poate nu veneau nemții ceia cu gând rău, dar vorba bătrânilor: paza bună trece primejdia rea.

Unul moș Andron s-a găsit mai deștept și mai îndrăzneț. Cică cunoștea un pic de nemțească încă din primul război care pârjolise jumătate de lume, de pe când fusese în prizonierat la nemți. Și, iată, îi venise și lui norocul și momentul să se fălească în ochii sătenilor. Ieși la răscrucea drumului care cotea spre târg și-i așteptă cu nerăbdare. Când nemții au intrat în sat, el i-a salutat cu un „Guttentag!” binevoitor. Ar fi vrut, ehe, cât de mult și-ar fi dorit atunci să-l vadă și să-l audă ai săi, dar toți, ca

niște fricoși, se ascuseseră, stăteau tupilați prin cotloane, beciuri și poduri. Nimeni nu l-a văzut! Păcat. Dar, poate, și mai bine... Nevastăsa, după acea întâmplare, mult timp și-a ferit ochii ca să nu-l vadă. Nu-l putea ierta. Atunci însă umbla cotcodăcind prin curte, nemulțumită și repetând ca un papagal aceleași vorbe: ”Of, Doamne, Doamne! Cu ce-am greșit de mi-ai legat viața de un tontălău. Lumea, ca lumea, se ferește din calea răului, da el se bagă și-n gura lupului de bună voie...”

Când portița a scârțâit deranjată și moșul a intrat însoțit de câțiva soldați nemți, femeia s-a făcut nevăzută. Parcă o înghițise pământul. Și-o fi zis, când s-a furișat în șopron: „Lasă-l să se descurce singur, dacă n-are cap pe umeri!”. Așa s-o fi gândit ea înspăimântată și n-a răspuns nici în ruptul capului la chemările lui moș Andron. Zadarnic a strigat-o, a implorat-o, degeaba a amenințat-o! Bine că nu-l înțelegeau friții. Nu avea cum! Căci moșul nu putea să spună clar în germană decât *Guttentag*. Să fi știut măcar încă vreo câteva cuvinte, poate le-ar fi lămurit nemților, când i-au scos din coteț porcul, că acesta era unica lui avere și scăpare. Porcul, nenorocitul de el, răspunse în locul mătușii Mărioara. Friții, auzindu-l (și pe porc, și pe moș Andron, care-i însoțea cu pompă), o fi crezut că, dacă-i poftise în sat și în casa lui, acum își chema dobitocul spre a-l sacrifica în cinstea lor...

„Usca-ți-s-ar limba-n gură, netrebnicule!”, îi răspundea nevasta, numai că o făcea în gând, să nu fie descoperită. Iar porcul, dacă ar fi tăcut, rămânea viu! În timp ce coviția de spaimă și durere, câinii au prins să latre de parcă și ei ar fi fost înjunghiați. Se întreceau la hămăit, părea că vor să se acopere unii pe alții, ca să se audă fie limba cea necunoscută, fie lătratul. Și-o fi închipuit în legea lor de câine că acei care vociferau gălăgios, de fapt, îi asmuțau.

În seara aceea satul a fost acoperit ca de o ceață de un miros ademenitor de friptură, o aromă amețitoare cum n-a fost demult, dinaintea războiului, să gădile nările oamenilor. Și, până-n zori, câinii (tulburați și ei de miros de carne proaspătă) au urlat amestecându-li-se hărmălia cu limba sucită și neînțeleasă. Nici chiar de moș Andron! Că, dacă s-ar fi putut înțelege mai bine cu nemții, le-ar fi explicat de ce îi chemase în casa lui: să-i încălzească, să le toarne un pahar de vin și să mai audă vorbă nemțească. Nicidecum să-i fie scos porcul din coteț și tăiat. El nu s-a atins de bucate, chiar dacă mațele i se răsuceau și de foame, și de

necaz. Însă, dacă ar fi pus în gură o fărâmitură, precis că s-ar fi înecat. Poate chiar s-ar fi otrăvit...

Dimineața, când lătratul răguși, lumea prin crăpăturile obloanelor i-a văzut pe nemți cum se cărăbăneau cu tot cu motocicletele lor, cu caii vânjoși și cu ce mai aveau. Printre ei se învârtea, cu căciula căzută a lehamete pe-o ureche, moș Andron. Nu părea fericit, deși rostea întruna: *Guttentag! Guttentag!* Nemții nu-i acordau mare atenție. Doar câțiva s-au apropiat și l-au bătut soldățește pe umăr. Astfel i-au mulțumit! Apoi și-au luat tălpășița. Duși au fost! Atunci moșul a trântit căciula jos și o călca în picioare supărat, ca și când ar fi purtat vreo vină. Dar era vinovată! Pentru că-i acoperea capul prost. Dar prost-prost, de nu se mai putea. Asta gândea moșul. Știa că, după cele întâmplate cu el și cu porcul lui, avea să râdă lumea de el ca de nebunul târgului. Nici acasă nu-i venea să se întoarcă. Presimțea ce-l așteaptă și ce avea să-i spună femeie-sa: „Ce-ai făcut, nenorocitul? *Guttentag* ți-a trebuit?! La Paști o să mănânci un *guttentag* prăjit... La ce te-ai dat mare și tare cu nemțeasca ta? De-acum o să-ți covițâie sărăcia în cocină!”

Așa a și fost! Și nu găsea cuvinte (de parcă tot în altă limbă trebuia să se dezvinovățească), și nici rost n-avea să-i reproșeze femeii. Pentru că ea avea dreptate! Vai de capul lui! După acea pătrănie, moș Andron s-a întrebat: la ce i-a trebuit să-i întâmpine pe nemți cu *Guttentag*? Nu era mai cuminte să se dea într-un ascunziș ca și ceilalți oameni? Cu ce s-a ales de la nemții care s-au dovedit a fi la fel de buni și înțelegători ca și rușii? Cu o poreclă, iată cu ce s-a căpătuit! Fără porc și cu *Guttentagul* pe frunte. Cu trecerea timpului, numai Mărioara lui îi mai zicea pe nume, ceilalți uitaseră de numele-i adevărat. Andron! De parcă acesta – numele de botez! – s-ar fi dus cu nemți cu tot și ar fi lăsat în locul lui pe un altul, pe care-l chema *Guttentag*...

Crezuse atunci că necazul cel mare i s-a terminat odată cu pierderea porcului. Ehe! Imediat după război în sat au poposit pentru mult și bine rușii. Și, cum e lumea de felul ei gură-spartă, s-a găsit un suflet bun care le-a șoptit sovieticilor despre fapta lui. *Guttentagul* ei de viață... Sărmanul moș Andron! Măcar că știa mai bine ruseasca decât nemțeasca, n-a fost înțeles și nici cruțat. Într-un cuvânt, i-a ieșit *Guttentagul* pe nas și pe ochi. Era cât pe ce să fie trimis cu tot cu nemțeasca lui și cu toți ai săi tocmai în Siberia. Norocul lui că, în ajun

de a fi ridicat, a dat peste el o boală rușinoasă care-l ținea mai mult pe-afară, prin tufari, decât în casă și care (boală) li s-a părut sovieticilor suspectă, de aceea l-au și lăsat în plata Domnului: să moară acasă cu tot neamul! Astfel a scăpat. Mult timp, până părea că oamenii au uitat de existența celui cu *Guttentagul*, n-a ieșit din ogradă. Nu i se vedea nici chiar vârful țuguiaț al căciulii brumării. Unii au avut bănuiala că a dat ortul popii și mătușa Mărioara l-o fi îngropat în fundul grădinii. Numai că moș Andron le-a făcut la toți în ciudă și n-a murit. Poate o fi trăind și azi, de n-o fi dat vreo altă pacoste peste el...

Lingura

Povestea fără a se auzi. O ascultam închipuindu-mi cum îi ies vorbele fără a-i atinge vecele auzului. Ca vântul care străbate o peșteră în adâncul căreia nu se vede și în străfundul căreia poate fi un lac în care se reflectă chipul trăirilor toate. Povestea lucruri dureroase, credibile, dar și incredibile, iar cuvintele i se rostogoleau din gură pe buze nestăvilite și cu un calm care poate liniști, dar și înspăimânta. Iar tot ce spunea părea a nu fi despre sine, ci despre cu totul altcineva. Parcă ar fi citit în cartea nevăzută a Lumii.

Urma să suporte o intervenție chirurgicală dificilă. Nu părea îngrijorată. Poate nici nu realiza gravitatea situației. Pentru că nu auzea... Mai bine de urechile-i că nu înregistrau ceea ce se spunea despre boala ei și despre operația care urma să i se facă. Nu auzi (sau se făcu a nu auzi?) nici avertismentul infirmierei care, dimineață (o zi înainte de operație), intră ca fulgerul pentru a-și face datoria și îi aruncă vorbele ca pe niște coji de semințe: „Mătușică, să nu mânânci nimic – nici la prânz, nici la cină. Ai înțeles?!”. A înțeles, dar s-a făcut a nu auzi. La prânz a mâncat două farfurii de ciorbă, iar la cină a cerut supliment. Una dintre vecinele de salon a râs cu poftă și la prânz, dar și la cină. Eu am încercat s-o avertizez (pe mătușă!), dar ea mi-a zâmbit înțelegătoare: „Demult n-am mai mâncat cu atâta poftă...”. Atunci am fost sigură că aude totul, dar nu vrea să înțeleagă. Se prefăcea a nu auzi, dar înțelegea doar ceea ce găsea de cuviință.

În ziua operației ieși din salon zâmbind, însoțită de două infirmiere. Parcă s-ar fi dus la plimbare. Cred că n-au ajuns-o din urmă vorbele

noastre: „Te așteptăm...”. Nu le-a auzit. Aceasta a fost explicația că nu s-a mai întors în salon. Iar la întrebarea noastră: „Când ne aduceți mătușa...”, infirmierele strângeau din umeri. Părea că aud și înțeleg, dar se prefac afone și că nu le pasă de noi, cu atât mai mult de mătușa guralivă, dar surdă.

De fapt, în ipostază de bolnav, în spital, nu o singură dată am avut senzația că aș fi un exponat pe lângă care trec oameni în halate albe. Mi se părea, uneori, că acei la care venisem în speranța de a scăpa de o *meteahnă*, și mă uitam la ei ca la Dumnezeu, nu mă observau. Nu mă auzeau ori se făceau a nu mă auzi (mai afoni fiind decât mătușa!). Că de văzut mă vedeau, doar că eram (îmi imaginez) în ochii lor o mostră (vie) asemănătoare acelor care plutesc în *havuzul* din sala de *Anatomie*. Există, firește, o explicație în comportamentul urmașilor lui Hipocrat, un fel de justificare: își fac datoria precum simt și cum pot! Dar și pentru *cât* sunt remunerați. De aceea (unii, nu generalizez!) văd în fața lor niște purtători de maladii (cu sau fără bani), mai mult sau mai puțin, demni de a le fi acordată atenție, adică tratament (!). Aceștia te fac să crezi că, atunci când examinează pacientul, îmbracă mănuși nu doar pe mâini, ci și pe suflet. Noi, bolnavii, ca niște umbre contopindu-ne în imaginația lor cu mesele, dulapurile, cu paturile de spital – eu, vecina de salon, mătușa (care, posibil, acum nu mai are nevoie să audă sau ea să fie auzită și înțeleasă), dar și alții – mulții!

Nu voi uita niciodată o noapte petrecută în spital și... o lingură. N-a fost un vis! S-a întâmplat după ce mătușa afonă n-a mai revenit în salon. Îmi bătu mie ceasul să trec prin sala de operații de unde am revenit *legumă*. Nu eram în stare de nimic! Abia de puteam întinde brațul până la paharul de pe noptieră, în care înmuiam lingura și-mi udam buzele. Atât. Și nu aveam în acea noapte pe nimeni alături... Să fi fost trecut de miezul nopții. Salonul era iluminat de luna plină, care-și lipise fața lată și gălbejită, de parcă ar fi avut și ea nevoie de investigații, de sticla geamului. Îmi era sete! Neîndemnică, precum eram, am scăpat lingura din mână și aceasta s-a rostogolit pe podea, producând un zgomot deranjant. Buzele mă frigeau, căci nu ajunseseam (cu lingura) să le umezesc. Paharul nu l-aș fi putut ține în mână. La zgomotul produs de lingura căzută, vecina, care suportase și ea o intervenție complicată, a tresărit, trezită ca din anestezie. Făcând un efort dureros, s-a întors

cu fața spre patul meu. M-a privit întrebătoare, apoi, pricepându-mi necazul, a încercat să se ridice, dar s-a prăbușit fără puteri. A închis ochii, apoi i-a deschis din nou. Fără a-mi spune un cuvânt, își fugărea privirea de la buzele-mi arse de sete la lingura care stătea nemișcată pe podea. Înțelegeam că voia din toată inima și din toate puterile să mă ajute. Gestul ei mă mișcă, dar setea nu-mi potoli. Nici să-i mulțumesc nu eram în stare. Stoarsă de dorul apei, îmi secase glasul. Cuvintele mi se agățaseră de cerul gurii ca niște stalactite. Cu mare greutate am scos, totuși, un piuit: „E cineva?! Vă rog...”. Vecina își drese și ea vocea și-mi sări în ajutor cu un glas și mai leșinat ca al meu: „He-e-i, e vreun suflet viu?!”. Zadarnic *vociferam*, nu ne auzea nimeni. Părea că asurzise spitalul. Ori se făcea a nu ne auzi. Știam din poveștile care bântuiau printre bolnavi că sora de gardă avea obiceiul să se închidă în sala de proceduri cu alte surate de-ale ei din alte secții și, fie că spuneau glume, beau cafele sau își făcea de cap cu vreun medic aflat și el în serviciul de noapte. În cel mai bun caz, dormea dusă. Știa acest lucru și vecina mea. N-a fost nevoie să ne revoltăm și nici să insistăm prea mult. Nu avea rost! Și am stat, cred, câteva ore cu ochii fixați pe lingura nesimțită. Uneori privirile ni se încrucișau, se făceau căuș, aproape că ar fi putut ridica lingura de jos, dacă aceasta ar fi simțit cât de mult îmi doream să sorb măcar o picătură de apă. Poate, până la urmă, ar fi funcționat trucul nostru telechinezic, dacă... Dacă nu adormeam frântă de sete cu privirea îngenunchată în fața lingurei.

M-am trezit simțind că cineva mi-a umezit buzele. Mi se potolise setea! Dar nu era nimeni. Și lingura stătea cuminte, ca de obicei, pe ceașcă. *Cine o ridicase? Cine a fost?* Vecina sforăia, cu siguranță nu fusese ea. Nici infirmiera. S-ar fi auzit pași, ar fi scârțâit ușa, ca de obicei. Gândul m-a dus la... mătușă. Ea fusese! Surdă, dar înțelegătoare, cum era, ne-o fi auzit din lumea-i și a venit. A ridicat lingura de jos, mi-a picurat apă pe buze, dojenindu-ne apoi în felul ei: „Uite la ele – tinere, dar nepu-tincioase!”, și s-a dus...

Constantin SPÎNU

Victor Hristov - un artist al expresiilor cromatice decorative

C. S. – doctor în studiul artelor, cercetător științific coordonator la Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Pictorul Victor Hristov înscrie în istoria artelor plastice din Republica Moldova o pagină inedită atât prin operele sale originale ca viziune plastică, cât și ca artist ce a promovat imaginea artelor plastice din republică în calitate de inițiator și organizator al cunoscutelelor Tabere de creație ale plasticienilor, desfășurate pe parcursul a optsprezece ani în or. Cimișlia.

Tablourile pictorului Victor Hristov aduc în fața spectatorului o lume ce poartă în sine memoria unor realități asemănătoare tangibilului, dar care, prin modalitățile de stilizare convențională a formei și de tratare cromatică decorativă a spațiului imaginii, vin să pună în valoare atitudinile personale ale artistului față de pictură ca specie a creației plastice. Or, exersarea diverselor procedee de valorificare estetică, prin culoarea aparențelor ce ne înconjoară, constituie principala opțiune spre care tinde pictorul astăzi.

Practicând prioritar genurile peisajului și al portretului, artistul în mod conștient și premeditat deviază pe parcursul deceniilor de la tradiția reprezentării mimetice a realității tangibile – metodologie explorată la începutul carierei sale artistice – spre crearea unor imagini coloristic expresive. Pânzele artistului fac să „apară” parcă din adâncurile memoriei

trăiri îndepărtate, unde lumea de cândva, găsindu-se într-o poetică armonie dintre formă, culoare și lumină, servește ca lăcaș existențial, în care spiritul își găsește împlinire prin estetica decorativului și a expresiei culorii.

Încadrându-se stilistic în unele dintre filierele expresionismului liric, operele create de către Victor Hristov oglindesc reliefat explorarea prioritara de către acesta a valorilor estetice generate de către contrastele cromatice complementare. Complementarele îi înlesnesc pictorului, pe de o parte, obținerea expresiei plastice și „vitalității” energetice a planului, pe de alta, îi favorizează atingerea profunzimii spațiale a imaginii grație procedeele de constituire a unor interferențe proporționale semnificative dintre culorile calde și reci, explorate pe larg de către artist. Culoarea, concomitent cu funcțiile sale sintactice de structuralizare și asigurare a echilibrului compozițional al imaginii, întotdeauna îndeplinește în creația pictorului și funcții de generare a mesajului.

Ca regulă, diapazonul axiologic al lucrărilor artistului este complex. Adesea Victor Hristov preferă să își exprime metaforic și emoționant fascinația perceperii personale a frumuseții stărilor temporale ale naturii înconjurătoare prin înseși modalitățile de tratare structural – compozițională și cromatică a motivelor selectate. Concomitent, tensiunile raporturilor cromatice în mai multe tablouri create de către Victor Hristov elucidează intensele trăiri spirituale ale autorului, reflectând și confirmând faptul că coliziile umane, interacțiunea omului cu universul servesc în calitate de repere fundamentale ale creației, generând opere originale și semnificative. Printre acestea evidențiem tablourile: *Veste* (1990), *Recviem. Valentina Bradu-Hristov* (1996), *Sărbătoare de Paști* (2000), *Peisaj de toamnă* (2007), *Zvâcnirea plaiului* (2009), *Plai slovac* (2010), *Slovacia* (2010), *Castel-cetate la munte* (2010), *Primăvara la munte* (2010), *Autoportret* (2010), *Colțișor de rai* (2011), *Plai minunat* (2013), *Flori* (2013), *Toamnă* (2013), *La Dunăre* (2013), *Semne* (2014), *Șuvoi* (2016), *Soarele răsare* (2016). Operele enumerate întrunesc întreg spectrul de probleme plastice, pentru a căror soluționare a optat Victor Hristov pe parcursul carierei sale artistice. Totodată, ele oglindesc complexitatea semantică atinsă de către pictor în urma exercițiului creativ cu mijloacele artistice ale picturii de

șevalet, artă pe care o practică cu devotament pe parcursul anilor. Fiind îndreptate spre optimizarea expresiei artistice a operei, lărgirea și aprofundarea mesajelor generate de aceasta, exercițiile și investigațiile artistice întreprinse de către plastician au contribuit eminent la formarea propriei fațete stilistice inconfundabile. În consecință, operele create de către Victor Hristov se caracterizează prin originale abordări ale datelor tangibilului, structurări compoziționale inedite ale tabloului, cunoaștere și operare profesionistă a culorii. Fiind mândrită de către artist cu măiestrie, culoarea îndeplinește în tablourile plasticianului principala funcție de generare emotivă a mesajului, or, în creația plasticianului, aceasta este energică, adesea tensionată și asigură funcții de integrare a datelor naturii și totodată poartă o profundă încărcătură semantică, contribuind notoriu la atingerea unor coordonate valorice de importanță.

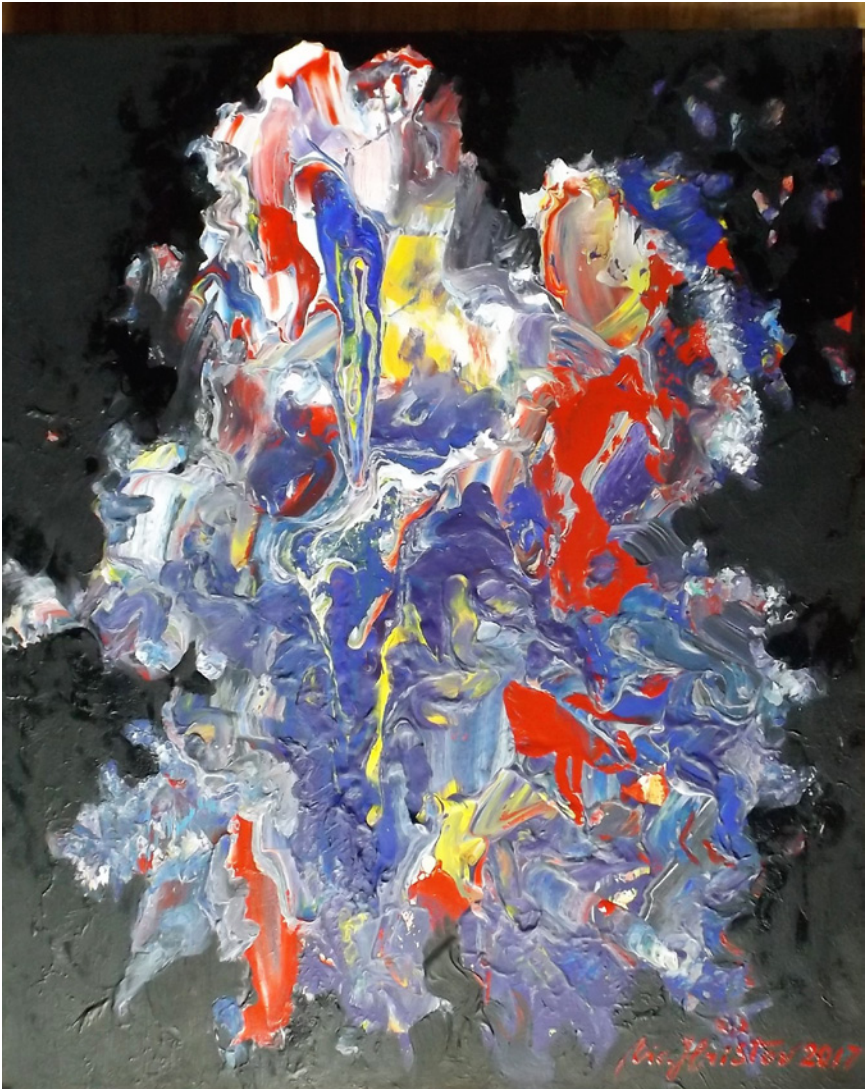
Ca rezultat al organizării de către Victor Hristov a ineditelor manifestări culturale internaționale din or. Cimișlia, prin suportul nemijlocit al autorităților locale, care au oferit locație, a fost posibilă inaugurarea la Cimișlia a unei Galerie de Artă Plastică, în care inițial au fost expuse opere ale artiștilor plastici din Republica Moldova, România, Ucraina, Rusia, Belarus, Turcia – țări participante la Taberele de creație amintite. Actualmente Galeria de Artă din Cimișlia vernisează în permanență expoziții de artă plastică ale artiștilor din Republica Moldova, devenind principalul centru de cultură din afara Chișinăului.

Victor Hristov

**Tablourile ca
memorie a relității**

Reminiscente, pânză, acrilic, 85 x 85 cm, 2016

Ambianța, pânză, teh. mixtă, 60 x 50 cm, 2017

Pe aripa vântului, teh. mixtă, 90 x 170 cm, 2013

Toamna, pânză, acrilic, 60 x 50 cm, 2013

Toamna în Moldova, pânză, teh. mixtă, 80 x 60 cm, 2016

Bucuria sufletului, pânză, teh. mixtă, 80 x 60 cm, 2015

Regata, pânză, ulei, 60 x 70 cm, 2011

Plai în floare, pânză, acrilic, 50 x 60 cm, 2011

Coloristica naturii, pânză, acrilic, 50 x 60 cm, 2016

George TERZIU

G. T. – scriitor și publicist, realizator a numeroase emisiuni radio și TV. Fondator al cenaclului de literatură SF *Helion* din Timișoara, alături de prof. Cornel Secu. În 1981 este premiat la două concursuri naționale pentru poezie și proză scurtă. În 1983 a luat premiul I la Festivalul studentesc de la Iași, cu proză scurtă *science fiction*. În același an a fost interzis de regimul comunist. În 1990 a fondat prima publicație particulară din Timișoara de după Revoluție „Mozaic”. Conduce și colaborează la mai multe publicații. Printre cărțile apărute: *Proză bipedă*, *Moartea necesară*, *Boeme și alte povestiri etnobotanice*.

Linia imaginară

Când am tras acea linie imaginară
Toți câinii din oraș au început să latre,
Toate bunicile au încremenit cu nepoții de mână,
La birtul din colț, zeii au ieșit plictisiți la o bere;
Puteam să le stric infernul, cu linia mea imaginară
Sau să-i fac să se iubească nebun...

Dar ceea ce trebuia să se întâmple, s-a întâmplat,
Așa că dimineața asta e o fetiță tristă,
Banală, plictisită, nici măcar nu merge la școală,
E vacanță și totul e asemenea vacanței,
Singura preocupare sunt fenomenele normale
Cum ar fi privitul în ochii minții
Și mersul pe catalige
Pentru a analiza lumea de sus...

Când am tras acea linie imaginară, nici nu am știut
Că doamnele visează la iubirea veșnică;
Fiind copil te uiți după fete,
Bătrân când ești te uiți după doamne-doamne...
Pentru o doamnă am oprit odată apele și munții,
Am oprit poezii și criticii literari,
Am oprit câinii să latre;
Ea m-a lăsat să-i pup mâna
Care brusc s-a ofilit și doamna a murit curând.
Toate femeile sărutate de mine se oflesc,
Apoi se întristează și mor devreme.

Așa cum zici

Fără îndoială te iubesc mult,
Îți pot defini ochiul și taina,
Apoi pot muri lângă tine tăcut,
Îți pot asculta șoapta din șoapte;
Între noi stau și acum milioane de frezii,
Mă gândesc la tine cu emoții și vise,
Apoi mă trezesc și e... noapte.

Ești ceea ce ești, de ce să explic,
Doar am fost amândoi la o școală,
Am învățat teoria cartofului timpuriu,
A călătoriei prin visele altora
Și meditația transcendențială.

Așa cum zici, părerile noastre sunt triste,
Timpul curge implacabil în taine
Alambicate și pline de înțelesuri subtile
Ca și tăcerile puse în caiete de școală,
Ca și moliile care mestecă mobilierul cu haine...
Fără îndoială te iubesc veșnic
(Ce tâmpenii vorbesc... și e noapte),
Milioane de frezii te așteaptă pe câmpuri,
Lumea noastră e din sticlă murdară,
Din fantezii și din șoapte...

Momentul

M-am ascuns în acel moment
Și apoi momentul acela a trecut...
Aveam picioarele acoperite cu lut,
Cuvintele tale îmi sunau violent,

Îmi spuneai ceva despre diacritice,
 Bolboroseai cuvinte rostite de mult;
 Eu priveam cerul complice
 Și visam în loc să te-ascult...

Totul părea o nebunie riscantă
 Ca un copil trist mestecând o suzetă...
 Tu vorbeai, eu visam, ei treceau
 Dintr-o lume în altă lume absentă.

Ce contează, îmi spuneam, dacă sunt
 Diacritice în poemele mele
 Zilele trec, noi ne apropiem de stele,
 Picioarele mele sunt acoperite cu lut...

Scrisoare

N-am mai vorbit de mult
 Și-a început să ningă
 Dar între noi nu cresc zăpezi,
 Iar pietrele de ger n-au lacrimi să plângă,
 Nici dorurile mari, nevoie de dovezi...

Fiind sărac,
 Te voi iubi cu muguri
 De frezii colorate,
 Scăldate-n adevăr;

Acum, în miez de iarnă,
 Tu ai miros de struguri
 Și păsări înghețate
 Ți se așază-n păr...

Poemul frânturilor de gânduri

Se-aud frânturi de gânduri, cum bat la ușa nopții
 Și vor să intre-n casă, și vor să plângă fin;
 Ea fredonează-n taină frânturile de gânduri
 Și le așază galben, și tandru, pe un scrin.

Iar ușa nopții, iată, se sfarmă ca o floare,
 Petale cad pereche și lin se desfășor;
 Începe un spectacol de țipete albastre,
 Procesiuni ciudate ca de cocori în zbor.

La capăt, casa plânge cu lacrimi de faianță
 Și tencuieli, și geamuri, și gresii spaniole;
 Frânturile de gânduri plutesc de jertfă-n gestul
 Cu care construiește, tulburător, Manole...

Dimineața ciudată

Bat clopotele lumii prin visele celeste;
 Din nou fără speranță se naște-o nouă zi...
 Neantul cade-n sine, rostogolind căderea
 În matematici oarbe și creuzete false,
 În falsele tipare ale iubirii false
 Cu întrebări deșarte: a fi sau a nu fi?

E-așa aproape ora când totul se va sparge
 Ca vasul figurină din dinastia Ming
 Și cauza ciobirii va naște alte cauze,
 Interpretări nocturne de infinite spații
 Sub cerul ca o lume de întrebări nebune
 În zorii dimineții când stelele se sting...

Frumosul ca o taină va risipi cortina
 Acestor dulci cuvinte nescrise într-o carte

Iubirea și mirarea, atingerea, sărutul,
 Durerea și-mpăcarea, caleidoscopul firii,
 Impresii scrijelite pe frontispicii mate...
 Învingătoare, viața va merge mai departe.

Plimbare pe facebook

Merg pe facebook și mi se pare
 Că aud o poezie plângând –
 Poate vine primăvara prea repede,
 Poate tu ești nebuna cu laicuri,
 Poate am o tumoare în gând...

Drumul trece prin timpane, discret
 Ca năluca prin vedenii călcând;
 Mi se sparge poemul de spaimă,
 Mi se sparge tableta de spaimă
 Și aud rimele din suflet curgând...

Străinul perfect

Înarmat cu toată realitatea lui
 Străinul povestește întâmplări ciudate;
 Înaintea lui se surpă imperii de frunze,
 Pune în cafea puțină speranță
 Și vise mereu amânate...

Îmi place să-l ascult, e interesant,
 Îmi povestește mereu știri urgente,
 Mai ales că am fost repetent
 La lecția despre Viitor mai ales
 Și la lecția despre Trecut,
 Am mers la toaletă cam des...

Străinul frumos are răbdare cu mine,
Cred că mă iubește discret,
Bolborosește rețete mistice
Despre ce va urma în trecut,
Despre ce va fi mai departe;

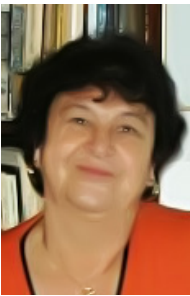
Străinul perfect mă privește zâmbind
Și-mi pune în cafea puțină uitare
Și vise mereu amânate...

Sfârșitul unui poet dubios

De când am murit e pace în România
Cred că eram un tip dubios
Serviciile secrete se interesau de mine în fiecare seară
Dădeau rapoarte, se primeau rapoarte
Numai eu știam conjugarea verbului a simți
Numai eu înțelegeam răsăritul și apusul
Dar mi-a intrat un cui în talpă
Cuiul fundamental prezis de Einstein
Am dat apoi în starea de triumfi și am murit,
Lăsând pe toți cu gura căscată
S-a vorbit la moartea mea, ca și la alții
Uite domnule a murit, vai, era o valoare
Și m-au dus la cimitir
Printre mii de oameni de neînlocuit

Passionaria STOICESCU

Despre boemie, morală și jocul lingvistic

P. S. – poetă, prozatoare, scriitoare de literatură pentru copii, traducătoare, membră a Uniunii Scriitorilor din România (1976). A publicat 67 de volume, dintre care 18 de poezii. Colaborează la reviste literare din țară și străinătate. A tradus în volum poezie, dramaturgie (în colaborare) din limbile rusă, polonă, iar în periodice și din limbile belarusă, cehă, bulgară și georgiană. Laureată a numeroase premii literare și culturale.

Încă din titlul ales, *Boeme și alte proze scurte*, volum apărut la Editura Inspirescu, Satu Mare, 2017, colecția Scriitorii secolului XXI, George Terziu demonstrează apetența sa spre joc – lingvistic și semantic – „boeme / poeme” susținând un soi de paronimie metaforică. În ce fel se traduce asta?

De la început, autorul ne dezvăluie esența existenței sale artistice și a existenței sale în general: boemia, traiul într-o dezordine indușă de crezul și simțămintele sale, sinceritatea de a o recunoaște și a face acest gest cu un fel de curaj ostentativ.

Boemia poetică e susținută însă de poezie adevărată, cu timbru propriu. „Linia imaginară” trasă de George Terziu are concretețe, „Poeții îi fac cu mâna din fum”, prietenii îi sunt „în creier”, iar lumea sa „e din sticlă murdară / din fantezii și din șoapte”. Omul contemporan văzut de poet înseamnă „Omul trist din orașul trist / Cu viața lui repetată, rotundă/ Care se trezește la 8 dimineața / Sorbindu-și aerul și silabele din ceașcă / Și privirea lui blândă. / El nu urăște pe nimeni, nu iubește pe nimeni, / Este echidistant ca o floare tândră / Puțină realitate și multe amintiri ratate.../” Concluzia? „De atâta prostie se face seară / Și încep să ne

crescă dinții de lapte”. Această „minoritate” reprezintă majoritatea și titlul poemului e pe măsură: „Concert de pian pentru majori”.

Partea de poezie *Boeme* are o structură combinată: despre condiția poetului față în față cu cea a omului obișnuit: „Rimele curg printre cărți disperate / Poetul stă respectuos în picioare” (*Prietenilor din cărți*), despre sentimentul religios (*Aer de sărbătoare creștină*) și multe poeme de dragoste, de fapt lamento-uri pentru iubita cândva reală, acum devenită „O himeră / Postată undeva în stratosferă / Ca un final de film fără imagini / Sau ca un vis frumos, neomenesc...” („Final ratat”). Dar cu toate regretele și tristețea, aferente despărțirii, autorul are forța lucidității întru potolirea unei disperări adesea mimate. Altminteri n-ar fi scris „Picioarele mele sunt acoperite cu lut” (*Momentul*), simțindu-se destul de „pe pământ”, trufaș chiar, atunci când afirmă:

„Dacă te-ncrezi în rândurile mele / Și crezi în ele mereu, / Să știi că ai în mână / Cartea de vizită a lui Dumnezeu...” (*Poate*). „Învingătoare viața va merge mai departe” (*Dimineața ciudată*), cu atât mai mult cu cât parodicul, sarcasmul care nu-l părăsește o clipă, își arată brusc fața: „Azi te iubesc nepereche / Azi te iubesc precum o torță de flori / Dar fii calmă, poate o să-mi treacă...” (*Poem banal, într-o zi banală*) sau „De ce gândesc imagini fără noimă? / Aceste roiuri de cuvinte-n zbor / Când tu, de fapt, ești dusă după lapte, / Iar eu te-aștept și mi-e atât de dor...” (*Retorica matinală*).

Pentru a completa acest caleidoscop liric sunt și câteva poeme preamărind copilăria și puritatea (*Caii gândului, Copilărie*).

Între Ion Minulescu, Marin Sorescu și Șerban Foarță, ba chiar preluând ceva din poemele de frondă ale lui Vladimir Vâsoțki, din care am tradus, George Terziu are glas propriu și poezie notabilă.

Alte proze scurte anunțate în titlul cărții au totuși un nume în volum: *Proze etnobotanice*. Iarși plăcerea jocului semantic! Etnobotanicele sunt prafuri create în laborator: droguri sintetice care dau dependență, care induc halucinații, euforie, relaxare, amnezie, dar pot cauza și moartea. Ele sunt consumate în starea de boemie, anunțată anterior. Apreciez autorii care știu să-și aleagă titlul cărților lor în conformitate cu conținutul, frizând echivocul, așa cum stă bine artei, literaturii. Prozele lui George Terziu pot da dependență la lectură, dar se poate

înțelege și că autorul e dependent de scrisul lui. Că scrisul, în genere, dă halucinația măririi, a rămânerii în timp prin el. Doar că, paradoxal, și aici autorul operează cu ironie și sarcasm, ba chiar cu autoironie, în semn că își cunoaște limitele și nu se ia prea tare în serios. Rețeta e asemănătoare cu cea din *Proza bipedă*. De la versul manifest din *Boeme*, în care se adresează confrăților „Voi chiar credeți că acum suntem cu adevărat?”, desființând iluzia scrisului, se trece la concret, la real, cu biciuirea absurdului social și politic contemporan, cu mesaje codificate și parabole, care au ca scop să ia în derizoriu contradicțiile lumii în care trăim, pentru „a ușura” mizeria de zi cu zi, cauzată de tarele noastre caracteriale, de starea perpetuă de nerezolvare a problemelor din contemporaneitate.

Personajele lui George Terziu sunt construite din stările lor psihologice și comportamentale. Nu au chip, dar au atitudini, mod de gândire și reacție, care să le contureze fața. Hazardul, absurdul se grefează pe tragic, dar tocmai din această combinație iese parodicul. Finalurile sunt neașteptate, iar jocurile de cuvinte fac deliciul povestirilor.

Afacerea semințelor din *Afaceri comuniste* ascunde drama politică a intelectualului care cumpără semințe pentru ambalajul lor prețios – pagini dintr-o *Istorie a literaturii române pe unde scurte* de Monica Lovinescu. Finalul e ca de roman polițist, dezvăluind parabola seminței. Peste cea mundană și banală, ca hrană a săracului și a omului de rând, deci deasupra ei, la propriu și la figurat, stă „sămânța culturii”, interzisă în comunismul incipient.

Modelul lui Dimi, bărbatul în căutare de neveste și cu multe căsătorii la activ, din proza *Miresele lui Dimi*, nu e altul decât politicianul contemporan Călin Popescu Tăriceanu, campion la însurătoare. Morala povestirii, deși vulgară, „Și șoarecele se satură de aceeași gaură”, e adevărată și salvatoare pentru bărbat și justificativă pentru derapajele feminine ale personajelor. Filozofia de viață desprinsă din fiecare mariaj al lui Dimi e savuroasă și extrem de reală. Finalul este de un comic tragic. La spovedania în fața preotului, întrebat de acesta după tipic, dacă se leapădă de Satana (femeia, în capul celui cu atâtea experiențe matrimoniale la activ), Dimi răspunde: „Părinte, m-aș leapăda, dar am trei copii cu ea!”

Iubita lui Pink aduce pe tapet duetul credincios / ateu cu deriziunile soartei pentru credincios. Dialogul spumos între cei doi nici nu eludează, nici nu confirmă adevărata existență a Celui de Sus.

„*Asociații*” prezintă un alt cuplu tragicomic: profesorul de filosofie și elevul său, ba chiar și tatăl elevului, la fel de troglodiți amândoi aceștia din urmă... Încercând să pareze obrăznicia golănească a elevilor, dar și prostia lor, filosoful însuși devine ridicol cu explicațiile date pe măsura tembelilor interlocutori, speriați nu de neștiința lor, ci de urmărirea la modă ale DNA.

Ca ingrediente, toate prozele au perechi antinomice: sacru / profan, înțelepciune / prostie, naivitate / șiretenie, bigotism / ateism, masculin / feminin. Din confruntarea lor se naște tensiunea prozei „tratată” de către autor gradual: de la ironie la sarcasm, totul reliefând absurdul existențial.

O altă trăsătură a prozelor din această carte este caracterul lor interactiv. În toate finalurile, autorul intervine și-și face simțită prezența, ori moralând discret, ori autoironizându-se, ca în *Asociații*: „Pentru că nu mai am ce să vă povestesc, aici, la Spitalul de Psihiatrie din Gătaia, unde sunt internat de doi ani, se stinge lumina la orele 22, vă doresc numai bine și ne vedem mâine. Până atunci nu uitați: Viața noastră este un mare rahat, dar e singurul bun de preț pe care-l avem!”

Morala? Nu credeți un nebun, dar nu uitați că el e rezoneurul care spune lucrurilor pe nume.

„Rezon”! i-aș răspunde și eu ca unui confrate, ca demni urmași ai lui Nenea Iancu, cel cu „văz enorm” și „simț monstruos”.

Mircea DRUC

EI ȘI NOI

[fragment]

M. D. – om politic, adept al Reunificării României, născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. Studii: Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964); studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970); facultatea de psihologie a Universității din Moscova (1980). A lucrat în diverse domenii la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomație.

Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

7. Amprente

„În copilărie, creierul nu este îndeajuns de dezvoltat încât să înțeleagă primele noastre experiențe și astfel ele devin amintiri nerezolvate, inconștiente... Ca adulți, unele dintre răspunsurile noastre la situații și evenimente sunt reacții la un trecut care nu mai există. Ele au devenit reflexe protectoare automate... Putem recunoaște cu exactitate cum sunt conectate acțiunile noastre de astăzi cu experiențele din copilăria timpurie, cu relațiile cu părinții, dar și cu generațiile, istoria și cultura trecutului.”

Menis YOUSRY

Un disident

Pe parcursul vieții am conștientizat: diverse personaje din epoci diferite și-au pus amprenta asupra psihicului meu. Comportarea lor mi-a servit drept ghid moral în situații critice; exemplul lor declanșează frecvent un cenzor sincron. Prin empatie, reacționez identic la provocări și stimuli exteriori specifici. Continui să cred și astăzi că am fost modelat încă din copilărie de bunicul Ștefan Ciubară pe care,

■ Continuare. Începutul în nr. 3 (239) 2017, p. 162-175.

involuntar, l-am imitat adeseori. El mi-a rămas în memorie ca un simbol al confruntării între două lumi. Când puterea sovietică s-a înrădăcinat adânc în Pociumbăuți, el se apropia de final. Atitudinea sa critică față de rânduielele sovietice i-au creat reputația unui disident sui generis. Din această cauză, pe timpul deportărilor și al colectivizării familia noastră trăia cu frica în sân. Bunica Eugenia îl implora adeseori: „Mata, Ștefane, nu le mai zice nimic la *aiștia*, că-i rău de noi! ”

Bătrânul recalitrant îi lua mereu peste picior pe activiștii satului. Tănase a lui Țârlan, secretarul comsomoliștilor, nu putea să treacă pe lângă noi, că bunicul însenina la gard: „Auzi, Afanasii Ivanovici, tu știi că tătucă-tu ieșea primăvara la plug, adormea pe brazdă și-l ciupeau coțofenele?”

Victima ironiei suporta tăcut acest apropro jignitor. Bunicul mai zicea și de-a dreptul: „Activiștii sunt viță de oamenii leneși, curvari și bețivi. *Aiștia* caută să trăiască numai din chilipiruri”. Văzând fâstâceala bietului Tănase, moșneagul continua ofensiva verbală: „De ce porți, flăcăule, o vechitură moscălească? Am în pod o căciulă de astrahan. Drept că a mai pus baba cloșca în ea, dar mai bine ți-ar sta decât asta, cu urechi clăpăuge...!”

Faptul că Ștefan Ciubară era cel mai bătrân om din sat îi servea, probabil, un fel de garanție că nu va fi pedepsit. Și ereticul se distra. Câte un activist mai înțepat îl repezea: „Taci dracului, Haba (porecla lui Ștefan Ciubară, pe care eu, nepotul, o moștenisem). Nu mai *hăbăi* atâta c-o să ajungi în Siberia!”

„Niciodată! replica moșneagul rebel. Până să mă duceți voi în Siberia, eu mor pe drum, și tot nu mai ajung acolo...”. Astfel își exprima supremația față de venetici și impostori. Bunicul aparținea deja acelei lumi asupra căreia *eliberatorii* și *gâștele colhoznice* nu mai aveau nicio putere.

Îmi amintesc ce bucurie când bunicul mă lua cu el la cele două mori de pe Ciuhur. La moara lui Iuza, dinspre Pociumbeni, mă scâldam și mân-cam miez de floarea soarelui de la presa de ulei. La moara lui Ladu, dinspre Stolniceni, prindeam la gârlă câte o traistă de raci. Din spusele sătenilor, aici, în casa morii, se întâmplase o mare tragedie. Înainte să-i treacă pragul, bunicul își făcea cruce. *La români* locuise acolo arendașul cu soția și doi copii. Ofticat de atâtea taxe și impozite, venea adesea pe la bunicul, să mai pună țara la cale. „Ștefane, să știi de la mine, vin rușii în curând... O s-o ducem mult mai bine!”

În '40, la o lună după cedarea Basarabiei, bunicul se trezește cu arendașul la poartă: „Ștefane, *aiștia* nu-s rușii, pe care eu i-am așteptat! Primește-ne, te rog, să stăm la tine o zi-două, până găesc ceva”. Puterea sovietică îl expropriase. I-a luat moara și l-a dat afară din casă. Apoi, un șef de la raion i-a permis „fostului ilegalist” să ocupe două cămăruțe, ca gestionar al morii, devenită întreprindere de stat. Peste un an, ca să nu nimerească în mâinile nemților, evreul și-a omorât soția și copiii cu toporul și a incendiat casa. Când oamenii au sărit să stingă focul, l-au găsit spânzurat în pod...

În mod tradițional, țăranii noștri duceau tot ce aveau de vânzare la piața din Cernăuți. Acolo îi aștepta Haim, un angrosist dintre vechile cunoștințe ale bunicului. Țin minte, după foamete, venea vreun sătean alarmat: „Moș Ștefane, am «ieșit din brânză» tare bine și mă gândeam să duc cașul și urda la Cernăuți. Dar am auzit că Haim e plecat, n-o să fie sâmbăta asta”. „Fără un ovrei se face târgul. Îl găsim noi pe Mayer, că-i mare neamul negustorilor...”

Adeseori ne trezeam cu „musafiri”. Bunica era necăjită, fiindcă nu prea avea ce să pună pe masă. Eu rămâneam numai ochi și urechi. Dar nu înțelegeam mare lucru. Bunicul se întreținea cu „partenerii de afaceri” într-un fel de *lingua franca*: cu șefii vorbea rusește, cu negustorii – ovreiește, cu potcovarii și tinichigiii – țigănește. Se întâmpla ca bunicul să aibă nevoie de ajutor: „Hai, Marcel, cu mine, până la fierăria lui Neniță să aducem...”. „Nu vreau!” „Bine, nepoate, fără un ovrei se face târgul”. Această frază de serviciu trăda calm și înțelegerea situației: „Nu face nimic, mă descurc și singur” sau „Caut altă soluție”. Am preluat de la bunicul maniera sa de a-i trata pe cei care te refuză fără niciun motiv, sau te sâcăie cu invitații și oferte inacceptabile.

Februarie, 1951. Alegeri! Activiștii, precauți să nu iasă cu scandal, trimit în misiune două tinere comsomoliste. Cu voce mieroasă, caută să-l lingusească pe bunicul: „Stepan Ivanovici, mata ești om în etate, n-are rost să vii la votare prin troiene. Aducem noi urna acasă”. Dar era greu să-l tragi pe sfoară: „Lăsați-o baltă! Cine va trimis? Cine îmi poartă de grijă?”

Nici bunica, nici mama nu reușeau să-l convingă ca să accepte oferta. Și, cu toții, dădeau din mâini a lehamite. Aveam la activ și alte eșecuri în acest sens. Înainte de revelion, bunicul ignorase decizia consiliului de fa-

milie. A plecat la Brătușeni. În centrul raional avea loc trecerea în revistă a formațiunilor artistice de amatori. A convins o bătrână vădană din sat să-l însoțească. Au urcat pe scenă, au cântat și au dansat, piese folclorice nealterate, vechi, de când „era bunica fată mare”. Au câștigat un premiu bănesc și câte un costum... Așa că, nu putea bunicul să omită o eventuală plăcere cu ocazia alegerilor...

Satul e plin de pancarte și steaguri roșii. La școală, drânga-drânga-drâng o orchestră din strânsură. Țineți-vă bine, Ștefan Ciubară merge la votare! Înalt, cu ochi albaștri, în tinerețe era blond, cu barbă albă și semeț: „Bună ziua doamnelor și domnilor!”, salută răs-picat, pe vechi, *ca la români*, și activiștii înțeleg: semn rău.

„O, ce bătrân interesant! se înduioșă polnomoșnicul de la raion. Acesta era un rus autentic, nu ca hoholii sau alți „ruși de profesie”, de prin părțile noastre. Ce păcat că nu știe rusește!”

„Eu n-am să votez! declară alegătorul capricios. Doresc, mai întâi, un cântec!” Activiștii sar alarmați, nerăbdători: „Ce cântec, moș Ștefan!?” Moșul le explică. Polnomoșnicul, indulgent, face semn cu capul, în sensul: „Dați-i drumul, ce vă codiți atâta!”. Acesta n-are de unde să știe că bătrânul... Ce oroare! Comandase „Vasilică din Craiova”. De fapt, nu-i poți explica în două cuvinte unui rus născut pe Volga că adjectivul „român” conține *a priori* un fel de crimă politică... Că acest cuvânt nu se poate compara nici măcar cu adjectivele „bulgar”, „maghiar” etc.

Și astfel, în ziua alegerilor, *la sovietici*, niște muzicanți timorați – Ilarion la vioara lui fără o coardă, Sârghi la contrabas și doi țigani din Pociumbeni – unul la tobă și altul la trombon – execută un șlagăr «блатной», *de la români*... Ștefan Ciubară stă în poziție de „drept”, sobru, solemn, de parcă s-ar intona „Trăiască Regele”. Se închină și mulțumește... într-o rusă perfectă. Polnomoșnicul reacționează entuziasmat, dar iată ce aude drept răspuns, în rusește, desigur: „Am avut onoarea și fericirea să trăiesc sub împăratul Franz-Iosif, sub împăratul Nicolai Alexandrovici și acum, iată, sub împăratul Iosif Visarionovici!”

„Stepan Ivanovici, tovarășul Stalin nu-i împărat!” îl lămurește pripit un activist. „Dar ce-i? Eu îl servesc cu adevăr și credință, sunt paznic la moara lui Ladu! Noi cu bătrâna ne mulțumim cu ce avem. Ce-ar fi să aibă și el o capră, să dea câte cinci litri de lapte pe zi – ce, nu-i de ajuns? Atunci

poate n-ar mai umbla prin sat fel de fel de agenți: dați lapte, dați carne, dați ouă, dați lână...”

Apropo, cam așa proceda Ștefan Ciubară și *pe timpul românilor*. Fusese în opoziție permanentă cu autoritățile locale și membrii diverselor partide politice. Avea marea plăcere să-i tachineze pe inspectorii și agenții fiscali. Se ciondănea mai ales cu unul Șoșu, român basarabean, dintr-un sat de pe malul Prutului. Știa că-l cheamă Nicolae, iar pe taică-său Ion. Când îl vedea intrând pe poartă, ca să-l impoziteze, îl saluta sarcastic: „Ну, Николай Иванович, как дела?”

Auzeam în familie că Șoșu era tare supărat. La rugămintea familiei Vornicu, agentul fiscal *l-a împlinit* pe Ștefan Ciubară. Dar a luat, în contul datoriei, numai hainele de gală ale domnișoarei Elena Ciubară. Cu toată stratagema, domnișoara Ninela Vornicu a pierdut partida. Cică, Ileanuța lui Haba ar fi apărut, inopinat, la mijlocul petrecerii, îmbrăcată în hainele lui maică-sa, și tot pe ea au ales-o regina balului.

La a doua venire, în primăvara lui '44, eliberatorii au dezmembrat definitiv numeroasa familie a lui Ștefan Ciubară. Doi feciori, unul tehnolog-vinificator, altul profesor de matematică, și două fiice măritate s-au evacuat peste Prut. Fiecare cu familia și copiii săi. Au devenit astfel refugiați în propria lor țară, România. În Basarabia au rămas: bunicul și bunica, trei fiice și doi feciori. Cel mai mare dintre feciori, Andrei Ciubară, a absolvit seminarul teologic. Nu mai știu din ce cauză, dar nu a reușit să treacă Prutul. Cu toate presiunile și promisiunile din partea autorităților sovietice, nu și-a schimbat profesia. Peste vreo zece ani a obținut din nou dreptul de a practica preoția.

Feciorul cel mai mic a avut un mare ghinion. Elev fiind, împreună cu un coleg a fost martorul unei încăierări dintre un popă și profesoara lor. Popa i-a somat să-și țină gura. Dar profesoara a decis să-și facă dreptate și i-a chemat ca martori oculari. La judecată elevii au spus ce-au văzut cu ochii lor: „Popa a lovit-o!”. Preotul i-a anatemitizat pe ambii copii. Ghiță Ciubară a dispărut fără urme, iar colegul său s-a spânzurat. Abia la sfârșitul lui '44 am aflat că fugise peste Nistru. Că a fost mobilizat în Armata Roșie, că a devenit ofițer – tanchist. Una din fiicele rămase în Basarabia a fost deportată cu familia în Siberia, iar fiica cea mai mare și mama Ileana au împărțit destinul oamenilor din Pociumbăuți.

Niște români

Citiseam romanul *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu când s-a născut fratele meu, mezinul. Am insistat să-i punem numele „Emil”, în onoarea eroului principal. Fratele scriitorului, Emil Rebreanu, executat de autoritățile austro-ungare, este prototipul lui Apostol Bologa. Un ofițer rezervist în armata austro-ungară, Apostol Bologa, pentru comportare eroică pe frontul italian, este ridicat în grad, decorat cu o medalie. Mai târziu, batalionul său este transferat din Italia în Carpați. Într-o noapte a încercat să treacă linia frontului. Cine a citit cartea sau a văzut filmul înțelege la ce mă refer: ardeleanul nu a putut să lupte contra românilor săi și a plătit cu viața.

Despre fapta basarabeanului am aflat ceva mai târziu, fiind student la anul întâi. Venisem în vacanța de iarnă la părinți. Într-o duminică ne-a vizitat un om din Zăbriceni, moș Tarpan. Tata nu era acasă. Fiindcă omul a decis să-l aștepte, am coborât în beci și am adus un ulcior cu vin. „Mulțumesc! Tare bun vin, roșu!... Închin în sănătatea celor drepti... Gheorghiiță, taică-tău, m-a scăpat de la moarte... Hai să-ți spun, Marcel, cum am fost noi pe front, cu rușii. Așa, ca să ne treacă mai repede timpul.”

Când i-au mobilizat în Armata Roșie, în aprilie '44, tata avea 28 de ani. Moș Tarpan se apropia de 50, un vecin de al nostru, Gheorghe Ieșanu, abia împlinise 15 ani. Acum, cele auzite de la moș Tarpan le percepeam ca pe o evocare axată pe contraste. Despre Armata Roșie nu prea avea cuvinte de laudă. Asupra celor cu armata făcută *la români* ofițerii sovietici produceau o impresie cel puțin stranie. „Босяки. Самозванцы. (Niște golani. Niște impostori)”. La Dnepropetrovsk, acolo unde, în aprilie '44, fuseseră duși recruții nord-bucovineni și basarabeni, din primele județe ocupate de sovietici, văzuse cum un subofițer beat criță înjura o patrulă – doi soldați și un căpitan.

„Am crezut că s-a zis cu el. Că-l împușcă pe loc. *La români* nimeni n-ar fi permis asemenea lucruri. Am făcut armata la Alba Iulia. Când se apropia sergentul, noi, soldații, ne întindeam strună. Celor mai mari în grad le prezentam onorul de la douăzeci de pași. Aveam un căpitan bănățean. Mândru, spilcuit, iute foc, dar bun la suflet... Nu se compară cu sovieticii. Am avut ocazia să păzesc niște ofițeri. Făceam de gardă la camera de arest... Odată cu noi, la Dnepropetrovsk, mai

aduseseră recruți. De dincolo de Ural. Tineri de tot, nu ca ai noștri. Ieșeam cu toții la instrucție, la o margine de oraș. Tineretul lor se plictisea. Uneori ne înjurau: „moldavan-baran!”. Nu le plăceam. Prea eram ascultători, executam întocmai. Comandantul ne dădea exemplu. Pe ei, mai rar...”

S-a întâmplat, spunea moș Tarpan, după sărbătoarea Paștelui. „Rusnacia au zărit un popă; taman ieșise dintr-o bisericuță de alături, după serviciul divin. Când să ajungă în dreptul lor, unul dă comanda: „Взод, целиться!” (Pluton, arma la ochi!). Plutonul, încolonat, gata să tragă. Preotul se sperie. Scapă bocceluța și ridică mâinile în sus”.

Soldații sovietici, bucuroși de cum s-au jucat „de-a execuția”, se trântesc la pământ în hohote de râs. Recruții români, șocați, urmăreau tot ce se petrecea acolo. Preotul ajunge apoi în dreptul lor. „Și, deodată, Gheorghiuță ordonă cu toată puterea, în română: «Pluton, alinierea! Drepti! Pentru onor prezentați arm!»». Și ai noștri execută fulger”.

Imaginați-vă: un rus în sutană, bătrân, cu barbă albă, derutat complet; un soldat în uniformă sovietică, dar străin după chip și vorbă, se apropie de el, îi sărută mâna și ingenunchează: „Binecuvântează, sfinte părinte!”. Acum, moș Tarpan, emoționat fiind de parcă totul s-ar fi petrecut aievea, îmi descrie plastic scena: „Ропии îi dau lacrimile. Îi tremură barba. Ne întrebă: «Кто вы, откуда вы, добрые люди?» (Cine sunteți, de unde sunteți, oameni buni?). Gheorghiuță, taică-tu, ia poziție de drepti, raportează: «Румыны, святой отец! Из Бессарабии и Буковины. (Români, sfinte părinte! Din Basarabia și Bucovina)». Apoi, preotul trece pe la fiecare și ne binecuvântează cu semnul crucii... Rusnacia de acolo văd la ce-i duce mintea pe niște „boi de moldoveni” și rămân cu gura căscată. După asta ne-au pârât la superiori...”

Văzându-mă uluit, moșul mai gustă din vin și deapănă mai departe: „Da la Berlin!?!... Nimerisem într-o intersecție, sub foc încrucișat... Ardea un tanc. Tanchistul reușise să iasă. Îi strigam să vină, târâș, către noi. Eram foarte aproape, îl acopeream. Trăgeam tare dintr-o clădire dărâmată. Când colo, Ivan se ridică în picioare. Răcnește, înjură: «Кто посмел? Выходи, гаД!» (Cine a cutezat? Arată-te, canalie!). Numai unul beat putea să facă așa ceva. L-au ciuruit momentan... Să știi, Marcel, că nici americanii nu mi-au plăcut. I-am văzut... Când ne-am întâlnit, la Oder.

Eram aliați, dragă doamne. Gălăgioși, dezmațați... Curgea uniforma pe ei. Parcă erau niște partizani... N-aș fi crezut niciodată că-s bețivi. Pupăcioși..., ca rușii”.

Basarabeanul Gheorghe Druc făcuse o școală de sergenți la români. I-a fost de mare folos. Mai târziu, în tranșeele din Prusia Orientală, la Oder și în luptele de stradă la asaltul Berlinului. În timp ce-i pregăteau pentru front, s-a găsit unul să-l denunțe: „Druc a făcut armata la români... Are și grad”.

Un ofițer NKVD, vorbitor de română, l-a interogat îndelung. Comandantul batalionului, în loc să-l pedepsească, l-a pus să facă serviciu de front și alte exerciții cu basarabenii și bucovinenii, care „deocamdată” nu posedau rusa. Probabil au judecat pragmatic: „important să-i pregătim cât de cât pe acești moldoveni, să-i trimitem în linia întâi, iar acolo se va vedea”. Gheorghică se descurca excelent. Moldovenii, disciplinați, progresau vizibil. Lucru care pe unii îi irita. A venit și un control de la statul major. Ofițerul superior, văzând cum mășăluiesc pe câmpul de instrucție foștii militari români, iar acum ostași sovietici, s-a cam oțărât: „Gardă regală, ce-i asta? Exces de zel, n-are rost... Vedeți dacă știu să împuște și... înainte, la Berlin!”.

Am aflat mult mai târziu cine l-a pârât pe tata. Chiar de la turnător. Când trăgea să moară, consăteanul l-a chemat la el: „Gheorghe! Atunci, la Dnepropetrovsk, eu am spus că tu ești ofițer român. Mă gândeam, poate îmi vor da ceva de mâncare. Nu pot îndura foamea. Ne hrăneau, ții minte, numai cu varză murată. În '49, ridicau oamenii să-i ducă în Siberia... Eu eram în activul de partid. Am ținut morțiș să fii trecut în lista culacilor... Odată, la Oder, am tras în tine, din spate, dar nu te-am nimerit... Te invidiam, ți-am purtat ură încă din școală. Când eram flăcăi, ți-au furat caii cu tot cu căruța... Să știi, că eu i-am pus la cale pe țișanii din Pociumbeni. Iartă-mă, Gheorghe!...” „Dumnezeu să te ierte, Grigore. Eu te-am iertat...”

Încă un român pe care îl invoc adesea în disputele dintre EI și NOI. *O altă amprentă conștientizată...* Moș Pintilie Druc, fratele bunicului Ostin, era poreclit „Ferdinand capu-nant”, fiindcă purta căciulă înaltă, la fel ca regele României și, cică, chiar semănau la chip. Când cineva aducea vorba despre nemți și ruși, acesta pufnea în răs. Și, neapărat,

relata o întâmplare trăită: cum a fost el prădat de niște militari germani. Într-o bună zi, cam pe la început de iulie '41, se trezește cu o mașină la poartă. Coboară câțiva soldați. Printre ei și un traducător. Acela i-a cerut să deschidă beciurile. Basarabeanul avea tocmai două, semn că-i om înstărit. L-au pus să umple ulciorul, să bea un pahar, după care au degustat și ceilalți. Recht gut! S-au consultat, au tras mașina în curte, au încărcat butoaiele și au numărat mărcile.

A rămas moș Pintilie descumpănit, cu teancul de mărci germane în mână: „Poate oi face ceva cu ele la Cernăuți...”, se consola bătrânul. A doua zi, pe la amiază, cineva bate din nou la poartă. Omul deschide și... aceiași soldați. „Ce mai vor oare!? Mi-au luat tot vinul.” Pedanți, grijulii, militarii descarcă butoaiele deșarte. S-o fi gândit că n-au dat bani pe ambalaj și nici n-are rost să se piardă bunătate de butoaie. Și moșul era îngrijorat că la toamnă n-o să aibă în ce pune vinul.

Dar de unde au știut nemții că „Ferdinand capu-nant” are cel mai bun vin? Era în sat un om singuratic, șchiop din naștere. Când se schimba puterea, el îi pâra pe cei care au vin bun și cai buni. Astfel abătea pericolul de la casele rudelor sale bogate. Prin '49, când a înțeles că nu vom scăpa de colectivizare, s-a spânzurat.

Pătărania mai are și prelungire. În primăvara lui '44, ajunseseră pe la Pociumbăuți *eliberatorii*. Au intrat în același beci. Fără să gândească, au dat o rafală. Din butoaie țâșnea vinul ca dintr-o fântână arteziană. Euforici, extaziați, beau din căști și gamele, fleșcăind prin vin până la glezne. Amintindu-și, moș Pintilie se tânguia: „Pe *aiștia* nici să prade nu-i ajunge capul! Mi-au ciuruit butoaiele, mi-au stricat beciul... Că dacă se așezau ca oamenii la masă, le-aș fi adus vin cu găleata. Și pâine, și slănină. Și tot ce aveam de mâncare...”. Morala fabulei, sentința – *nici să prade nu-i ajunge capul* – le-a intrat în cap basarabenilor pentru totdeauna. Propaganda sovietică nu reușea să elimine amprentele. Adevăruri, nu din auzite, ci însușite prin propria experiență de viață...

Încă o amprentă: mă gândesc la amicul meu, regretatul Petru Dudnic, un român transnistrean. Era perioada studenției mele la Chișinău, octombrie 1957 – aprilie 1960. Petru Dudnic făcuse rost de «Список абонентов Кишиневской городской телефонной сети по

состоянию на 1 августа 1958 г. Партийное издательство ЦК КП Молдавии Кишинев. 1958 г.» Seara, la cămin, tolănit pe pat, răsfoia cartea aceea de telefoane. O studia încruntat. Într-un târziu, pe coperta interioară a scris o dedicație: „Lui Mircea Druc, spre ținere de minte și cugetare îndelungată”.

Mi-am dat seama rapid de sensul gestului său. Făcuse o mare descoperire. În lista alfabetică a abonaților din Chișinău, capitala RSSM, la fiecare literă nu se aflau decât două sau trei nume de familie autohtone.

Uneori, Petru Dudnic, viitorul poet și jurnalist, avea accese de umor sumbru: „Drug! Mircea! Eu sunt de peste Nistru! Tu, frățiorule, să mă ascuți. Să-mi porți respectul. De ce? Păi, noi, șantiștii, de pe malul stâng, construim comunismul din 1917. Iar voi, basarabeni procleți, de pe malul drept, abia din '40”. Tot el mi-a băgat în cap o teză rimată, ca o strigătură: «Moldovean de peste Nistru? Ai putea să ajungi ministru!».

Cam în aceeași perioadă am avut ore de practică pedagogică la Școala moldovenească nr. 1 din Chișinău. Ulterior Grupul nostru a avut o întâlnire de instruire cu un inspector de la Ministerul învățământului. Când să plecăm, Petru Dudnic își exprimă nedumirirea: „Suntem la practică la Școala moldovenească numărul 1. În capitala republicii și să arate atât de sărăcăcioasă?!”. Inspectorul, un bielorus în vârstă, ne-a explicat cu blândețe situația: „În prezent la școala moldovenească vin copii de prin mahala și satele vecine. În curând toți părinții își vor da copiii la școlile ruse”. Spusele inspectorului au sunat pentru mine ca o sentință: „Voi, aborigenilor, urmează să dispăreți!”.

În decembrie 1971, când KGB făcea percheziții pe la casele naționaliștilor basarabeni, mi-am îngropat arhiva, inclusiv corespondența, în poiata mătușii mele, sora mamei, deportată în Siberia, în 1951. După 15 ani, ea obținuse permisiunea de a reveni în Basarabia. Dar cei deportații nu aveau voie să se întoarcă în localitatea de unde au fost ridicați; s-a stabilit cu familia la Vatra-Ghidighici, o suburbie a Chișinăului. În 1974, am dezgropat arhiva, ca s-o iau cu mine la Moscova. Atunci m-am ofțicat peste măsură. Prin cele două genți de piele, puse într-o cutie de carton, pătrunsesse apa. Am uscat atent documentele cu fierul de călcat și la becul electric, ca să mai pot restabili câte ceva.

Extrase din scrisorile românului transnistrean Petru Dudnic către românul basarabean Mircea Druc:

„Ak-Tau, continentul Asia”, 19 noiembrie 1959.

Marcel, aici, în Ak-Tau, toți „poliționerii” sunt moldoveni. De aceea, noi, moldovenii, ne simțim aici, ca Petrică Lucinschi la voi, la facultate. Când apare vreo problemă: „Auzi, mă frate! Ce-i cu rusul acela? Ia să nu-l mai văd prin Ak-Tau!”. „Bine, frate!” Ei, dar asta cu miliția nu are prea mare importanță, căci, în orice situație, biruitorii suntem noi, urmașii lui Ștefan cel Mare. Mai pe scurt, se tem toți de moldovenii noștri, ca de-o bombă. Și să știi, Mircea, că-mi pare bine, nespus de bine îmi pare. Am devenit optimist din cale afară. Ca și tine. Deși n-am fost niciodată pesimist. Mă bucur de frumusețea „basmelor vieții contemporane”. Lupt pentru pace și... bani!

Alte noutăți. De sărbătoarea Marelui Octombrie, combinatul de ciment din Ak-Tau nu ne-a dat salariul. Eu și Simion am stat închiși în cameră, flămânzi. Ca tine și alți studenți de la Chișinău. De la gazda noastră am furat niște curechi murat și posmagi. Eram atât de fericiți! Ne părea că am ajuns pe Lună. Pe urmă, stăpânul casei s-a dus în oraș, la fete tinere. Noi am rămas singuri, cu stăpâna... Ea ne-a adus două sticle de votcă, de cea de 40 de grade. Am băut împreună „de sănătatea apusei noastre tinereți”. După care femeia și-a amintit tinerețea sub cearșafuri albe. Cred că te pricepi... Și iată că din ziua aceea gazda se poartă cu noi de parcă am fi niște sfinți, sau îngeri. Ne hrănește pe ascuns; să nu vadă el. Și din când în când ne roagă s-o mai „gâdilim”... Așa trăim.

Ce aș mai putea să-ți spun? Uite, de trei zile stau acasă că mi-am scrântit un picior. Treceam pe la miezul nopții prin cimitirul pușcăriașilor și am căzut într-o groapă. A săpat-o cineva în ajun pentru un bețivan singuratic, care „și-a dat pielea lui Allah”. Și încă bine că-mi plângeau ochii cu lacrimi de votcă, altfel m-aș fi scăpat, zău, în izmenele mele muncitorești...

Acum, Mircea, să-ți spun adevărul: m-am supărat un pic pe tine. De ce îmi scrii ca unui calic? Poate mă ai de Silifante, recunoaște? Iată de ce în scrisoarea aceasta am decis să-ți înșir numai prostii și lucruri minore. Știu eu!? Poate că astea te interesează mai mult. Poate că ai poftă să râzi. Eu însă râd tare rar pe aici...

Mă, voi, cei de la Chișinău, nu vă mai lăudați că sunteți europeni! Voi fi și eu cândva... „ne-asiatic”. Visez aventuri ca un copil. Mă văd în vis în Singapore, în Magadan, pe Oceanul Pacific. Dar cred că și acestea sunt niște iluzii bolnave. Am aici un prieten, Tolea Omeliuta, fost marinar. A colindat lumea de-a lungul și de-a latul: Singapore, Venetia, Alexandria, peste tot a umblat. Mi-a povestit. Și a fost atât de interesant! Și am hotărât să nu mor până nu văd Singapore. Sunt sigur, odată și odată îl voi vizita. Fie ce-o fi, dă-i în mă-sa pe toți! Că tot până la urmă viermii își vor face adăpost în creierii noștri.

O știre, numai pentru tine. Până în 1952, aici, în Ak-Tau, a stat în pușcărie marea cântăreață Lidia Ruslanova. Amânunte cu altă ocazie.

Auzi, Mircea, Drug, scrie-mi, cât mai mult, despre toți și despre toate, despre rebeliunea „arhiproștilor” de la Chișinău, să-mi scrii”.

„Ak-Tau, regiunea Karaganda, 10 martie 1960.

Marcel, permite-mi să-mi expun un punct de vedere propriu, legat de niște chestiuni care ne preocupă pe ambii. Tu te revolți și pe bună dreptate. Căci vine străinul în casa ta și se face mare și tare peste tot ce ai mai scump. Firește, asta nu-ți convine. Când îi auzi cum îi batjocoresc pe moldoveni cu fel de fel de vorbe – „țigani, boi, berbeci, proști, cu limbă păsărească și obiceiuiri împutite”, îți vine să-i ucizi; eu îi scuip în față, deocamdată. Contra unor asemenea „ruși mitocani” trebuie să luptăm. Totodată, e strict necesar să facem deosebire între poporul rus și ne-ruși, care, cu timpul, s-au asimilat. Aceștia sunt doar niște indivizi, care vorbesc, într-o oarecare măsură, limba rusă și se comportă cu ai lor și cu celelalte minorități naționale mai brutal decât rușii pursânge. Sper că mă înțelegi ce spun. Părerea mea: noi nu putem să-i ignorăm pe ruși în orice privință. Uite, chiar americanii, francezii, toate popoarele lumii, inclusiv românii noștri, sunt nevoiți să recunoască: rușii sunt eroii zilei și ai veacului. Și, cu atât mai mult noi, cetățeni ai Uniunii Sovietice, de orice naționalitate, ne putem mândri cu succesele rușilor...

Degeaba vin moldovenii noștri încoace. Nu are niciun rost, e prăpăd peste tot. M-am săturat de-acu de atâta ciment. Aș reveni acasă chiar astăzi, dar mi-i rușine, frate, să mă arăt în ochii tatei cu mâna goală. Măcar un costumaș de vreo 150 de ruble să-i cumpăr...

Măine plec la Karaganda, la spitalul regional. Mă vor interna, probabil, pentru vreo zece zile. Mă doare tot corpul, dar am învățat să rabd. Ferească Allah, să mai mori prin stepele acestea! Nu te înmormântează nimeni, zău!...

Continui scrisoarea fiind de-acu internat în spital. Mă doare, totul mă doare, însă moldoveanul nu se dă! Salutări cordiale din partea lui Simion Plămădeală. Când vin acasă, îți divulg toate secretele lui. Am permisiunea sa. Nu-l mai vezi, frate, prin Chișinău, vreo șase ani.

M-a vizitat o fată din Karaganda, Tonea Simakova, studentă la medicină. A aflat că sunt bolnav și a venit să mă vadă. Parcă mi-au mai trecut durerile”.

Recensământ

E vorba de recensământul din 1959, invocat în prezent de cei nemulțumiți de rezultatele trucate ale nefastului recensământ din 2014. Stataliștii ru-sofoni, bunăoară, se lamentează indignați: „am revenit la numărul de locuitori din 1959”. Eu însă țin minte presingul demografic din anii '60-'70. Populația celor șase județe basarabene, devenite RSSM, se dublase datorită politicii de cadre a Centrului imperial: aducerea masivă de dincolo de Ural a lucrătorilor pentru complexul militar-industrial, invazia matrimonială și aflusul veteranilor „eliberatori”. De aceea, acum, într-un fel, pot suporta mai ușor dezamăgirea legată de „densitatea populației RM pe kilometru pătrat”. Am invidiat întotdeauna națiunile baltice, care ignoră „principiul” domnitorului Alexandru Lăpușeanu „proști, dar mulți”, fiind axate preponderent pe calitatea resurselor umane.

În 1959, administrația orășenească și decanatul facultății au selectat un grup numeros de studenți, printre care și eu. După un instructaj minuțios, urma să fim cenzori la recensământul populației din luna decembrie. Pe mine m-au repartizat la Sculeanca. O mahala prăpădită de la marginea nord-vestică a Chișinăului. Umblam mai mult seara, precum ceilalți cenzori, ca să găsim oamenii pe la casele lor. Aproape la fiecare poartă o tăbliță în rusă: «Осторожно! Злая собака!» (Atenție! Câine rău!). Pe stâlpi nu ardeau felinare, străzile numai gropi și noroi. Noaptea, când să revin la cămin, mi se făcea frică. Mă temeam mai tare de oameni decât de maidanezi. Umblam cu un ciomag în mâna dreaptă. În stânga țineam mapa cu formulare. Aveam de traversat și un cimitir evreiesc.

Cam pe atunci, autoritățile comuniste începură să radă treptat cimitirul. Protestele timide n-au stopat profanarea memoriei seculare. Veneticii erau indiferenți, iar evreii se temeau să nu fie incluși în lista sioniștilor... Peste morminte au ridicat mai târziu un scuar și case de locuit, vizavi de fabrica de încălțăminte „Zorile”.

Intrând în casă, salutăm vioi în rusă și imediat în română. Un fel de test. În dependență de cum îmi răspundea locatarul, alegeam limba în care să-i explic regulamentul. În română, desigur, îmi venea mai bine. Țin minte un caz. La o casă am dat peste o mamă și doi copii. Un băiat și o fetiță, își făceau temele la lumina unei lămpi cu gaz. Numele de familie curat românesc – Vornicescu. Femeia însă nu înțelegea nimic în română. „Soțul e moldovean. Încă nu a venit de la lucru. Eu sunt ucraineană, din Kirovograd”. Trec grijuliu în formular răspunsul la întrebări. La punctul „Naționalitatea” mă opresc: „Pe copilași, cum să-i scriu?”. Femeia nedumerită: „Ruși, desigur! Ce întrebare și asta!?”

Deodată, parca de sub pământ, se aude un geamăt răgușit. Până în clipa aceea n-am observat că în fund, lângă sobă, stătea culcată o bătrână, probabil foarte bolnavă. „Feciorașule!... Ai dat „*bună seara*”. Se pare că ești român”. „Da, mătușică!”. „Te implor, să nu-mi scrii nepoței „ruși”, cum dorește ea. Veneticii mi-au împușcat soțul. Chiar aici, în casa aceasta, sub ochii mei. Iar feciorul nostru, un bleg rătăcit, a venit de la armată însurat, cu o muiere de-a lor...”. Nora s-a panicat: „Ce spune? Ce vrea?”

Ca să calmăm situația, le-am lămurit îndelung ceea ce prevedea legislația sovietică în vigoare. Mai întâi în rusă, apoi în română. În cazul căsătoriilor mixte, dacă apar divergențe, rubrica „naționalitatea minorilor” nu se completează. Când vor ajunge la maturitate, copiii vor decide singuri de ce naționalitate sunt. La cămin, pe fata și băiatul cu numele de familie Vornicescu i-am trecut în formularul de recensământ – „moldoveni”. În noaptea aceea de decembrie 1959 n-am mai putut să adorm...

„Răbdare, Druc!”

Am îmbătrânit, însă nu pot șterge din memorie o scenă. Anul 1958, la Chișinău. Căminul studentesc de pe strada Frunze, numărul 104. O cameră-salon cu zece paturi cazone de fier, în blocul vechi, la „deada Sașa

Rabinovici”. Intră vertiginos un tânăr. Desprinde mâna tremurândă de la gură. Incredibil, în palmă sânge închegat și dinți dezbătuți. De data aceasta suferise cel mai timid dintre noi. Un student sufletist, de la filologie. Îl stimam fiindcă debutase deja prin ziare cu poezii.

Pe la finele anilor '50, în RSSM, „roata roșie”, deznaționalizarea brută și anihilarea silențioasă își făcuseră efectul. În Chișinău limba română se mai vorbea doar pe la Institutul pedagogic. Studenții traversau zilnic parcul catedralei. Seara reveneau la cămin vorbind încetșor în limba lor maternă. În colțuri întunecate, printre tufari, îi pândeau huliganii rusofoni din oraș. Se repezeau fulgerător: «Говори человеческим языком, царан!» (Vorbește ca oamenii, țărane!). Adeseori se lăsa cu bătaie. Ca martor ocular, m-am încăierat și eu de multe ori.

Printre noi, studenții de la țară, aveam și un exemplar mai altfel. Un orășean, crescut la Bălți. Era mai mare de ani, cu armata făcută. Se evidenția: chipeș, stilat, mare șugubăț. Pe noi, tineri modești de la țară, umorul său ne distra, ne încuraja. Vorbea rusește impecabil, fără pic de accent. Când apărea sâmbăta seara la ringul central de dans, fetișcanele de oraș trepidau. Se bucura de succes și la studentele mai stilate, din grupele rusești. Unii colegi îl invidiau... M-a văzut odată în fața oglinzii, încrețit de durere. Îmi pipăiam o vânătaie proaspătă sub ochi. Râzând, și-a exprimat compasiunea: „Răbdare, Druc, răbdare! Na, niște „тройной одеколон” și puțină vată. Tamponează, că ajută. Asta e, rusnacie se poartă urât ... Ne vom revanșa cumva. Ei ne freacă pe noi... Dar și noi, moldovenii, pe... rusoaice. C'est la vie!”

Pentru comparație și cugetări, fac un salt peste trei decenii. Prezint succint situația și evenimentele din capitala RSSM descrise de Leonid Klementovici, originar din Râbnița: „În anii tulburi 1989-1992, eram student la Chișinău. Orașul de atunci nu prezenta o panoramă sumbră ca în prezent, ci un important centru industrial, cu multe întreprinderi în funcțiune. Și, practic, era un oraș rusofon. Majoritatea locuitorilor rusofoni erau oameni instruiți și culti; lucrau în diverse domenii social-culturale și industriale. Dar apăruseră tot felul de subculturi ale tinerilor rusofoni, inclusiv găștile de huligani. În anii '90, la fel ca pe întreg cuprinsul Uniunii Sovietice, acestea au devenit o forță motrice a banditismului. La Chișinău, chiar și în 1992, o puteai lua peste bot mai repede pentru vorbă moldovenească decât pentru vorbă rusească”. (Леонид

Клементович. Приднестровье – страна, рожденная пропагандой. www.l-clementovich.livejournal.com).

De la amintirile lui Leonid Klementovici despre anul 1989 mă întorc la scrisorile lui Petru Dudnic din 1959).

„Regiunea Karaganda, 20 octombrie 1959.

Marcel, aici, în Ak-Tau, în fiecare noapte bătaii, omoruri. Moldovenii noștri – invincibili, niște eroi adevărați. Ieri, chiar eu i-am tras unuia o mamă de bătaie, știi, „de cea românească”. L-au dus la spital. Mie, auzi, mi-au dat «строгий выговор». Țștia nu-și pun mintea cu mine, cred că sunt dintre cei condamnați. Cincizeci la sută din populația urbei sunt pușcăriași, restul... moldoveni. Într-un cuvânt, trăim ca în sânul lui Allah. Sper să pot reveni la Chișinău, poate continui studiile la facultate. Să ne zbuțimăm împreună și să numărăm stelele norocului pe firmament, cum spui tu. Am primit o carte poștală din Novosibirsk, de la Victor Krulikovski, colegul meu de școală, l-ai cunoscut. Furtuna destinului l-a mânat și pe el în orientul sălbatic.

Scrie-mi! Dacă întârzi cu răspunsul și dacă îmi scrii scurt, nu te scuz. Aici pe 10 octombrie a căzut deja zăpada”.

Pe atunci, tineretul din Chișinău se aduna, în fiecare sâmbătă, la ringul de dans al orașului, în apropierea gării feroviare. Eu însă preferam o biserică de pe artera centrală – bulevardul Lenin. Acum, la sovietici, devenise clubul studențesc al Institutului de medicină. Mă bucuram să-mi revăd acolo foști colegi de clasă de la Zăicani și Zăbriceni: Elvira Văluță, Augustina Tăbârță, Victor Pântea, Lidia Gherman. Mândria de odinioară a dascălilor noștri.

Mă căutau uneori studenți de la Institutul pedagogic, Institutul agricol. Majoritatea de la ultimul an de facultate. Serioși, buni de însurat. Veneau cu o rugămintă nostimă: să înmânez personal o scrisoare. Destinatară – Silvia Huzum, din Pocumbăuți, studentă la medicină. Îndeplineam onest misiunea. Mă flata faptul că Silvia, consăteana mea (toată lumea credea că mi-i verișoară), era atât de frumoasă. Că o mulțime de bravi cavaleri încercau s-o curteze.

Într-o seară, la clubul medicilor, Elvira Văluță îmi șoptește iritată: „Nu mai vorbi moldovenește! Aici, la medicină, te iau peste picior...”. Am

rămas înmărmurit. Să aud așa ceva de la o fostă colegă de școală la Zăicani!? Instantaneu, mi-a apărut în minte chipul lui Apostol Bologa, venit acasă, la părinți, într-un concediu de o săptămână. După ororile din tranșee, rămâne șocat de viața lipsită de griji. În orașelul său natal din Transilvania, fostele colege, românce, nu scapă nicio sindrofie. Umblă la petreceri cu tineri ofițeri maghiari. Până și logodnica sa preferă să vorbească în public numai ungurește... Tot atunci mi-am amintit de Gheorghe Druc, care și-a aliniat plutonul, ca să prezinte onorul unui preot rus, batjocorit de niște tineri recruți-comsomoliști.

„Ak-Tau/Karaganda, decembrie 1959.

Marcel, frate, după atâtea răvașe pline de optimism, de încredere în sine, ultima ta scrisoare m-a derutat. Mă întreb, de unde ar putea veni acest pesimism? Poetul nostru Nicolae Costenco, exilat la Polul Nord, a spus: „Dacă ești bărbat, nu-ți curgă lacrimi...”. Adu-ți aminte în ce condiții a trăit și a luptat scriitorul rus Nicolai Ostrowski. Astăzi, a fi pesimist înseamnă să fi banal. Mi-am dat seama că pentru NOI pesimismul este foarte dăunător.

Marcel, spui că ai nimerit din lac în puț, că te smulgi dintr-o mocirlă și cazi în alta. Adică, nu te poți înțelege nici cu șefii de la Universitate, nici cu redactorii de la Uniunea Scriitorilor. Zici că, la ultima analiză a manuscrisului tău, criticul literar Ramil Portnoi te-a deziluzionat? Te cred, oricând îți dau crezare. El nu te vor accepta niciodată, chiar de ți-ar înțelege durerea. Dar nu te lăsa cenzurat, scrie așa cum simți, scrie numai adevărul tău. Am umblat și eu pe la redacțiile din Chișinău cu poezii. Când pronunț „redacție”, mă cuprind fiorii. O concentrație de „oameni talentați” pe metru pătrat și toți cer de la tine „poeme contemporane”. De parcă rostul literaturii ar consta doar în cântarea vieții fericite a oamenilor muncii de la sate și orașe. Știu pe de rost poeziile lui Esenin și Evtușenko. Așa vreau să scriu, nu ode contemporane.

Regreți deciziile pripite?... Știu. Ce pot să-ți spun? Ce sfat să-ți dau? Vezi, Mircea, nici Eminescu nu era înțeles de contemporani. Din această cauză atâția intelectuali, din atâtea țări, alegeau emigrația, exilul. Neînțeles, neacceptat de regim, Esenin a început să bea. Dar amicul meu Mircea Drug umblă aiurea prin Piața centrală din Chișinău. Studiază chipuri tipice de țărani moldoveni și comercianți ovrei. Din

ultimele copeici își cumpără câte un pateu cu lebăr sau curechi, ca să-și amăgească foamea. După care merge la facultate. Ascultând cursul special „Diferențe lexicale mari în limbile moldovenească și română” de Ivan Dimitrievici Ceban, îi vine să urle ca un șacal. Dar miaună ca un motan. Sau dă din coadă ca o vulpe... Astea sunt bârfele de la Chișinău. Au ajuns până la mine, dar eu nu le dau crezare. Îl știu pe băiatul acela, seamănă cu Toma Nour a lui Eminescu. Lumea din jur nu-l înțelege. Nici pe mine nu mă înțelegeau și de aceea mi-am luat lumea în cap.

Am auzit că și pe mine mă vorbesc de rău foștii colegi Lucinschi, Cazacu, Dânga. I-am descifrat încă de la anul întâi. Primul, un protejat al..., știu tu, care veghează ca toți studenții să achite la timp cotizațiile comsomoliste. Nu mă îndoiesc, va face o carieră strălucită. Al doilea, un curcan cu cravată roșie și aspirații de Don Juan. Al treilea un șoricel activist, care visează să ajungă cineva în provincie. Nu mă interesează părerea nimănui despre mine. Îmi doresc o viață spirituală, nu doar haine și mâncare. Așa cum sunt, prost, năuc, nu importă. Eu mă am numai pe mine, pe mama și tata, pe Marcel Drug și pe Mihai Plăieșu.

Să știi, Mircea, când eram la facultate nu aveam încredere în tine. Acum văd că am greșit. Nimeni, absolut nimeni, nici chiar tata nu mi-a răspuns prompt la scrisori. Numai tu, Mircea Drug. Spuneai că o să te încaieri rău cu Lucinschi dacă te mai toarnă la decanat, lui Repida și Sinița. Lasă-l, dă-i pace, nu te lega cu ei. Vezi, poate Anatol Ciocanu sau Filaret Șandrovschi te pot ajuta să aplanezi conflictul cu Petea; locuiesc în aceeași cameră la cămin, știu cum să-l abordeze.

Ce să-ți mai scriu, Marcel. Am cunoscut aici o fată, Marusea, moldoveancă, eu am rebotezat-o „Marcela”. Îmi place, ne împăcăm foarte bine, căutăm o gazdă ca să stăm împreună. Poate mă însor și revin cu ea în Moldova. Ce zici, ar fi bine așa?

Apropo! Spuneai, într-o scrisoare, despre o studentă de la facultatea de biologie. Că-i frumoasă și că nu-i indiferentă față de tine. Dar nu poți să-ți o apropii, fiindcă e rusoaică. Și că a venit la Chișinău tocmai de pe Volga. Dar, în suflet, o iubești, nu-i așa? Recunoaște, fii sincer... Mi-ai scris că nici moldoveanca de la medicină, fosta ta colegă de școală, nu te înțelege. Că nimeni nu pricepe care este idealul tău în viață. Mie îmi pare bine că am un prieten ca Mircea Drug. Îl stimez pentru că își

iubește neamul, poporul român din sânul căruia se trage. Dar foarte multă lume este nepăsătoare față de asemenea valori. Majoritatea e lipsită de orice mândrie națională.

Mircea! Cred că îți faci prea mari iluzii în privința moldovenilor noștri. Iată câteva exemple concrete, de aici, din Ak-Tau, unde mă aflu în prezent. O bună parte dintre muierile noastre se culcă pe sub garduri cu ruși, ceceni, lituanieni. Fiindcă îl înșela soția, unul de-al nostru s-a aruncat sub tren. Ea nici nu a vrut să-l înmormânteze. Să-l ducă acasă, la Criuleni, nici vorbă. „La ce-mi trebuie? N-am bani. Nu-i vina mea că l-a călcat trenul ca pe un câine”. Mihai, un prieten de al meu, l-a înmormântat aici, omeneste. A rămas un copil orfan de tată. Peste două săptămâni, prin Ak-Tau circulă zvonul că moldoveanca ceea își vinde copilul. O caută o familie de ruși, soț și soție: „Ni-l dai cu 900 de ruble?” „Nu, eu cer o mie pe el!” „Bine, îți dăm o mie!”

Înțelege tu, Mircea Druc, ce-ți scrie amicul tău Petru Dudnic? Își vând propriii copii, nu neamul! Nu ideea ta națională... Este al treilea caz pe aici când moldovencele și-au vândut copiii. Și mai am atâtea exemple negative despre noi, moldovenii. Asta e situația, Mircea, și e trist de tot. De acolo, din Chișinău, nu se prea vede ce se întâmplă în lume. Dar lumea e plină, arhiplină de moldoveni. Și multora dintre ei le este rușine să-și vorbească limba maternă printre ruși... Ce să mai zică lumea despre noi, moldovenii...?”

La o distanță de peste o jumătate de secol, de această întrebare retorică a lui Petru Dudnic avea să-mi amintească o altă întrebare – „De ce nu-mi place Moldova”, formulată în „Adevărul” la 19 mai 2010 de Ramona Ursu, o tânără jurnalistă din Iași:

„Sunt moldoveancă din moși-strămoși, cu părinți, bunici, străbunici născuți și crescuți în partea asta de țară. Toată viața am trăit în Iași. De ce nu-mi place Moldova? Pentru că cel mai des am auzit la moldoveni „nu se poate”. Pentru că ne-am obișnuit să fim în topul handicapărilor, al sărăntocilor, al bețivilor, al violatorilor țării. Pentru că nu pot să plec în weekend cu mașina la Viena din cauză că n-avem autostradă. Pentru că niște nenorociți de aleși județeni din Botoșani și Suceava s-au certat de la numele unui aeroport până n-au mai investit niciun ban în el. Pentru că un alt aeroport, cel internațional din Iași, arată

mai prost decât vila unui interlop. Pentru că atâta bârfă, scuipat de semințe și frecat menta n-am văzut niciunde. Pentru că în marile stațiuni turistice din Bucovina și Neamț doar prețurile la hoteluri sunt ca-n Occident. Pentru că de la Durău se poate vedea Ceahlăul doar în urlete de manele. Pentru că m-am săturat să ni se spună că avem vorba dulce. Nu văd nimic dulce în „ghini”, „uăi”, „și», „iaca», „șiapi», „jin», „chișoiari» sau „cartoafi». Pentru că și moldovean spunem greșit: „moldovian». Pentru că salariile sunt cele mai mici din toată țara. Pentru că m-am săturat de Vaslui până-n gât. Pentru că oamenii de acolo încă mai umblă cu sacoșe ceaușiste în mână. Pentru că avem la Iași universități de nota 10, unde învățăm că cel mai bine este să muncim pentru străini. Pentru că atâția habotnici câți am întâlnit în Moldova n-am văzut nicăieri. Pentru că aici am învățat să spun „vriau sî iemigrez!».

Notă la cartea în curs de pregătire „EI și NOI”

Marea pasiune a lui Mircea Druc rămâne *Prezentul*. Dar respectă istoricii adevărați și arhivarii, modelatori onești ai unor timpuri apuse. El practică și un remediu psihoterapeutic, astăzi la modă: „*Iartă-i pe toți și pe tine însuși!*”. Însă, involuntar, se dedă amintirilor, căci nu poate uita *Trecutul*. Drept urmare, definitivază o carte intitulată „EI și NOI”. O lucrare autobiografică în care „EI” sunt restauratorii *Imperiului*, iar „NOI” – promotorii *Etnoresurecției*. Cartea este elaborată în baza amintirilor și documentelor. Autorul valorifică adevăruri aflate din surse directe, și nu din maculatura propagandistică sau beletristică. Druc contează pe narativitatea și mărturiile participanților la evenimentele respective. Scrie doar ceea ce a reținut în memorie pentru totdeauna. Relatează totul onest, fără înflorituri sau omisiuni. Doar așa, un piculeț, câte o tușă pe alocuri.

Oricum, realitatea este întotdeauna mai complexă decât orice plâsmuire. Pe parcursul expunerii și în măsura posibilităților amintește prima sursă – persoane concrete, pe ale căror relatări, fapte, detalii și amintiri se sprijină. Astfel că tabloul său nu este oficial, ci unul așa cum l-au perceput chiar participanții la acele evenimente. Totuși el evită conștient înclinația multor autori și martori oculari de a evalua întâmplările trăite în afara cadrului național, politologic și sociologic.

Dorind să descopere amintirile ascunse și adevăratul EU, autorul explorează și propria conștiință. Astfel încearcă să schimbe ceea ce crede că este pentru a deveni cine este cu adevărat. În viziunea sa, actele conștiente, starea de spirit, psihicul și stimulii care ne călăuzesc derivă dintr-un substrat inconștient, format din influențe ereditare, reziduuri ancestrale, motive și instincte. Integrate în rețea, acestea constituie *Etnopsihicul*. Enumerăm capitolele principale ale cărții: *De profundis, Amprente, Evadarea, Poduri, Clanuri, Revanșa, Congrese, Candidat, Persona non grata*. În fond, niște întâmplări trăite de autor de la naștere până în prezent, care, pe parcursul vieții, i-au determinat acțiunile ca o radiație invizibilă.

Adelina Emilia MIHALI

O amplă lucrare despre nume și numire

A. E. M. – cercetător la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, Departamentul de onomastică. Doctor în filologie din 2013. Cărți: *Toponimie maramureșeană. Valea superioară a Vișeuului*, 2015.

Continuând seria manifestărilor științifice de onomastică, organizate, începând cu anul 2011, de Departamentul de Onomastică al Facultății de Litere din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, a treia ediție a Conferinței Internaționale de Onomastică *Numele și numirea. Convențional / Neconvențional în onomastică* a avut loc la începutul lunii septembrie, 2015, la Baia Mare. Articolele prezentate cu această ocazie au fost reunite în amplul volum (1010 pagini) *Name and naming. Conventional / Unconventional in Onomastics / Numele și numirea. Convențional / Neconvențional în onomastică*, editat de prof. univ. dr. hab. Oliviu Felecan și publicat prin colaborarea a două edituri clujene, Mega, respectiv Argonaut.

Lucrarea cuprinde actele conferinței la care au fost prezente personalități științifice din 24 de țări: Africa de Sud, Albania, Azerbaidjan, Belgia, Bulgaria, Cehia, Elveția, Estonia, Franța, Iordania, Israel, Italia, Japonia, Marea Britanie, Polonia, România, Rusia, Slovacia, Spania, SUA, Suedia, Ungaria, Zimbabwe. Nu putem exclude faptul că mulți dintre cei ale căror nume se regăsesc în cuprinsul volumului, personalități consacrate în studiul onomasticii, sociolingvisticii, psiholingvisticii

sau al pragmaticii, fac parte din conducerea ICOS. Dintre specialiștii din afara granițelor României, ale căror lucrări sunt reunite în volumul în discuție, amintim pe Svetlana Titini (Albania), Willy Van Langendonck (Belgia), Milan Harvalík (Cehia), Marcienne Martin, Michel A. Rateau (Franța), Enzo Caffarelli, Alfonso Germani (Italia), Leo Loveday (Japonia), Ewa Majewska (Polonia), Anna Tsepkova (Rusia), Grant W. Smith (SUA). Alături de aceștia semnează profesori și cercetători de la universități și institute ale Academiei Române din București, Cluj-Napoca, Craiova, Iași, Ploiești, Sibiu, Timișoara (Daniela Butnaru, Gheorghe Calcan, Gheorghe Chivu, Daiana Cuibuș, Vlad Cojocar, Magdalena Manu-Magda, Silvia Pitiriciu, Adriana Stoichițoiu-Ichim, Ioana Vintilă-Rădulescu), precum și profesori, doctoranzi și cercetători din Baia Mare.

Volumul cuprinde articole atât în română, cât și în engleză, franceză, italiană, spaniolă sau germană, fapt ce conferă un plus în receptarea informației. De altfel, titlul lucrării, *Cuvântul-înainte* și cuprinsul sunt traduse în engleză și franceză pentru a facilita consultarea studiilor.

Lucrările reunite în paginile volumului amintit se caracterizează printr-o varietate tematică, oferind astfel o imagine amplă, complexă și detaliată a relației oficial–popular, convențional–neconvențional în toate domeniile onomasticii. Cercetarea multidisciplinară a numelui propriu întărește studiul antroponimiei și al toponimiei și aduce în discuție un aspect din ce în ce mai abordat: numele comercial.

Volumul *Numele și numirea. Convențional / Neconvențional în onomastică / Name and naming. Conventional / Unconventional in Onomastics* este structurat pe cinci părți, cuprinzând domeniile de cercetare: *Teorie onomastică, Convențional / neconvențional în antroponimie, Convențional / neconvențional în toponimie, Convențional / neconvențional în numele din spațiul public, Onomastică literară.*

Aspectele teoretice vizează atât relația dintre formarea numelor proprii și a numelor comune, cât și direcții noi în cercetarea onomastică: numele de branduri sau crematonimele. Daiana Felecan (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, România) propune câteva repere de analiză a numelor de branduri din spațiul românesc pre- și postcomunist. Artur Gałkowski (Universitatea Łódzki, Polonia) analizează aspectele

teoretice referitoare la crematonime, ca o categorie neconvențională a numelor proprii, din punct de vedere comunicațional și cultural. Milan Harvalík (The Institute of the Czech Language, Cehia) acordă atenție sistemului de formare a numelor proprii în limba cehă. Iveta Valentová (Institutul de Lingvistică Ludovít Štúr, Slovacia) definește termenul din onomastica slovacă *živé meno* („living” personal names) și identifică originea acestui grup de antroponime neoficiale.

În partea a doua, diversitatea tematică este susținută de dinamica antroponimelor și de multitudinea ariilor de cercetare din România și din afara ei. Astfel, articolele abordează problema antroponimelor din prisma ariei de răspândire, a contactului lingvistic și a evoluției diacronice, studiul poreclelor în mediul școlar, denomiția neconvențională în presă sau în discursul politic, pseudonimele din mediul virtual. Wafa Abu Hatab (Universitatea Zarqa, Iordania) analizează antroponimele din Iordania postcolonială, din prisma genului, etniei și a convențiilor aplicate în denomiție. Alexander Avram (Yad Vashem, Israel) aduce în discuție fenomenul preluării de către evreii stabiliți în vechiul regat românesc a numelor de familie românești sau adaptarea numelor străine specificului țării adoptive. Oliver Blomqvist (Universitatea Uppsala, Suedia) abordează actul de numire din prisma multilingvismului, analizând formele bilingve suedeze-finlandeze de denomiție personală din Finlanda medievală. Studiul Angelei Cristoreanu (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) vizează cercetarea socio- și psiholingvistică, pragmatică și lexicală a poreclelor din mediul școlar, atât cele pe care și le conferă reciproc elevii, cât și cele pe care le alocă profesorilor. Zsuzsanna Fábíán (Universitatea „Eötvös Loránd”, Ungaria) prezintă un excurs contrastiv între italiană și maghiară, în privința definirii termenilor *convențional* și *neconvențional* în antroponimie. O ilustrare a contactului lingvistic maghiar-român în folosirea numelor de persoană este realizată de János Fodor (Universitatea „Eötvös Loránd”, Ungaria). Tamás Farkas (Universitatea „Eötvös Loránd”, Ungaria) propune un studiu comparativ între cele mai frecvente nume de familie maghiare și alte sisteme onomastice similare din limbi europene, privite din punct de vedere teoretic, metodologic și geolingvistic. Un demers teoretic cu privire la „refuzul numelui”, prin care se urmărește stabilirea unor împrejurări socio- și psiholingvistice care determină repudierea numelui dat, este propus de Daiana Felecan. Oliviu Felecan (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) aduce

în discuție (pre)numele unisex în română prin comparație cu alte limbi în care această practică antroponimică este frecventă (engleză, franceză, italiană, rusă). Ewa Majewska (Universitatea Warschau, Polonia) analizează doar antroponimul *Maria* și pătrunderea variantelor sale biblice în germană și olandeză. Marcienne Martin discută despre pseudonimele de pe site-urile presei franceze ca exemple ale *discursive synthesis*. O analiză sincronică a pseudonimelor (nicknames) din mediul virtual ale tinerilor în perioada 2004-2014 este întreprinsă de Anna Tsepkova (Rusia). Ephraim Nissan (Universitatea din Manchester, Marea Britanie) propune două studii: o analiză a jocurilor de cuvinte cu efect antroponimic și, alături de Ghil'ad Zuckermann (Universitatea din Adelaide, Australia), o ilustrare a obiceiurilor de pronunție a antroponimelor, datorate interferențelor culturale. O abordare etimologică a numelor de persoane este oferită de Gergana Petlova (Universitatea Medicală, Plovdiv, Bulgaria), care studiază numele de persoană românești și bulgare provenite din apelative referitoare la plante și animale. Un demers similar este întreprins de Mariann Slíz (Universitatea „Eötvös Loránd”, Ungaria) care discută numele de familie maghiare referitoare la ocupații. Utilizarea antroponimelor neconvenționale în discursul public românesc legat de fotbal, evidențiind funcția de identificare, funcția descriptivă și cea expresivă a numelui, precum și strategiile onomastice populare specifice registrului colocvial, este discutată de Adriana Stoichițoiu-Ichim (Universitatea din București, România).

Studiile de toponimie reunite în partea a III-a a volumului se remarcă prin abordarea numelor de locuri din perspectivă sociolingvistică, psiholingvistică sau lexicografică, dublată de cercetarea sincronică, respectiv diacronică. Nu putem omite nici vastitatea teritoriilor supuse analizei: Africa de Sud, Albania (districtul Hamara), Estonia, Franța, România, Spania (Catalonia), Ungaria. Marit Alas (The Institute of the Estonian Language, Estonia) face o trecere în revistă a sistemului toponimic identificat în Peninsula Vergi, respectiv regiunea Kõrkvere, ambele situate în nordul Estoniei. Andrea Bölcseki (Universitatea Károli Gáspár a Bisericii Reformate din Ungaria) aduce în discuție probleme istorice, culturale și lingvistice ale numelor de locuri referitoare la posesiile ecleziastice din Ungaria. O descriere semantică și structurală a toponimiei vechi maghiare este oferită de Anita Rác (Universitatea din Debrecen, Ungaria).

Folosirea toponimelor românești în diferite contexte ale vieții sociale, precum și modalități de analiză toponimică sunt câteva dintre aspectele abordate în studiile incluse în volum. Alina Bugheșiu (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) aduce în discuție problema utilizării neconvenționale a numelor de locuri românești în sloganurile publicitare în limba engleză. Cezar Buterez (Universitatea din București, România) vorbește despre Sistemul Informațional Istorico-Geografic utilizat în cercetarea fenomenului monahal din regiunea Subcarpaților Buzăului, România, și rolul toponimelor în studiul geografiei istorice. Un articol despre *Micul dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)* este semnat de un colectiv de cercetători români ieșeni, Daniela Butnaru, Vlad Cojocaru, Dinu Moscal, Ana-Maria Prisăcaru, care prezintă avantajele aduse de noile abordări în lexicografia toponimică. Daiana Cuibuș (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România) supune analizei comportamentul morfosintactic al unor toponime, în principal, determinarea definită inerentă a acestora, statutul „articolului” din structura lor, precum și relația, obligatorie sau contextuală, cu un determinant (articol sau demonstrativ). Raportul convențional – neconvențional în toponimie este discutat de Nicolae Felecan (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca), care abordează problema schimbării unor oiconime din România ca urmare a Decretului din 1964; de Simona Goicu-Cealmof (Centrul de studii lingvistice românești, Timișoara, România), care analizează aspectele convenționale ale toponimiei românești; de Adelina Mihali (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca), care discută relația popular – oficial în toponimia din nordul Maramureșului, România; de Tiina Laansalu (The Institute of the Estonian Language, Estonia), care aduce în discuție asemănările și diferențele dintre vechile și noile nume de locuri din Kose, Estonia; de Michel A. Rateau (Mauzac-et-Grand-Castang, Franța) al cărui studiu vizează primele nume de locuri din Africa de Sud; de Joan Tort-Donada (Universitatea din Barcelona, Spania), care propune o analiză a microtoponimiei dintr-o regiune a provinciei Tarragona. Michel A. Rateau și Willy van Langendonck (Universitatea din Leuven, Belgia) discută câteva nume de locuri publice din Franța, prin prisma convenționalității.

Partea a IV-a *Convențional / Neconvențional în numele din spațiul public românesc* se caracterizează, de asemenea, prin diferite modalități de abordare și prin extinderea ariilor de cercetare. Numele din spațiul pu-

blic analizate în lucrările reunite în volum sunt selectate din domeniile: botanică, folclor, legislație, media, medicină, mobilier, nume comerciale – produse, firme, magazine online, pictură, zoonimie etc. Varietatea punctelor de vedere este susținută de abordarea interdisciplinară, de domeniile și de aria de cercetare, care cuprinde atât Europa, cât și vestul Asiei și sudul Africii. Daniela Cacia (Universitatea din Torino, Italia) analizează numele pieselor de mobilier din Italia, reliefând aspecte de ordin antroponimic, etnonimic și toponimic. Enzo Caffarelli (Universitatea din Roma Tor Vergata, Italia) discută crematonimele din perspectiva transonimizării. Alfonso Germani (Centrul de Cercetare Dialectală „La Ciocia”, Italia) continuă studiul prezentat la ICONN 1, în 2011, analizând și clasificând numele izvoarelor din regiunile Campania, Molise, Aquila și Potenza, din sudul Italiei. O altă abordare a numelor din spațiul public italian, de data aceasta vizând politica, legi și reforme numite după autorii lor, este oferită de Silvia Corino Rovano (Universitatea din Torino, Italia). Emili Casanova (Universitatea din Valencia, Spania) propune câteva clasificări ale numelor porumbelilor călători din Valencia, prezentând aspecte legate de evoluția și implicațiile sociolingvistice ale acestor denumiri.

O serie de articole vizează spațiul public românesc: Lazăr Avram (Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, România), alături de Nicolae Felecan prezintă o serie de termeni din domeniul petrolului utilizați în onomastică; Silvia Pitiriciu (Universitatea din Craiova) discută numele detergenților; Ioana Vintilă-Rădulescu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, România) identifică relația convențional – neconvențional în denumirile statelor lumii și implicațiile acesteia în plan lingvistic și extralingvistic; Mihaela Munteanu Siserman (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) analizează diversitatea onomasticii media și rolul său în relația cu telespectatorul; Magdalena Manu-Magda (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, România) prezintă câteva considerații referitoare la formațiunile neologice ale termenului *băiat* în discursul politico-publicistic actual; Delia-Anamaria Răchișan (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) abordează numele de manifestări ritual-magico-simbolice din perspectiva convenționalității; Nicolae Suci (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) evidențiază rolul toponimiei în pictura *plein-air* a Centrului Artistic, Baia Mare. De asemenea, numele bran-

durilor reprezintă un domeniu de interes: Luminița Todea (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) analizează brandurile din tehnologie inspirate de natură; Sveltllana Titini (Universitatea „Aleksandër Moisiu”, Durrës, Albania) propune un studiu al acestei categorii onomastice pentru spațiul albanez; Sambulo Ndlovu (Great Zimbabwe University) prezintă numele utilizate în comercializarea cărnii în Zimbabwe, reliefând implicațiile culturale, etnice și sociale; Rodica-Cristina Țurcanu (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca) aduce în discuție strategiile discursive utilizate de companiile din România înainte și după 1989 în onomastică și implicațiile lor asupra consumatorului.

Ultimul capitol este destinat onomasticii literare, remarcându-se și aici aceeași pluralitate tematică: de la pseudonimele autorilor la numele personajelor literare, analizate din punct de vedere traductologic, semiotic, pragmatic și psiholingvistic. Literatura română este abordată de George Achim (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca), care discută onomastica „imperială” central-europeană și terminologia „K und K” identificate în creațiile românești; de Codruța Cozma (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca), care propune un studiu al numelor personajelor din romanul *Baltagul* de Mihail Sadoveanu, și de Veronica Oneț (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca), care analizează antroponimele din basmele românești. Gheorghe Chivu (Academia Română, București) aduce în discuție numele dacilor în traducerea românească, făcută de George Coșbuc, a *Divinei Comedii*. Giacomo Giuntoli (Universitatea din Pisa, Italia) discută aspecte legate de numele autorilor din literatură și problema pseudonimelor. Tendai Mangena (Great Zimbabwe University) scrie despre diferite moduri creative de utilizare a numelor personalităților istorice în literatura din Zimbabwe. Marie Rieger (Universitatea din Bologna, Italia) definește alteritatea prin nume, referindu-se la denumirile date străinilor în literatura colonială germană. Giorgio Sale (Universitatea din Sassari, Italia) identifică și discută trei strategii denominative în *Le Berger extravegant* de Charles Sorel. Grant Smith (Eastern Washington University, USA) abordează un scriitor clasic englez, William Shakespeare, cu opera *Negustorul din Veneția*, ilustrând aspectele semiotice ale numelor celor două personaje, Antonio și Shylock.

Vastitatea informației, varietatea problemelor onomastice analizate și multitudinea ideilor susținute fac din volumul *Numele și numirea*.

Convențional / Neconvențional în onomastică / Name and naming. Conventional / Unconventional in Onomastics o lucrare care îmbină elementele teoretice cu aplicațiile directe, un studiu complex asupra numelui propriu sub diversele lui aspecte. Importantă este și formația autorilor care vine să completeze studiul multidisciplinar al numelor proprii. Limbile cu o largă circulație în care sunt redactate majoritatea articolelor (engleza, franceza, italiana, germana, spaniola) facilitează transmiterea informației la nivel internațional. O lucrare temeinică, bine elaborată, *Numele și numirea. Convențional / Neconvențional în onomastică / Name and naming. Conventional / Unconventional in Onomastics* este un reper important în bibliografia de specialitate.

Roxana PAȘCA

O contribuție valoroasă în domeniul onomasticii

R. P. – profesoară de limba și literatura română la Școala gimnazială „Mihai Viteazu”, Valea Chioarului. Masterandă, Facultatea de Litere, Centrul Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca.

Preocuparea constantă a Mihaelei Munteanu Siserman pentru onomastică este reflectată în cel mai recent volum, intitulat *Nume și simțuri: corespondențe semantice în configurații denominative* (Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, 255 p.), lucrarea cuprinzând o serie de studii apărute în publicații atât românești, cât și străine. Cartea este structurată în patru capitole, precedate de o introducere în care sunt menționate referințele bibliografice ale articolelor publicate și manifestările științifice la care au fost susținute.

Capitolul întâi, *Nume proprii vs. nume comune*, conține două secțiuni teoretico-aplicative, legate de statutul numelui propriu în interiorul sintagmelor referențiale. Primul studiu inclus în acest capitol investighează converșiunea unor nume proprii în nume comune, prin antonomază, și propune o taxonomie fundamentată pe criterii lexical-semantice, utilizând un instrumentar specific lingvisticii, raportat la metodele specifice unor domenii de frontieră, precum socio- și psiholingvistica. Astfel, autoarea analizează evoluția semantică a unor termeni din domeniul gastronomic, din cel vestimentar, din arealul tehnico-științific, dar și din sfera mitologiei, conchizând că metamorfoza unui nume pro-

priu într-un substantiv comun reflectă existența „unei legături «onomastice» a numelui «comunizat» (devenit comun) și originea sa proprială” (p. 38). Al doilea studiu, *Comportament morfosintactic și funcție discursivă în cazul numelor proprii cu / fără determinanți*, propune o analiză a rolului discursiv actualizat în cadrul unor structuri antroponimice. Numele proprii fără determinanți cumulează atât o funcție deictică, precum și una anaforică, fapt ilustrat printr-un fragment din *Biblioteca din Alexandria* de Sălcudeanu. Determinanții din cadrul formulelor antroponimice se constituie în două categorii: pe de o parte, aceștia contribuie la *fixarea referentului* desemnat prin numele propriu, iar pe de altă parte, conduc la *ruperea legăturii denominative*, precum în cazul utilizărilor exemplare, metaforice sau metonimice. Un caz interesant, încadrat în prima categorie, este reprezentat de numele proprii cu formă de plural, care marchează „o deplasare a denominării de la nume proprii la o categorie de oameni: *Miticii* nu sunt numai cei care poartă numele de *Mitică* (*Dumitru*), ci acest apelativ denumeste generic și definește emblematic un grup” (p. 52). Determinarea demonstrativă a numelor proprii actualizează funcții discursive bivalente: demonstrativul are atât rol de focalizare asupra referentului, cât și o funcție demarcativă, care impune o schimbare de paragraf. Valoarea posesivă a numelor proprii cu determinare posesivă este transferată fie asupra unui pronume personal genitival, fie asupra dativului posesiv în cadrul predicăției.

Capitolul al doilea al cărții este consacrat unui domeniu mai puțin explorat în spațiul românesc – onomastica senzorialului, remarcându-se un demers de o incontestabilă originalitate, în care se contopesc riguroarea științifică și argumentarea fundamentată pe studii de referință ale literaturii de specialitate. Patru dintre cele cinci simțuri au intrat în sfera de interes a autoarei. Onomastica senzorialului olfactiv își subordonează studiul *Nume proprii de parfumuri: o analiză semio-lingvistică*, propunând o taxonomie complexă a numelor de parfumuri, structurată pe patru niveluri: din perspectiva componentei lingvistice generice, din perspectivă stilistică, din punct de vedere pragmatic și sociocultural. Această analiză evidențiază potențialul multivalent al numelor de parfumuri, întrucât cheia decriptării acestora nu se reduce la lectura literală, ci actualizează un set de cunoștințe extralingvistice. Expresiile care desemnează parfumuri sunt, în majoritatea cazurilor, structuri

lingvistice motivate obiectiv, pe de o parte, precum numele de parfumi realizate prin metonimie, și subiectiv, pe de alta, evocând stări de spirit, atitudini sau sentimente.

Studiul *Nume de preparate culinare autohtone în perspectiva globalizării (interpretări onomastice și socioculturale)* se înscrie în onomastica senzorialului gustativ și investighează numele unor produse din gastronomia românească, realizând o tipologizare a acestora dintr-o pluriperspectivă: a prezenței unei componente onomastice în structura numelor de preparate culinare, a celei lexico-semantice și a celei etimologice. S-au identificat, astfel, o componentă generică și una specifică a gastronomiilor: „genericitatea gastronomiei poate fi surprinsă și la nivelul substantivului mâncare, urmat de complinire specifică la rândul ei, generică, precum mâncare de legume, mâncare de pui sau, în alte situații, specificitatea se realizează în cadrul leguminoaselor: mâncare (mâncărică) de cartofi, de ciuperci, de dovlecei” (p. 90). O categorie aparte de gastronime sunt structurile denominative supuse unui proces de detoponimizare sau deantroponimizare, fenomen însoțit de schimbarea valorii morfologice: fostele adjective relaționale au trecut în clasa substantivelor, primind o semnificație culinară specifică.

Tot sub umbrela onomasticii senzorialului gustativ se regăsește și o analiză a numelor de vinuri și de soiuri de struguri românești, prefigurându-se două tendințe ale podgoriilor: pe de o parte, reîntoarcerea spre simboluri puternic autohtonizate, pe de alta, datorită deschiderii spre piața occidentală, alegerea unor nume de vinuri ca strategie de marketing (vezi *Nume de vinuri și de soiuri de struguri românești*).

Onomastica vizualului include studiul *Nume de emisiuni din spațiul media românesc*, în care a fost realizată o delimitare taxonomică a emisiunilor TV, pornind de la conținutul lor tematic, reflectat, în unele cazuri, în numele emisiunii.

Numele de monede naționale s-au constituit într-un studiu de onomastică numismatică, subordonată senzorialului tactil. Clasificarea semantică a diferitor nume de monede are la bază semnificația cu care monedele sunt denumite de diverse țări, cu forme diferite de guvernământ. Semantica acestor denumiri stă în strânsă legătură cu „o semnificație înscrisă în sistemul lingvistic <național>, numele monedei reiterând un nume de metal, valoarea unei greutate, un simbol

etnic, «decriptarea» sensului adecvat implicând actualizarea unor cunoștințe extralingvistice” (p. 187).

Ultimul studiu din acest capitol prefigurează o *onomastică a senzorialului „integral”* și propune o abordare interdisciplinară a interferenței domeniului medical cu cel lingvistic, inventarul expresiilor nominale fiind constituit din nume de afecțiuni ale sistemului nervos, ale sistemului endocrin, ale sistemului cardiovascular, ale sistemului musculo-scheletal, ale aparatului digestiv sau ale aparatului genital. Clasificarea propusă ține cont atât de dimensiunea medicală, prin raportarea maladiei la un sistem / aparat, cât și de cea lingvistică (morfologică și sintactică) a structurilor onomastice avute în vedere. Nomenclatorul medical relevă că seriile sinonimice identificate aparțin registrului neconvențional, expresia lingvistică fiind marcată stilistic, ca rezultat al procesului de analogie sau metaforizare.

Al treilea capitol, *Onomastică frazeologică*, vizează structurile fixe care conțin anumite categorii onomastice. Nucleul onomastic are o referință directă, strâns legată de cultura autohtonă, fapt ce implică o lectură conotativă, aceasta fiind rezultatul unui proces de recuperare metaforică a sensului denotativ.

Ultima parte a cărții, *Antroponimie diacronică*, analizează din punct de vedere semantic și structural supranumele / porecele atribuite conducătorilor din perioada Evului Mediu românesc. Categoriile semantice de supranume identificate în denominația domnitorilor din Țările Române presupun universalii semantice, depășind limitele temporale sau spațiale. Astfel, supranumele cu conotație pozitivă sunt legate de ideea de întemeiere (*Basarab I Întemeietorul*), de etnie (*Iancu Sasul, Petru Cazacul*), de trăsături de caracter (*Alexandru cel Bun, Pătrașcu cel Bun, Mihai Viteazu*), de vârstă (*Petru cel Tânăr, Mircea cel Bătrân, Alexandru Coconul*), de meserii (*Vlad Călugărul, Mircea Ciobanul*), de aspectul fizic (*Radu cel Frumos, Petru Cercel*). La polul opus se găsesc supranumele cu conotație negativă, care fac trimitere la trăsături de caracter (*Ștefan cel Crud, Aron Vodă cel Cumplit, Vlad Țepeș*), la aspect fizic dezagreabil (*Iuga Ologul, Petru Șchiopul*), la calamități (*Ștefan Lăcustă, Papură-Vodă*).

Deși nu am reușit să surprindem pe deplin complexitatea cărții recenzate, considerăm că lucrarea *Nume și simțuri: corespondențe semantice în configurații denominative* se impune drept o contribuție valoroasă, prin acuratețea și rigoarea de care autoarea a dat dovadă în demersul științific.

Cristinel MUNTEANU

Calistrat Hogaș**în evocarea lui Anton Marin**

Cr. M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) și drd. în filosofie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași; predă, ca lector, la Universitatea „Danubius” din Galați. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013); iar ca editor: *Tobias Peucer, Despre relațiile jurnalactice* (2008), *B.-P. Hasdeu, Studii de știința limbii* (2013), *E. Coșeriu, H. Geckeler, Orientări în semantica structurală* (2016) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului.

Întru amintirea
Profesorului Vasile Scânteie*

Pe lângă acele cărți despre copilărie, care ne încântă și ne influențează hotărâtor în perioada primelor lecturi (și care continuă să ne delecteze toată viața), adică acele cărți bazate, într-o măsură mai mare sau mai mică, pe re-memorarea „ghidușiiilor” săvârșite cândva de autori – cum găsim în *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă sau în *Aventurile lui Tom Sawyer* de Mark Twain –, cărți ce și-au dobândit o binemeritată faimă națională sau universală, intrând definitiv în patrimoniul operelor clasice (sau „canonice”), există și unele cărți mai puțin celebre, dar care ne impresionează uneori, din diverse motive, la fel de mult.

O astfel de carte este – în cazul meu – cartea scrisă de Anton Marin, *Lumea lui Tonică* (Editura „Ion Creangă”, București, 1989). Neîndoielnic, un atare volumaș memorialistic place cititorilor de oriunde grație năzdrăvăniilor băiețești și întâmplărilor amuzante – care se înscriu, la urma urmelor, în „copilăria copilului universal” – povestite de scriitorul respectiv într-o manieră atractivă, permițând adesea și extragerea cuvenitelor învățăminte.

În plus, dincolo de conținutul propriu-zis, la nivelul expresiei ca atare, pot fi descoperite fapte de limbă interesante (bunăoară, numeroase frazeologisme), care ar merita, cu un alt prilej, o tratare aparte¹. Mie însă această carte mi-a stârnit un interes deosebit, fiindcă multe dintre evenimentele relatate în ea s-au petrecut, la începutul secolului al XX-lea, într-un spațiu familiar: în orașul Tecuci (în care m-am născut) și în comuna Ivești (în vecinătatea căreia am crescut și am mers la școală).

Câteva cuvinte despre autorul cărții în cauză. Anton Marin (1898-1992) – născut la Ivești, dar locuind, încă din clasa a II-a primară, la Tecuci – este, în primul rând, o personalitate a aviației românești: a început ca artilerist, devenind apoi un excelent pilot, chiar comandor aviator, fiind decorat pentru participarea sa eroică la ambele Războaie Mondiale; a fost, totodată, și un remarcabil profesor al Școlii Superioare de Război. Deși nu a făcut niciodată politică, a fost acuzat, după instalarea regimului comunist, de uneltiri împotriva securității statului. În consecință, a primit o condamnare de 20 de ani de închisoare, executând (până în 1964, când a fost eliberat) 16 ani de detenție². În amurgul vieții, a împărtășit și altora câte ceva din experiența sa aviatică prin intermediul a două cărți memorialistice: *Aripi în furtună* (Editura Militară, București, 1979) și *Sub cupola de azur* (Editura Militară, București, 1984).

Lumea lui Tonică, ce a văzut lumina tiparului cu trei ani înainte ca Anton Marin să fi închis ochii, atinge însă, cum spuneam, alte coarde ale sensibilității noastre. Ne mișcă, de pildă, felul în care autorul prezintă personalitatea mamei lui (căreia, de altfel, îi este închinată cartea), modul în care își descrie tatăl, și frații, și oamenii timpului său. De o prețuire și o tratare aparte beneficiază, în paginile cărții, și profesorii de la care a avut ce învăța pe parcursul formării sale. Tecuciul, prin școala sa, i-a dat o pregătire excelentă la mai multe materii (de la limba și literatura română, limba franceză³, muzică⁴ etc. până la educația fizică⁵, ce reprezenta, mai degrabă, o gimnastică de nivel ridicat), ceea ce i-a asigurat o bună primire la toate celelalte școli pe care le-a urmat ulterior. De altminteri, în gimnaziu, „Tonică” a reprezentat cu cinste Tecuciul, câștigând și o medalie, la București, la concursurile organizate pe atunci de Societatea „Tinerimea Română”.

Pe această linie, un capitol cu totul special, asupra căruia voi insista mai departe, este cel intitulat *Dascălii și un prieten de seamă*. „Dascălii” evocați aici sunt profesorii pe care Anton Marin i-a avut la liceul din

Piatra Neamț (unde a ajuns fiindcă a fost dat în grija unui frate mai mare ce lucra în zonă). „Prietenul de seamă” nu este altul decât scriitorul Calistrat Hogaș (1847-1917), tecucean la origine, care i-a dat lui Tonică, după cum vom vedea, unele îndrumări folositoare. Întrucât anul acesta se împlinește un secol de la dispariția acestui important prozator (ba chiar și o sumă rotundă de ani de la nașterea sa), cred că merită să zăbovim asupra amintirilor (cuprinzând și o întâmplare cu tâlc) pe care Anton Marin le-a așternut pe hârtie într-o secțiune dedicată marelui său concitadin.

Primul său contact cu Calistrat Hogaș are loc în următoarele împrejurări: „Cum veneam de pe strada Petru Rareș către liceu, urmam o pantă urcând până la intrarea în curte. Deseori, dimineața, când mă duceam la școală și dam colțul, vedeam, coborând de sus, pe cealaltă parte a străzii, un domn înalt, voinic, cu bărbuță și niște musteți groase lăsate în jos, purtând o pelerină dublă de un verde întunecat. Pe cap, avea o pălărie neagră cu margini mari, dată ușor pe ceafă, de i se vedea fruntea luminoasă și sprâncenele stufoase. Figura deschisă și zâmbitoare, cu pomeții ușor proeminenți, te atrăgea de la prima vedere. Am aflat repede că-i profesorul pensionar Calistrat Hogaș, pe care numai noi, cei veniți proaspăt din alte părți, nu-l cunoșteam.” (A. Marin, *op. cit.*, p. 96-97). Întâlnirea cu numeroșii elevi care se îndreptau spre școală îi producea scriitorului o veritabilă bucurie: „Cu mersul sprinten și privirea ageră, răspundea surăzător la salutul șirului neîntrerupt de elevi, ce urcau grăbiți în sfertul de oră ce le mai rămăsese până la începerea cursurilor.” (*ibid.*, p. 97).

La un moment dat, Calistrat Hogaș îl remarcă pe adolescentul Anton Marin (deoarece statura mică, pe atunci, a acestuia contrasta cu tresa de la șapcă, semn că urma cursul superior): „Mi-a pus câteva întrebări și când a aflat că am venit de la Tecuci, o vie curiozitate i s-a așternut pe față. Atunci, a început să mă descoase: dacă sunt din județul Tecuci, ori chiar din oraș; cum îl cheamă pe tata și în care parte a târgului e casa noastră. [...] Din ziua aceea, mă oprea de fiecare dată când ne întâlneam și mă tot întreba despre Tecuciul nostru și, mai cu seamă, de lumea de care-și aducea aminte.” (p. 97).

Nu peste multă vreme, prozatorul se arată interesat nu doar de felul în care se schimbase Tecuciul, ci și de felul în care învăța Tonică: „Uneori, nu-l mai vedeam zile în șir și, apoi, deodată, făptura lui masivă și plină de

viață apărea coborând strada, sprinten ca un tânăr. Iar mă mai întreba de ce-și mai adusese aminte, ori se interesa unde stau la gazdă și mai cu seamă cum merg cu școala. Cred că se informase și prin alții de mine, fiindcă știa multe detalii, de care eu nici nu-i pomenisem.” (p. 98).

Scriitorul nu întârzie să se intereseze și de „performanțele” lui Tonică la disciplina *limba și literatura română*: „Era după anul nou, când mi-a spus deodată:

– Dar la română cum stai?

Aveam note bune și, cum tocmai ne dăduse, ca lucrare acasă, să facem analiza poemului eroic *Dumbrava Roșie* de Vasile Alecsandri, m-am grăbit să-i spun că aproape am și făcut-o, deși trebuie s-o predăm peste două săptămâni.

– Atunci, s-o revezi o dată, de două ori, s-o treci pe curat și, poimâine dimineața, mi-o aduci s-o văd și eu.” (p. 98).

În acest punct, Anton Marin face o paranteză pentru a-l prezenta pe profesorul său de română de la liceu, Panaite Crivăț, un profesor competent, dar, în același timp, unul foarte sever, care se îndeletnicea, ca deputat, și cu politica: „Bine legat și cu o ținută totdeauna foarte îngrijită, cu părul cărunt, avea barbișon și purta ochelari. Conu Panaite – cum îi spuneam noi – păstra în tot ce făcea și în tot ce spunea nu numai pecetea corectitudinii, dar, după noi elevii, și pe cea a perfecțiunii. Ca mai toți profesorii de pe vremea lui, era foarte pretențios la interogații și nota cea mai mare pe care o dădea nu trecea de opt. Măi, și când punea el un opt... știa tot liceul. După cântarul lui, nota nouă n-o putea avea decât profesorul, iar zece era rezervată lui Dumnezeu!” (p. 98).

Confruntat cu exigențele acestui profesor, Tonică ajunge să creadă că nota șapte la română este una chiar mulțumitoare: „În cursul inferior, eu treceam drept unul din elevii cei mai buni la Limba română și în special la compuneri. Ajunsesem la o oarecare ușurință în întocmirea acestor lucrări și profesorul de la Tecuci găsea în ele ceva calități. Aici, mai dădusem încă două asemenea analize, dar nu luasem la ele decât nota șapte. Am înțeles atunci că domnul Crivăț drămuia cu altă balanță decât domnul Bistrițeanu, pe care-l avusesem în cursul inferior. Însă și șapte, n-o aveau mulți elevi! Un opt, mulți de șase și de cinci, foarte

mulți de patru, ba și câțiva trei... cam acestea erau notele pe care le da profesorul nostru.” (p. 98-99).

Motivat de discuția pe care o avusese cu Calistrat Hogaș, Tonică se pune pe treabă: termină de redactat lucrarea, o revede de trei ori, o trece pe curat, considerând că a rezultat un produs de care putea fi mândru. În ziua convenită, îi încredințează scriitorului caietul respectiv, așteptând cu nerăbdare verdictul⁶. Hogaș îi restituie, într-una din zilele următoare, caietul, adăugând: „Mi-l aduci iar poimăine”. Tonică hotărăște să deschidă caietul când va ajunge acasă („voiam să mă bucur singur de toate laudele”) și are parte de o mare și neplăcută surpriză: „Când am ajuns acasă și am deschis caietul... m-am dezumflat ca un caltaboș de cauciuc din cele de la iarmaroace, când îl înțepi cu acul! Caietul meu semăna cu o salată de varză roșie... atâtea ștersături, corecturi și adăugiri avea puse cu creionul stacojiu! Nu mai vorbesc de observațiile și recomandările scrise, tot cu roșu, pe margine, de nu se mai terminau nici la sfârșitul lucrării mele! D-apoi când am citit ce scria, atunci am înțeles că s-au dus pe gârlă toate iluziile ce mi le făurisem! Că niciuna nu era mai îngăduitoare! «Dar pe aceasta, de unde ai mai scos-o?» Ori «Sărmane Alecsandri, cine a ajuns să te judece!» Și tot de-alde astea, de mi-a pierit tot elanul...” (p. 99).

După ce îi trece, cât de cât, starea de șoc, Tonică începe să îi dea dreptate lui Calistrat Hogaș, încercând să refacă lucrarea după indicațiile primite. Iarși îi înmânează profesorului pensionar caietul, primindu-l înapoi după două zile: „Era mai roș ca prima dată. Ce să mai citesc în el, că mă apucase amețeala! [...] «Unde-ai mai auzit și bâzgodiiile acestea?!» Ori: «Eu am spus s-o refaci după îndreptările mele, nu după ifosele dumi-tale!» «Ei, comedie! Dar aici te-ai întrecut de tot!»... «Nu mai alerga după metafore, că dacă nu le pui ca lumea, iese iar o prostie!» Și tot dră-gălășenii de felul acesta, de-mi venea să plesnesc de ciudă.” (p. 100).

După ce îi mai trece enervarea, Tonică apreciază că observațiile lui Hogaș sunt, din nou, întemeiate („La urma urmei, de ce n-o refăcusem chiar așa cum îmi scrisese el? Am vrut s-o fac pe grozavul și iată ce-a ieșit!”). Episodul cu „salata de varză roșie” se repetă întocmai și a treia oară. În fine, abia la a patra refacere a lucrării, scriitorul îi înapoiază lui Tonică un caiet ceva mai „luminat” („dar încă mai avea ștersături, însemnări, observații și multe îndrumări”). Fiindcă „intraseră zilele

în sac”, elevul reface lucrarea și o rescrie caligrafic într-un alt caiet, pe care îl predă profesorului de la liceu, printre caietele celorlalți (cu sentimentul că s-a „descotorisit de-o adevărată belea”).

Vine și ziua în care profesorul Panaite Crivăț aduce elevilor caietele cu pricina, criticând și comentând mai întâi lucrările slabe, apoi referindu-se la cele bune: „Către sfârșitul orei, îl văd pe domnul Crivăț că-și potrivește ochelarii și, tot căutând cu ochii prin clasă, întrebă oțărât: «Care-i acela...?!» (și pronunță numele meu).

Mi-a stat inima în loc... Îmi frământam mintea să deslușesc ce naiba mai greșisem!... M-am sculat și atunci s-a răstit la mine:

- Ia să-mi spui, cinstit, cine ți-a făcut lucrarea!
- Eu, domnule profesor! am răspuns cu puțină șovăială.
- Înțeleg... Tu ai scris-o, dar cine ți-a făcut compunerea?

Dau eu să-i spun că eu am făcut-o... el însă a continuat:

- Vreau să spun... cine te-a ajutat?
- A, da! Să vedeți... Am arătat lucrarea domnului profesor Calistrat Hogaș și el m-a mai corectat... mi-a mai dat îndrumări... Și așa fi vrut să-i mărturisesc toată întâmplarea, dar el a scos creionul albastru, a scris ceva pe caiet și mi-a scurtat-o:
- Să-i spui domnului profesor Calistrat Hogaș că i-am pus nota nouă! și a ieșit din clasă, că sunase clopoțelul.

Nouă! Cred că nota aceasta n-a mai pus-o el în toată viața... În liceu, a fost un fel de revoluție când s-a auzit! Veneau cei din clasa a opta să-mi ceară caietul, ca să vadă, cu ochii lor, un «nouă», pus de mâna lui Panaite Crivăț!” (p. 101).

Bineînțeles că din relatarea lui Anton Marin nu putea lipsi și revederea cu Calistrat Hogaș și comunicarea notei obținute cu ajutorul său: „Hazelul cel mare a fost, însă, când l-am reîntâlnit pe marele meu prieten, coborând la vale strada prin fața liceului. Cum toată figura mea radia ca un soare, m-a și întrebat:

- Ei, ce-i? Ce s-a întâmplat?

– Ne-a dat caietele la română... am răspuns eu.

– Ei și? făcu el glumeț.

– O zâs domnul profesor Crivăț să vă spun că v-o pus nota nouă!...

Atunci, a izbucnit într-un hohot de râs, de se zguduia tot monumentul acela de om, de parcă se cutremura Ceahlăul însuși... și râdeam și eu privind fermecat la el, că nu-mi închipuisem, vreodată, că poate cineva să râdă așa din adâncul inimii!

Când s-a mai potolit olecuță, și-a șters ochii cu batista și a spus, așa, ca pentru el: «Mi-o pus Panainte [sic] nouă!? Ei, bată-vă norocul!». Și iar o cascadă de râs.

– Zi... am avut noroc cu tine... că altfel, nu mai căpătam eu nouă de la Panainte!...” (p. 101-102).

Rememorarea aceasta scumpă se încheie cu următoarele cuvinte, care trag cortina odată cu ieșirea din scenă a impresionantului profesor și prozator: „Și a plecat hohotind la vale, de se vedea cum i se scutură toată făptura masivă, înfășurată în faimoasa lui pelerină prăzuliie... La anii pe care îi aveam atunci, nici n-am prins exact cât de șugubeață ieșise întâmplarea, când marele povestitor s-a ales cu un «nouă» la compunere... grație mie, firește!” (p. 102).

* Vasile Scânteie, ce a trecut în neființă acum cinci ani, mi-a fost profesor de română în gimnaziu. De la dânsul am învățat să prețuiesc literatura română și să pătrund cu alți ochi universul poeziei lirice. Dată fiind pregătirea sa temeinică (în care intrau și serioase lecturi filosofice), ar fi meritat să ocupe o catedră universitară. Însă nu a ținut o asemenea poziție. (De altminteri, nici nu ar fi putut să o facă în perioada comunistă, din cauza „originii sale nesănătoase”.) A fost norocul nostru, al copiilor din comuna Umbrărești („din vale”), să avem un profesor de un asemenea calibru, care prefera (chiar și mai târziu, când vremurile se schimbaseră) să facă zilnic naveta de la Tecuci „la țară”, ca să ne lumineze, cu analize scânteietoare, în legătură cu stilul lui Creangă și cu armonia lui Eminescu și să ne aprindă cunoașterea în numeroase alte privințe. Se bucura mult de fiecare reușită a foștilor săi elevi. El însuși poet remarcabil (dar nedorind să-și publice poeziile, din care îmi citea uneori câte una ce supraviețuise din timpul „păcatelor tinereții”), m-a încurajat, când eram deja la facultate, să scriu în continuare poezii și aforisme. Acestea, câte le-am scris până am intrat la facultate, au rămas într-un caiet. Răsfoindu-i paginile îngălbenite, am dat recent peste un aforism-„definiție” care îi plăcuse profesorului meu: „Poezia este filosofie sculptată în marmura albastră a sufletului”. În lutul ființei mele omenești, Profesorul Vasile Scânteie a lăsat urme trainice, pentru care îi voi fi mereu recunoscător.

Note

¹ Din considerente lingvistice, am făcut trimitere la cartea lui Anton Marin în unele lucrări; vezi Cristinel Munteanu, *Oameni și cai (de la Marin Preda citire)*, în „Limba română”, Chișinău, nr. 10-12, 2007, p. 54-55, și IDEM, *Acuitate auditivă în expresii idiomatice românești*, în „Limba română”, Chișinău, nr. 5-6, 2009, p. 97.

² Vezi, pentru informații suplimentare, Adrian Stroea, Marin Ghinoiu, *Din elita artileriei*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2012, p. 22-23; de asemenea, cf. http://www.aviatori.ro/dict_pers.php?sel=M.

³ Ajuns la Liceul de la Piatra Neamț, autorul își uimește profesorul de franceză cu cunoștințele dobândite la Tecuci: „Când am terminat gimnaziul, puteam fiecare din noi să întreținem o conversație în franțuzește, firește, unii mai bine, alții mai puțin, însă suficient, ca oricare să se poată descurca în limba lui Voltaire, chiar de s-ar fi aflat în Franța, și nu la Tecuci!” (A. Marin, *op. cit.*, p. 85).

⁴ La ora de muzică, la același liceu din Piatra Neamț, este repede remarcat, deși, în primă instanță, este luat peste picior: „Când i-am spus că sunt venit de la Tecuci și el [= profesorul de muzică] a făcut o glumă: ...că pe-acolo <băieții nu cântă, ci...>, însă i-am luat-o eu înainte: – Nu, domnule, de urlat, numai câinii urlă... dar la Giurgiu, nu la Tecuci.” (*ibid.*, p. 81).

⁵ După ce Tonică își demonstrează abilitățile de gimnast la ora de educație fizică, profesorul de sport de la liceul nemțean se arată realmente uluit: „– Unde-ai învățat minunățiile istance, măi băiețică?! / – La Tecuci, domnule, la Tecuci! Se face și acolo gimnastică, spusei eu întorcându-i ironia pe care mi-o servise la începutul orei.” (p. 80).

⁶ Totul se petrece, desigur, în cea mai mare discreție: „Firește că n-am vorbit cu nimeni de treaba asta și, la unii curioși, care mă văzuseră discutând cu domnul Hogaș, le-am spus o altă poveste.” (p. 99).

Ana BANTOȘ

**Maria Briedis-Macovei: Suntem atât
de plini de adevăr, ca visul împlinit**

De curând a plecat în lumea celor drepti Maria Briedis-Macovei, scriitoare, traducătoare, jurnalistă, participantă activă la lupta pentru obținerea independenței naționale a Letoniei și a Republicii Moldova. Despre nefericitul eveniment ne-a comunicat într-un mesaj domnul Leons Briedis, soțul îndurerat al celei care ne-a părăsit. Reproducem, fragmentar, corespondența purtată cu eminentul scriitor:

Distinsă doamnă Ana!

Vin cu o veste tristă. La 18 iulie, dimineața, s-a stins din viață soția mea Maria. Noi ne-am luat rămas bun de la ea la 22 iulie, deci în ziua Sfintei Marii (după calendarul leton).

*Maria a lăsat după ea enorm de multe materiale și documente, de care mă voi ocupa mulți ani, dar acum vreau să vă spun că până la plecarea sa Maria a pregătit pentru tipar un volum de versuri **Vălvătaie** (aproximativ 120 de poezii), pe care eu deja l-am tradus în letonă și pe care îl voi edita pe contul meu propriu. Ea m-a rugat să editez cartea și în română (cam 20 de exemplare) pentru prieteni, biblioteci, reviste, ceea ce voi face în curând, dar, totuși, ar fi fost foarte bine, și totodată normal, ca cineva (vreo editură) să se intereseze de cartea ei și să se ocupe de editarea ei. Numai că nu știu unde trebuie să mă adresez. Poate Dumneavoastră știți vreo soluție? Sincer vorbind, fiind o fință de o rară încăpățănare, îndârjire și independență, chiar și în acest caz exclusiv nu vreau să mă adresez la nimeni.*

*În 1991 la Chișinău, la Editura Hyperion, în traducerea Mariei, au apărut **Daine letone**. Ultimele luni ale vieții sale ea a lucrat la această ediție – a șlefuit și a prelucrat traducerea, a adăugat catrene, deci daine-doine noi etc. Ea a vrut să facă această carte drept cadou pentru Letonia, care în 2018 va împlini 100 de ani de la proclamarea sa, dar eu fiind sceptic cred că aceste **Daine letone***

niciodată nu vor fi reeditate în română, căci niciun editor, fie din Moldova, fie din România, niciodată nu se va ocupa cu ceva absolut necomercial și totodată «tradițional», deci «antipoetic», cum se pronunță la orice colțuri ale lumii.

În rest, pregatesc pentru tipar cartea la care Maria a lucrat ultimii 20 de ani – o monografie / un studiu / o cercetare – **Universul în care trăim** – cam 1.000 de pagini, cu prefață, comentarii, suplimente, fotografii etc. Bineînțeles, în versiune letonă, deci traduse de mine și totodată un pic amplificată, căci la baza tragică (la care a lucrat Maria) eu am adăugat materiale baltice (letone și lituaniene) și estice (din Estonia, Finlanda...).

Îmi cer scuze pentru atâta vorbă, dar asta deocamdată este tot ce eu am vrut să vă spun, distinsă doamnă Ana.

Sincere salutări domnului Alexandru.

Cu un poclon adânc,
Leons Briedis, Riga,
24 iulie 2017

Dragul nostru domn Leons Briedis,

vestea tristă și incredibilă ne-a ajuns din urmă în Maramureș, unde ne aflam într-o vacanță cu copiii sosiți din Geneva. Îmi cer scuze că răspund cu întârziere, căci până a ajunge aici am avut și alte popasuri, dar nu aveam întotdeauna acces la internet.

Ne pare nespus de rău de plecarea dintre noi a doamnei Maria.

Condoleanțe întregii familii. Dumnezeu să vă întărească și să vă dea putere să treceți peste această grea încercare.

Doamna Maria a fost o femeie minunată, foarte curajoasă și a realizat multe lucruri frumoase. Dumnezeu s-o odihnească în pace!

Cât privește editarea volumului de versuri **Vălvătaie**, în 20 de exemplare, Alexandru va încerca să găsească o soluție.

Să știți că ne sunteți aproape și că după întâlnirea noastră de la Riga deseori vorbeam despre cuplul Dumneavoastră.

Voi reveni la Chișinău la sfârșitul săptămânii și voi da în reluare emisiunea*

cu participarea Dumneavoastră și a regretatei Maria Briedis-Macovei, înregistrată în aprilie 2016, la Riga. Îi vom dedica, de asemenea, un compartiment în numărul 4 al revistei „Limba Română”, la care lucrăm în prezent. Vă rugăm să ne trimiteți cartea.

Calde salutări și condoleanțe din partea lui Alexandru.

Suntem în aceste clipe cu sufletul alături de Dumneavoastră.

Ana Bantoș,
Sighetul Marmației,
30 iulie 2017

Dragii mei Ana si Alexandru!

Vă mulțumesc din toată inima pentru cuvintele atât de sincere, calde si conso-latoare.

Maria a fost, este și totdeauna va fi sensul vieții mele, căci grație ei eu am devenit ceea ce sunt.

*Cu o mare plăcere vă trimit cartea Mariei, pe care ea a numit-o **Vălvătaie**. N-am corectat în ea nimic, căci sunt totuși acolo greșeli ortografice, chiar gramaticale, de punctuație etc. Ea nu prea bine a stat cu vederea de la 2001, când a avut o operație – o tumoare cerebrală, așa că, vă rog, scuzați... Cartea trebuie să fie redactată, dar în linii generale Maria a făcut-o așa cum a vrut-o ea. Eu am tradus-o deja în letonă și până în septembrie sper s-o editez.*

*Știu că în ultimele luni Maria a pregătit pentru „Limba Română” – cu prilejul jubileului ei din această toamnă – niște poze și texte, pe care vroia să vi le trimită: a trimis sau nu – nu stiu... Dați-mi o veste. N-am deschis calculatorul Mariei până acum, dar o voi face, dacă insistați, căci în el se află o duzină de materiale pregatite special pentru revista Domniilor Voastre. Ea a vrut atât de mult să reediteze **Dainele letone** în română și să facă un număr sau o parte a numărului revistei Dumneavoastră dedicat Letoniei, căci în noiembrie 2018 se împlinesc 100 de ani de la proclamarea independenței statale a țării mele.*

** Emisiunea „Un pământ și două ceruri” poate fi ascultată în internet pe adresa: radiochisinau.md/un-pamant-si-doua-ceruri. Leons Briedis I, II, III.*

Au rămas atât de multe după ea. Eu voi face totul ca să realizez toate ideile literare și spirituale ale Mariei.

Ma consolează faptul că Maria a plecat din această lume cu o demnitate regală: fără niciun suspin, niciun reproș, niciun regret – nemaipomenit de frumos și nemaipomenit de frumoasă.

Vă mulțumesc încă o dată pentru prezență, susținere, înțelegere și suport.

Aștept vești bune de la țara Mariei, de la țara tinereții mele, de la țara unde m-am îndragostit pentru toată viața și unde eu cu adevărat am fost fericit.

Vă îmbrățișez cu sufletul meu.

Leons Briedis,
30 iulie 2017

Dragă Leons,

*Mulțumim pentru volumul **Vălvătaie**, din care, cu permisiunea dumată, voi selecta un grupaj de versuri pentru a le publica în „Limba Română”.*

Astăzi am vizitat Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet, însoțit de poetul Gheorghe Mihai Bârlea, pe care l-ați cunoscut împreună cu Maria. El îți transmite condoleanțe.

Reveniți la Chișinău, vom definitiva paginile dedicate regretatei tale soții.

Am citit poemele. Sunt tulburătoare prin mesajul și zbuciumul sufletului Mariei.

Cu gândul la dumneata,

Ana și Alexandru,
Sighetul Marmației,
2 august 2017

Dragă Ana!

Sigur că ne vom bucura amândoi cu Maria pentru orice publicație a ei. Ea a fost atât de fericită după convorbirea cu tine la Riga și tot timpul vorbea numai de tine și de Alexandru – unicii prieteni adevărați care au ramas pentru ea în Chișinău.

Mi se pare, îmi cer scuze, că Maria este o Mare Poetă – păcat că benevol ea a fost obligată să se afle mereu în umbra mea – toată viața... Fără niciun reproș ori regret.

Ea cu adevărat simte nervul lăuntric al cuvântului, forma lăuntrică și dinamică a cuvântului sau mai degrabă a logosului, ceea ce și este Poezia, cum a zis filosoful grec Plotin (nu Platon). Pentru mine și fiii noștri Maria veșnic va fi. Ori cum ea a scris într-o poezie a sa:

*Până [ori înainte de] iubire,
Iubirea va fi numită Maria.*

*Cu poclon,
Leons,
3 august 2017*

Maria Macovei (n. 22.X.1947, Sarata-Răzeși, Leova, Republica Moldova – 18.VII.2017, Yurmala, Republica Letonă), descendentă pe linia paternă din neamul Macovei, familie de răzeși înstăriți, iar pe linia maternă – din Movilă, a împărtășit destinul basarabenilor care de la o vârstă fragedă au cunoscut gulagul: în 1940, bunicii, proprietari de pământ, au fost deportați (bunica – în Karaganda, bunicul – în Tomsk), iar în 1949, tatăl, om cu studii, refuzând diverse posturi propuse de autoritățile sovietice, este declarat „dușman al poporului” și întreaga familie va fi exilată în Siberia, în Republica Sovietică Autonomă Bureat-Mongolă, unde, între anii 1953-1957, Maria frecventează școala primară de limba rusă din Haracatul, raionul Zaiegraievo. După moartea lui Stalin familia se reîntoarce, în 1957, în satul natal, aici Maria Macovei reluându-și studiile în limba română, pe care mai apoi, din 1965 până în 1970, le va continua la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău. În perioada 1970-1974 este colaborator științific superior la Muzeul de literatură din Chișinău, iar în 1974, căsătorindu-se cu poetul leton Leons Briedis, se stabilește cu traiul în orașul Riga, unde, din 1974 până în 1987, este angajată a Bibliotecii naționale „Vilis Lacis”, apoi a Bibliotecii Uniunii Scriitorilor. Din 1986 se află în rândurile militanților pentru emanciparea Letoniei și a Moldovei. Fondează societatea de cultură română „Dacia” din Letonia. Împreună cu Leons Briedis vor lupta pentru apariția, în 1989, a primului număr al revistei „Glasul”, prima publicație cu caractere latine în Basarabia de după

Riga, aprilie 2016. De la stânga la dreapta: Eugen Revenco, ambasadorul Republicii Moldova în Letonia, Maria Briedis-Macovei, Ana Bantoș și Leons Briedis.

1945, număr pregătit și difuzat cu participarea ziaristului Vlad Pohilă și a pictorului Iurie Zavadschi. Între anii 1987-1995 este corespondentă la ziarul „Sfatul Țării” și la radioul național din Chișinău. Fiind acreditată în Parlamentul Letoniei (1991), a activat în calitate de corespondentă la departamentul românesc al postului de radio Europa Liberă. În 1992, împreună cu Leons Briedis, fondează la Riga editura privată Minerva și revista de culturologie – „Kentaurs XXI”. În 1995 Parlamentul Letoniei îi acordă, „Pentru merite deosebite”, cetățenie letonă, în același an fiind aleasă membru al Comitetului Consultativ, condus de președintele Republicii Letone Guntis Ulmanis.

A debutat editorial în 1990 cu volumul de versuri *În singurătatea cuvintelor*, prefațat de Ana Blandiana. Autoare a șapte volume, trei cărți de traduceri și patru originale, dintre care numai cartea de debut este scrisă în limba română (Editura Hiperion, Chișinău), celelalte volume (versuri, eseuri, studiu monografic) au fost scrise și editate în limba letonă la Riga. Maria Briedis-Macovei a tradus din letonă în română un volum impunător intitulat *Daine letone*, apărut în 1991 la Editura Hyperion din Chișinău, la care a

continuat să lucreze, perfecționându-l și completându-l. A rămas nepublicat studiul *Universul în care trăim*, elaborate împreună cu Leons Briedis, pe parcursul ultimelor două decenii.

A colaborat la revistele: „Diena”, „Neatkariga Rita Avize”, „Labrit”, „Literatura un Maksla”, „Literatura. Maksla un Mes”, „Atmoda Atputai”, „Izgitiba un kulturai”, „Jauna Avize”, „Kentaurs XXI” din Letonia, la „Literatura și Arta”, „Sfatul Țării”, „Nistru”, „Luceafărul” din Republica Moldova, precum și la mai multe publicații din România.

Maria Briedis-Macovei și Leons Briedis au promovat timp îndelungat și într-un mod remarcabil valorile literare și culturale letone și române, atât prin intermediul numeroaselor traduceri, cât și prin organizarea vizitelor scriitorilor români în Letonia, ei, la rândul lor, participând la diverse manifestări literare și culturale din Republica Moldova și din România. Am avut onoarea să-i cunosc la Riga, unde în aprilie 2016 m-am aflat într-o delegație de serviciu de la Ministerul Educației. Am discutat mult cu domniile lor în incinta Ambasadei Republicii Moldova din Letonia, Excelența Sa domnul ambasador Eugen Revenco dovedindu-se a fi o gazdă ospitalieră și foarte receptivă la activitatea soților Briedis, în calitatea lor de promotori ai culturii române și letone și ai dialogului intercultural. În semn de înaltă considerație, ulterior le-a fost decernată Medalia „Meritul Civic”, distincție care le-a fost înmănată de către ambasadorul Republicii Moldova în Letonia. Întâlnirea mea de neuitat cu distinsul cuplu de scriitori Leons Briedis și Maria Briedis-Macovei a fost reflectată într-un interviu în trei episoade pentru emisiunea de literatură și cultură „Un pământ și două ceruri”, pe care o realizez la postul Radio România, Chișinău.

În versurile sale Maria Briedis-Macovei își asumă o perspectivă a vieții de astăzi, criza care afectează omul contemporan răsfângându-se și asupra poeziei. Aceasta subzistă în subterană, trasând un drum puțin vizibil până în inima experienței literaturii și spre marja ei de difuzare. Autoarea își concepe versurile într-un timp în care marile curente literare au rămas în urmă, astfel că în prezent nu ne putem referi la eventuale poetici elaborate. Mai curând putem vorbi despre poziții tranșante și despre practici divergente în arta scrisului, poezia fondându-se pe lucrul efectuat perseverent, fără ca autorul să se conducă de teorii care ar precede scriitura sau procesul scrierii. „Arta poetică”, și în cazul Mariei Briedis-Macovei, se dezvoltă aleatoriu din însuși textul scris, poezia aflându-se mereu în căutare, iar

personajul fiind plasat direct, cu propriul său limbaj, în miezul lucrurilor. Tonul categoric poate fi înșelător, poezia Mariei Briedis-Macovei înscriindu-se în contextul celor care optează în favoarea demersului liric menit să exprime esența discretă și mai puțin vizibilă a vieții: ea interoghează realitatea prin intermediul lucrului asupra limbii, implicându-se, totodată, în dezbaterile ardente ale timpului în care a trăit. În versurile sale Heraclit trece prin clipe tulburi, Diogene e alarmat că „ceru-i plin de grote negre și e butoiul răsturnat”, iar Gorgona jubilează. Cronometrând „orele decedate”, personajul liric se întrebă „încotro gonesc / aceste pâlcuri / cu zilele amare / gonesc sălbăticipind / cu viața pusă pe grătare”. Un cer devastat de furtună („cerul sortii e-n furtună”) și un timp profan pune stăpânire pe atmosferă: „cade timpul sub picioare”, „ cad clipele în stoluri cu ochii de trotii”, „ se surpă orele / închise în eroare” și „vântul şuieră prin simțuri”, „vise goale ca în glastră / în mănunchiuri se adun, / scuturând în soarta noastră / vise prefăcute-n scrum”... Totul pare a fi apocaliptic. Însă personajul are sentimentul împlinirii prin viața trăită în *adevăr*: „suntem atât de plini de adevăr / ca visul împlinit”. În veacul înciumat, în care „pustiul își arată colții de safir” și în care „apocaliptic este totul – vâlvătaie și pieire”, iar „sufletul renunță / la vis și la nemurire”, personajul învinge singurătatea, prin păstrarea legăturii cu strămoșii: „Dar nu sunt singură, o, nu! / Că-n rădăcina vieții eu ajung / unde pot să stau la sfat / cu moșii îndelung...”. Căci în mintea „doldora de amintiri”, în care „cad rănile pieziș pe rană, / trezind smeriții adormiți. / Și noi retrași prin colțuri / ne lingem rănile-n tăceri, [...] cad peste noi capcanele fatale – / n-avem ziua cea de mâine / fără ieri” (*Fără ieri...*). Autoarea se regăsește în moștenirea valorilor păstrate de la străbuni, în care caută și află sensurile adânci ale existenței noastre. Tangența cu această axă vitală îi sporește încrederea că poezia are dreptul la viață. Aflarea prezenței în cuvânt sau a infinitului în grai („Graiul este infinitul în care trăim”, scrie poeta) certifică siguranța mânăuirii cuvântului artistic, siguranță care vine și din faptul că Maria Briedis-Macovei „simte cu adevărat nervul lăuntric al cuvântului, forma lăuntrică și dinamică a cuvântului sau, mai degrabă, a logosului, ceea ce și este Poezia, cum a zis filosoful grec Plotin”... (Leons Briedis).

...Toate acestea i-au permis Mariei Briedis-Macovei să trăiască în adevărul Artei ca într-un vis împlinit.

Maria BRIEDIS-MACOVEI

Câte o Marie

Să vorbim,
să ne cunoaștem
și să rămâneți încă vii!...
Voi, oaste de captivi
ai propriilor goluri,
robi ai dezastrelor,
ai uitării robi!
Iar ați pus ca
să domnească peste voi
Zădărnicia!

Înglodați în spaime,
răni de întuneric
delirează-n creier,
cu sensuri putrede
vi-i cerul răsturnat,
dar vișna, vai,
dați tot pe cei ce
ierburi vă aduc de leac
și soarta lor și-o pun
sub teascul ăstui veac,
nerod și înciumat.

Speranțe, vise spulberate,
vă cer din nou de vie
să ziditi în zidul vieții
câte-o Ană și Marie...

Trece timpul

Trece timpul
rătăcind înnebunit,
zi și noapte pendulează
între „da” și „nu” la infinit.

Trece prin contraste
bune-rele-ireale-bipolare,
este plin de sensuri seci,
plin de vise și eroare.

Urcă el pe căi ferite,
ale soartei urme șterge,
delirând pribeag prin vise
și căzând mai ancestral
drept în iad din paradise.

Amintiri din copilărie

Pune mama pânza la țesut,
măsurând urzeala-n lat cu palma,
iar lungimea de la palmă pân' la cot
și îmi zice mama că-i bau, bau;
Statu-Palmă-Barbă-Cot...

Vâlvătaie

Veșnicia arde-n flăcări –
îngeri, zei, mistere ard,
creierul a-ncins pustia
întronat de-a dreptu-n iad
și salvat de nebunie,
stă chemând-o
din vecie pe Maria.

Ai uitat că nu sunt...

Lui Leons Briedis

Dragul meu,
ai scris atâtea versuri
dedicate mie,
încât ai și uitat
că nu sunt poezie.

Dor de dor

Mocnește lumea
vuind ca în vulcan,
iar voi vă târguiți
ca babele în bălci,
croind destinele umane
ca niște venetici.

În soartă genii rele bat
și poarta veșniciei închizând,
voi cheia aruncați în nor
și-mbătrânim ca în găoace
fără să ne fie dor de dor.

Vise de argint...

Vise, vise scufundate
în izvoare de-argint,
se tot duc în calea vieții
în regrete fumegând.

Anii trec și trec pe rând,
apocalipse răsfoind,
și cade lumea-n mreaja lor
cu soarta-n ele putrezind.

Trecând de golurile vieții,
de calea-n cruce sângerând,
vei da și tu de pace
cu Dumnezeu la masă sfătuind.

Fără ieri...

Mintea mea e doldora de amintiri,
mai vine-n ea câte-un drumeț
și calea mea prin viață
e tot mai plină de tristeți.

Aș vrea să las în pace
să doarmă moșii liniștiți,
cad rănile pieziș pe rană,
trezând smeriții adormiți.

Și noi, retrași prin colțuri,
ne lingem rănile-n tăceri,
cad peste noi capcanele fatale –
n-avem ziua cea de mâine
fără ieri.

Cântă anii mei

Cântă, cântă anii mei
din fluiera fatale,
cu soarta în delir
prin labirinturi ancestrale.

Din vis o halbă
să-i dați destinului să bea,
să treacă beat prin ani
cum trece-n el o stea.

Și stau în miezul vieții
rupând din soarta mea câte-o petală,
ghicind de sunt, nu sunt
blestem sau cântec de vioară.

Dar n-am răspuns,
răspunsul nu mai vine,
căci soarta mea
de azi pe mâine mi-l amână.

Ore decedate

Pustiul își arată
colții de safir,
cad clipele în stoluri
cu ochii de trotil.

Vise goale ca în glastră
în mănunchiuri se adun,
scuturând în soarta noastră
vise prefăcute-n scrum.

Apocaliptic este totul –
vălvătaie și pieire –
sufletul renunță
la vis și la nemurire.

Iar peste toată lumea asta
crucificată-n ceasul rău
ca leac de vindecare cade
lacrima zgârcită a lui Dumnezeu.

În drumul vieții noastre

În drumul vieții noastre
eram atât de visători,
cum pot fi
numai visele în zbor.

Misterele-ntre noi
renasc neconținut,
suntem atât de plini de adevăr
ca visul împlinit.

Încotro gonesc

Încotro gonesc
aceste pâlcuri
cu zilele amare,
gonesc sălbăticiind
cu viața pusă pe grătare.

Aud cum se sufocă
cuprinși de amnezie
și-i strig, și-i chem,
dar n-are cine să-mi răspundă,
înebuniți de o stafie
în apocalipse se cufundă.

Iar eu rămân pe loc,
dar nu sunt singură, o, nu!
Că-n rădăcina vieții eu ajung
unde pot să stau la sfat
cu moșii îndelung...

ISSN 0235-9111

1 7 0 0 4

9 770235 911105 4